

BERETNING

OM

SUNDHEDSTILSTANDEN OG MEDICINALFORHOLDENE

I NORGE

I

1857.

CHRISTIANIA.

TRYKT I DET STEENSKE BOGTRYKKERI.

BERETNING

OM

SUNDHEDSTILSTANDEN OG MEDICINALFORHOLDENE I NORGE

I

1857.

IFÖLGE KONGELIG RESOLUTION AF 12. JULI 1856

UDGIVEN AF

DEN KONGELIGE NORSKE REGJERINGS DEPARTEMENT FOR DET INDRE.

CHRISTIANIA.

TRYKT I DET STEENSKE BOGTRYKKERI.

1860.

Sundhedstilstanden maa for hele Rigets Vedkommende overhovedet betegnes som middels god. Sygeligheden var større end i de nærmest foregaaende Aar, men de Sygdomme, hvoraf denne Overvægt betingedes, vare i Regelen milde og uden væsentlig Betydning. Navnlig gjælder dette Aarets tvende mest udbredte Epidemier, Influenza og Mæslinger, af hvilke især den første udmærkede sig ligesaa meget ved sin Mildhed som ved sin over den største Del af Landet almindelige Forekomst. De næst disse mest udbredte epidemiske Sygdomme, navnlig Nervefeber, Skarlagenfeber, Kighoste og gastriske Tilfælde, viste sig ikke i den Grad hyppigere end sædvanligt, at de for hele Rigets Vedkommende kunne tillægges nogen synderlig Del i den større Sygelighed overhovedet, medens de vistnok ved sin ulige Hyppighed i de enkelte Egne at Landet bidroge til at fremkalde et forskjelligt Forhold mellem disse indbyrdes. Mindst god angives Sundhedstilstanden fra Bratsbergs og Stavangers Amter, samt den østligere Del af Finmarkens Amt.

Dødligheden var ligeledes større end sædvanligt, især i Tromsø og Christiansands Stifter, mindre i Christiania og Throndhjems, og i Ber-

gens Stift var den snarere under end over det Sædvanlige. Følgende Tabel, hvor det enkelte Aar 1857 er sammenlignet med det gennemsnitlige Forhold i Femaaret 1851—55, tjener i saa Henseende til nærmere Oplysning.

Stift.	Middel- dødlighed i Femaaret 1851—55.	Døde i 1857.	Forøgelse eller Formind- skelse.	Procentvis Forøgelse eller Formind- skelse.
Christiania . .	10,983	11,231	+	2,26
Christiansand	4,068	4,398	+	8,11
Bergen	4,082	4,075	÷	0,18
Throndhjem .	3,503	3,564	+	1,74
Tromsø	2,318	2,749	+	18,59
Hele Riget . .	24,954	26,017	+	4,25

Hvorvidt nogen enkelt Alder især har været udsat for en større Dødlighed — og saaledes rimeligvis for en større Sygelighed — end andre, vil sees af den næste Tabel, der baade for det hele Riges og hvert enkelt Stifts Vedkommende udviser, hvor mange af 1000 Døde der falder paa de enkelte Aldersclasser gennemsnitlig for Tiaaret 1846—55 og for det særskilte Aar 1857. Til lettere Oversigt er, hvor Overvægten i 1857 udgjorde 0,5 eller derover, Tallene trykte med udhævede Typer.

	Hele Riget.		Christiania Stift.		Christiansands Stift.		Bergens Stift.		Throndhjems Stift.		Tromsø Stift.	
	Tiaaret 1846-55	1857.	Tiaaret 1846-55	1857.	Tiaaret 1846-55	1857.	Tiaaret 1846-55	1857.	Tiaaret 1846-55	1857.	Tiaaret 1857.	1857.
under 1 Aar	190,5	193,5	175,1	195,7	208,7	193,3	221,8	225,0	158,3	152,1	219,3	192,1
mell. 1-3 -	84,0	90,0	99,2	114,0	92,3	96,4	59,0	57,4	71,8	66,8	67,1	60,4
— 3-5 -	40,5	36,5	47,1	48,5	36,9	34,6	32,5	23,1	40,4	27,5	31,8	21,8
— 5-10 -	41,1	37,7	47,0	47,2	38,0	37,5	32,8	25,3	42,0	28,9	34,1	28,7
— 10-20 -	48,7	45,7	49,6	45,7	50,9	52,8	40,8	38,0	48,0	41,5	56,6	51,3
— 20-30 -	70,7	69,1	66,9	60,1	68,0	75,3	67,5	71,4	70,0	73,2	99,9	86,9
— 30-40 -	63,2	70,9	63,1	63,5	60,9	64,8	64,7	85,1	57,8	65,4	72,9	96,8
— 40-50 -	61,9	58,0	58,7	53,8	59,7	56,6	66,9	56,7	61,1	67,3	71,6	67,6
— 50-60 -	83,0	73,1	82,7	65,3	74,8	68,2	87,1	81,5	87,8	83,1	83,8	87,3
— 60-70 -	108,0	113,0	110,2	109,6	100,6	99,6	111,6	117,1	112,8	131,0	96,9	119,3
— 70-80 -	116,9	117,7	111,8	110,3	116,0	118,2	123,2	127,4	137,6	139,7	97,9	103,7
— 80-90 -	74,9	78,6	73,2	73,4	77,2	88,4	76,5	77,3	89,8	98,8	51,8	60,4
— 90-100 -	16,0	15,5	14,9	12,2	15,3	14,3	15,3	14,5	22,1	22,7	15,2	23,3
over 100 Aar	0,6	0,7	0,5	0,7	0,7	0.	0,3	0,2	0,5	2,0	1,1	0,4
	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000

I Christiania Stift sees saaledes den større Dødlighed næsten alene at have holdt sig til den tidligste Børnealder, medens den for næsten alle de andre Aldersclasser var ringere end sædvanligt. Omvendt viser derimod Forholdet sig i Throndhjems og Tromsø Stifter, hvor Dødligheden forholdsvis var ringe i Børnealderen og først overskred Middeltallet i Aldersperioden efter 20—30 Aar. Ogsaa for Christiansands og Bergens Stifters Vedkommende medførte Aaret en relativ større Dødlighed i den voxne Alder fremfor i Børnealderen, uden at dog Forholdet i disse var saa tydelig udtalt som i de øvrige. — I Henseende til Dødlighedens forskellige Styrke til de enkelte Tider paa Aaret, indtraf de fleste Dødsfald i Januar (2701), Marts (2405) og April (2358), samt de færreste i October (1896), August (1881) og September (1822).

Sygdomsconstitutionen, der i dette Aar synes at have været noget tydeligere udtalt end i de nærmest foregaaende, maa i det Hele betegnes som catarrhalsk, især i de 4—5 første og 3 sidste Maaneder. I Forsommeren tabte den sin Character som saadan og gik, efter i nogen Tid at have været ubestemt, over i den gastriske, der især i den sydligere Del af Riget var forherskende gennem Maanederne Juli — September. Samtidig med de catarrhalske Sygdomme om Vaaren viste sig dog paa flere Steder ikke faae Betændelser, og fra Bratsbergs og tildels Nordlands Amt foruden fra flere mindre Strækninger, saasom øvre Romerikes og Flekkefjords Lægedistrikter, angives Sygdomsconstitutionen som inflammatorisk til denne Tid paa Aaret. Ved sin fornyede Optræden i sidste Fjerdingaar viste de catarrhalske Tilfælde paa enkelte Steder Tilbøielighed til at antage et inflammatorisk, paa andre et adynamisk Præg. Som væsentligst adynamisk angives Sygdomsconstitutionen fra Stavangers og tildels Finmarkens Amt, samt fra ytre Nordmöres og Örkedalens Lægedistrikter i Throndhjems Stift.

Veirliget var over det hele Land mere end almindeligt ustadigt og stormfuldt, især i sidste Halvaar. De første Dage af Januar bragte temmelig streng Kulde, som dog hastig tabte sig, og de paafølgende Vintermaaneder vare paa de fleste

Steder mildere end sædvanligt med hyppige pludselige Veirforandringer og Storme. Vaaren indtraadte temmelig sent, men da i Almindelighed meget varm og tør. Sommeren viste sig noget forskjellig i de sydlige og nordlige Dele af Landet, saaledes i Christiania og Christiansands Stifter meget varm og tildels tør, saa at der paa flere Steder opstod ikke ubetydelig Vandmangel, i de tre øvrige Stifter derimod for det Meste fugtig og kjølig, navnlig udmærkede Juli Maaned sig i sidstnævnte Del af Landet med meget faae Godveirsdage. I Aarets 3 sidste Maaneder herskede et ualmindeligt mildt, men tillige i høi Grad storm- og regnfuldt Veirlig, og Markerne laae næsten overalt snebare til Nytaar. I Henseende til Afgrøde stod Aaret i de sydligere Egne tildels over et Middelsaar, medens Indhøstningen i den nordligere Del ofte var mindre heldig paa Grund af det fugtige og ustadige Veirlig. I Nordlands og Finmarkens Amter indtraadte ogsaa dette Aar Misvæxt, skjönt ikke saa betydelig som i 1856.

Nervefeber (Typhus), der i de nærmest foregaaende Aar i det Hele havde været temmelig sjelden, forekom i dette igjen paa flere Steder noget hyppigere. Mest jævnt optraadte Sygdommen i Stavangers, søndre og nordre Bergenhus samt tildels Finmarkens Amter, hvorimod den i de øvrige i det Hele var sjældnere, og kun i et enkelt Lægedistrikt eller Præstegjeld opnaaede en større Udbredning. Af saadanne mere begrændsede Epidemier udenfor de nævnte Amter forefaldt de væsentligste i Christiania og Aker, i Vaage Præstegjeld i Gudbrandsdalen, i Arendal og Omegn, i Örkedalen, samt i Selbo, Stadsbygdens og Alstahaugs Præstegjelde. Med Hensyn til Tiden paa Aaret var Sygdommen almindeligst i 4de Kvartal, dernæst i Iste og for Bergens Stifts Vedkommende, hvor de store Vinterfiskerier altid i høi Grad bidrage til Sygdommens Opkomst og Udbredning, tillige i 2det. Som Angrebne af Nervefeber er i de fra Størsteparten af Lægerne indkomne Beretninger tilsammen opført et Antal af henved 4400, hvoraf omtrent 400 døde. Fordelingen paa de enkelte Amter vil sees af følgende Tabel:

Amt.	Folke- mængde ved Udgan- gen af 1855.	Behand- lede.	Behandle- de af 1000 Indvaa- nere.	Døde.	Døde af 100 Be- hand- lede.	Lægedistrikt, Præstegjeld eller By, hvor Nervefeber især forekom.
Akershus med Christi- ania	127770	425	3,3	25	5,9	{ Christiania og Akers Præstegjeld, 316 Behandlede, 16 Døde.
Smaalenene	84416	129	1,5	13	10,1	
Hedemarken	101394	66	0,7	7	10,6	
Christian	115149	96	0,8	13	13,5	Vaage Præstegjeld, 42 B. 6 D.
Buskerud	90343	109	1,2	12	11,0	Buskeruds Landphysicat 84 B. 9 D.
Jarlsberg og Laurvig .	73223	198	2,7	25	12,6	{ Horten med Omegn, 62 B. 6 D. Töns- berg og Omegn, 37 B. 8 D. Laurvig og Omegn, 31 B. 4 D.
Bratsberg	76546	106	1,4	16	15,1	{ Arendal og Omegn, 57 B. 4 D. (desuden af en Læge opgivet 5 Døde, men ikke Antallet af Behandlede). Dybvaags Pgld. 60 B. 2 D.
Nedenes og Raabygde- laget	59112	191	3,2	15	7,9	
Lister og Mandal . .	67370	240	3,6	23	9,6	{ Christiansand og Omegn, 124 B. 12 D. Flekkefjords Distrikt, 80 B. 9 D.
Stavanger	91539	347	3,8	32	9,2	Stavangers Distrikt, 239 B. 25 D.
Søndre Bergenhus med Bergen	129275	577	4,5	55	9,5	{ Ytre Søndhordlands Distrikt, 53 B. 3 D. Midthordlands Distrikt 82 B. 8 D. Ytre Nordhordlands Distrikt 165 B. 8 D. In- dre Nordhordlands Distrikt 84 B. 8 D. Bergen 82 B. 18 D.
Nordre Bergenhus . .	81496	288	3,5	14	4,9	{ Indre Sogns Distrikt 49 B. 4 D. Ytre Sogns Distrikt 100 B. 5 D. Søndfjords Distrikt 123 B. 5 D. (3 derhos døde uden Behandling).
Romsdal	90283	191	2,1	10	5,2	
Søndre Thronhjems .	96318	577	6,0	47	8,1	{ Örkedalens Distrikt 327 B. 22 D. Selbo Pgld. 63 B. 9 D. (8 derhos døde uden Behandling). Stadsbygdens Pgld. 52 B. 6 D.
Nordre Thronhjems .	73571	245	3,3	15	6,1	Søndre Indherreds Distrikt 155 B. 10 D.
Nordland	77587	236	3,0	17	7,2	Alstahaugs Pgld. 87 B. 4 D.
Finmarken	54655	368	6,7	31	8,4	{ Senjens Distrikt 64 B. 5 D. Lyngens Di- strikt 53 B. 7 D. Altens Distrikt 70 B. 3 D. Vadsö By 104 B. 8 D.
Hele Riget	1490047	4389	2,9	370	8,4	

Af **Barselfeber** er for det hele Rige af Lægerne opgivet 154 Tilfælde, hvoraf 63 endte dødelig. Hölands Præstegjeld i Akershus Amt og Arendal med Omegn ere de eneste Steder, hvorfra Sygdommen angives at have vist sig noget hyppigere end sædvanligt. Som Døde paa Barselseng anføres i Medicinalberetningerne 254, hvoraf 17 uforløste; men ligesom den specielle Dödsarsag i de fleste af disse Tilfælde ikke var Lægerne nøiere bekendt, saaledes var ogsaa Antallet i Virkeligheden større og udgjorde ifølge de fra Præsterne til Tabelcontoret indkomne Oplysninger 357, nemlig 112 i Christiania Stift, 70 i Christiansands Stift, 77 i Bergens Stift, 51 i Thronhjems Stift og 47 i Tromsö Stift. Af Ecclampsii angives at være døde 6 og af Ruptura uteri 4.

Børnekopper viste sig til forskellige Tider i

flere af Byerne langs Kysten af Christiania og Christiansands Stifter, saaledes navnlig i Christiania fra Mai til September, 8 angrebne, i Kragerö og Omegn i October, 8 angrebne 1 död, i Österrisöer og Omegn i Februar og Juni, 13 angrebne, i Christiansand i første Kvartal, 25 angrebne 3 døde, samt i Stavanger i November, 15 angrebne 3 døde. Enkelte — tilsammen 17 — Tilfælde iagttoges ogsaa paa Ringsaker, i Tönsberg, i Holts, Evje, Övrebö og Bjellands Præstegjelde i Christiansands Stift samt i Thronhjems. Af samtlige 86 Tilfælde vare 39 Variolæ veræ og deraf 10 confluentes, de øvrige Varioloides. 6 af de Angrebne vare uvaccinerede Børn. Smitten var indbragt fra Udlandet, især Sverige og England. Vandkopper omtales fra alle Amter med Undtagelse af nordre Thronhjems Amt; de fleste Tilfælde sy-

nes at være indtrufne i Christiania, Skien, de christiansandske Amter under og efter Börnekopperne, og i Throndhjem.

Skarlagensfeber, som i 1855 og 1856 havde hersket epidemisk over den største Del af Christiania Stift, vedvarede ogsaa i Begyndelsen af dette Aar i Kragerö Lægedistrikt, hvorfra den efterhaanden udbredte sig over Nedenes, fornemlig til Byerne Österrisöer og Tvedestrand. I Smaalenenes Amt, hvor det foregaaende Aars Epidemi allerede for det Meste var ophört om Vinteren, optraadte Sygdommen med fornyet Styrke om Sommeren i Rakkestad Distrikt, hvorimod Amtsphysicaten, der Aaret forud havde været mest hjemsögt, nu paa Frederikstad og Omegn nær blev uberört. Foruden disse Epidemier, der tildels viste sig meget ondartede og bortrev en hel Del Börn, forefaldt flere og færre sporadiske Tilfælde paa forskellige Steder i Christiania og Christiansands Stifter, men uden at vinde nogen videre Udbredning. Som Döde af Skarlagensfeber og dens Følgesygdomme er af Lægerne i det Hele opgivet 86, men Antallet var i Virkeligheden ikke lidet större, da i Landdistrikterne mange Börn döde uden at komme under Behandling eller til Lægens Kundskab.

Mæslinger vare Aarets mest almindelige exanthematiske Sygdom. Allerede i det foregaaende Aar epidemisk udbredt over de 3 sydlige Stifter, vedvarede den i Begyndelsen af dette i Christiania Stift og den östlige Del af Christiansands Stift, og optraadte desuden fra Nyt af i Throndhjems og Tromsö Stifter. I Strækningen fra Christiansand til Aalesund forekom den kun sjelden, omtales saaledes kun fra 3 Lægedistrikter i söndre og nordre Bergenhus Amter og aldeles ikke fra Stavangers Amt og Bergens By. Nogen Regelmæssighed i Sygdommens Optraeden lader sig kun forsaavidt paavise, som den i det Hele i nordligere Egne synes at være begyndt sildigere end i sydligere; i disse var den allerede saa godt som ophört til de Tider, Vaar og Sommer, da den i hine först tog sin Begyndelse. I Throndhjem bemærkedes de første Tilfælde i Slutningen af Juni, i Tromsö i Begyndelsen af Mai, i Vadsö i Juli, i Landdistrikterne for det Meste noget tidligere.

Ogsaa i Henseende til Character viste Epidemien sig forskjellig i de nordligere og sydligere Egne, idet den i disse, maaske paa Grund af dens Optraeden her i en koldere Aarstid, langtfrä var saa mild som i hine, hvor fast intet Dödsfald af Sygdommen var Lægerne bekjendt. Langvarige Bronchiter, Udvikling af Svindsot, Diarrhoe og andre Eftersygdomme omtales fra flere Steder i Christiania Stift.

Kighoste herskede epidemisk over den største Del af Christiania Stift og den sydlige Del af Throndhjems Stift, paa disse Steder mere og mindre umiddelbart efter Mæslingerne. I de övrige Stifter omtales Sygdommen som Epidemi alene fra enkelte Lægedistrikter, saaledes af Steder nordfor Throndhjemsfjorden alene fra Östlofoten og Tromsö. Skjönt Characteren i det Hele maa antages at have været mild, især hvor Sygdommen optraadte i den varmere Aarstid, indtraf dog fornemlig paa Grund af Complicationer flere Dödsfald; af Lægerne er antegnet 80—90, men sees hen til, at Sygdommen forholdsvis meget sjelden kom under Behandling, og at mange Læger kun ufuldstændig omtale Mortaliteten, kan Antallet ansættes ikke ubetydelig större.

Strubehoste (Croup) og **exsudativ Svælgebændelse** (Diphtheritis) nævnes enkeltvis fra samtlige Amter med Undtagelse af Hedemarkens. Antallet af de ved disse Sygdomme bevirkede Dödsfald opgives til 84, nemlig 55 af den første og 29 af den sidste. Naar undtages at undertiden flere Individuer i en Familie angrebes samtidig, sees de ikke nogetsteds at være optraadte som Epidemi.

Af **Kusma** (Parotitis) forefaldt en let men temmelig udbredt Epidemi i Vadsö og Omegn i Januar og Februar; iövrigt anföres kun sporadiske Tilfælde af denne Sygdom.

Catarrhalske Sygdomme forekom dette Aar mere end almindeligt hyppige, saavel om Vaaren som navnlig om Hösten i October og November, da saa godt som det hele Land fra Lindesnes til Nordkap hjemsögtes af en storartet mild Influenzaepidemi. Alene i de indre midterste Egne af Riget synes den epidemiske Character i det Hele at have været mindre stærkt udtalt og tildels at have havt Overvægten om Foraaret istedetfor om

Hösten. Foruden den overordentlig store Udbredning — paa flere Steder angrebes efter Lægernes Antagende Halvparten og derover af Befolkningen. — fremhæves ogsaa oftere Epidemiens pludselige Optraeden over hele Distrikter i Löbet af nogle faae Dage; den angives som kastet ud over Befolkningen. Characteren var overalt mild, især skildres de nervöse Phænomener som lidet udtalte, og selv i Byerne søgte kun Faar til Lægen. Om Vaaren havde de catarrhalske Sygdomme ofte et inflammatorisk Præg, og Bronchit, Halsbetændelse og Öienbetændelse angives fra flere Steder at have været baade hyppigere og heftigere end sædvanligt.

Lungebetændelse maa ligeledes antages at have været noget almindeligere end i de nærmest foregaaende Aar, især naar sees hen til de Tilfælde, der sluttede sig som Complication til Influenza eller Mæslinger. Som ren idiopathisk Sygdomsform synes ikke deres Antal at have været større end sædvanligt. Med epidemisk Character angives Sygdommen at være forekommen i Eids-

vold, omkring Skiensfjorden, i Tinns Præstegjeld i Thelemarken, i Flekkefjords Lægedistrikt, paa Ytteröen og i Omegnen af Stenkjer; sjeldnere end sædvanligt iagttoges den i Solöer og Odalen, paa Thoten, i Bergen samt i Levanger og Omegn. 136 Læger, der i sine Indberetninger opgive Antallet saavel af Behandlede som Døde i denne Sygdom, anføre at have tilseet 2686 Individer, hvoraf 301 døde, heri iberegnet de paa Sygehuse Indlagte. Af de övrige Læger er derhos anmeldt 75 Dödsfald, saa at det samlede Antal af disse bliver 376. Til Oplysning om Forholdene i de enkelte Amter hidsættes følgende Tabel, hvorved dog maa erindres, at denne Sygdom, da den ikke længer behandles paa offentlig Bekostning, i Landdistrikterne i Regelen kun sjelden kommer under Behandling, og at saaledes det af Lægerne opgivne Antal, i nogle Egne mere i andre mindre, dels langtfra svarer til det virkelige dels kun tilnærmelsesvis kan tjene til Sammenligning mellem de enkelte Landsdele indbyrdes.

Amt.	Af hvor mange Læ- ger opgi- vet.	Behand- lede.	Døde.	Døde af 100 Be- handlede.	
Akershus med Christi- ania	23.	574.	58.	10,1.	Christiania og Aker, 404 Behandlede, 41 Døde, deraf paa Rigshospitalet 109 Indkomne og 16 Døde.
Smaalenene	8.	210.	20.	9,5.	
Hedemarken	10.	181.	22.	12,2.	
Christian	7.	102.	13.	12,7.	
Buskerud	6.	116.	12.	10,3.	
Jarlsberg og Laurvig .	13.	213.	22.	10,3.	
Bratsberg	7.	157.	32.	20,4.	
Nedenes og Raabygde- laget	5.	74.	12.	16,2.	
Lister og Mandal . . .	7.	181.	15.	8,3.	
Stavanger	5.	129.	7.	5,4.	
Søndre Bergenhus med Bergen	11.	210.	27.	12,9.	Stavanger By og Omegn 114 B. 6 D.
Nordre Bergenhus . .	3.	18.	2.	11,1.	
Romsdal	5.	88.	8.	9,1.	Bergens By 144 B. 21 D., deraf paa det civile Sygehus 28 Indkomne, 9 Døde.
Søndre Thronhjøm . .	3.	138.	18.	13,0.	
Nordre Thronhjøm . .	6.	111.	10.	9,0.	
Nordland	10.	109.	11.	10,1.	
Finmarken	7.	75.	12.	16,0.	
Hele Riget	136.	2686.	301.	11,2.	

Rheumatiske Affectioner vare som acute mindre hyppige, som chroniske derimod overmaade almindelige saavel i Kystegnene som inde i Landet. Folkets Ondtliden ved Fiskerierne og Tømmerdriften, i Forbindelse med Climatets Haardhed

og en paa mange Steder mindre hensigtsmæssig Beklædning nævnes som de væsentligste Aarsagsmomenter hertil.

Koldfeber iagttoges ogsaa dette Aar oftere omkring Christianiafjorden og langs Kyststrækning-

gen af Christiansands Stift, navnlig hos Sömænd, der havde paadraget sig Sygdommen i Udlandet, fornemlig Holland og östersöiske Havne. Af endemisk Oprindelse viste Sygdommen sig fremdeles paa Hvalöerne omkring Arekilen, hvor der i Slutningen af August og Begyndelsen af September angrebes 42 Individer; endvidere omtales spontant opstaaede Tilfælde fra Frederikstad, Drammen, Tönsberg og Omegn, Frederiksværn, Kragerö Distrikt samt Tvedestrand, paa de sidstnævnte Steder dog kun ganske enkeltvis. I Bergens, Throndhjems og Tromsö Stifter ere de faae — tilsammen 11 — anmeldte Tilfælde alle indtrufne i Byerne og næsten udelukkende hos fremmede eller fra Udlandet hjemkomne Söfolk.

Blodgang (Dysenterie), som i 1857 herjede den største Del af Sverrige og (ifölge Sundhets-Collegii Berättelse om Medicinalverket i Riket) der skal have bortrevet 10,655 Mennesker, forekom ogsaa her i Riget noget hyppigere end i de foregaaende Aar men dog i det Hele sjelden. 61 Individer, mest Börn, angives döde heraf. Sygdommen optraadte i Tidsrummet Juli — October paa flere Steder i smaae indskrænkede Epidemier, saaledes i Solöer og Odalen, i söndre Österdalen, her fornemlig blandt Arbejderne ved det nye Veianlæg til Sverige, paa Ringsaker, paa Kongsberg og Omegn, i Næs Præstegjeld i Hallingdal, i Hjærtals, Flatdals og Aamotsdals Sogne i Thelemarken, samt paa enkelte Steder i vestre Røyfylkes og indre Romsdals Distrikter. Sporadiske Tilfælde iagttoges derhos i de fleste Amter. Som Sygdommens Aarsager nævnes dels Smitte i Trakterne langs den svenske Grændse, dels den usædvanlig stærke Törke i Eftersommeren og den derved ikke sjelden bevirkede Mangel paa sundt og godt Drikkevand.

Diarrhoe og **Cholérine** vare næsten overalt de forherskende Sygdomme i 3die Kvartal; langs Vestkysten og i den nordligere Del af Landet viste de sig ogsaa som sædvanligt temmelig hyppige til andre Tider paa Aaret, navnlig blandt Fiskere. De enkelte Tilfælde optraadte ofte meget pludselig med choleralignende Symptomer og skulle endog hos Voxne i sjeldne Fald have medført Döden i Löbet af et eller et Par Dögn; men som

oftest var Forløbet hos disse gunstigt, og kun i den tidligere Barnealder, hvor Sygdommen ofte antog en dysenterisk haardnakket Character, vare Dödsfald ikke saa ganske sjeldne. I det Hele ere som döde af disse Sygdomme af Lægerne anmeldte 134, nemlig 81 af Diarrhoe og 53 af Cholérine.

Af **ondartet Cholera** forefaldt en liden Epidemi i Drammen fra Slutningen af October til Midten af Januar det fölgende Aar, under hvilken 27 angrebes og 21 döde. Sporadisk viste Sygdommen sig om Hösten i Christiania, hvor 4 angrebes og 3 döde, i Solöer og Odalen, i Holmestrand og i Holdens Præstegjeld i nedre Thelemarken, paa hvert af disse Steder kun med 1 — dödligt — Tilfælde.

Skjörbug herskede i förste Halvaar epidemisk i Östfinmarken samt i Öst- og Vestlofotens Distrikter i Nordlands Amt, fornemlig paa förstnævnte Sted, hvorfra ogsaa de sporadiske Tilfælde, som samtidig bemærkedes i flere andre Distrikter i Nordland og Finmarken, i Almindelighed hidrörte. Udenfor Tromsö Stift forefaldt en liden Epidemi i Bergenhus Fæstnings Strafanstalt, og iövrigt sporadiske Tilfælde hist og her i forskjellige Amter. Som de væsentligste Aarsager til Sygdommens Hyppighed dette Aar i de nordlige Egne af Riget anföre flere Læger, foruden det daarlige Veirig og Almuens usle Levemaade i det Hele, fornemlig det foregaaende Aars Misvæxt og den derved bevirkede fuldstændige Mangel paa Potetes.

Venerisk Sygdom synes i det Hele at have været i Aftagende. Især kan dette med nogenlunde Sikkerhed antages at have været Tilfældet i Landdistrikterne, hvorfra de fleste Angrebne indlægges i Sygehusene, og for hvem derfor en Sammenligning mellem de enkelte Aar lettere lader sig anstille end for Byerne, hvor forholdsvis langt Flere lade sig behandle privat, og derhos en stor Del af de Syge bestaaer af fra- og tilreisende Sömænd. Paa Rigshospitalet, samtlige Amtssygehuse, Bergens og Throndhjems kommunale Sygehuse, Lungegaardshospitalet, Reknes Hospital, samt Helgelands, Saltens, Lofotens og Vesteraalens samt Senjen og Tromsö Fogderiers Sygehuse ind-

kom i 1856 et Antal af 731 Syge med Syphilis, i 1857 derimod et Antal af 596 eller 135 færre end Aaret forud. Formindskelsen udgjorde altsaa 18,5 pCt. Dette gunstigere Resultat hidrører fornemlig fra Christiania Stift, hvor Aftagelsen endog sees at have udgjort 32 pCt., medens Throndhjems Stift udviser en ligesaa stor Forøgelse fra det ene Aar til det andet. Paa Throndhjems comunale Sygehus indkom i det første af de nævnte Aar 55 i det andet 101, men herved maa bemærkes, at denne Forøgelse især hidrører fra at det midlertidige Sygehus i Selbo, der af alle Præstegjelde i Landet talte de fleste Syphilitiske, Aaret forud var blevet nedlagt, saa at de Syge fra den Tid bleve indsendte til Throndhjem. For de fleste Sygehuse ere de primære og secundære Tilfælde opførte særskilte hver for sig, og beregnet herefter skulde de første forholde sig til de sidste som 1 : 3,7.

Af **chroniske Hudsygdomme** var Fnat fremdeles hyppig i mange Egne af Landet, navnlig forekom det endnu jævnt almindelig i Christiansands og Bergens Stifter, hvorimod Forholdet i de øvrige var mere forskjelligt i de enkelte Trakter; selv mellem nærliggende Præstegjelde herskede undertiden stor Ulighed i denne Henseende. Imidlertid anføres Sygdommen selv fra Steder, hvor den forekom hyppigst, for det Meste at være i Aftagende og særlig angives dette at være Tilfældet i ytre Søndhordlands, ytre Hardangers, Midthordlands og Søndfjords Distrikter.

Antallet af **Spedalske** fandtes ved den i Slutningen af 1856 foretagne Tælling at udgjøre 2079. Heraf døde ifølge Overlæge Høeghs Aarsberetning om den spedalske Sygdom for 1857 i dette Aar 283; 6 udvandrede til Amerika og 7 befandtes at være feilagtig opførte, som ikke lidende af Spedalskhed. Af nye Tilfælde iagttoges 271, men blandt disse vare 227 opstaaede for Tællingen i 1856 og skulde allerede da have været medregnede, saa at der af nye i Aaret begyndte Tilfælde alene blive tilbage 44. Uagtet den i de senere Aar skjærpede Opmærksomhed for den spedalske Sygdom, maa dog Antallet i Virkeligheden antages at have været adskillig større — hvilket ogsaa af Aarsberetningen om den spedalske Sygdom for 1858 vil sees at være Tilfældet

— men dog ikke mere end at jo Antallet af Døde fremdeles maa antages at have været størst, og Spedalskheden saaledes at have aftaget noget i det omhandlede Tidsrum. Efter den ovenfor anførte Af- og Tilgang skulde Antallet ved Udgangen af 1857 udgjøre 2054, men paa Grund af senere erhvervede Oplysninger og ifølge deraf med Listerne foretagne Forandringer er det i den af Overlægerne Høegh og Löberg afgivne Beretning for 1858 ansat til 2062.

Kjertelsyge og **Svindot** hørte fremdeles til de hyppigste chroniske Sygdomme, og især fortjener den sidstnævnte at fremhæves som den, der ialfald i Christiania og Christiansands Stifter foraarsager de fleste Dödsfald. I 1857 var saaledes af Lægerne anførte Dödsfald 637 eller 14,9 pCt. bevirkede af Svindot, hvilket Forhold nogenlunde svarer til de 3 nærmest foregaaende Aar (i 1856 13,5 pCt., i 1855 16,7 pCt. og i 1854 16,1 pCt.). En nøiagtig Sammenligning mellem de forskjellige Egne i Henseende til Sygdommens Hyppighed lader sig paa Grund af manglende Oplysninger ikke anstille, men i det Hele synes den efter Lægernes Angivende at være almindeligst i Christiania og Christiansands Stifter, her endog paa flere Steder i synligt Tiltagende, noget sjældnere i Throndhjems Stift og sjældnest i Bergens og Tromsø Stifter. Følgende Tabel, hvori foruden de Læger, der opgive Mortaliteten af Svindot, tillige er anført Antallet af samtlige practiserende Læger i hvert Stift, vil muligen, paa samme Tid som den viser Opgavernes større og mindre Fuldstændighed fra de enkelte Dele af Landet, tillige kunne tjene til Oplysning om det virkelige Forhold.

Stift.	Antal af practiserende Læger ialt.	Antal Læger, som opgive Mortaliteten af Svindot.	Døde af Svindot efter fornævnte Lægernes Opgave.	Antal Døde paa hver Læge som har opgivet Mortaliteten.
Christiania .	167.	60.	339.	5,65.
Christiansand .	35.	26.	156.	6,0.
Bergen . .	33.	21.	54.	2,57.
Throndhjem .	38.	12.	47.	3,91.
Tromsø . .	21.	10.	19.	1,90.
Hele Riget .	294.	129.	615.	4,76.

Af **Kræft** ere af Lægerne anførte 135 Dödsfald.

15 **examinerede Læger** ere i Aaret 1857 udgaaede fra Universitetet. Antallet af autoriserede Læger var ifølge Fortegnelsen derover for samme Aar 317, af hvilke 3 havde stadigt Ophold i Udlandet.

6 **Pharmaceuter** udholdt den pharmaceutiske Examen.

Jordemoderexamen toges af 20 Fruentimmer; ialt ere 626 Jordemødre udgaaede fra Jordemodereskolen i Christiania. Ifølge vedkommende Embedslægers Indberetninger fandtes i det hele Land 438 Jordemødre, der dels vare ansatte af Communerne, dels practiserede privat. Fra enkelte Distrikter er dog kun opgivet Antallet af de fast ansatte.

I Bestyrelsen af Rigets Medicinalvæsen indtraadte dette Aar en Forandring ved at der istedetfor den raadgivende Medicinalcommitte under Departementet for det Indre oprettedes en egen Expeditionschefspost for det civile Medicinalvæsens Anliggender. Foruden til denne Post bevilgede det i 1857 forsamlede Storting tillige Gage til en ny Overlægepost for den spedalske Sygdom (begge Gager kun for Budgetterminen) samt Gager til 18 nye Distriktslægeembeder, nemlig 1 i Smaalenenes Amt, 3 i Christians Amt, 1 i Bratsbergs Amt, 1 i Nedenes og Raabygdelagets Amt, 4 i nordre Bergenhus Amt, 2 i Romsdals Amt, 2 i søndre og 2 i nordre Thronhjems Amt, samt 2 i Finmarkens Amt. De bleve dog samtlige først besatte i det følgende Aar.

Af nye **Sygeindretninger** toges Pleiestiftelsen for Spedalske No. 1 ibrug den 1ste Mai dette Aar.

2 nye **Apotheker**, nemlig Hospitalsapotheket i Christiania og Hjortapotheket i sammes Forstad Grønland, traadte i Virksomhed i de sidste Dage af December.

Kvaksalveri nævnes kun fra ganske faae Distrikter.

143 **retslig-medicinske Forretninger** opgives at være udførte; desuden afgaves flere Erklæringer om Sindssyge ifølge Loven af 17de August 1848 § 19.

Antallet af **Vaccinerede** er i de fra Præsterne til Tabelcontoret indsendte Fortegnelser opgivet for hele Rigets Vedkommende til 40,434, hvoraf i Christiania

Stift		18,054
Christiansands	—	7,729
Bergens	—	5,988
Thronhjems	—	5,703
Tromsø	—	2,960

Af Embedslægerne er Antallet opgivet til 43,026, hvorhos fra flere Vaccinationsdistrikter ingen Opgave var indkommen. Hjælpevaccinationernes Antal var 624, dog mangler Opgave derom fra et Lægedistrikt.

Antallet af **Fødte** (Dödfødte uberegnete) var i 1857 = 50,198, hvilket er 1887 flere end i 1856. Hvor stor Del heraf, der falder paa hvert enkelt Stift, vil sees af nedenstaaende Liste, hvor ogsaa Forholdet mellem ægte og uægte fødte Børn, Tvilling- og Trillingfødsler samt Dödfødte i ethvert af Stifterne i 1857 findes angivet.

Aar 1857.	Fødte (Dödfødte uberegnete)		Til-sammen Fødte	Tvil-ling-fødsler	Tril-ling-fødsler	Dödfødte		Til-sammen Dödfødte	Der kom 1 uægte Barn paa følgende Antal Fødsler (Dödfødte medregnede)	Dödfødte forholdt sig til levende Fødte som
	ægte	uægte				ægte	uægte			
Christiania Stift	21,169	2,023	23,192	282	3	852	123	975	1 : 11, ₁	1 : 23, ₈
Christiansands —	8,03	267	8,303	103	—	329	15	344	1 : 30, ₃	1 : 24, ₁
Bergens —	7,261	435	7,696	110	1	334	31	365	1 : 17, ₁	1 : 21, ₁
Thronhjems —	5,574	941	6,515	63	1	254	48	302	1 : 6, ₈	1 : 21, ₆
Tromsø —	4,055	437	4,492	45	—	135	17	152	1 : 10, ₁	1 : 29, ₆
Hele Riget	46,095	4,103	50,198	603	5	1,904	234	2,138	1 : 11, ₉	1 : 23, ₅

Forholdet 1 uægte Barn paa 11,₉ Fødsler er gunstigere end for det foregaaende Aar, da det var = 1 : 11,₂, og for de enkelte Stifters Vedkommende viser dette gunstigere Forhold i Sammenligning med 1856 sig især i Bergens Stift (i 1856 = 1 : 15,₄) og Tromsø Stift (i 1856 = 1 : 9,₀), mindre i de tre øvrige Stifter.

Forholdet 1 Dödfødt paa 23,₅ levende Fødte er ligeledes gunstigere end for det foregaaende

Aar, da det var = 1 : 21,₈. Den forholdsvise Formindskelse i Antallet af Dödfødte var størst i Tromsø Stift (i 1856 var Forholdet = 1 : 21,₂), dernæst i Christiania Stift (i 1856 = 1 : 21,₉), Bergens Stift (i 1856 = 1 : 20,₃) og Christiansands Stift (i 1856 = 1 : 23,₈). I Thronhjems Stift var Forholdet næsten overensstemmende med det foregaaende Aar (= 1 : 21,₅).

Antallet af **Døde** i ethvert af Stifterne og det hele Rige siden Aaret 1853 vil sees af følgende Liste:

		1853.	1854.	1855.	1856.	1857.
i Christiania	Stift døde .	12,667.	10,085.	10,934.	10,931.	11,231.
- Christiansands	— — .	4,139.	3,785.	4,117.	4,477.	4,398.
- Bergens	— — .	3,878.	3,930.	4,436.	4,284.	4,075.
- Thronhjems	— — .	3,594.	3,292.	4,571.	3,131.	3,564.
- Tromsø	— — .	2,113.	2,270.	2,304.	2,521.	2,749.
Hele Riget		26,391.	23,362.	25,362.	25,344.	26,017.

Overskuddet af levende Fødte over Døde var efter ovenstaaende Angivelse 24,181 eller 1,214 flere end i det foregaaende Aar, da det udgjorde 22,967. Lægges Overskuddene i disse 2 Aar til den ved sidste Folketælling befundne Folkemængde ved Udgangen af 1855, nemlig 1,490,047, skulde Folkemængden, uberegnet Indvandrede og Udvandrede, ved Udgangen af 1857 udgjøre 1,537,195. Mortalitetsprocenten beregnet efter denne Folkemængde bliver 1,₆₉ eller et Forhold af henved 17 Døde af hvert Tusinde Mennesker, som levede ved Aarets Udgang. Forholdet i 1856 var 1,₆₈. Lægges samtlige Fødte i 1857 til Folkemængden ved Udgangen af Aaret 1856 — 1,513,014 — bliver Mortalitetsprocenten 1,₆₆

eller et Forhold af mellem 16 og 17 Døde af hvert Tusinde Mennesker, som levede i Aarets Löb. Medregnes tillige Antallet af de Dödfødte baade blandt de Fødte og Døde, bliver Mortalitetsprocenten 1,₈₀.

Hermed følger en tabellarisk Oversigt over de i ethvert af Rigets offentlige civile Sygehuse og Sindssygeasyler i 1857 behandlede Syge med Angivelse af Behandlingens Udfald, samt en Fortegnelse over de af Lægerne (og fra Sygehusene) anmeldte Dödsarsager, ligesom ogsaa en nøiere Angivelse af Sygdoms- og Medicinalforholdene i ethvert af Rigets Overøvrighedsdistrikter for samme Aar.

I. Christiania By.

Sundhedstilstanden var i det Hele taget mindre god, især sammenlignet med det nærmest foregaaende Aars. Dog vare de Sygdomme, hvoraf den større Sygelighed hovedsagelig betingedes, nemlig catarrhalske og gastriske Affectioner, Mæslinger og Kighoste, af mild Character. Den største Sygelighed forekom i Maanederne Marts, Sep-

tember, November, December; den mindste i Mai, Juni og Juli.

Dødligheden var noget større end i de nærmest foregaaende 3 Aar, derimod paa Grund af Choleraepidemien i 1853 meget mindre end Middeldødligheden i Femaaret 1851—55. Antallet af samtlige Døde i Christiania Stiftsprovsti udgjorde 1,282, hvoraf i Christiania Byes Menigheder 730 og i Akers Præstegjeld 552.

Sygdomsconstitutionen var i Aarets 3—4 første Maaneder catarrhalsk; i den paafølgende Tid indtil Juli Maaned ubestemt; fra Juli til October gastrisk, hvorefter den catarrhalske Sygdomsconstitution igjen optraadte og vedvarede til Aarets Slutning. Samtidig med denne fornyede Optraeden af samme, blev den typhoide Feberform almindeligere, men udviklede sig ikke til nogen udbredt Epidemi.

Nervefeber forekom af og til det hele Aar, men fornemlig i de sidste 3 Maaneder, efter hvilke følge med Hensyn til Sygdommens Hyppighed April, Januar og September. Den forløb gjerne mildt og uden farlige Complicationer. Paa Rigshospitalet indkom af Nervefeber 149 Tilfælde, hvoraf 10 endte dødlig; af simpel Feber 59 og af gastrisk 27. Ifølge de Meddelelser om epidemiske Sygdomme, som hver Maaned indgaves til det medicinske Selskab af flere — i Gjennemsnit 15 à 16 — Læger, behandlede for Nervefeber i den egentlige By 69 og i Forstæderne og Aker 98, tilsammen 167, hvoraf 6 døde.

Barselfeber var sjelden. Paa Fødselsstiftelsen, hvor der indkom 199 Fødende, forefaldt Febertilfælde med let Irritation af Underlivsorganerne hos 13; Febertilfælde med stærkere Irritation og forskellige andre Barsellaffectiøner hos 11, hvoraf 8 døde. 3 Læger opgive at have behandlet 6 Tilfælde af Barselfeber; 3 af disse endte dødlig.

Af **Børnekopper** forekom 8 Tilfælde i Mai, Juli, August og September, alle af mild Character. 2 af de Angrebne vare Børn paa 10 à 12 Aar, der ikke vare vaccinerede. 4 bleve indlagte i et midlertidig oprettet Lazareth i Vaterland og 2 i Rigshospitalet. — Nogle faae Tilfælde af de modificerede Kopper viste sig samtidig. Vandkopper forekom det hele Aar med Undtagelse af September Maaned, og mest om Vaaren.

Rosen var sjelden, især i første Halvaar. Udover Hösten og mod Aarets Slutning blev den, i Form af Ansigtsrosen, noget hyppigere.

Af **Skarlagensfeber** omtales kun 1 Tilfælde i Juni og 1 i October; det ene endte dødlig.

Mæslinger, som i det næstforegaaende Aar havde hersket som en meget udbredt Epidemi, tiltog atter i dette Aars 2 første Maaneder, men

aftog senere indtil Udgangen af Juli, hvorefter intet Tilfælde forekom förend i December, da atter nogle faae Tilfælde indtraf. Sygdommen var meget godartet i sit Forløb, og de faae Dødsfald, som indtraf blandt Børn, hidrørte næsten alle fra Uforsigtighed og derved bevirkede Følgesygdomme, saasom Lungetæring. Ikke saa faae Voxne angrebes. — Hos et Barn viste sig först alle Tegn paa Sygdommen med Undtagelse af Udslag, derpaa et halvt Aar senere, under Reconvallescentsen efter en mild diphtheritisk Affection, et mæslinglignende Udslag med Injection af Öiets Bindehud, men hverken forudgaaet eller ledsaget af Feber og Hoste. Under den første Sygdom havde samtidig Barnets Södskende fuldt udviklede Mæslinger. (O. Lund). — Rödlinger forekom meget sjelden.

Kighoste var i det Hele taget ikke meget almindelig, men dog maaske noget mere end i det foregaaende Aar. De fleste Tilfælde forefaldt i Sommermaanederne, især Juli, da der af 10 Læger opgaves 20 Tilfælde i den egentlige By, og de færreste i April. Dens Forløb var i Almindelighed regelmæssigt og godartet, skjönt ogsaa Exempler anføres paa det Modsatte. Saaledes døde i en Familie, hvis fire Børn vare angrebne, to af bilateral Pneumoni og et af Diarrhoe. (O. Lund).

Strubehoste var i dette Aar almindeligere end i det foregaaende og findes opført for alle Aarets Maaneder, med Undtagelse af Februar, Juli og August. De fleste Tilfælde indtraf i December. Det samlede Antal Tilfælde, hvorm Beretning haves, udgjorde i den egentlige By 10 og i Forstæderne og Aker 15: af disse døde tilsammen 16. Tracheotomi foretoges i to Tilfælde, i det ene med heldigt Udfald. Ogsaa **exsudativ Svalgbetændelse** forekom det hele Aar, fornemlig i Maanederne Marts og Mai. 5 Individuer opføres døde af denne Sygdom. Meget heftig optraadte den i en Familie, hvis samtlige otte Børn angrebes i Löbet af to Maaneder. De to först angrebne, hos hvem Sygdommen allerede havde naaet en større Intensitet, för Læge sögtes, bukkede under for samme; hos de övrige 6 bleve ved en tvende Gange daglig foretagen Undersö-

gelse de locale Phænomener saa betimelig opda-
gede, at Behandlingen, der hovedsagelig var local,
viste sig virksom. Sygdommens Aarsag formode-
des at ligge i et Miasma, udviklet i en i høi Grad
fugtig og stinkende Kjælder, der ved en Lem stod
i umiddelbar Forbindelse med det Værelse, hvor
Familien fornemlig opholdt sig (O. Lund. Se
Norsk Magazin for Lægevidenskaben, XI Bind
12te Hefte).

Kusma forekom sjelden og aldeles sporadisk.
For Maanederne August og September findes intet
Tilfælde anført.

Catarrhalske Sygdomme vare i dette Aar
mere end almindeligt hyppige. De tiltog i Hyp-
pighed fra Aarets Begyndelse indtil Slutningen af
Marts, hvorpaa de aftog og tildels vare sjeldne
i Löbet af Sommeren og Begyndelsen af Hösten.
Fra Slutningen af October bleve de igjen hyppi-
gere, og naaede den største Frekvents i Novem-
ber, da de optraadte som en i høi Grad udbredt
Influenza-Epidemi, der efterhaanden aftog i De-
cember. De viste sig under forskellige Former,
som Feber, Öienbetændelser, Halsbetændelser, La-
ryngiter og Bronchiter. Öienbetændelserne vare
ofte haardnakkede og tilbøielige til at recidivere,
og om Halsbetændelserne anføres, at de i Novem-
ber vare almindeligere end paa mange Aar. Paa
Rigshospitalet indkom 44 Tilfælde af Catarrhal-
feber.

Af **betændelsesagtige Sygdomme** vare især
Lungebetændelser til enkelte Aarstider ikke gan-
ske sjeldne. Ifølge de ovenfor omtalte, til det
medicinske Selskab afgivne Meddelelser om epi-
demiske Sygdomme behandledes i den egentlige
By 109 Tilfælde af Lungebetændelse og i For-
stæderne og Aker 185, af hvilke tilsammen 25
endte dødlig. Paa Rigshospitalet indkom 110,
hvoraf 16 døde. De fleste forefaldt i Marts og
April, dernæst i Mai, November og December.
Med Hensyn til Sygdommens (Hepatisationens)
oprindelige Sæde bemærker en Læge Følgende:
Af 16 Patienter, hvoraf ligemange Voxne og Börn,
befandtes det hos 9 at være i den høire Lunge,
nemlig hos 2 i Spidsen, 2 i Midten og 5 i Basis;
og hos 7 i den venstre, nemlig hos 3 i Midten og
4 i Basis. Sygdommens oprindelige Sæde iagttø-

ges altsaa ikke i Spidsen af venstre Lunge. Samt-
lige 16 overstode heldigen Sygdommen (O. Lund).
Af andre Betændelsessygdomme forekom enkelte
Pleuriter og Peritonæiter; af de første indlagdes
paa Rigshospitalet 20, hvoraf 1 døde.

Acut **Rheumatisme** synes ogsaa dette Aar at
have været noget hyppigere, skjönt ikke i nogen
usædvanlig Grad. Paa Rigshospitalet indkom for
samme 54, medens Antallet det foregaaende Aar
kun var 34.

Koldfeber var sjelden. Paa Rigshospitalet
indkom 9 Tilfælde, hvoraf tre i Juni Maaned. 4
Læger behandlede et Tilfælde hver. Hos en Sol-
dat fra Stockholm, der aarlig i 4—5 Aar havde
lidt af Koldfeber, og for lige saa lang Tid tilbage
var behandlet for Syphilis, og hos hvem Tegn paa
sidstnævnte Sygdom atter viste sig samtidig med
nye Feberanfald, veg disse først for Anvendelsen
af Jodetum kalicum efter i længre Tid forgjæves
at have været behandlede med Chinin og Arsenik.

Gastriske Affectioner forekom som Diarrhoe
og Cholérine det hele Aar, men dog især fra Be-
gyndelsen af Juli Maaned til Slutningen af Sep-
tember, da den gastriske Sygdomsconstitution naae-
de sin største Höide og senere hurtig aftog. Syg-
dommen var meget udbredt baade blandt Voxne
og Börn og fremviste ofte stærke, faretruende Phæ-
nomener, men overstodes dog i Regelen hurtig og
let, og de faae Dødsfald, som den medførte, indtraf
hovedsagelig blandt Börn. Af **Cholera** forefaldt
1 Tilfælde i September og 3 i Slutningen af Oc-
tober. To af disse Syge vare Sömænd, der an-
grebes ombord paa sine paa Byens Havn belig-
gende Skibe; de övrige to vare Arbeidsfolk boen-
de i Fjordingen; 3 døde.

Af **Skjörbug** omtales ganske faae Tilfælde.

Den veneriske Sygdom synes ogsaa i dette
Aar at have været i Aftagende. Paa Rigshospi-
talets Afdeling for Hudsygdomme indkom 81 Mænd
og 101 Kvinde, tilsammen 182 Individder lidende
af Syphilis, hvoraf 4 døde, samt 59 Mænd og 43
Kvinder, ialt 102 Individder for Gonorrhoe. Paa
Byens chroniske Sygehus indkom 4 Mænd og 9
Kvinder for Syphilis. Af Stadsphysicus bleve i
1857 191 Syphilitiske indlagte i Hospitalerne, hvil-
ket er det samme Antal som i 1856. Heraf vare

39 Puellæ publicæ, der vare underkastede en regelmæssig Visitation. Af 3 Læger i Byen ere anmeldte som behandlede 14 Tilfælde af Syphilis og 46 af Gonorrhoe.

Fnat var fremdeles sjeldnere end forhen.

Kjertelsyge og **Svindst** forekom meget hyppig, og den sidste Sygdom krævede fremdeles mange Ofre. Paa Rigshospitalet behandledes 25 Individuer for Svindst, hvoraf 9 døde, og paa det chroniske Sygehus 59, hvoraf 36 døde.

Blegst og Menstruationsforstyrrelser vare som sædvanligt temmelig almindelige, ligesaa **chronisk Rheumatisme**, **Ormtilfælde** og **Cardialgi**. Aarsagen til den sidste Sygdoms særdeles hyppige Optræden blandt Arbeidsclassen antages dels at ligge i mindre gode diætetiske Forholde, dels i Bølgernes usunde Beskaffenhed, og for de ved Væverierne beskæftigede Fruentimmers Vedkommende i Mangel paa Bevægelse (J. Vogt).

Af **Drankergalskab** anføres enkelte Tilfælde næsten i hver Maaned. Paa Rigshospitalet behandledes for samme 16, hvoraf 3 døde.

Af **mærkeligere Tilfælde** omtales et Skudskaar med Spidskugle paaskraa tvært igjennem Bækkenet og Underlivet, der forløb heldig; og Mangel af Vagina hos en Pige, hvis Menstruationsbesværligheder hævedes ved Svedning hver fjerde Uge og ved en liden Aareladning Vaar og Höst (Thv. Wetlesen).

Byens **hygiæniske Forholde** skildres i det Hele taget som mindre gode; navnlig klages over Mangel paa nogenlunde rummelige og sunde Bølgier for den fattigere Classe. Den hurtig tiltagende Folkemængde har bevirket Indredelsen af Rum, som aldeles ikke egne sig til at beboes, og fra Begyndelsen af heller ikke vare bestemte dertil. Önskeligheden af flere Arbejderboliger fremhæves derfor stærkt. Paa Grund af de trange og overfyldte Logier maae flere fattige Syge indlægges og behandles paa Sygehus, end forhen.

Antallet af **Vaccinerede** er af Vaccinator opgivet til 948, hvoraf 37 hjemmehørende i Akershus Amt, 910 i Christiania By og 1, der ikke tilhører noget af disse Steder.

Flere **medicinsk-forensiske** Betænkninger og Erklæringer bleve afgivne af Stadsphysicus.

91 **chirurgiske Operationer** udförtes paa Rigshospitalet. Af Lægerne ere anmeldte 1 Tenotomi ved Klumpfod, 1 Operation af Ranula, 1 Gjen-nemskjæring af en Endetarmsfistel, 1 Udrievning af Næsepolyper og flere Exstirpationer af Svulste.

Af **obstetriciske Operationer** udförtes paa Födselsstiftelsen 6 Tangforretninger. Af Lægerne ere anmeldte 1 Vending, 4 Tangforretninger og 1 Perforation; denne sidste foretoges paa Landet et Par Mil fra Byen hos en Kone, der tilforn havde födt 4 dödfödde Börn, efterat Forlösning med Tang forgjæves var forsögt, og Fosterets Liv allerede udslukket. Konen kom sig (E. Winge).

12 Kvinder **døde paa Barselseng**, og 157 Börn i Alderen **under et Aar**.

Af **Dödfödde** og inden 24 Timer efter Födselen døde Börn anmeldtes 57.

Sygehusene. Paa det chroniske Sygehus vare 89 tilbageliggende fra 1856; 278 indkom; deraf udskreves 127 helbredede, 57 i Bedring og 9 uhelbredede, 97 døde og 77 laae tilbage ved Aarets Slutning. Paa Tugthusets Sygestuer behandledes 319 Fanger og daglig i Middeltal 16 $\frac{1}{4}$, hvilket udgjorde 5 pCt. af samtlige Fanger. 4 døde; Mortalitetsforholdet var altsaa, naar 21 tilbageliggende Syge lades ude af Betragtning, 1:74,5. Medicamentudgifterne til samtlige Syge i og udenfor Sygestuerne belöb sig til 634 Spd. 75 Skill. Paa Akershus Slaveries Sygestuer vare 41 tilbageliggende fra 1856; 175 indkom; 181 udskreves helbredede, 8 døde og 27 laae tilbage til det fölgende Aar. Forpleiningsdagene vare ialt 6191 eller for hver udskreven Syg 32,8. Om de övrige Sygehuse i Byen indeholdes Oplysninger paa Sygehustabellen.

Af **Badeindretninger** fandtes, foruden Rigshospitalets, 5 offentlige og flere private Strömbade og 1 offentligt Styrtebad. I Rigshospitalets Badeindretning toges foruden af Hospitalets Syge 2307 Dampbad og 6660 Karbad; af disse vare 988 Gytjebad.

Af Byens 3 ældre **Apotheker** blev det ene, der det foregaaende Aar var afbrændt og fra Nyt af maatte indrettes, visiteret i Januar og de öv-

rige to i December Maaned, til hvilken Tid Visitation ogsaa foretoges af det ifølge kgl. Rescript af 4de December 1856 ny oprettede Rigshospitals-Apothek. Ligesom de nye fandtes bekvemt og hensigtsmæssig indrettede, saaledes vare de alle i god Stand og tilstrækkelig forsynede med Medicamenter. Personalet opgaves at bestaae af 4 Apothekere, 1 Provisor, 18 Medhjælpere, hvoraf 12 med pharmaceutisk Examen, og 3 Disciple.

I Christiania boede 58 examinerede Læger, af hvilke 25 vare ansatte i Embede, og 7 ikke practiserede. Fattigsygepleien udførtes af 3 Læger, og den offentlige Vaccination af 1. Af Jordemødre fandtes ifølge Opgivende af Stadsphysicus 27, af hvilke 1 havde offentlig Ansættelse. Af examinerede Dyrlæger opholdt sig samstedt 3.

Bidrag til Oplysning om Sundheds- og Medicinalforholdene i Christiania By i ældre Tider findes vedföiet som Tillæg til denne Beretning.

II. Akershus Amt.

Sundhedstilstanden var næsten i det hele Amt meget god, tildels endog ualmindelig god; kun i Eidsvolds Præstegjeld synes der at have hersket nogen større Sygelighed end sædvanligt. Nervefeber, Mæslinger, Kighoste, Diarrhoe og Cholera forekom epidemisk, men vare af mild Character. Af Barselfeber forefaldt i et Præstegjeld flere Tilfælde, hvoraf enkelte med dødlig Udgang. **Dødligheden** var omtrent 2,2 pCt. under Middel dødligheden i Femaaret 1851—55; Antallet af samtlige Dødsfald udgjorde 1824. **Sygdomsconstitutionen** var lidet udpræget; for første Halvaar og fjerde Kvartal angives den fra de fleste Præstegjelde som indifferent eller catharralsk, i tredje Kvartal synes den overalt at have været gastrisk. Fra Eidsvold opgives den som inflammatorisk i Vaarmaanederne, indifferent i Juni og Juli, adynamisk i Slutningen af August, hele September og October, samt igjen indifferent i November og December.

Nervefeber optraadte dette Aar for det Meste kun sporadisk, og de faae Steder, hvor den viste

sig som Epidemi af nogen Udbredning, indskrænkede sig til Ullensakers Præstegjeld og den vestlige Del af Follo Lægedistrikt. Paa förstnævnte Sted behandledes fra August Maaned til Aarets Slutning 32 Syge, lidende af denne Sygdom, hvoraf 3 døde. Localisation til Lungerne var her en ikke sjelden Complication. Paa sidstnævnte Sted udbrød Sygdommen i Marts Maaned i Nordby Sogn og udbredte sig derfra til Aas, Vestby, Fron og Dröbak. 41 angrebes og heraf døde 3. Dens Character var dels cerebral, dels abdominal. I Præstegjeldene Aker, Næs og Höland angrebes flere Individuer paa en enkelt Gaard, men uden at Sygdommen derfra forplantede sig videre. I det Hele opføres af Lægerne noget over 100 Tilfælde, hvoraf 9 endte dødlig.

Barselfeber iagttoges især i Höland, hvor den allerede havde hersket det foregaaende Aar og vedvarede i første Halvdel af dette. Saavidt vedkommende Læge bekjendt døde 6 Kvinder af samme, hvoraf kun 1 havde været under Lægebehandling. Nogen Smitte, overført ved Jordemødre eller Födselshjælpersker, kunde ikke paavises (Hagemann). Fra enkelte andre Steder inden Amtet opgives tilsammen 9 Tilfælde, hvoraf 3 endte dødlig.

Mæslinger forekom epidemisk udbredte over næsten det hele Amt indtil Marts Maaned, da Epidemien, der tillige havde hersket flere Maaneder af det foregaaende Aar, næsten overalt ophört. Sygdommen var især almindelig i övre Romerikes Lægedistrikt, med Undtagelse af Hurdalen, hvor den ikke forekom. I Eidsvold bevirkedes ved samme ikke faae Dødsfald blandt Börn, mindre dog paa Grund af selve den exanthematisk Sygdoms Intensitet, end de flere ved Uforsigtighed fremkaldte Eftersygdomme, Brystaffectioner, Hjernebetændelse, Diarrhoe og gangrænöse Abscesser under Huden (Thoresen). I de övrigte Præstegjelde synes Sygdommen at have været mild og godartet.

Af **Skarlagensfeber** nævnes 2 Tilfælde i Ullensaker. **Rödlinger** og **Vandkopper** vare meget sjældne; Rosen derimod noget hyppigere.

Kighoste ledsagede flere Steder Mæslingepidemien; men medens denne fornemlig hjemsögte

övre Romerike, synes hin især at have været almindelig i Follo Lægedistrikt vestenfor Öieren, hvor den ogsaa vedvarede længst udover Sommeren og Hösten. Skjønt dens Character almindelig skildres som mild, døde dog enkelte Börn af Følgesygdomme.

Af **Strubehoste** anføres 4 Tilfælde, hvoraf 3 med dødlig Udgang; af **exsudativ Svælgbetændelse** kun eet. Simpel Halsbetændelse var derimod ikke saa sjelden; 5 Læger behandlede tilsammen 36 Tilfælde.

Catarrhalske Febersygdomme forekom af og til, fornemlig om Vaaren og i de 3 sidste Maaned, til hvilke Aarstider de paa enkelte Steder antog Character af Influenza.

Betændelsessygdomme vare temmelig almindelige i övre Romerikes samt i Aker og nedre Romerikes Lægedistrikter især i Vaarmaanederne og mod Aarets Slutning. Stærkest udtalt synes den inflammatoriske Sygdomsconstitution at have været i Eidsvold, hvor en enkelt Læge havde 55 Lungebetændelser med 4 Dödsfald og 150 acute Bronchiter under Behandling, hvoraf de fleste i Marts og April. 2 à 3 Patienter angrebes ikke sjelden umiddelbart efter hinanden i samme Hus (Thoresen). 6 andre Læger opgive tilsammen at have behandlet 115 Lungebetændelser, hvoraf 13 endte dødlig, og 112 Tilfælde af acut Bronchit. Af **acut Rheumatisme** behandlede 5 Læger 24 Tilfælde, hvoraf Lægen i Eidsvold 11.

Af **Koldfeber** nævnes 6 Tilfælde.

Diarrhoe og Cholérine vare i Höstmaanederne almindelig udbredte over det hele Amt; men de enkelte Tilfælde forløb gjerne let og hurtig, og kun fra Hurdalen og Eidsvold skildres Sygdommen som noget alvorligere, idet den medførte stort Kræfttab, langsom Reconvalents og ikke sjelden antog en typhös Character. Dödsfald indtraf dog sjelden, og næsten kun blandt Börn og gamle Folk. 1 Tilfælde i Aker og 3 i Follo ere opførte under Benævnelsen Cholera; de helbrededes alle. (Wisbech og Schulze).

Blodgang udbrød i Februar Maaned i et Par Husmandspladse i Hurdalen, hvor af 5 angrebne smaae Börn 3 døde. Sygdommen greb dog ikke videre om sig; dens Aarsag formodedes at ligge i

Forkjölelse og slette Næringsmidler af daarlig bjerget Korn (Glöersen). Under den stærke gastriske Sygdomsconstitution i Höstmaanederne vare blodige Udtømmelser ikke sjeldne hos Börn, og fra Höland anføres flere Tilfælde af Blodgang, der imidlertid sjelden kom under Lægebehandling.

For **Syphilis** indlagdes paa Rigshospitalet fra Aker og nedre Romerikes Lægedistrikt 42 Individer, og fra övre Romerike 4. Distriktslægen i Follo behandlede flere secundære Tilfælde hos hjemkomne Söfolk. Naar undtages Akers Præstegjeld synes Sygdommen at være temmelig sjelden.

Fnat kom enkelte Gange under Behandling, men i det Hele taget var saavel denne som andre Hudsygdomme meget sjeldne.

Svindst var i dette som i de foregaaende Aar meget almindelig, og især fremhæves dette fra Enebak, Aas og Krokstad, hvor derimod Kjertelsyge skal være sjelden. 7 Læger behandlede tilsammen 72 Tilfælde af Svindst, hvoraf 23 endte dødlig. Behandling med Tran og styrkende Midler omtales som god, idet den gjør Sygdommens Gang langsommere (Schulze).

Blegsot var ligeledes fremdeles hyppig. Med **Cardialgi** synes derimod Forholdet at være noget forskjelligt i de enkelte Egne; medens saaledes i Eidsvold over Halvparten af den voxne Befolkning siges at lide af samme, skal den i Aas og Krokstad være sjeldnere end efter Beretningerne at dömmes paa de fleste andre Steder.

Af **Drankergalskab** nævnes 5 Tilfælde fra Aker og nedre Romerike samt 1 fra övre Romerike. Fra Follo fremhæves, at den ikke var bleven bemærket uagtet den hyppige Misbrug af Spirituosa og bayersk Öl.

Af **mærkeligere Tilfælde** omtales en Abscessdannelse i Blæreregionen mellem Bughinden og Bugvæggen efter et voldsomt Stød med Pussækning ned i det lille Bækken og Udtømmelse igjennem en ved Kunst frembragt Aabning ved Siden af Endetarmen, hvorefter fuldstændig Helbredelse paafulgte (Jacobsen). I Höland forsögte en Mand at tage sig af Dage ved at nedsluge en toppet Theske Arsenik, hvis Virkninger dog forhindredes ved hurtig anvendt Hjælp. Vedkommende Læge gjør derfor atter, ligesom i sin Medicinalberetning

for 1854, opmærksom paa den Misbrug, man sammesteds gjør af Arsenikpræparater dels som Mid-
del mod Tandpine og urene Saar dels som Flue-
gift (Hagemann).

Om **Veirliget** beretter Distriktslægen i Follo
Følgende: Aaret indtraadte med temmelig streng
Kulde, der dog ikke var vedvarende, men snart
afløstes af et mildere Clima, der tildels ledsagedes
af Storme. Sommeren var meget varm med af-
vejlende velgjørende Regn, saa Jordens Afgrøde
var baade god og rigelig. Aarets sidste Kvartal
var efter Aarstiden usædvanlig mildt med bar Mark
og tildels meget stormende Søndenvinde.

Under **Topographi** og **Levemaade** anføres fra
Aas og Krokstad: Climaet i disse Præstegjelde
er paa Grund af deres høie og frie Beliggenhed
temmelig skarpt og blæsende, og som Følge heraf
pleie inflammatoriske, rheumatiske og catarrhalske
Sygdomme at være de hyppigste, hvorimod Epi-
demier af ethvert Slags høre til Sjeldenhederne.
Paa Grund af den almindelige Velstand blandt
Almuen og den dermed i Forbindelse staaende gode
og kraftige Levemaade forekomme her ligeledes
faa dyscrasiske eller andre Sygdomme, som frem-
avles ved Fattigdom og slette Fødemidler (Schul-
ze). Mindre god synes Tilstanden at være i en-
kelte Dele af Aker og nedre Romerike. Armoden
iblandt Husmandsclassen er ikke sjelden i høi Grad
udtalt, og den fattigere Befolknings Boliger i hy-
giænisk Henseende meget mislige, idet Værelserne
ere for smaae i Forhold til det Antal Individuer,
der benytte samme. Kommer dertil en ikke sjel-
den mærkbar Mangel paa Sands for Renlighed,
maa det i det Hele ansees paafaldende, at man
saa sjelden træffer epidemiske Sygdomme hos denne
Del af Befolkningen (Wisbech). Misbrug af Spi-
rituosa og bayersk Öl var fremdeles almindelig i
de fleste Præstegjelde, i enkelte endog i Tilla-
gende.

Fattigsygepleien udførtes paa de fleste Ste-
der af private Læger. Af **Kvaksalvere** omtales
en Udlænding, der skjønt uden Legitimationer for
sin lægevidenskabelige Dannelse antoges som Ama-
nuensis af en autoriseret Læge, som saadan en

Tid udøvede Lægepraxis og erhvervede sig et stort
Ry ved sine Mirakelcure. Efterat Forhør var
optaget, og Indredepartementets Betænkning ind-
hentet, erklæredes han imidlertid uberettiget til at
practicere saavel selvstændig som under Navn af
en anden Læges Amanuensis (Jacobsen). Ulovlig
medicinsk Praxis synes ellers at være meget
sjelden.

Antallet af **Vaccinerede** udgjorde 3472. I
Soon og Hølen udførtes Vaccinationen af en Pri-
vatlæge.

Af **medico-legale Forretninger** foretoges 8,
deraf 1 Obduction over et i Dølgemaal født Barn,
2 Undersøgelser og Erklæringer om Personers Hel-
bredstilstand og 1 i Anledning af en finnden død
Mand.

Af **Sindssyge** anmeldtes og tilsaaes i Aker
og nedre Romerike 4, der indlagdes i Gaustad
Sindssygeasyl; i øvre Romerike 10, hvoraf 5 ind-
sendtes til Gaustad, og de øvrige forpleiedes i
Hjemmet med Tilskud af Amtsgemeinden. I det
Hele forpleiedes ved Aarets Slutning 18 Sinds-
syge i dette Distrikt med Tilskud af Amtsgemeinden.
I Follo Lægedistrikt vare 8 Sindssyge
udsatte til Forsørgelse hos Private paa Amtsgemeindens
Regning.

Af **chirurgiske Operationer** omtales 2 for Ha-
reskaar, 2 Exstirpationer af Fedtsvulste og 1 af
en indvoxet Stortaaenagel; flere Exarticulationer af
Fingre, 1 Bugstik for Vattersot, 2 Udrivninger af
Næsepolyper.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Læ-
gerne 7 Vendinger og 16 Tangforretninger. 1 Ven-
ding foretoges paa Grund af voldsom Blodstyrtning
og efter kunstig Udvidning af Modermunden, der
kun havde naaet en Sølvmarks Størrelse; da Fo-
sterhovedet under Extractionen gjorde stærk Mod-
stand, perforeredes dette; Konen døde 2 Timer
efter Forløsningen (Thoresen). 1 Vending ved
Tværleie efter forudgaaende Exvisceration af Fo-
sterets Bryst og Underliv; Konen, der kom sig,
havde været syg i 3 Døgn, og hendes Kræfter vare
stærkt medtagne; Fosteret var dødt og dybt ned-
trykket i Bækkenet (Schulze). 3 Tangforretnin-
ger foretoges paa Grund af Ecclampsi, 1 ved An-
sigtsleie, 1 ved fremfalden Navlesnor, de fleste paa

Grund af Vemangel, Atkræftelse eller Bækken-snæverhed. 2 Koner døde uforløste. Hos den ene var Ruptura uteri indtraadt før Lægens Ankomst. Fosteret søgtes extraheret ved Tang, men da dette ikke lykkedes, og Moderens Kræfter hurtigt aftog, afstod man fra videre Forsøg paa at forløse hende. Døden indtraadte 17 Timer efter Bristningen, og strax efter de sidste Hjerteslag foretoges Bugsnit for muligen at redde Fosteret, hvis Foetalpuls havde været hørbar et Par Timer forud; Livet var dog udslukket (Thoresen). Den anden, hos hvem der ved Obductionen fandtes et noget forsnævret og stærkt inclineret Bækken, søgtes forløst først ved Tang, og da dette ikke lykkedes, og Fosterhovedet, selv efterat det var perforeret, ikke lod sig ekstrahere, ved Vending. Under disse Forsøg forværredes imidlertid Konens Tilstand hurtig og i den Grad, at et Par andre tilkaldte Læger ansaae det rigtigst, at afstaae fra videre Forsøg. Hun døde omtrent 5 Timer senere (Holmboe).

Antallet af **Døde paa Barselseng** var i Aker og nedre Romerike 14. For Amtets to andre Lægedistrikter er det ikke opgivet. **Døde Børn under 1 Aars Alder** findes ikke opført for noget Distrikt.

Antallet af **Dødfødte** og inden 24 Timer efter Fødselen døde Børn beløb sig til 166.

Af **Sygehuse** fandtes inden dette Amt, som forhen, Gaustad Sindssygeasyl og Sindssygeindretningen for Kvinder i Oslo Hospital. I Akers Arrest behandledes 10 Patienter med 131 Forplejningsdage, Middeltid 13 Dage; Udgiften til Medicin var $22\frac{3}{10}$ Skl. for hver Syg.

Apotheket i Dröbak fandtes ved Visitationen forsynet med en tilstrækkelig Mængde Medicin af god Kvalitet. Det nye oprettede Apothek i Christianias Forstad, Grönland, aabnedes i de sidste Dage af Aaret, efter at være ved Visitationen befundet hensigtsmæssig indrettet og tilstrækkelig forsynet med Medicin.

Badeindretninger: Eidsvoldbadet, der i 1856 havde været ude af Virksomhed af Mangel paa Mineralvand, blev dette Aar atter taget i Brug, efter at hin Mangel var hævet. Flere Forbedringer vare foretagne, et nyt Badehus for Mine-

ralbad opført og Antallet af Badeværelser forøget. Det besøgte af 87 Syge, de fleste lidende af Blegsot og nervøs Svækkelse. Flere private Badehuse findes langs Søkysten og i Dröbak, hvor flere Familier især fra Christiania opholdt sig i Löbet af Sommeren for at bade.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Aker og nedre Romerikes Distrikt: 9 Læger, hvoraf 3 ansatte ved Gaustad Sindssygeasyl. 7 vare bosatte i Aker, 1 i Bærum og 1 i Skedsmo. 7 ansatte Jordemødre, 12 Hjælpevaccinatører.
2. Övre Romerikes Distrikt: 7 Læger, hvoraf to i Ullensaker, to i Eidsvold, en i Hurdaalen, en i Næs og en i Urskog, 11 Jordemødre, hvoraf 9 fast ansatte, 13 Hjælpevaccinatører.
3. Follo Distrikt: 6 Læger, hvoraf to i Dröbak, en i Soon, en i Aas, en i Vestby og en i Höland. 7 Jordemødre og 7 Hjælpevaccinatører.

III. Smaalenenes Amt.

Sundhedstilstanden var i det Hele taget god, og alene fra den östligere Del af Rakkestad Lægedistrikt skildres den som mindre tilfredsstillende. Flere Sygdomme optraadte vistnok epidemisk, men forløb gjerne overalt mildt; de vigtigste vare Koldfeber, Skarlagensfeber, Influenza og gastriske Forstyrrelser. **Dødligheden** var omtrent 5,2 pCt. under Middeldødligheden i Femaaret 1851—55; Antallet af samtlige Dødsfald udgjorde 1507.

Sygdomsconstitutionen var lidet udpræget; den characteriseres som catarrhalsk ved Aarets Begyndelse og udover Vaaren, da den efterhaanden tabte sin Character som saadan og blev indifferent. I August og September var den gastriske Sygdomsconstitution forherskende, men svandt hurtig i October, da den catarrhalske paany indtraadte og vedvarede til Aarets Slutning.

Nervefeber opnaaede dette Aar nogen større Udbredning alene i en Del af Rakkestad Distrikt, fornemlig i Præstegjeldene Thrögstad, Eidsberg, Spydeberg, Skipthvet og Svindals Sogn, hvor tre Læger behandlede tilsammen 70 Tilfælde, af hvilke

9 endte dødlig. Paa alle andre Steder inden Amtet optraadte den enten kun sporadisk eller i ganske smaae Epidemier, indskrænkede til en enkelt eller et Par Gaarde, saaledes i Haaböl, Rygge og Bergs Præstegjelde. I det Hele opregnes 129 Tilfælde, hvoraf en stor Del alene med typhoid Character; 13 endte dødlig. De fleste indtraf i Löbet af Vaaren og Sommeren samt i Maanederne November og December.

Barselseber forekom kun ganske enkeltvis; 3 opgives døde af samme.

Vandkopper og **Rödlinger** vare ligeledes sjeldne og omtales kun fra Rakkestad Distrikt.

Skarlagensfeber herskede ogsaa i dette ligesom i de 3 nærmest foregaaende Aar epidemisk i en stor Del af Amtet, især Landdistrikterne paa begge Sider af Glommen. Moss med nærmest tilstødende Præstegjelde Rygge, Vaaler og Haaböl paa den ene Kant og Frederikshald med sit Opland paa den anden synes derimod at have været mere forskaaede. Sygdommen var som oftest ondartet, med heftige Halsaffectioner, supurerende Kjertelhævelser og hydropiske Efter sygdomme. Dens hyppigste Forekomst indtraf for Frederikstad med Omegn, Sarpsborg og Raade i Vaarmaanederne og Sommerens Löb, medens den i Amtets nordligere Egne, Eidsberg, Svindal, Skiptvet, Spydeberg, Askim og Thrøgstad naaede sin største Udbredning om Hösten. Af 3 Læger behandledes her 129 Individuer, hvoraf 27 døde. Fra Frederikshald omtales enkelte Tilfælde i Januar, hvorefter intet viste sig för i November, da der atter indtraf 5 i et Hus. 34 Börn opgives i det Hele som døde af Skarlagensfeber, men Antallet var i Virkeligheden ikke lidet større.

Mæslinger vedvarede i det første Halvaar som Fortsættelse af Epidemien i det foregaaende Aar. Sygdommen var mild, af ringe Betydning og ophörte efterhaanden udover Vaaren. I Raade Præstegjeld optraadte den dog paany i Löbet af Sommeren.

Kighoste forekom epidemisk i Haaböl, Sarpsborg med Omegn og paa Hvalöerne. Paa sidstnævnte Sted begyndte den om Vaaren og vedvarede til Aarets Slutning. Nærmest for denne Sygdoms Skyld blev Hvalöernes ny oprettede Di-

striktsslægeembede strax besat med en i Embedet Constitueret, der dog ved sin Ankomst til Stedet i Begyndelsen af September fandt, at Sygdommen vel var meget almindelig, men uden ondartet Character og allerede i Aftagende.

Strubehoste var meget sjelden, og kun 2 Börn opgives som døde af samme.

Diphtheritisk Svælgbetændelse viste sig derimod oftere især i Rakkestad Distrikt, hvor 2 Læger behandlede 33 Tilfælde; i Frederikstad og Frederikshald forefaldt dernæst de fleste. 6 Börn skulle være døde af denne Sygdom.

Catarrhalske Sygdomme vare af alle de hyppigst forekommende saavel ved Aarets Begyndelse og udover Vaaren, som mod dets Udgang, da de i November og December optraadte som en udbredt Influenzaepidemi, der dog skildres som mild i sit Forløb. Bronchiter, Halsbetændelser, nervöse og rheumatiske Smerter vare ligeledes til de nævnte Aarstider mere end almindeligt hyppige.

Lungebetændelse forekom oftere om Vaaren og senhöstes i November og December. 8 Læger behandlede tilsammen 210 Tilfælde, hvoraf 20 døde; 2 andre Læger opgive kun Antallet paa de Døde, der beløb sig til 8. De fleste Tilfælde synes at være forefaldne i Frederikstad og paa Frederikshald, hvor en enkelt Læge havde 89 under Behandling (Zimmer).

Acut Rheumatisme omtales kun sjelden; som chronisk sees den derimod hyppig at være bleven Gjenstand for Lægebehandling.

Koldfeber, der siden Hösten 1854 aarlig har hjemsögt den Del af Kirkeöen i Hvalöernes Præstegjeld, som nærmest omgiver den saakaldte Arekile, udeblev heller ikke dette Aar. I de sidste Dage af August og Begyndelsen af September angrebes 42 Individuer, som derhos alle paa 7 nær fik Tilbagefald 1 eller flere Gange. Med Hensyn til Sygdommens Optraeden og Forløb, Behandlingens Resultater o. s. v. henvises iövrigt til det Uddrag af constitueret Distriktsslæge Lunds Indberetning, som findes gjengivet under Anhang I. Koldfeber skal efter ældre Folks Beretning ogsaa i 1808 og 9 samt 1812, 13 og 14 have hersket paa Kirkeöen, uden dog paa Meget nær at have

opnaaet den Intensitet og Udbredning som i de sidste Aar, da vel omtrent en Femtedel af Öens Indvaanere har været angreben. Grunden hertil kan maaske søges i den Omstændighed, at Arekilens Bredder ved en for flere Aar siden gravet Kanal, hvorved den er sat i Forbindelse med Havet, ere blevne sumpigere end forhen, i Forbindelse med at, ved en i de sidste Aar foretagen næsten total Udhugning af en i Arekilens Nærhed værende Furuskov, et meget vigtigt Absorptionsmiddel for de sumpige Bredders Uddunstning er tilintetgjort. Sygdommen omtales ogsaa fra de nærliggende Byer. I Frederikstad, hvor den i Aarene 1788 og senere skal have hersket endemisk, men derpaa i et længre Tidsrum, indtil Aarene 1850 og følgende var næsten ukjendt, behandledes af 3 Læger 26 Tilfælde, hvoraf dog de fleste hos fremmede eller ialfald fra Udlandet hjemkomne Söfolk. I Frederikshald behandledes 4 Tilfælde, ligeledes hos Sömmænd, og i Moss 3.

Af **Blodgang** indtraf om Hösten 6 å 7 Tilfælde i Frederikstad, af hvilke 3 medførte Döden. En eller et Par af de först Angrebne vare Sömmænd, nylig hjemkomne fra Danmark, hvor Sygdommen enkelte Steder herskede epidemisk. Fra Moss omtales ligeledes 3 Tilfælde i August.

Diarrhoe og **Cholérine** vare i August og Begyndelsen af September mere end almindeligt hyppige over det hele Amt og fremviste ofte alvorlige Phænomener, der dog igjen hurtig svandt. Kun faae Voxne döde af samme; derimod flere ganske spæde Börn, og disse som oftest under Tegn paa en acut Hjernevattersot. Veirliget var samtidig meget varmt og tört. Mordt gjør opmærksom paa, at den gastriske Sygdomsdisposition i Moss var langt almindeligere dette Aar end i 1853, da Byen hjemsögtes af en lille Epidem af ondartet Cholera.

Syphilis synes dette Aar at have været noget hyppigere. De fleste Tilfælde forekom dog fremdeles hos Söfarende og svenske Arbeidere, der medbragte Smitten fra Udlandet. **Gonorrhoe** var ligeledes temmelig hyppig. Paa Amtets Sygehus behandledes 2 primære og 40 secundære Tilfælde af Syphilis, hvoraf 25 indlagte i dette Aar, og 6 af Radesyge. Paa Frederikshalds Fattigsygehus

behandledes 2 primære og 15 secundære Tilfælde og af en privat Læge sammesteds 16 primære og 9 secundære. I Frederikstad opgives af 2 Læger 13 Tilfælde, dels primære og dels secundære, og 11 af Gonorrhoe. Paa Moss Fattigsygehus behandledes 8 Patienter for Syphilis, hvoraf 5 tilbageliggende fra 1856. To af disse, begge gifte Koner, behandledes alene med Syphilisation og helbrededes i Löbet af 6 å 8 Maaneder. Den ene nedkom omtrent midt i Curen med et velnæret, aldeles friskt Pigebarn, der da det sidste Gang 13 Maaneder gammelt blev undersøgt, ingen sygelige Phænomener fremviste. Af 6 andre Tilfælde i Moss behandledes ligeledes de 2 med Syphilisation og med heldigt Udfald.

Fnat og andre Hudsygdomme vare sjældne.

Til de almindeligst forekommende chroniske Sygdomme hørte ligesom forhen: **Kjertelsyge** især som Affectioner af Öine og Ören; **Svindstot**, hvoraf 25 Individuer angives döde; **Blegsot**, **Cardialgi** og Ormtilfælde.

Drankersygdomme omtales af enkelte Læger; paa Frederikshald behandledes af en Læge 6 Tilfælde af Drankergalskab og af en anden 9 Tilfælde af acut og subacut Alcoholismus.

Koht omtaler 2 **Forgiftningstilfælde** med Rottekrudt, hvilken Artikel omvankende Svensker pleie at drive Handel med. En Pige angrebes saaledes efter at have spist et Stykke Bröd, der var indgnedet hermed og udlagt for Rotter, meget voldsomt men kom sig dog. Den anden Person søgte at tage sig af Dage ved Arsenik i Brændevin og skar sig samtidig i Struben; han overstod imidlertid begge disse Attentater mod sit Liv, men forkortede det nogen Tid efter ved at styrte sig i Glommen.

Om **Veirliget** give Indberetningerne kun ufuldstændig Oplysning. Sommeren var meget tör og varm, de sidste Maaneder derimod regnfulde. Kornhøsten var af god Kvalitet, og Levnetsmidlerne i det Hele sunde og nærende. **Levemaaden** skildres dog fremdeles som daarlig og ensformig, og Bøndernes Boliger tildels som urenlige og usunde.

Frederikshald og Moss havde hver ved Aarets Slutning 2 Arbejderboliger, og ved enkelte større Brug sammesteds vare saadanne opførte for den faste Arbejderstok. Alle Læger klage over Misbrug af Spirituosa og søge deri den væsentligste Aarsag til, at Tilstanden blandt Arbeidsclassen uagtet den gode Fortjeneste endnu lader saa meget tilbage at ønske. — Frederikstads hygiæniske Forholde fremstilles som mindre gode. Den egentlige By eller Fæstningen ligger paa en sid og fugtig Jordbund, omgivet af Volde og Grave med stillestaaende Vand; Terrænet til Bebyggelse er for indskrænket, Bygningerne derfor smaae og temmelig overfyldte med Beboere, som dertil holde en usædvanlig stor Mængde Kreature. Godt Drikkevand haves først $\frac{1}{8}$ Mil udenfor Byen. Hvad der dels raader Bod paa disse Mangler, er Fæstningens frie Beliggenhed paa en stor Slette, hvor Søvinden idelig frembringer Luftvexel. Den anden Halvdel af Frederikstad, Forstaden, ligger endnu sumpigere og dertil mindre luftig end Fæstningen, og mangler ligeledes godt Drikkevand. Den er dog maaske ikke saa overfyldt med Mennesker og Kvæg (Jebe).

Smaalenenes Amtsphysicat blev dette Aar delt i 2 Lægedistrikter: et Amtsphysicat bestaaende af Sarpsborg, Skjeberg, Borge, Frederikstad, Onsö, Raade og Tunö; og Hvalöernes Distrikt, bestaaende af Hvalöerne, Berg, Id og Aremark.

Fattigsygepleien udførtes dels af de offentlig ansatte, dels af privat practiserende Læger.

De **Vaccineredes** Antal var i Rakkestad Distrikt, Amtsphysicetet og Frederikshald 2283. For Hvalöernes Distrikt er Antallet ikke opgivet. I Frederikstad og Frederikshald udførtes Vaccinationen af Læger.

Af **medico-legale** Forretninger opgives 13, hvoriblandt 1 Obduction over et i Dölgsmaal født Barn, 1 over en Kone, som formodedes ombragt af sin Mand, 1 over en druknet og 1 over en ihjelfrosset Person, 1 over En, der var død efter formegen Nydelse af Brændevin, og 1 Synsforretning ianledning af et Knivstik i Brystet.

Om Amtets **Sindssyge** indeholde Indberetningerne følgende Oplysninger: 1 behandledes privat, 6 indlagdes paa Gaustad Sindssygeasyl, hvor

ligeledes flere henlaae fra det foregaaende Aar; 2 udskreves derfra; 1 forpleiedes i Oslo Sindssygeasyl; 2 døde. I Rödenes og Aremark fandtes 6 uhelbredelige Sindssyge. Iøvrigt findes ikke anført, hvormange der forpleiedes paa Amtscommunens og hvormange paa de enkelte Fattigcommuners Regning.

Af **chirurgiske Operationer** udførtes: 1 Bugstik for Vattersot, 1 Gjennemskjæring af Achillesenen paa begge Ben, 1 Underbinding af Arteria temporalis ved Aneurisma, 1 Amputation af Laaret, 1 Operation for dobbelt Hareskaar, flere Gange Borttagelse af forskellige Svulste, Udrivning af Polyper og Exarticulation af Fingre og Tæer.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne: 1 Vending ved Tverleie; Fosteret døde; 14 Tangforretninger, hvoraf 8 med heldigt Udfald; ved 3 kom Fosteret dødfødt til Verden, og ved 3 findes Udfaldet ikke angivet. Perforation af Fosterhovedet foretoges 1 Gang paa Grund af Bækkensnæverhed; Konen døde en Uge senere (Koht).

Af **Døde paa Barselseng** opgives foruden den nævnte 4.

Under 1 Aars Alder døde i Frederikshald 24 Børn.

Af **Dödfødte** og inden 24 Timer efter Födselen døde Børn ere anmeldte i Rakkestad Distrikt 79, i Smaalenenes Amtsphysicat 49 og i Hvalöernes Distrikt 26, tilsammen i Amtet 154.

Sygehuse: Paa Moss Fattigsygehus behandledes 46 Patienter, hvoraf 12 tilbageliggende fra forrige Aar og 34 indkomne i Aarets Löb; 34 udgik helbredede, 3 i Bedring, 2 uhelbredede og 2 døde; 5 laae tilbage ved Aarets Slutning. Forpleiningsdagens Antal var 2492, eller for hver Udskreven 60,8 Dag. Medicinforbruget beløb sig til $2\frac{1}{6}$ Skill. pr. Forpleiningsdag. Paa Frederikstad Byes Fattigsygehus behandledes 57, hvoraf 6 tilbageliggende og 51 indkomne; 40 udgik helbredede, 3 i Bedring, 2 uhelbredede og 2 døde; 10 laae tilbage. Liggedagens Antal var 2056 eller for hver Udskreven 43,7 Dag. Paa Garnisons-sygehuset sammesteds behandledes 66, hvoraf 3 tilbageliggende og 63 indkomne; 59 udgik helbredede, 2 uhelbredede og 5 laae tilbage. Ligge-

dagenes Antal var 1082 eller for hver Udskreven 17,7 Dag. Belægget pleier at være omkring 100 i Aarets Løb; det var altsaa dette Aar mindre end sædvanligt, og Sygehuset stod til enkelte Tider ubelagt, saaledes næsten hele September. — Paa Frederikshalds Fattigsygehus behandledes 122, hvoraf 10 tilbageliggende og 112 indkomne; 91 udgik helbredede, 1 i Bædring, 2 uhelbredede, og 14 døde; 14 laae tilbage. Liggedagenes Antal var 4587 eller for hver Udskreven 42,4 Dag. Medicinudgifterne beløb sig til 157 Spd. 41 Skill. Om Amtssygehuset henvises til Sygehuslisten.

Amtet havde 4 **Apotheker**, nemlig et i hver By, Sarpsborgs Apothek dog som en Filialafdeling af Frederikstads. De bleve samtlige, med Undtagelse af det i Frederikshald, visiterede og befundne i Orden.

Badeindretninger findes ved Moss, Frederikstad og Frederikshald. Badeanstalten ved Moss benyttedes dette Aar næsten udelukkende kun af Byens Indvaanere; i Frederikshalds Badehus toges 1681 Bad.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Rakkestad Distrikt: 7 Læger, hvoraf tre i Moss, to i Eidsberg, en i Thrøgstad og en i Haaböl. 14 Jordemødre og 15 Hjelpevaccinatører.
2. Smaalenenes Amtspysicat og Hvaløernes Distrikt: 15 Læger, hvoraf to i Sarpsborg, fem i Frederikstad (den ene practiserer ikke), fem i Frederikshald, en i Tistedalen, en paa Hvaløerne og en i Aremark. 18 Jordemødre, 19 Hjelpevaccinatører.

IV. Hedemarkens Amt.

Sundhedstilstanden skildres i det Hele som god, uagtet flere Sygdomme, især Mæslinger, Kighoste og Blodgang, forekom epidemisk og tildels meget udbredte; i Stor-Elvedalen og Ringsaker synes den at have været mindst god. **Dødligheden** var 16,7 pCt. større end Middeldødligheden (1470) i Femaaret 1851—55; Antallet af samtlige Dødsfald udgjorde 1716.

Sygdomsconstitutionen var lidet udpræget; ved Aarets Begyndelse og ideover Vaaren synes

den catarrhalske at have været forherskende, i August og September den gastriske og mod Aarets Slutning paany den catarrhalske.

Nervefeber var dette Aar meget sjelden, i Soløer og Odalens Distrikt endog sjeldnere end i noget af de foregaaende 22 Aar (M. Heiberg). 10 Læger inden Amtet behandlede tilsammen 66 Tilfælde, hvoraf 36 i Amtspysicatet (Todderud og Bryhn), 10 i søndre og 4 i nordre Österdalens Distrikter, samt 16 i Soløer og Odalens Distrikt. 7 af disse 66 Tilfælde endte dødlig. 3 Læger angive desuden at have behandlet enkelte sporadiske Tilfælde, men uden at anføre Antallet.

Barselfeber var sjelden; fra Soløer og Odalens samt nordre Österdalens Distrikter berettes om 4 Tilfælde, der alle forløb heldig.

Af **Børnekopper** forefaldt enkelte sporadiske Tilfælde paa Ringsaker i Juli og December (Langberg). Vandkopper viste sig ligeledes enkeltvis, især, som det synes, om Vaaren og Sommeren.

Mæslinger, der allerede det foregaaende Aars Höst vare optraadte som Epidemi i de 3 sydlige Lægedistrikter, vedbleve ogsaa i Begyndelsen af dette Aar og med samme Tendents til at udbrede sig fra Syd mod Nord, som Sygdommen allerede ved sin første Optraeden havde aabenbaret. Tidspunctet for dens Culmination og Ophör indtræffer saaledes sildigere, jo höiere man kommer mod Nord. I Soløer og Odalen begyndte den at aftage i Midten af Januar og ophörte i Marts; i det Sydlige af Österdalen og i Aamot og Stor-Elvedalen strakte den sig ud over Vaaren og Begyndelsen af Sommeren; i de nordligere Præstegjelde, hvor Sygdommen først i Mai begyndte sin Optraeden som Epidemi, naaede den sin største Höide og Udbredning til en Tid, da den allerede var ophört i Amtets sydlige Egne, og vedvarede, skjönt fra October af mere sporadisk, til Aarets Slutning. Den var paa de fleste Steder meget udbredt og angreb baade Börn og Voxne, hvoraf enkelte allerede i tidligere Epidemier skulde have gennemgaaet Sygdommen. Forløbet skildres almindelig som mildt og godartet, og naar farlige Eftersygdomme alligevel oftere indfandt sig, hidrörte disse gjerne fra Uforsigtighed under og efter Udslaget. Forholdsvis Faar kom under Behand-

ling. I söndre Österdalens Distrikt forekom samtidig **Skarlagensfeber** og Rödlinger, og alle 3 Sygdomme gik saaledes over i hinanden, at den specielle Diagnose ofte var umulig (Munthe).

Kighoste omtales som epidemisk fra Solöer og Odalens Distrikt, Amtsphysicaten, samt fra Aamots og Stor-Elvedalens Præstegjelde, paa hvilke Steder den ogsaa forekom i det foregaaende Aar. Sygdommen synes at have været mest udbredt om Vaaren, og ophørte eller aftog udover Sommeren og Høsten. Den var i Regelen mild; kun i de koldere Vaarmaaneder, og naar den optraadte under eller umiddelbart efter Mæslingerne, var Forløbet gjerne alvorligere og medførte ved sine Complicationer ikke faae Dødsfald blandt Børn, saaledes især paa Ringsaker.

Kusma var ikke ualmindelig om Sommeren i Solöer og Odalens Distrikt, men blev sjelden Gjenstand for Behandling. Fra Amtsphysicaten omtales ogsaa enkelte sporadiske Tilfælde i Januar og Juli.

Catarrhfebre, Halsbetændelse, Bronchit vare som sædvanligt temmelig almindelige Vaar og Høst. I Amtsphysicaten synes de i November og December tildels at have antaget Character af Influenza (Blehr).

Betændelsessygdomme, især Lungebetændelser, vare i Solöer og Odalens Distrikt sjældnere, i de 3 øvrige Distrikter derimod maaske noget hyppigere end sædvanligt, især naar de Tilfælde medregnes, hvor Lungebetændelse sluttede sig som Complication til andre Sygdomme. De fleste Tilfælde forefaldt om Vaaren og mod Aarets Ende. 10 Læger behandlede tilsammen 181 Tilfælde, hvoraf 22 endte dødlig; heraf falde 80 med 8 Dødsfald paa nordre Österdalens Distrikt, hvor Lungebetændelse hvert Aar skal være en almindelig Sygdom, dels paa Grund af det skarpe og ustadige Clima, dels som Distriktslægen antager, bevirket ved den blandt Almuen herskende Uvane, om Natten næsten nøgen og barbenet at gaae ud paa Stenhælderne foran Døren for at lade sit Vand.

Acut Rheumatisme forekom til forskellige Aarstider, men Tilfældene vare hverken mange eller meget heftige. Som chronisk var derimod denne Sygdom temmelig almindelig.

Af **Koldfeber** nævnes 3 Tilfælde fra Österdalen, hvoraf det ene angives erhvervet paa en Söreise (Munthe og O. Paus).

Blodgang optraadte epidemisk paa flere Steder og med tildels ondartet Character. I Solöer og Odalens Distrikt, hvor enkelte sporadiske Tilfælde havde vist sig allerede i Februar, Marts og Juli, udbrød den i de sidste Dage af August epidemisk i Holsæterpladsene i Vinger, udbredte sig derfra i omtrent en Mils Omkreds og ophørte ikke förend ved Udgangen af October. For offentlig Regning behandledes af Distriktslægen 107 Patienter, hvoraf 18 døde; af disse vare 25 under 5 Aar, deraf død 6; 22 mellem 5 og 10 Aar, død 7; 34 mellem 10 og 20, død 3; 16 mellem 20 og 30, død 1; og 10 mellem 30 og 80, død 1. Derhos døde mindst 6 inden Lægens Ankomst. (M. Heiberg). 2 andre Læger i dette Distrikt behandlede 14 Tilfælde, hvoraf de fleste i Juli og August, 1 endte dødlig. I söndre Österdalens Distrikt vare Blodgang og ondartet Diarrhoe almindelige fra Slutningen af Juni til Udgangen af October, fornemlig blandt Arbeiderne ved det nye Veianlæg til Sverige, der ofte vare tvungne til at ligge ude om Natten under aaben Himmel. Sygdommen skrev sig dog rimeligvis fra de tilstødende svenske Grændsebygder, der i længre Tid havde været hjemsøgte af samme; især synes dens Optraeden i Trysil at kunne forklares paa denne Maade, idet den först Angrebne kom syhjem fra Sverige. Distriktslægen behandlede 30 Tilfælde, hvoraf 1 medførte Døden; en anden Læge opgiver 2 Døde, men ikke Antallet af de Behandlede (Munthe og Blom). Fra nordre Österdalens Distrikt omtales 2 Tilfælde i Stor-Elvedalen og 7 i Aamot, de sidstnævnte i December. I Amtsphysicaten behandlede Langberg paa Ringsaker 14 Tilfælde af Blodgang, næsten alle hos Børn, fra Slutningen af Juli til Begyndelsen af September. Ingen af disse døde, men derimod efter Opgivende 3 andre, som ikke vare komne under Lægebehandling.

Diarrhoe og Cholérine vare i Sommermaanederne meget almindelige over det hele Amt. I Österdalen synes dette endog at have været Tilfældet i höiere Grad end sædvanligt; Distrikts-

lægen i nordre Österdalen behandlede fra Juli til October 99 Patienter, lidende af disse Sygdomme, hvoraf 3 døde.

Af **ondartet Cholera** omtales 2 Tilfælde, nemlig 1 i Amtsphyciatet, der helbrededes (Todderud), og 1 i Solöer og Odalens Distrikt, der medførte Döden i Löbet af 9 Timer og för Lægens Ankomst (M. Heiberg).

Af **Skjörbug** berettes om 3 lette Tilfælde fra Stor-Elvedalen.

Syphilis iagttoges temmelig sjelden. Paa Amtssygehuset behandledes 3 Tilfælde af primær og 47 af secundær Syphilis, samt 1 af Radesyge. 25 indkom i 1857, og af disse havde 14 forhen ligget paa Sygehuset, nemlig 9 for mindre end 1 Aar forud, 2 for 7 å 8 Aar siden, 1 for 12 og 2 for 15 Aar tilbage. Af de Indkomne vare 3 fra Solöer og Odalen og 2 fra söndre Österdalens Distrikt.

Fnat angives af 2 Læger at have været noget hyppigere i dette end i de foregaaende Aar, rimeligvis udbredt ved Smitte fra fremmede Arbeidsfolk (Angell og Todderud). Iövrigt var saavel denne som andre chroniske Hudsygdomme sjeldne.

Kjertelsygdöm betegnes som temmelig almindelig i Solöer og Odalen, Amtsphyciatet og nordre Österdalen; paa sidstnævnte Sted iagttoges den især i Höstmaanederne. 36 Individuer angives at være døde af **Svindsol**.

Blegsot omtales kun sjelden i Indberetningerne for dette Aar, saaledes aldeles ikke fra söndre Österdalen. I nordre Österdalen behandlede Distriktslægen 1 Tilfælde. I Amtsphyciatet bemærkedes Sygdommen enkelte Steder kun sjelden (Todderud), andre Steder meget almindelig (Langberg). **Hysteri** forekom oftere i Solöer og Odalen, samt i söndre Österdalen.

Cardialgi var fremdeles den Sygdom, hvorfor Lægen hyppigst raadspurgtes. I Stor-Elvedalen næredes dog Haab om, at den vilde aftage noget, da Bönderne mere og mere begyndte at holde Hjemkjöer i Sommermaanederne, og saaledes kunde forskafe sig en större Afvexling i Kosten end forhen, da den for en væsentlig Del be-

stod af Kjældermelk (O. Paus). **Ormsygdom** var heller ikke sjelden.

Af **chirurgiske Tilfælde** forefaldt flere mindre betydelige Læsioner og Hugsaar. O. Paus behandlede 5 Tilfælde af penetrerende Saar i Knæet, hvoraf de 2 efterlod stivt Ben. Todderud behandlede 18 Benbrud, hvoraf de 4 af Underkjævebenet som Fölge af voldsomt Stöd.

Om **Veirliget** giver Todderud i Vang fölgende Oplysninger: „Aaret begyndte med Sne og afvexlende Veir; den 5te og 6te Januar var der 20—30° Kulde, den 10, 11, 18, 19 og 23de endog Varmegrader med Storme af SSV. og V., samt lav Barometerstand og Sne. Februar Maaned: ligeledes afvexlende Veir og mild Temperatur, omkring Frysepunctet. Marts: flere Storme fra forskjellige Kanter, SSO., NNV., NNO., SSO. og ONO. Barometerstanden lav og Thermometerstanden ikke meget over Frysepunctet. April: afvexlende Veir som almindelig. Mai mild. Juni: i de første Dage lidt Regn og Vind, i de sidste ligeledes Vind og Kjölighed om Nætterne. Juli: 1ste og 2den Nætterne saa kolde, at Potetesgræsset frös paa frostlændte Steder, siden Regn og gunstigt Veir for Vegetationen. August: fuldkommen saa mildt Veir som i de 2 foregaaende Maaneder, med 16—20° Varme om Dagen. September: ogsaa mild paa nogle faae Nætter nær. October: Veiret afvexlende og mildt. November stille med 2—3° Kulde. December: afvexlende Veirilig.“ Hermed stemme ogsaa Indberetningerne fra de övrige Egne af Amtet i det Væsentlige overens: overalt var Vinteren mildere end sædvanligt, Sommeren ualmindelig varm og tildels tör, og Hösten ustadig og stormfuld med sent indtrædende Kulde.

Folkets **Levemaade** skildres fra Österdalen som god; den herskende Sands for Renlighed fremhæves stærkt. Brændevinsdrik antoges noget aftaget, men udövede dog fremdeles sin skadelige Indflydelse paa Befolkningens Vel baade i fysisk og moralsk Henseende. Især skal Udskeielse i denne Retning være almindelig paa Grundset Mar-

ked, og Distriktslægen antager derfor, at Udskjenkning af spirituøse Drikke sammesteds burde forbydes (Munthe). I Amtsphysicetet, hvor Korn og Potetes danne Almuens vigtigste Føde, vare Næringsmidlerne paa Grund af den foregaaende mislige Høst tildels mindre gode. Fra de fleste Kanter klages derhos over altfor stor Ensformighed i Næringsmidlernes Tilberedning.

Fattigsygepleien udførtes dels af Distriktslægerne, dels af private Læger. Saavel Læger som Jordemødre benyttedes temmelig almindelig. Over **Kvaksalveri** var ingen Grund til at klage.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde 3170.

Af **medico-legale Forretninger** nævnes 6, nemlig: 1 Syns- og Obductionsforretning over en funden død Mand, 1 til Oplysning om et nyfødt Barns Dødsmaade, 2 Undersøgelser ianledning Mishandling og Legemsbeskadigelse, 1 over en Pige, mistænkt for Fosterfordrivelse, og 1 af en arresteret Persons Sindstilstand.

Om **Sindssyge** give Beretningerne følgende Oplysning: 9 indlagdes paa Gaustad Sindssygeasy; 8 behandledes privat, hvoraf 2 helbrededes, 3 udsattes som uhelbredelige paa Amtscommunens Regning, og om 3 Intet findes anført med Hensyn til Udfaldet; 2 forpleiedes i sit Hjem, som det synes, uden Understøttelse; 1 begik Selvmord. I Ringsaker vare 8 Tilfælde af Sindssygdom vedkommende Læge bekendte (Langberg). I nordre Österdalen fandtes mange Sindssyge, til hvis Sygdom den fornemste Aarsag formodedes at ligge i Hang til Drik i de Syges Familie og i Onani. Forsørgelsen sker gjerne paa den Maade, at Forældrene, naar de overdrage eller sælge sin Gaard til en Arving eller Fremmed, gjøre dette med den Forpligtelse, at vedkommende Syge altid der skal nyde forsvarlig Pleie og Tilsyn. De følge altsaa Gaarden. Dette i Forbindelse med en vis Sky for Lægen, naar det gjælder disse Sygdomme, gjør at de forholdsvis sjelden komme til hans Kundskab, før de gaae over i Raseri (Angell). I Solöer og Odalen skrev Sygdommen sig oftere fra de saakaldte „Læsermöder“ og ytrede sig som religiöst Sværmeri.

Af **chirurgiske Operationer** foretoges: 1 Herniotomi med heldigt Udfald (Schjötz), 1 Opera-

tion for Vandbrok, 3 for Hareskaar, 1 for Næsepolyp, 8 Exstirpationer af Kræft og andre Svulste, 2 Borttætsninger af Epithelialcancer, 2 Stæroperationer, 2 Bugstik ved Vattersot, 7 Amputationer og Exarticulationer af Fingre og Tæer.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne: 6 Vendinger; ved 1 var Fosteret levende, ved 3 dødfødt, og for 2 er Udfaldet ikke anført; 1 Kone, hos hvem Vendingen foretoges paa Grund af Placenta prævia og stærk Hæmorrhagi, døde. 22 Tangforretninger, hvoraf 15 med heldigt Udfald, ved 3 var Fosteret dødfødt, og for 4 Udfaldet ikke angivet. 1 Extraction af et Tvillingefoster i Sædeleie, Fosteret dødt. 1 Perforation af Fosterhovedet i Isseleie med Panden fortil under Skambenet og Nakken med Halsen dybt nedtrykt i Bækkenet bagtil. Tegn paa Liv havde i længre Tid ikke kunnet bemærkes (Munthe). 1 Exvisceration af Brysthulheden ved Tværleie; Fosteret, der allerede var dødt og dybt nedkilet i Bækkenet, fødtes strax efter ved Selvudvikling (Langberg). 2 Koner døde uforløste; den ene af Ecclampsii tre Timer før Lægens Ankomst, for muligens at redde Fosteret foretoges Keisersnit, men Livet var allerede udslukket (Schjötz). Hos den anden indtraadte Bristning af Livmoderen; Födselen havde varet i 3 Dögn; Fosteret laa i Tverleie; Vending under Chloroformering og Exvisceration af Brystet forsøgte forgjæves; ved Obductionen fandtes foruden Ruptur en ringformig Sammensnöring af Livmoderen med Tegn paa begyndende Gangræn (O. Paus).

Som **Døde paa Barselseng** opgives af Lægerne 8 Kvinder, deri medregnet de ovenfor nævnte 4, hvoraf 2 døde uforløste.

Af **Börn under 1 Aars Alder** døde i Solöer og Odalens Lægedistrikt 98, i nordre Österdalens Distrikt, med Undtagelse af Aamots Præstegjeld, hvorfra ingen Opgave var fremkommen, 18.

Antallet af **Dödfödde** og inden 24 Timer efter Födselen døde Börn udgjorde 122, deraf i Solöer og Odalens Distrikt 27, i söndre Österdalen 13, i nordre Österdalen 21, og i Amtsphysicetet 61; i 36 af disse sidste Tilfælde var benyttet examineret Jordemoder eller Læge.

Af **Sygehuse** fandtes 1, nemlig Amtssygehu-

set i Stange paa Hedemarken, hvorom henvises til Sygehuslisten. **Apothekerne** paa Hamar og Kongsvinger bleve ved Visitationen befundne i Orden.

Af **Badeindretninger** fandtes kun private.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Solöer og Odalens Distrikt: 6 Læger, hvoraf fire paa Kongsvinger (den ene practiserer ikke), en i søndre Odalen og en i Grue; 6 Jordemødre, 8 Hjælpevaccinatörer.
2. Hedemarkens Amtsphysicat: 6 Læger, hvoraf en i Stange, en i Romedal, to paa Hamar, en i Vang og en i Ringsaker; 12 Jordemødre, hvoraf 10 fast ansatte, 9 Hjælpevaccinatörer.
3. Søndre Österdalens Distrikt: 4 Læger, hvoraf en i Elverum, en i Trysil og to i Aasnæs; 5 Jordemødre, 7 Hjælpevaccinatörer.
4. Nordre Österdalens Distrikt: 3 Læger, hvoraf en paa Tönset, en i Stor-Elvedalen og en i Aamot; 7 Jordemødre, hvoraf 5 fast ansatte, 14 Hjælpevaccinatörer.

V. Christians Amt.

Sundhedstilstanden fremstilles i det Hele som god, især naar undtages Börnealderen, hos hvem de herskende Mæsling- og Kighosteepidemier vistnok fremkaldte en større Sygelighed end sædvanligt.

Dødligheden var omtrent 10 pCt. større end Middeldødligheden i Femaaret 1851—55; Antallet af samtlige Dödsfald udgjorde 1584.

Sygdomsconstitutionen skildres som catarrhalsk-rheumatisk og tildels inflammatorisk i Begyndelsen af Aaret, som gastrisk om Sommeren og for Aarets sidste Maaneder som indifferent eller catarrhalsk med Tendents til adynamisk Character.

Nervefeber optraadte i dette Aar noget hyppigere end i det foregaaende og paa flere Steder epidemisk, saaledes i Jævnaker og Grans Præstegjelde fra Marts til September, især blandt Arbeiderne ved Hadelands Glasværk. Distriktslægen i Hadeland og Land behandlede her 19, hvoraf

2 döde, og en inden Budskeruds Amt boende Læge behandlede ligeledes flere Tilfælde i samme Epidemi. Blandt Arbeiderne ved Birid Glasværk forekom den fra November til Aarets Slutning, da 9 Personer vare angrebne og 1 död, ligesom Sygdommen fremdeles stadig greb om sig. I Ringebu angrebes paa et Par Gaarde i Aarets første Maaneder 7 Individuer, 3 döde. I Vaage Præstegjeld angrebes i Löbet af første Halvaar 42 Individuer, hvoraf 6 döde. Paa dette Sted, hvor Sygdommen ikke havde vist sig i de foregaaende 6 Aar, medens Præstegjeldene Lesje og Lom stadig havde været hjemsögte af samme, men i dette Aar gik frie, udbrød Sygdommen ved Bredderne af Vaagevandet blandt en Del fattige, i usle Kaar levende Familier og udbredte sig derfra i kortere og længere Afstand, paaviselig ved Smitta. Overalt i disse Epidemier var den af overveiende cerebral Character og optraadte ofte meget pludselig uden foregaaende Ildebefindende; Exanthem iagttoges sjelden eller aldrig. Enkelte sporadiske Tilfælde forekom derhos paa forskellige Steder, og i det Hele opføres 96 Individuer som angrebne og 13 som döde af denne Sygdom.

Af **Barsefeber** nævnes 10 Tilfælde, hvoraf 7 fra søndre Gudbrandsdalen; 2 endte dødlig.

Vandkopper viste sig hist og her om Vaaren og Sommeren.

Mæslinger forekom udbredte over det hele Amt som Fortsættelse af Epidemien i det foregaaende Aar og med samme milde Character. I de koldere Vintermaaneder forefaldt vistnok forskellige Eftersygdomme, især Brystbetændelser og hydropiske Affectioner, men i de fleste Tilfælde mere som Følge af Uforsigtighed, end af nogen usædvanlig Intensitet af den oprindelige exanthematiske Sygdom. I de sydligere Dele af Amtet ophørte Sygdommen i Vaarmaanederne April og Juni, medens den i nordre Gudbrandsdalens Distrikt vedvarede endnu i September. Flere Læger anføre at have seet Sygdommen angribe samme Individ to Gange. I Hadeland og Land viste sig samtidig Rødlinger.

Kighoste vedblev ligeledes fra det foregaaende Aar ind i dette, i Begyndelsen mere sparsomt, men efter Mæslingernes Ophør om Vaaren almin-

deligere, især i Hadeland og Lands, søndre Gudbrandsdalens og Valders Lægedistrikter. Paa Thoten og i nordre Gudbrandsdalen bemærkedes den ligeledes, men som det synes mere sporadisk. Sygdommen var overalt mild i sit Forløb og kom paa flere Steder kun sjelden under Lægebehandling. Foruden Børn skal den ogsaa have angrebet enkelte Voxne.

Af **Strubehoste** omtales 1 Tilfælde fra søndre Gudbrandsdalen. Exsudativ Svælgbetændelse forekom ligeledes enkeltvis i dette og i Hadeland og Lands Distrikt.

Catarrhalske Sygdomme, Halsbetændelse, Bronchit, med og uden Feber viste sig temmelig almindelig det hele Aar, men især i de fire å fem første og to sidste Maaneder. I Lands Præstegjeld angives de at have havt Character af Influenza. I søndre Gudbrandsdalen sees de hyppigst at være blevene Gjenstand for Behandling; en Læge sammesteds behandlede 25 Tilfælde af Catarrhalfeber, 10 af Halsbetændelse og 51 af Bronchit (Poppe).

Betændelsesagtige Sygdomme, især Lungebetændelse, forekom sjældnere end i 1856. I Hadeland og Lands Distrikt behandlede 2 Læger 22 Tilfælde af Lungebetændelse, hvoraf 6 med dødlig Udgang (Printz og Wolff). I Thotens Distrikt behandlede 2 Læger 29 Tilfælde, hvoraf 1 med dødlig Udgang (Rognstad og Chr. Raabe). I søndre Gudbrandsdalen 2 Læger 26 Tilfælde, hvoraf 5 døde (Poppe og Andersen). I nordre Gudbrandsdalen behandlede Distriktslægen for Lungebetændelse 25, død 1. I Valders angives Sygdommen at have været almindelig, men Antallet af Behandlede findes ikke opgivet. De fleste Tilfælde falde paa første og tildels andet Fjerdingaar.

Acut og chronisk **Rheumatisme** var som sædvanligt af de hyppigst forekommende Sygdomme i dette Amt, fornemlig i Løbet af første Halvaar. Printz i Land behandlede for disse Sygdomme respective 30 og 32, Andersen i Gausdal 10 og 14, og Poppe paa Lillehammer for begge Former tilsammen 110. Distriktslægen i søndre Gudbrandsdalen troer, at Aarsagen til denne særdeles hyppige Forekomst af Rheumatisme maa

søges, dels i de ofte pludselige Temperaturvexlinger og herskende skarpe Vinde, især langs Elvedragene, dels i Befolkningens mindre hensigtsmæssige Klædedragt og Ophold om Sommeren i de høitliggende og daarlige Sætre.

Diarrhoe og **Cholérine** vare som sædvanligt temmelig almindelige om Sommeren og Høsten i Hadeland og Lands, Thotens og søndre Gudbrandsdalens Distrikter. Fra de tvende øvrige Distrikter findes Intet anført om disse Sygdomme. Enkelte Tilfælde hos Børn antog en dysenterisk Character.

Af **Skjörbug** nævnes 2 Tilfælde fra søndre Gudbrandsdalen.

For **Syphilis** behandlede paa Amtssygehuset i Lillehammer, hvor saa godt som alle disse Syge indlægges, 46, samtlige lidende af secundære Tilfælde. For Radesyge behandlede sammesteds 12, der tilligemed 24 af hine alle vare indkomne i 1857. Af de saaledes i dette Aar indkomne 36 Syge vare med Hensyn til Hjemstavn 8 fra Hadeland og Lands Distrikt, 1 fra Thoten, 7 fra søndre og 7 fra nordre Gudbrandsdalen, 10 fra Valders, 1 fra Bergens Stift, og 2 vare Tattere, hvis Hjemstavn ikke var oplyst. Af de 46 for Syphilis behandlede Syge udgik 40 som helbredede, hvorhos Helbredelsen hos 24 af disse var opnaaet ved Syphilisation. 3 af de Helbredede indkom paany med Recidiv, nemlig 2 efter Behandling med Mercur og Iod, og 1 efter at være syphiliseret. Denne sidstnævnte, der led af et papuløst Exanthem, som ikke fuldkommen vilde vige for Syphilisationen, var til Slutning bleven behandlet med Hydrargyrum ammoniatiomuriaticum udvendig i Salveform, hvorefter Exanthemet hurtig forsvandt, men Recidiv igjen snart indtraadte. Distriktslæge Baumann roser meget Behandlingsmaaden med Syphilisation; den viste sig afgjørende virksom i de mest indgroede secundære Tilfælde, og øvede saa langt fra nogen skadelig Indvirkning paa de Syges Befindende, at de tværtom antog et friskt og blomstrende Udseende.—I nordre Gudbrandsdalen var det alene Lesje, hvor Syphilis forekom; i Valders alene østre Slidre. De i dette Præstegjeld forhen af-

holdte Visitationsmøder ansaaes ikke for nødvendige i dette Aar.

Tilfælde af **Gonorrhoe** forekom enkeltvis, men ikke hyppig.

Fnat omtales fremdeles som meget almindeligt fra Grans Præstegjeld og den nordlige Del af Valders, hvor Skurv ligeledes skal være temmelig hyppigt. I nordre Gudbrandsdalen vare Hudsygdomme forholdsvis sjældne.

Af **Spedalske** fandtes, ifølge de i Overlæge Høeghs Indberetning om den spedalske Sygdom for 1857 meddelte Tabeller, ved Tællingen i 1856 12. I 1857 iagttoges 3 nye Tilfælde, der vare overseede ved den nævnte Tælling, skjønt Sygdommen allerede da var begyndt. 3 døde, og Antallet skulde saaledes fremdeles ved Aarets Udgang være 12, men er i Aarsberetningen om den spedalske Sygdom for 1858 opgivet til 13.

Kjertelsyge var paa de fleste Steder mere og mindre hyppig; den kom især i Hadeland og Lands samt Thotens Lægedistrikter hyppig under Behandling.

Af **Svindssot**, som paa flere Steder synes at være i Tiltagende, anføres 32 Individuer at være døde i dette Amt. Distriktslæge Reymert anseer som en af Sygdommens væsentligste Aarsager den Ligegyldighed, Befolkningen i hans Distrikt udviser ved Behandlingen af acute Brystbetændelser, der gjerne overlades til sig selv. Sygdommen skal saaledes hyppigst optræde hos Individuer, der forhen en eller flere Gange have havt Lungebetændelse; medens arvelig Disposition kun sjældnere lader sig paavise.

Blegsot var overalt i Gudbrandsdalen en af de hyppigst forekommende Sygdomme, ligesaa Menstruationsanomalier, der for en stor Del tilskrives Fruentimmernes uhensigtsmæssige Klæde- dragt. I Hadeland og Lands Distrikt vare ligeledes Menstruationsanomalier hyppige, men derimod Blegsot sjelden, rimeligvis fordi Fruentimmerne sammesteds pleie at deltage i de tungeste Arbejder (Buchholtz).

Cardialgi og i det Hele chroniske Underlivslidelser vare fremdeles meget gjængse. Ingen anden Sygdom sees saa hyppig at være bleven Gjenstand for Behandling.

Af **Drankergalskab** omtales 1 Tilfælde fra Land, 1 fra Thoten, og 5 fra søndre Gudbrandsdalen. 2 af disse 7 endte dødlig.

Printz i Land behandlede 10 Individuer for Epilepsi og for chirurgiske Tilfælde 10 med skaarne og revne Saar, alle forvoldte ved Uforsigtighed under Brugen af Hakkelsemaskiner.

Af Forgiftningstilfælde omtales et ved Fyrstikker bevirket, der medførte Døden (Wolff).

Veirliget, hvorom alene Indberetningerne fra de sydligere Dele af Amtet give nogen Oplysning, var i Begyndelsen af Aaret ustadigt med stærke Temperaturforandringer i Løbet af faae Dage, afvejlende klar og tyk Luft, Sne og enkelte heftige Storme. I Grans Præstegjeld var den laveste og den høieste Temperatur i Januar $+ 22^{\circ}$ R. og $+ 2^{\circ}$, i Februar $+ 12^{\circ}$ og $+ 5\frac{1}{2}^{\circ}$, og i Marts $- 10^{\circ}$ og $+ 5\frac{1}{2}^{\circ}$ (Wolff). Slædeføret vedvarede paa Thoten til Midten af April. Vaaren var som i almindelige Aar, med Regn og Slud i April og kjølig Temperatur i Mai. Sommeren var især fra Slutningen af Juli varm og gunstig for al Vegetation. I Gran var den høieste Temperatur i Juli $+ 18^{\circ}$ og i August $+ 22^{\circ}$. September var stadig, mild og behagelig med overveiende klar Luft, October og November derimod regn- og stormfulde med kun faae Godveirsdage. I Slutningen af November faldt Temperaturen i Gran ned til $- 6\frac{1}{2}^{\circ}$ og i Land til $- 16^{\circ}$, men Kulden var kun af kort Varighed, og næsten hele December udmærkede sig som særdeles mild. Valders fik først Slædeføre henimod Aarets Slutning. Aarets Afgrøde kom overalt moden og velbjerget i Hus, hvorimod Fødemidlerne fra Høsten 1856 vare mindre gode, uden at dog for Helbredden skadelige Virkninger lode sig paavise.

I Befolkningens **Levemaade** var ingen syn- derlig Forandring indtraadt. De heldige Con- juncturer og høie Arbejdspriser havde vel i enkelte Retninger medført Forbedringer, og deriblandt ogsaa i Kostholdet, men dettes Ensformighed og Mangel paa ferske Spiser var fremdeles altfor stor. Nydelsen af bayersk Æl var

overalt i Tiltagende. Brændevinsdrik syntes derimod snarere at aftage end tiltage; det Sidste skulde dog være Tilfældet i nordre Gudbrandsdalen, især i Loms Præstegjeld. Fra Valders klages meget over Mangel paa Renlighed.

En medicinsk-topographisk Beskrivelse over Grans Præstegjeld, ledsaget af en Oplysning om de sociale Forholde sammesteds, af Distriktslæge Buchholtz, findes gjengivet under Anhang II.

Fattigsygepleien udførtes dels af Distriktslægerne, dels af de inden Amtet boende private Læger. I Valders og nordre Gudbrandsdalen, hvor der ikke fandtes andre Læger end de offentlig ansatte, var Tilsynet paa Grund af Distrikternes Størrelse meget mangelfuldt, Hjælpen søgtes sjelden og tildels for sent. I de øvrige Distrikter var Forholdet meget bedre, og Andersen i Gausdal anfører, at af 351 Syge, som han behandlede i Aarets Løb, var 148 eller 42 pCt. fattige. I Grans Præstegjeld overholdtes strengt, at kun de vitterlig Fattige, som ellers nøde Understøttelse af Fattigvæsenet, fik fri Lægehjælp og Medicin. Saavel Læger som Jordemødre benyttedes i det Hele mere og mere. Over Kvaksalveri var ikke ført nogen Klage.

3 nye Distriktslægeembeder bleve i dette Aar oprettede inden Amtet. Valders Distrikt blev delt i 2, nemlig: et søndre Valders Distrikt, bestaaende af søndre og nordre Aurdal, og et nordre Valders Distrikt, bestaaende af Vang og østre og vestre Slidre. Gudbrandsdalens 2 ældre Distrikter inddeltes i 4, nemlig: Faabergs Distrikt, bestaaende af Faaberg med Lillehammer, Gausdal og Öier; Ringebu Distrikt, bestaaende af Ringebu, søndre og nordre Fron og Hedals Annex af Vaage; Lesje Distrikt, bestaaende af Lesje og Sels Annex af Vaage; og Loms Distrikt, bestaaende af Lom og Vaage Hovedsogn.

Vaccination udførtes paa 3233 Individer; i Vardal var paa Grund af vedkommende Hjælpvaccinatørs Udvandring til Amerika ingen Vaccination foretagen. Den udførtes i Grans Præstegjeld af Distriktslægen.

Af **medico-legale Forretninger** nævnes en Syns- og Obductionsforretning over en Kone, der antoges ombragt ved Gift.

Om **Sindssyge** give Indberetningerne følgende Oplysninger: 14 bleve i Aarets Løb tilseede, 5 indlagdes paa Gaustad Sindssygeasyl, og 1 døde. Af Sindssyge, der tiltrængte en fra sædvanlig Fattigforsørgelse forskjellig Behandling, fandtes i Thotens Distrikt 9 og i den nordre Del af Grans Præstegjeld 5 (Wolff). I Valders Distrikt fandtes i det Hele 24 Sindssyge, hvoraf 19 nøde Understøttelse af Fattigvæsenet og Amtsmunicipen.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 1 Exstirpation af en stor cancrøs Svulst i Orbita, 1 af Læbekræft, 3 af forskellige andre Svulste; 2 Tenotomier; 3 Repositioner af indeklemte Brok, 5 Udrivninger af Næsepolyper, flere Exarticulationer af Fingre, 1 Operation for Phimosis, 1 for Hareskaar, og flere Repositioner af luxerede Benender, hvoriblandt 1 af Os calcanei. Bugstik for Vattersot foretoges paa 3 Individer.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne: 19 Tangforretninger, hvoraf 13 med heldigt Udfald, ved 6 var Fosteret dødfødt. 1 Løsning af Moderkagen. 1 Mutilation af et dødt Foster i Tverleie med fremfaldne Arme; Fødelsen havde varet i 5 Døgn, og Livmoderen var fast sammentrukket; efter at Armene vare exarticulerede i Skulderleddet, fødtes Fosteret ved Selvudvikling; Konen kom sig (Printz). 1 Excerebration foretoges under meget mislige Omstændigheder; Fødelsen havde varet i 2 Døgn, og flere voldsomme Blodstyrtninger paa Grund af Placenta prævia centralis næsten udtømt den Fødens Kræfter, da Læge hentedes; Frugtvandet var afgaaet, og Livmoderen tetanisk sammentrukket om Fosteret, hvis Hoved stod fast trykket mod øverste Rand af Skambenet; først efter gjentagne besværlige Forsøg lykkedes det at omgaae Moderkagen og faae Tang anlagt, og da denne viste sig uvirksom, skredes til Perforation, hvorefter Fødelsen fuldendtes men ikke uden megen Modstand først af Hovedet og siden af Skuldrene. Forløsningen medtog i det Hele 12 à 14 Timer og skildres som i høieste Grad besværlig, og det fremhæves derfor som et mærkeligt Exempel paa Naturens Modstandskraft, at Konen allerede 10 Dage efter var restitueret (Reymert).

Som **Døde paa Barselseng** anføres, ifølge Opgivende af vedkommende Sognepræster, fra Valders Distrikt 4, fra Thotens Distrikt 1 og fra Præstegjeldene Lom og Vaage 3. I søndre Gudbrandsdalen sees 2 at være døde under Lægebehandling.

Af **Børn under 1 Aars** Alder døde i Thotens Distrikt 63, i Valders 77 og i nordre Gudbrandsdalen 51. Antallet af **Dödfødte** og inden 24 Timer efter Fødselen døde Børn var 131.

Af Sygehuse fandtes alene **Amtssygehuset** paa Lillehammer, om hvis Belæg Sygehustabellen giver nærmere Oplysning.

Lillehammers **Apothek** fandtes ved Visitationen i Orden. Private **Badeindretninger** blev mere og mere almindelige fornemlig paa Thoten og i søndre Gudbrandsdalen.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Hadeland og Lands Distrikt: 3 Læger, hvoraf to i Gran og en i Land; 4 Jordemødre, 3 Hjelpevaccinatorer.
2. Valders Distrikt: 1 Læge, boende i nordre Aurdal; 6 Jordemødre, 8 Hjelpevaccinatorer.
3. Thotens Distrikt: 3 Læger, alle boende i østre Thoten; 4 Jordemødre, 8 Hjelpevaccinatorer.
4. Søndre Gudbrandsdalens Distrikt: 4 Læger, hvoraf to paa Lillehammer, en i Gausdal og en i søndre Fron; 7 Jordemødre, 8 Hjelpevaccinatorer.
5. Nordre Gudbrandsdalens Distrikt: 1 Læge, boende i Vaage; 6 Jordemødre, hvoraf 5 offentlig ansatte; 11 Hjelpevaccinatorer.

VI. Buskeruds Amt.

Sundhedstilstanden var i det Hele god i dette Amt, og naar undtages Mæslinger, Kighoste og asiatisk Cholera, hvilken sidste Sygdom derhos indskrænkede sig til et enkelt Strøg af Drammens By, opnaaede ingen Sygdom nogen større epidemisk Betydning. **Dödligheden** var omtrent 7,2 pCt. større end Middeldödligheden i Femaaret

1851—55; Antallet af samtlige Dödsfald udgjorde 1612.

Sygdomsconstitutionen angives i Drammen som catarrhalsk i Begyndelsen af Aaret, og catarrhalsk-gastrisk i den sidste Del; i de omkringliggende Landdistrikter, navnlig Eker, som mere inflammatorisk; i Hallingdals Distrikt som rheumatisk, og i Ringerike og Modums Distrikt som indifferent (Modum) eller inflammatorisk, især i de sidste Maaneder (Ringerike).

Nervefeber var temmelig sjelden. I Buskeruds Landphysicat forekom den vel gennem det hele Aar, men dels kun sporadisk, dels i ganske smaae, begrændsede Epidemier, saaledes i Drammen, Lier og Eker. Dens Character var snart mere cerebral, snart mere abdominal; paa Eker udbredte den sig tydelig ved Smitte. Af Lægerne inden dette Distrikt anføres tilsammen 84 Tilfælde, hvoraf 9 medførte Döden. I Numedal og Sandsværs Distrikt viste Sygdommen sig i Begyndelsen af Aaret paa nogle Gaarde i Svenne Annex, hvor den vedvarede indtil Udgangen af Marts, da den ophørte efter at have angrebet 15 Individuer, hvoraf 1 døde (Støren). Bryn behandlede derhos 9 sporadiske Tilfælde, hvoraf 1 endte dødlig. I Aals Præstegjeld i Hallingdal forekom det hele Aar sporadiske Tilfælde af en nervøs-rheumatisk Feber, der allerede var begyndt i det foregaaende Aar, uden at dog noget Dödsfald af samme var Distriktslægen bekjendt. I December begyndte Sygdommen ligeledes at vise sig i Hemsedalen, men opnaaede der først i det følgende Aar nogen større Udbredning. I Ringerike og Modums Distrikt synes Nervefeber saa godt som ikke at have vist sig.

Barselfeber forekom enkeltvis, og 2 Tilfælde opgives at have medført Döden. Distriktslægen i Hallingdal behandlede 12 Tilfælde af Mastitis og 13 forskellige andre Sygdomme i Barselseng.

Vandkopper omtales fra Amtets to sydligste Lægedistrikter, hvor de viste sig især om Vaaren.

Rödlinger, Rosen og Herpes zoster forekom ligeledes oftere i disse Distrikter.

Mæslinger vedbleve fra den foregaaende Høst som en almindelig udbredt Epidemi i Ringerike og

Modums samt Hallingdals Lægedistrikter, medens Sygdommen længre mod Syd synes at være saa godt som ophørt allerede ved Aarets Begyndelse. Fra Numedal og Sandsvær omtales den saaledes aldeles ikke, og i Drammen iagttoges kun ganske faae Tilfælde i de første Maaneder. I Hallingdal var Sygdommen derimod almindelig, skjønt ikke i lige Grad i alle Præstegjelde; i Næs og Gol var den ved Nytaarstider allerede i stærkt Aftagende, medens den i Aal da først antog Character af Epidemi. Distriktslægen har igjennem Skoleholderne søgt at erholde Oplysning om Antallet af de Angrebne, og efter de saaledes erholdte Meddelelser skulde i 1856 være indsygnede: i Næs 1393, død 34, i Gol 91, død 1, i Aal omtrent 13; medens Forholdet i 1857 skulde være: i Næs 234, død 7, i Gol ganske faae Angrebne, og Ingen død, i Aal 200, død 3. For Krydsherred Sogn kunde Antallet ikke opgives; men Epidemien havde i 1856 været meget udbredt sammesteds. Sygdommen ophørte i dette Distrikt henad Foraaret; men forskellige Følgesygdomme, især som chronisk Hududslet og Vattersot, vedbleve dog længe efter. Paa Ringerike og Modum synes de sidste Tilfælde at være indtrufne i Marts Maaned.

Skarlagensfeber viste sig i Drammen ganske enkeltvis i Begyndelsen af Aaret, samtidig med Mæslingerne. Fra Kongsberg omtales 5 Tilfælde om Høsten, hvoraf 1 endte dødlig.

Kighoste herskede epidemisk i den største Del af Amtet, fornemlig om Sommeren og Høsten, efterat de første Tilfælde allerede havde vist sig om Vaaren, en kortere eller længere Tid efter Mæslingernes Ophør. Af Sygdommens Forekomst i Buskeruds Landphysicat giver Blich følgende Skildring: „De første Tilfælde af Kighoste begyndte i Drammens nordlige Ende paa Landfaldøen i Februar Maaned, uden at man kan paavise nogen Indbringelse ved Smitte. Sygdommen udbredte sig derefter i den øvrige Del af Byen, var almindeligst i Mai Maaned, aftog derefter og var saa godt som aldeles ophørt i September. I Almindelighed angrebes Børn, dog ogsaa adskillige Voxne. Sygdommens Varighed var forskjellig, i Almindelighed under 12 Uger. Den var for det

Meste godartet. Af omtrent 400 angivne Syg-
ere 8 døde, 4 af Complication med Bronchopneumoni, 1 med Noma. — Paa Eker optraadte Sygdommen noget senere, først i Omegnen af Byen, hvorfra den udbredte sig i nordlig Retning, ligesom ved sidste Epidemi (1852—53), var endnu mere almindelig end forrige Gang og endnu ikke aldeles ophørt ved Aarets Slutning. Det samme synes at have været Tilfældet i Lier og Røken, hvor Lægehjælp dog kun undtagelsesvis blev søgt. De mest brugte Midler vare Moschus, Asa foetida og Extractum hyoscyami. Et almindeligt Husmiddel er Linfrøsuppe. En af Lægerne har fornemlig benyttet en Morphinopløsning.“ I Numedal og Sandsværs Distrikt herskede Sygdommen fornemlig i sidste Halvaar og vedvarede endnu ved Aarets Slutning; i Ringerike og Modums Distrikt angives den at være forekommen enkeltvis det hele Aar. Paa begge Steder skal den vistnok i Regelen have været mild og godartet, saa Læge sjelden tilkaldtes; men flere Børn skulde dog være døde af samme. Fra Hallingdal findes Intet anført med Hensyn til denne Sygdom.

Af **Strubehoste** ere anmeldte 9 Tilfælde, hvoraf 4 med dødlig Udgang, fra Drammen, og 2 fra Kongsberg.

For **exsudativ Svælgbetændelse** behandlede en Læge i Drammen 7 Individuer, og en paa Kongsberg 14 i andet og fjerde Kvartal; fra Ringerike opgives 2 Børn at være døde deraf.

Kusma forekom enkeltvis hele Aaret igjennem paa Modum.

Catarrhalske Affectioner med og uden Feber, Bronchit, Halsbetændelse, vare meget hyppige i de første og end mere i de sidste Maaneder af Aaret, da paa flere Steder, saaledes i Drammen ikke ret Mange kunde siges at gaae ganske frie. Tilfældene af Bronchit vare, især paa Eker, ikke alene hyppigere end sædvanligt, men tillige langvarigere og mere ondartede, saa at flere Dødsfald indtraf. Fra Kongsberg betegnes Sygdommen som Influenza. Paa Modum var Bronchit sjeldnere end i det foregaaende Aar, andre catarrhalske Sygdomme derimod meget hyppige, især i November og December.

Betændelsessygdomme, især Lungebetændelse, vare tildels noget hyppigere end sædvanligt, især paa Ringerike og Eker. I Landphysicaten behandlede Lægerne 91 Tilfælde af Lungebetændelse, hvoraf 10 endte dødt; Sygdommen forekom her spredt igjennem alle Aarets Maaneder. Bryn paa Kongsherg behandlede 25, hvoraf omtrent lige mange i hvert Halvaar, 2 døde. Paa Ringerike var Lungebetændelse især hyppig i de to sidste Maaneder. Paa Modum skal den have været sjeldnere end i det foregaaende Aar.

Rheumatisme, saavel acut som end mere chronisk, var en af de hyppigst forekommende Sygdomme. I Landphysicaten antages dens hyppige Forekomst nærmest at maatte tilskrives Lufttrækket langs Dramselven og Arbeidsclassens Beskæftigelse med Tømmerdrift, ligesom den selv igjen synes at være en Aarsag til de ikke sjelden forekommende Hjertesygdomme.

Af **Koldfeber** anføres 51 Tilfælde fra Drammen og 2 fra Kongsberg. De fleste Angrebne vare Sømænd, hjemkomne fra Holland, men Enkelte angives dog ogsaa at være blevne syge uden at have været borte fra sit Hjem.

Blodgang viste sig om Høsten paa Kongsberg og i de tilstødende Præstegjelde Sandsvær og Flesberg. Antallet af Angrebne var dog ikke stort; af de Behandlede sees 5 Børn at være døde.

Diarrhoe og **Cholérine** forekom især i den sidste Halvdel af Aaret meget hyppig i Drammen, fortrinsvis paa Tangen, hvor omtrent 10 pCt. af Befolkningen i Aarets sidste Maaneder skulle have været angrebne. Paa Landet var Sygdommen ikke almindelig, undtagen i de nærmest Byen liggende Distrikter. 2 Syge anmeldtes døde af Cholérine (Blich). Paa Kongsberg og især i Sandsværs Præstegjelds Landdistrikt vare disse Sygdomme fra Juli til Aarets Slutning endnu almindeligere end i Drammen og ofte forbundne med blodige Udtømmelser; 12 Dødsfald blandt Børn vare vedkommende Distriktslæge bekjendte. I Næs, fornemlig i Flaa Annex, forefaldt flere Tilfælde af „blodig Diarrhoe“ blandt Børn; Forløbet var dog mindre heftigt, og, saavidt vidstes, døde Ingen. Paa Modum og Ringe-

rike forekom Diarrhoe især blandt Grubearbejderne ved Modums Blaafarveværk og blandt Børn, af hvilke sidste enkelte døde.

Af **asiatisk Cholera** forefaldt en liden Epidemi i Drammen fra Slutningen af October til Midten af Januar det følgende Aar. 27 angrebes, hvoraf 6 helbrededes og 21 døde. Iøvrigt henvises til den under Anhang III gjengivne Indberetning fra Landphysicus Blich.

Af **Syphilis** ere af Lægerne i Drammen anmeldte 51 Tilfælde, medens Sygdommen ellers inden Amtet synes at være meget sjelden. Paa Amtssygehuset behandledes 2 Individer for primær og 21 for secundær Syphilis, hvoraf 15, alle med secundære Tilfælde, vare indkomne i 1857. Paa Drammens Fattigsygehus behandledes 9 Tilfælde. Wildhagen beretter at have med Held anvendt Syphilisationen. For **Gonorrhoe** behandlede 2 Læger i Drammen 41 Individer; i Landdistrikterne var denne Sygdom sjelden.

Fnat kunde alene siges at være almindeligt i Hallingdal og i det Hele i de fjernere Fjeldbygder; naar det saaes i de andre Distrikter, var Smitten som oftest paaført ved Gjennemreisende eller Budeier, der meget søges fra Hallingdal. I Gols Annex Hemsedal var Skurv temmelig almindeligt.

Kjertelsyge og **Svindot** vare fremdeles hyppige og paa flere Steder, som det syntes, i Tiltagende. 8 Læger, hvoraf 4 i Drammen, opgive tilsammen 47 Dødsfald af sidstnævnte Sygdom.

Blegsot forekom ligeledes mere og mindre almindelig, paa enkelte Steder, saasom Ringerike og Eker, dog snarere i Af- end i Tiltagende. I Hallingdal tilskrives Sygdommen for en stor Del den hyppige Brug af Aareladninger, der gjentages desto oftere jo tyndere og blegere Blodet viser sig at være. Paa Modum er Hysteri almindelig blandt Koner af den simplere Classe, og Aarsagen antages med Vished oftere at ligge i fortidlig Opstaaen og Anstrængelser efter Barselsengen (Thaulow).

Cardialgi var overalt en almindelig Lidelse.

Af **Drankergalskab** omtales 6 Tilfælde fra Drammen (Wildhagen) og 2 fra Kongsberg.

Af **sjeldnere Tilfælde** nævnes: 2 Tilfælde af

Diabetes med dødlig Udgang (Bryn); 5 af Morbus Brightii, hvoraf 3 døde og 1 helbrededes ved Melkecur og et Infus af Peberrod (Holter). Bryn omtaler en Forgiftning ved Slangebid, der forløb heldig; Torgersen et Tilfælde af Hjernebetændelse hos et 4aarigt Barn, opstaaet efter Nydelsen af Brændevin, og hvorefter Barnet mistede Syn, Hørelse og Forstand. De to Sandser vendte senere tilbage, men Forstanden blev borte. — Hos en Mand, der for 19 Aar tilbage var tappet for Bugvattersot, fandt Bryn i Huden paa Underlivet fuldstændig udviklede Vitellignes, aldeles som de vise sig hos et Fruentimmer efter fuldgaet Svangskab.

Af **chirurgiske Tilfælde** behandlede Torgersen i Hallingdal 26 Saartilfælde, hvoraf de fleste opstaaede ved Knivstik.

Af **Veirliget** giver Distriktslæge Thaulow følgende Skildring: Veirliget var i dette Aar udmærket; Januar Maaned i Begyndelsen mild med Regn og 2° Varme, siden 20 indtil 24° Kulde; Februar og Marts milde med Sne. Sommeren begyndte tidlig, var stadig, og Veiret uovertræffeligt. Den laveste Temperatur var om Morgenen Kl. 6—7 fra 2den Juli til 31te August + 9° i Skyggen mod Nord, og den høieste + 15°. Middeltemperaturen i denne Tid var i Juli + 11° og i August + 11½^o, og var Vinden 7 Gange nordvestlig i Juli og 7 Gange i August, de øvrige Dage Stille eller sydlig Vind. I de øvrige Indberetninger omtales ikke Veirliget i dette Aar.

Om **Levemaaden** og de hygiæniske Forholde anføres fra Buskeruds Landphysicat: Den mere tiltagende Velstand i senere Aar har haft en kjendelig Indflydelse paa de hygiæniske Forholde overhovedet, da Almuen og Arbeidsclassen i Byerne har faaet mere Sands for bedre Boliger, bedre Beklædning og sundere Næringsmidler. I Landdistrikterne lader det til at Brændevinsdriken er aftagen, hvorimod dette ikke synes at være Tilfældet i Drammen, hvor flere Tilfælde af Drankergalskab kom under Behandling end i de foregaaende Aar. — Fra Kongsberg gjentager Berglægen hovedsagelig, hvad der allerede findes an-

ført i Aarsberetningen for 1854, hvortil henvises. Flere af de ved Værket forefaldende Beskjæftigelser kunne vel ikke negtes at udøve en i større og mindre Grad skadelig Indflydelse paa Helbredet, men indrømmes maa det derhos dog, at der i alle Retninger søges at gjøre denne Indflydelse saa ringe som muligt. Røgen fra Rostehuset, der hovedsagelig bestaaer af Svovlsyring, kan til sine Tider være slem for Respirationsorganerne; hvorefter Røgen fra Smelteovnen, der, saavidt man kan vide, bestaaer af forskellige Kul-, Svovl- og Metalforbindelser i Forening med Vanddampe, ikke synes at være mærkelig skadelig for Helbredet. Ved Mynten, der iøvrigt leverer det mindste Antal Syge, blive Justererne gjerne med Tiden nervøse og skjælvende formedelst Mangel paa Muskelbeskjæftigelse og ved formegen Anspændelse af Opmærksomheden paa en enkelt Gjenstand. Hvad Fylderiet angaaer, maa det vel erkjendes at falde mindre i Øinene paa Byens Gader, siden Kongsberg fik en særegen Politimester, men det „gaaer dog endnu en høi Gang“. Udskeielsen er især almindelig blandt Fattiglemmerne og Byens Arbeiderstok udenfor Sölvværket, og af Værksarbeiderne fornemlig blandt dem, der have sin Bolig i Byen. I den Tid, Arbeiderne opholde sig ved Gruberne, nemlig fra Mandag Morgen til Fredag Middag, nydes aldeles ikke Brændevin eller Bayeröl. Af Sölvværksbelægget behandledes i dette Aar 392 Patienter, hvoraf 98 for Contusioner, Distorsioner og Saar.

Fattigsygetilsynet besørgedes fremdeles dels af Embedslægerne, dels af private Læger og roses fra de fleste Steder. Lægehjælp søgtes i det Hele temmelig meget. — I Drammen benyttedes næsten kun examinerede Jordemødre, paa Landet derimod ofte uexaminerede. **Kvaksalveri** dreves vel hist og her i det Smaa, saaledes i Hallingdal; men nogen Anmeldelse derom var ikke skeet, ligesaa lidt som nogen bevislig Skade deraf var Vedkommende bekjendt.

Med Hensyn til Bestemmelsen af Dødlighedsforholdet bemærker Blich, at det for Lægen paa Landet, hvor han mangengang ser den Syge kun en enkelt Gang, og ikke senere faaer mere Underretning om Udfaldet, er umuligt at afgive

nogen numerisk Fortegnelse over de døde Individer, der have været under hans Behandling. Hvis Dødslisterne fra Præsterne ved hvert Aars Udgang bleve Lægerne tilstillede, antager han, at denne Mangel for en stor Del kunde afhjælpes. — Distriktslæge Torgersen paaviser i Anledning af de paa Stortinget i 1857 faldende Ytringer angaaende Distriktslægerne Stilling og Afønning, at disse Embedsmænds meste Tid i Regelen optages ved deres ulønnede Forretninger for Fattigvæsenerne, ved deres tidsspildende og lidet indbringende Forretninger som Apothekere samt ved Skriveri. Han beklager disse Embedsmænds Stilling ligeoverfor Andre, der ogsaa fortrinsvis have uvisse Indtægter, saasom Præster og Sagførere, idet hine have sine i Regelen gode Præstegaarde, og begge Classer senere kunne søge bedre Embeder, hvilket ikke er Tilfældet med Lægerne. Han gjør derfor opmærksom paa Nødvendigheden af en høiere og stigende Afønning for Distriktslægerne, ogsaa i de saakaldte bedre Egne, og han haaber, at den paaklagde Ordning af de civile Embedslægers Stilling ligeoverfor Stat og Commune nok vil følge af en Ordning af Medicinalbestyrelsen.

Antallet af **Vaccinerede** var 2,080. I Aals Præstegjeld og Gols Hovedsogn i Hallingdal mislykkedes Forsøgene paa at faae Vaccinationen igang, da Materien viste sig uvirksom i den korte Tid, hvori Vaccinationen der maa være udført, nemlig Mai Maaned og Begyndelsen af Juni, forinden saa godt som den hele Befolkning reiser tilsæters. Distrikt lægen i Hallingdal klager i det Hele over Ligegyldighed for Vaccinationen, der af Mange ikke søges forinden det bliver nødvendigt at forskaffe sig Attest til Confirmationen, og han anser sig endog forvisset om, at der i enkelte Præstegjelde hvert Aar findes Confirmationer uden Vaccinationsattest. I Ringerike og Modums Distrikt var ingen Opgave indkommen fra flere Hjælpevaccinatører. Vaccinationen udførtes paa Kongsberg af Distriktslægen, i Drammen af Stadslægen, i Liers og Ekers Præstegjelde med Undtagelse af Bakke Annex, og for 1857 tillige i Røken af Landphysicus, og i Næs Hovedsogn i Hallingdal af Distriktslægen.

Af **medico-legale Forretninger** nævnes: 2 Obductionsforretninger over fundne Lig, 1 i Anledning af Drab, 1 Undersøgelse af et Fruentimmer, mistænkt for Fødsel i Dølgemaal, 5 Undersøgelser i Anledning tilføiet Legemsbeskadigelse og 3 med Hensyn til Helbredstilstand.

Om **Sindssyge** give Indberetningerne følgende Oplysninger: I Buskeruds Landphysicat anmeldtes 16 Tilfælde af Sindssygdomme; af disse led 7 af Mania, 3 af Fatuitas, 2 af Dementia og 1 af Melancholi; 3 ere ikke nærmere specificerede (Blich). I Numedal og Sandsværs Distrikt skulde efter sidste Folketælling findes 91 Sindssyge, hvilken Angivelse dog antoges at være for høi; 20 vare Distriktslægen bekendte, 1 var sendt til Gaustad Asyl. Bryn behandlede 10 Tilfælde af Melancholi og Cardialangst, der hos 3 gik over i maniacalske Anfald; de skulde alle paa 1 nær være helbredede. I Hallingdal afgav Distriktslægen Erklæring om 2, hvoraf den ene i Begyndelsen af 1858 sendtes til Gaustad Asyl, medens den anden ansaaes uhelbredelig. Paa Modum findes mange Sindssyge; 8 nøde Understøttelse af Amtscommunen. Paa Ringerike anmeldtes og undersøgtes 3.

Af **chirurgiske Operationer** udførtes: 1 Herniotomi med heldigt Udfald (Stören), 1 Operation for Hareskaar, 1 for Ranula, 1 for Nævus, 3 ved Polyper i Næsen og Rectum, 2 ved Cataract, 8 Amputationer og Exarticulationer af Fingre, 15 Exstirpationer af cancrøse, fibrøse og andre Svulste, blandt hvilke en af Tungen par écrasement linéaire, 2 Paracenteses ovarii et abdominis, 1 Reposition af et indeklemt Laarbrok, 10 Repositioner af luxerede Benender.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne: 6 Vendinger, hvoraf en ved Placenta prævia; ved 5 var Fosteret levende, ved 1 dødfødt. 30 Tangforretninger, hvoraf 16 med heldigt Udfald for Moder og Barn; 14 Fostre vare dødfødte, og ved en Forløsning, foretagen paa Grund af Ruptura uteri, døde tillige Moderen (Blich). 2 Perforationer, den ene Gang efter forgjæves forsøgt Tangforretning, Fosteret dødt for Operationen; den anden Gang paa Grund af Bækken-snæverhed, idet Conjugata kun maalte $2\frac{1}{2}$ "

(Bryn). Lösning og Udbringen af Placenta foretoges 3 Gange.

Som **Døde paa Barselseng** opgives ifølge Sognepræsternes Meddelelse fra Numedal og Sandsværs Distrikt 1 og fra Hallingdals Distrikt 2. Af disse sidste døde den ene uforløst efter to Døgn's Fødselsarbeide for den langt borte boende Jordemoders Ankomst; den anden døde pludselig paa Sæteren formodentlig af Blodtab (Torgersen).

Af døde **Børn under 1 Aars Alder** ere anmeldte i Numedal og Sandsvær 57 og i Hallingdal 45. Antallet af **Dödfödde** og inden 24 Timer efter Födselen døde Børn var 140.

Sygehuse. Paa Drammens Fattigsygehus behandledes 100 Patienter, hvoraf 21 tilbageliggende fra 1856 og 79 indkomne i dette Aar; 70 udgik helbredede, 4 i Bedring, 5 uhelbredede og 9 døde; 12 laae tilbage ved Aarets Slutning. Liggedagenes Antal var 5,145 eller for hver Udskreven 58,7. De fleste Syge indkom i Mai og Juli, de færreste i Juni og August. Om Amtssygehuset henvises til Sygehuslisten.

Af Amtets 4 **Apotheker** bleve de to i Drammen visiterede i December, Kongsbjergs først i Januar det følgende Aar; de befandtes alle i god Orden. Om Apotheket i Hønefossen findes Intet anført med Hensyn til Visitation.

Af **Badehuse** fandtes et privat paa Kongsberg, hvorhos tillige en større ny Badeanstalt paa Modum ved den saakaldte St. Olafs Kilde for første Gang aabnedes i dette Aar. Det er en jernholdig Mineralkilde uden Spor af Svovlvandstof og temmelig rig paa fri Kulsyre. I 16 Unzer Vand indeholdes 0,7682 Gr. faste Bestanddele, hvoraf 0,3232 Gr. kulsurt Jernoxydul; de øvrige faste Bestanddele ere kulsur Kalk, Magnesia og Kali foruden Kieselsyre. Af Bade tilbyder Anstalten Staal-, Myrgytje- og Furunaalebade. Foruden Brönddrikken anvendes ogsaa Melkevalle til Cur. Badet besøgte i dette Aar af 45 Badegjæster og forskjellige Patienter, der tilsammen tog 1436 Bad (Thaulow). — Drammens Badehus paa Bragernæs blev nedlagt i 1857.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Buskeruds Landphysicat; 5 Læger, hvoraf

fire i Drammen og en i Hogsund; 17 Jordemødre, hvoraf 2 fast ansatte og 7 privat practiserende i Drammen; 5 Hjælpevaccinatører.

2. Ringerike og Modums Distrikt; 3 Læger, hvoraf en paa Modum, en i Hønefossen og en i Norderhou; 6 ansatte Jordemødre, 6 Hjælpevaccinatører.

3. Numedal og Sandsværs Distrikt: 3 Læger, alle boende paa Kongsberg; 9 Jordemødre, hvoraf 6 fast ansatte; 8 Hjælpevaccinatører.

4. Hallingdals Distrikt: 1 Læge, boende i Næs; 3 Jordemødre; 6 Hjælpevaccinatører.

VII. Jarlsberg og Laurvigs Amt.

Sundhedstilstanden inden Amtet var tilfredsstillende og paa enkelte Steder endog ualmindelig god. De fleste Læger angive at have behandlet færre Syge end i det foregaaende Aar, og de forekommende acute Sygdomme antog forholdsvis sjelden nogen alvorligere Character. Nervefeber, Kighoste, Skarlagenfeber og Mæslinger forekom epidemisk, de to sidstnævnte dog kun paa et enkelt Sted og af meget liden Udbredning. Dødeligheden var noget ringere end sædvanligt. Antallet af samtlige Dödsfald inden Amtet udgjorde 1228 eller omtrent 2 Procent under Middeldødeligheden i Femaaret 1851—55.

Sygdomsconstitutionen var i det Hele taget lidet udpræget; i første Halvaar synes den catarrhalske at have været fremherskende, i Maanederne Juli til September den gastriske og mod Aarets Slutning igjen den catarrhalske. Paa enkelte Steder optraadte om Vaaren og Hösten tillige den inflammatoriske Sygdomsconstitution, men mindre bestemt og almindelig udtalt, end den catarrhalske.

Nervefeber forekom sporadisk eller sjeldnere i smaae begrændsede Epidemier. I Omegnen af Svelvig, især i Næs Bygden, indtraf 8 Tilfælde, hvoraf 3 medførte Döden. Af Lægerne i Holmestrand ere anførte 13 Tilfælde, hvoraf nogle kun med typhoid Character; Ingen døde. I Horten

og Omegn behandledes 62 Tilfælde, hvoraf 6 endte dødlig; Sygdommen forekom her mest sporadisk og fordelt paa de forskjellige Aarstider; kun paa søndre Horten optraadte den som Epidemi i to Hytter, først i Juli da 7 Individuer angrebes i den ene, og dernæst i November da 4 bleve syge i den anden; af de Angrebne, der alle paa 1 nær vare Börn, døde ingen. Lægen i Aasgaardstrand opgiver at have behandlet 32 Tilfælde, men anfører Intet med Hensyn til Udfaldet. Lægerne i Tönsberg omtale 37 Tilfælde, hvoraf 8 med dødlig Udgang; heraf indtraf 7 paa en enkelt Gaard i Sande Præstegjeld, 6 paa 2 Gaarde i Rønnes og Borre, ligemange paa hver, og 8 paa 3 Gaarde i Andebu, alle i Tidsrummet Januar til April. En Læge i Sandefjord behandlede 15 Syge, hvoraf 4 i Byen og 11 omkring paa Landet, især i de sidste Maaneder; 4 døde. Fra Laurvig og Omegn, hvor Sygdommen i Sandeherred Præstegjeld antog en epidemisk Character, anføres 31 Tilfælde med 4 Dødsfald. I det Hele opgive 13 Læger for denne Sygdom at have behandlet 198 Individuer, hvoraf 25 døde. 3 Læger anføre tillige de Syges Kjønn og Alder, og herefter var af 66 Syge de 39 af Mandkjøn og 27 af Kvindkjøn, 6 vare i Alderen under 5 Aar, 15 mellem 5—10 Aar, 23 mellem 10—20 Aar, 5 mellem 20—30 Aar, 12 mellem 30—40 Aar, 3 mellem 40—50 Aar, og 2 mellem 50—60 Aar. Sygdommens Character var almindeligvis abdominal; Afkræftelsen og Emaciationen ofte meget betydelig og Reconvalescenten langsom, hvortil den Sygdommen ledsagende Bronchit med en ofte betydelig Expectoration ikke lidede bidrog. En Localisation under Form af en Pleurit med betydeligt Exsudat viste sig hos en 11aarig Gut paa søndre Horten; under Brugen af fortyndet Cognac og bayersk Öl absorberedes Exsudatet, og den allerede stærkt udtærede Syge helbrededes ganske.

Af **Barselfeber** nævnes fra Jarlsbergs Landphysicat 7 Tilfælde, hvoraf 1 med dødlig Udgang.

Af **Börnekopper** omtaler Landphysicus 1 Tilfælde hos en 27aarig Sømand, der var smittet i England. Streng Afsondring forhindrede Sygdommens Udbredning. Vandkopper omtales kun fra

et Par Steder og som ganske enkeltvis forekomme.

Skarlagensfeber, der i det foregaaende Aar havde hersket som almindelig udbredt Epidemi, viste sig i den største Del af dette kun sporadisk, saaledes i Holmestrand, Tönsberg og Laurvig, indtil den i December atter optraadte som en liden, men ondartet Epidemi paa Birkøen i Sande Præstegjeld, hvor 12 Individuer, fordelt paa 3 Familier, angrebes. 5 af disse vare døde, forinden Lægehjælp søgtes; de øvrige 7 kom sig, dog indfandt sig hos et Barn Vattersot, hvoraf ogsaa tvende voxne Mandspersoner efter en let Upasselighed angrebes, uden at noget Exanthem hos dem var blevet bemærket.

Af **Mæslinger** forekom en liden og meget mild Epidemi i Sandefjord om Sommeren; iøvrigt synes Sygdommen kun at være forekommen sporadisk som den sidste Rest af Epidemien i 1856, saaledes i Holmestrand og Laurvig.

Kighoste afløste den i 1856 herskende Mæslingepidemi. I Landphysicatet var Sygdommen hyppigst i Aarets første Maaneder og ophørte her paa Sommeren, undtagen i Svelvig, hvor den viste sig mod Aarets Slutning; i Laurvigs Lægedistrikt synes den derimod først om Sommeren og Høsten at have faaet nogen større Udbredning og iøvrigt at være forekommen af og til hele Aaret igjennem. I førstnævnte Distrikt opgive 7 Læger at have behandlet 137 Tilfælde med 3 Dødsfald. Af 55 Angrebne paa Horten vare 18 under 1 Aar, 18 mellem 1—3 Aar, 13 mellem 3—5 Aar, 3 mellem 5—7 Aar, 1 mellem 7—12 Aar, og 2 mellem 20—40 Aar. Epidemien synes i det Hele at have været meget mild, og forholdsvis kun faa kom under Lægebehandling.

Af **Strubehoste** nævnes 3 Tilfælde fra Holmestrand, 4 fra Horten, 2 fra Frederiksværn og 5 fra Laurvig, ialt 14, hvoraf 13 døde. I det ene Tilfælde med heldigt Udfald hos en 2¼ Aar gammel Pige antoges Helbredelsen at maatte tilskrives Anvendelsen af Plumbum aceticum (gr. j) og Tinctura thebaica (gtt. jii) hver 3die Time i 6 Døgn, efter forgjæves Brug af Emetica, Expectorantia og varme Omslag om Halsen (Rønne).

Exsudativ Svælgbetændelse er antruffet hos 14, hvoraf 11 i Holmestrand; 2 døde.

Catarrhalske Sygdomme vare som sædvanligt temmelig almindelige først om Vinteren og udover Vaaren, og dernæst atter mod Aarets Slutning; kun fra Tjømø omtales de som hyppigst forekommende om Sommeren fra Juni til August. Fra Tønsberg med Omegn og Frederiksværn betegnes de tildels som Influenza. 6 Læger i Landphysicetet opgive 305 Tilfælde af Catarrh med og uden Feber, 293 Tilfælde af Bronchit og 128 af Halsbetændelse.

Betændelsessygdomme angrebe som sædvanligt mest Brystorganerne og vare i det Hele ikke meget hyppige. Paa de fleste Steder forekom de især om Vaaren, i Maanederne Marts — Mai, og igjen om Høsten i December; kun paa et Par Steder, Frederiksværn og Sandefjord, fornemlig i Sommermaanederne Juni og Juli. Fra Tønsberg anføres, at Lungebetændelserne i dette Aar syntes at have en mere udtalt Character af Stheni end i de foregaaende Aar (Hasberg); fra Horten derimod at de vare særdeles godartede og i Regelen af catarrhalsk Natur. I Landphysicetet behandlede 7 Læger 128 Tilfælde af Lungebetændelse med 15 Dödsfald, i Laurvigs Lægedistrikt 6 Læger 85 Tilfælde med 7 Dödsfald. 2 heftige Tilfælde hos Frugtsommelige medførte Abort, men forløbe iøvrigt heldig. Af andre Betændelser nævnes enkeltvis Pleurit, i det Hele af 5 Læger 16 Tilfælde. I et af disse, der gik over i Emphyem, hos en middelaldrende Kone 14 Dage efter lykkelig foregaaet Nedkomst, indtraadte uagtet Exsudatets Mængde og Tilfældets betænelige Natur i det Hele fuldstændig Helbredelse i Løbet af et Aar, efterat Abscessen var bleven aabnet ved et Indsnit, og under længre Tids rigelige Udflyden af puriform Materie blandet med Stykker af Pseudomembraner. Lungen, hvorigjennem en Udtømmelse af lignende Materie fandt Sted, gjenvandt aldeles sin tabte Tonus og Elasticitet (Poulssoen).

Rheumatiske Sygdomme, som berettes at høre til de hvert Aar hyppigst forekommende Sygdomme, vare heller ikke i dette Aar sjældne, men dog som det synes i Regelen lettere og mindre haardnakkede end sædvanligt. Fra Holme-

strand og Horten, hvilket sidste Sted har det overveiende største Antal Behandlede at opstille, fremhæves, at Tilfældene aldrig vare forbundne med nogen Affection af Hjertet. Af 7 Læger i Landphysicetet opføres under Benævnelsen acut Rheumatisme og Ledderheumatisme 33 Tilfælde, og under Benævnelserne Rheumatisme og chronisk Rheumatisme 251 Tilfælde. I Laurvig ytrede disse Sygdomme sig oftere som rheumatisk-neuralgisk Hovedpine med intermitterende Typus og veg først ved Brugen af Chinin i større Doser.

Koldfeber var i Landphysicetet hyppigere end sædvanligt, skjønt ikke i den Grad som i det foregaaende Aar, da den tildels optraadte epidemisk. Af 44 anmeldte Tilfælde inden Amtet forekom 22 i Tønsberg og Omegn, 4 i Svelvig, 7 i Holmestrand, 6 paa Horten, 2 i Frederiksværn og 3 i Laurvig, ligesom ikke faae Tilfælde skulle være indtrufne paa Tjømø fra September til Aarets Slutning. De fleste Angrebne vare Sömænd, der havde paadraget sig Sygdommen i Udlandet, mest i Holland; men hos Flere var den dog ogsaa opstaaet spontant i Hjemmet. 1 var angreben paa Hjemreisen fra Nordishavet med en Sælhundfanger. Sygdommen var oftere ualmindelig haardnakket og tilbøielig til Recidiv.

Diarrhoe og Cholera vare paa de fleste Steder meget almindelige i August og September, rimeligvis, som det anføres, paa Grund af det varme og tørre Veirig om Dagen og den forholdsvis lave Temperatur om Nætterne. Alene fra Holmestrand og Sandefjord anføres af enkelte Læger, at disse Sygdomme vare sjældnere end i de foregaaende Aar og i det Hele faae i Antal. Tilfældene vare undertiden meget voldsomme i sin Optraeden og antog hos Börn ofte en dysenterisk Character. Enkelte Dödsfald blandt disse anføres ogsaa. Af udtalt Blodgang nævnes fra Sandefjord 4 Tilfælde, der alle helbrededes; fra Landphysicetet er opført 1 Dödsfald af denne Sygdom.

Af **asiatisk Cholera** indtraf 1 Tilfælde med dødlig Udgang i Midten af October i Holmestrand hos en Skibsfører, der just var ankommen dertil fra Christiania, hvor dengang enkelte Tilfælde af Sygdommen forekom.

Af **Syphilis** er af 10 Læger anmeldte 33 dels primære, dels secundære Tilfælde, hvoraf 2 medførte Döden. Paa Amtssygehuset behandledes 58 Tilfælde af secundær Syphilis og 7 af Radesyge; enkelte af disse ere dog formodentlig allerede indbefattede under de af Lægerne anmeldte. For **Gonorrhoe** behandlede det samme Antal Læger 38 Personer.

Fnat var i Holmestrand fremdeles hyppigere end for nogle Aar tilbage. De fleste Læger inden Amtet sees overhovedet at have havt flere og færre Tilfælde af denne Sygdom under Behandling. Fra Frederiksværn anføres, at Eczem og andre Hudsygdomme vare mere end almindeligt hyppige i Januar Maaned, muligens som en Eftervirkning af Skarlagensfeberen og Mæslingepidemien i det foregaaende Aar (A. Clasen).

Kjertelsyge og **Svindstot** vare fremdeles meget almindelige. Om den sidste bemærkes, at den ofte viser sig i Familier, hvor arvelig Disposition ikke kan paavises, og rimeligvis ofte opstaaer som Følge af foregaaende Brystbetændelser, der ikke ere givne den nödvendige Tid og Ro til Exsudaternes fuldkomne Absorbering (A. Clasen). 11 Læger opgive 43 Dödsfald af Svindstot.

Blegstot betegnes af Lægerne i Laurvigs Distrikt som hyppig forekommende, medens den i Landphysicetet, maaske med Undtagelse af Aasgaardstrand, synes at være sjældnere; af 7 Læger i Landphysicetet ere anmeldte 51 Tilfælde, hvoraf af 1 Læge i Aasgaardstrand 18.

Cardialgi var som forhen overmaade almindelig. Alene paa Horten behandlede 3 Læger over 200 Tilfælde heraf. Wejdemann i Holmestrand havde i intet foregaaende Aar seet saa mange dyspeptiske Tilfælde som i dette.

Af **Drankergalskab** nævnes 4 Tilfælde paa Horten, ligesom 2 Tilfælde af chronisk Alcoholsygdom i Tönsberg.

Af **mærkelige Tilfælde** omtales en pludselig opstaaet halvsidig Ansigtsslamhed med paafølgende Skjelen, Dobbeltsyn og betydelig Synssvækkelse, der, efter i over $\frac{1}{2}$ Aar forgjæves at være behandlet med Strychnin, hurtig bedredes under Anvendelsen af Galvanoelectricitet (A. Clasen). Poulsson anfører et Tilfælde af pludselig Död hos

en Pige paa 6 Aar, som efter om Natten og i Löbet af Dagen at have lidt af nogen Hovedpine og enkelte Brækninger, men iøvrigt uden videre forudgaaende Sygdom, pludselig døde om Aftenen under Trækninger i Lemmerne, blaalig Rödme og Skum for Munden. Den Afdöde skulde have lidt af Orm og för havt lignende Anfald, der vare gaaede over af sig selv. I Laurvig havde en Værksarbejder lagt sig til at sove i Nærheden af en Stabel Stangjern paa omtrent 30 Skippund, hvoraf det överste Lag nylig var kommet fra Valsen og fölgelig meget varmt. Under Sövnens styrtede Stabelen ned og begravede ham formelig under sig, som det antoges, med en Vægt af 8 å 10 Skippund ophedede Jernstænger. Uagtet Trykket og frygtelige Forbrændinger, især paa venstre Arm og Ben, reddedes dog Livet, og efter 9 Maaneders Lidelser var Bedringen saa vidt fremskreden, at han kunde bevæge sig noget omkring med stiv Haand og krumt Knæ (Tandberg).

Veirliget og Temperaturforholdene skildres fornemlig fra Horten i Rönnes og Bolstads Indberetning. Vinteren var overordentlig mild, saa at endog gamle Folk der paa Stedet ikke kunde erindre den mildere. Middeltemperaturen for de 3 förste og de 3 sidste Maaneder af Aaret var $+1,3^{\circ}$ R. Den strengeste Kulde indtraf i Begyndelsen af Januar, da der 1 Gang noteredes $+13^{\circ}$ og 3 Gange $+11^{\circ}$. Middeltemperaturen i October var $+8^{\circ}$, i November $+2^{\circ}$ og i December $+3^{\circ}$. 5 å 6 Graders Varme mellem Kl. 12 og 1 Middag var meget almindelig i December. Veirliget var i hele Januar tykt, mørkt, stormende, med hyppig Sne, som blev liggende til mod Slutningen af Marts. Februar var taaget, Marts ligesaa, med stærke Snefald. October udmærkede sig med særdeles smukt, klart Veir. I Slutningen af November faldt en Del Sne, der dog snart igjen forsvandt. December var meget stormende. De övrige 6 Maaneder af Aaret, April—September, udmærkede sig ved en usædvanlig Varme, men ogsaa ved en ödelæggende Törke, saa Vandmangelen i Juli og August var overordentlig stor. Middeltemperaturen for disse 6 Maaneder var $+$

11°; for Juni + 13°; for Juli + 14°, for August + 15°, for September + 12°. Barometerstanden var hele Aaret igjennem stadig høi, og sydlige Vinde de fremherskende. I de øvrige Beretninger fremhæves ligeledes den stærke og tørre Varme om Sommeren.

Om **Levemaaaden** og de hygiæniske Forholde bemærker Landphysicus: „En mere og mere, skjönt langsomt vaagnende Sands for Agerbruget og flere for dette, saavel som for Skovdriften og Søfarten heldige Aar med en let Adgang til endog rigelig Fortjeneste for Arbeiderne, har ikke været uden Indflydelse paa de hygiæniske Forholde, forsaavidt bedre og renligere Boliger, forbedret Klædedragt, rigeligere og mere nærende Føde dertil have bidraget; de strenge prohibitive Lovbud mod Misbrug af Spirituosa synes derimod ikke at have fyldstgjort Öiemedet; thi Misbrug af Spirituosa under Navn af Brændevin, Vin og bayersk Öl danner en Skyggeside ved Skildringen, og de mere forførende Benævnelser Vin og Öl have endog gjort Beruselse hos Fruentimmer mere hyppig end forhen. Tilberedning af Kirsebærvin og Kirsebærbrændevin med Blaasyre for at efterligne Kjerne smagen, afgiver en alvorlig Gjenstand for Sundhedspolitiet.“

Fattigsygepleien betegnes af Distriktslægen i Laurvigs Distrikt som forsvarlig; fra Landphysicaten omtales den ikke. Med Hensyn til Benyttelsen af Lægehjælp antager Landphysicus, at den almindelig søges i en ønskelig Grad, hvorimod dette ikke er Tilfældet med Jordemødrenes, hvis Forretninger ikke sjelden anbetroes aldeles ukyndige Personer. Ulovlig medicinsk Praxis drives ikke meget.

Antallet af **Vaccinerede** opgives til 2472. I Landphysicaten mangler dog Opgave fra Hjælpevaccinatøren i Botne Præstegjeld. I Frederiksværn udførtes Vaccinationen tildels af den der bosatte Underlæge ved Marinen, i Laurvig af Distriktslægen, i Tönsberg af Landphysicus, i Holmestrand og Svelvig med Annexet Strømmen af private Læger.

Af **medico - legale Forretninger** nævnes: 5 Syns- og Obductionsforretninger, deraf 1 over en Kone, hvis Død antoges frembragt ved Mishand-

ling af Manden, 1 over en robust, 41aarig Mand, der ved et uheldigt Hallingkast fik en Luxation af Halshvirvelbenene, 1 over en Mand, død af et Fald ved i drukken Tilstand at brydes med en anden; 1 Undersøgelse af Helbredstilstand med Hensyn til Udstaaelsen af idömt Straf.

Om **Sindssyge** gives iøvrigt følgende Oplysninger: af 24 nye, i dette Aar Angrebne bleve 4 indlagte paa Gaustad Asyl, hvorfra 1 atter udskreves helbredet; 2 sendtes til sine Hjemsteder udenfor Amtet; 5 helbrededes i Hjemmet; 12 forpleiedes paa vedkommende Fattigvæsens Regning alene eller med Tilskud af Amtscommunen, og 1 tiltrængte ikke offentlig Understøttelse til sin Forpleining. 25 Undersøgelser af Sindssyge udførtes for at tilveiebringe Oplysning om, hvorvidt de tiltrængte en fra sædvanlig Fattigforsörgelse forskellig Behandling.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes: 1 Amputation af Overarmen, 1 Punction af Vandbrok, 2 Exstirpationer af Svulste, 2 af Læbekræft, 1 Reposition af et indeklemt Lyskebrok, 5 Repositioner ved Luxation af Skulderleddet, flere Exarticulationer af Fingre og Tæer, og Bugstik hos 2 Individer.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne: 1 Vending, ved Tvillingfødsel, Fosteret dødfødt; 16 Tangforretninger, hvoraf 13 med heldigt Udfald for Moder og Barn; ved 3 var Fosteret dødfødt. Mutilation af Fosteret foretoges i 1 Tilfælde, hvor Hovedet med Hagen fortil over Symphysis pubis ikke lod sig udbringe, efterat det øvrige Legeme allerede havde været født i 5 Timer; Jordemoderen havde forgjæves forsøgt at dreie og extrahere Hovedet, og da det samme Forsøg ligeledes mislykkedes for Lægen, og Konens Kræfter stærkt vare medtagne, overklippedes Halsen, hvorefter Hovedet uden Vanskelighed blev udtrukket (Tandberg). En 26aarig Kone, der i lang Tid havde lidt af Svindsot, døde uforløst efter i 6 Dögn för Födselens Begyndelse at have ligget i en soporös, aldeles bevidstløs Tilstand; det forliggende Fosterhoved stod ved Lægens Ankomst for høit til at Tang kunde anlægges, og strax efter døde Konen; da intet Tegn til Liv var at

opdage hos Fosteret, ansaaes det ufornödent at forløse den Døde (Bolstad).

12 Koner **døde paa Barselseng**, deraf 4 i Alderen mellem 20—30 Aar, 7 mellem 30—40 Aar og 1 mellem 40—50 Aar.

Antallet af **døde Børn under 1 Aars Alder** var 203, og af **Dödfödde** og inden 24 Timer efter Födselen døde Børn 118.

Angaaende **Mortaliteten** iövrigt hidstilles Fölgende: Efter det statistiske Tabelværks Udvisende døde i Jarlsberg og Laurvigs Amt i det Hele i dette Aar 1228 Individer (de Dödfödde ikke medregnede); af dette Antal var 212 under 1 Aar, 116 mellem 1—3 Aar, 54 mellem 3—5 Aar, 70 mellem 5—10 Aar, 54 mellem 10—20 Aar, 87 mellem 20—30 Aar, 88 mellem 30—40 Aar, 83 mellem 40—50 Aar, 88 mellem 50—60 Aar, 144 mellem 60—70 Aar, 154 mellem 70—80 Aar, 67 mellem 80—90 Aar, 10 mellem 90—100 Aar og 1 over 100. Af ovennævnte 1228 Døde sees ifölge Medicinalberetningerne 266 eller 21,6 pCt. at have været under Behandling af 14 Læger, medens 5 andre Læger inden Amtet dels ingen Beretning have afgivet, dels ikke anført Mortaliteten i deres Praxis. Af de under Lægebehandling Døde er igjen Kjön og Alder anført for 226, hvoraf fremgaaer, at 128 vare af Mandkjön og 98 af Kvindekjön; 20 vare under 1 Aar, 25 mellem 1—3 Aar, 9 mellem 3—5 Aar, 22 mellem 5—10 Aar, 14 mellem 10—20 Aar, 18 mellem 20—30 Aar, 31 mellem 30—40 Aar, 22 mellem 40—50 Aar, 17 mellem 50—60 Aar, 21 mellem 60—70 Aar, 20 mellem 70—80 Aar og 7 mellem 80—90 Aar. For Aldersclassen under 1 Aar af de Døde var der saaledes forholdsvis mindst sögt Lægehjælp, nemlig kun til 9,4 pCt.; i Aldersclassen 30—40 Aar derimod mest eller til 35,2 pCt.

Af **Sygehuse** fandtes Amtssygehuset ved Tönsberg og Marinens Sygehus paa Horten. Paa det sidste behandledes i Aarets Löb 240 Patienter, hvoraf 6 laae tilbage ved Aarets Udgang; Forpleiningsdagens Antal var 3527 eller for hver Udskreven 15 Dage; det daglige Middeltal af Syge var omtrent 9; det störste Antal Syge behandledes i Februar, nemlig 47, det mindste i Juni og November, nemlig 19. Samtlige Udgifter udgjorde

1490 Spd. 104 Skill., hvoraf for Medicin 109 Spd. 92 Skill.; den samlede daglige Udgift for hver Syg var fölgelig 50,7 Skill. ög til Medicin 3,7 Skill. Om Amtssygehusets Belæg og Udgifter henvises til Sygehuslisten.

Amtets **4 Apotheker** i Holmestrand, Horten, Tönsberg og Laurvig fandtes ved Visitationen i Orden.

Af **Badeindretninger** fandtes Söbadeanstalterne i Holmestrand, Sandefjord og Laurvig, samt Badeindretningen i Marinens Sygehus paa Horten, der ogsaa stod aaben for Private, men i det Hele lidet benyttedes af Byens Indvaanere. For de andre Badeanstalters Sögning var den varme Sommer meget gunstig, og Holmestrand, hvor der toges 6200 Bad, besøgtes i dette Aar af flere udenbys Badegjæster end nogensinde forhen. Det Samme var Tilfældet med Sandefjords Bad, der besøgtes af 536 Patienter eller 51 flere end i det foregaaende Aar. Badehuset fik i dette Aar atter en Udvidelse af 6 Badeværelser, saa at der i det Hele havdes 26 Baderum med tilhørende Afklædningskammere. Yderligere Udvidning og Forbedring i forskjellige Retninger forestod desuden, da Selskabet ved en udvidet Aktietegning var sat istand til at virke med en större Capital. Ebbesen behandlede ved Badet 372 Patienter, af hvilke 67 helbrededes, 214 betydelig bedredes, 48 bedredes noget og 43 bleve uhelbredede. Af disse lede 69 af chronisk Rheumatisme, 48 af nervös Svækkelse, 47 af Kjertelsygdom, 40 af Neuralgier, 26 af Leddesygdomme, 21 af Spinalirritation, 18 af chroniske Hududslet, 17 af Lamheder, 17 af Hæmmorrhoidaltilfælde og 11 af Gigt.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Jarlsbergs Landphysicat: 11 Læger, hvoraf en i Svelvig, to i Holmestrand, tre paa Horten, en i Aasgaardstrand, to i Tönsberg, en i Stokke Sogn og en i Hof. 18 examinerede Jordemödre, hvoraf 14 autoriserede; 15 Hjelpevaccinatörer.
2. Laurvigs Distrikt: 8 Læger, hvoraf tre i Laurvig, to i Frederiksværn, to i Sandefjord og en paa Tjömö; 14 Jordemödre; 9 Hjelpevaccinatörer.

VIII. Bratsbergs Amt.

Sundhedstilstanden var i dette Amt mindre god. Fra alle Lægedistrikter berettes om temmelig megen Sygelighed, dog saaledes, at den i enkelte synes at have været jævnt fordelt over hele Aaret, i andre derimod mere indskrænket til enkelte Aarstider. I øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt var saaledes Sundhedstilstanden meget mislig i de 5 første Maaneder af Aaret, derimod særdeles god i den øvrige Tid. Af epidemiske Sygdomme opnaaede fornemlig Nervefeber, Mæslinger, Skarlagensfeber og Kighoste en videre Udbredning. Dødligheden var ligeledes større end sædvanligt, idet Antallet af samtlige Dødsfald inden Amtet opgik til 1483 eller 14,2 pCt. over Middeldødligheden (1299) i Femaaret 1851—55.

Sygdomsconstitutionen synes for de 4—5 første Maaneder overalt at have været mere og mindre tydelig udtalt inflammatorisk; den tabte derpaa sin Character som saadan og blev ubestemt indtil Slutningen af Juli, da gastriske Sygdomsformer begyndte at blive de almindeligste. Efter disses gradvise Aftagen i September og October synes først den catarrhalske og derpaa i December igjen den inflammatoriske Sygdomsconstitution at være bleven forherskende.

Nervefeber forekom epidemisk paa flere Steder i Landphysicetet. Ved Fossum Jernværk, hvor Sygdommen var begyndt den foregaaende Sommer, vedblev den i flere Familier til langt ud paa Vaaren, uden at dog Nogen døde af samme, og optraadte igjen mod Aarets Slutning. I Eidangers Præstegjeld behandledes af Landphysicus fra September til Nytaar 14 Tilfælde paa 8 Gaarde, og i Solum 5, hvoraf 3 i December paa en enkelt Plads; 4 af disse 19 Tilfælde endte dødlig. Fra Skien anfører en Læge, at typhøse Tilfælde i Regelen af gastrisk, lidet intens Character vare hyppigere end i noget af de foregaaende 11 Aar, især i de 3 første og 5 sidste Maaneder (Schaaning). I hver af Byerne Porsgrund og Brevig med Omegn behandledes 9 sporadiske Tilfælde med 3 Dødsfald. I Kragerø Distrikt optraadte Sygdommen epidemisk paa 3 Steder i Sandekedals Sogn,

hvor der tilsammen angrebes 23 Individer, hvoraf 2 døde. Characteren var her overalt cerebral. I nedre Thelemarkens Distrikt indtraf 13 Tilfælde i Bö og Holdens Præstegjelde, hvoraf 1 endte dødlig. I øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt behandlede Distriktslægen 14 Syge i Januar og Februar i Annexet Aamotsdal og 10 i October—December i Silgjord Hovedsogn; af disse døde 1. Saavel fra dette som Kragerø Distrikt anføres, at Sygdommen oftere opstod og forplantede sig ved Smitte. I øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt iagttoges kun 1 Tilfælde. I det Hele anføre 7 Læger 106 Tilfælde af Nervefeber, hvoraf 16 med dødlig Udgang.

Af **Barselfeber** nævnes 4 Tilfælde fra Skien, 1 fra Porsgrund og 1 fra øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt, tilsammen 6, hvoraf 4 endte dødlig. Under Benævnelsen Puerperalaffection opføres derhos 6 Tilfælde med 2 Dødsfald fra Kragerø Distrikt, hvor disse Sygdomme skulle have været langt sjeldnere og mildere end i de foregaaende Aar.

Børnekopper viste sig i October i Kragerø og det tilgrænsende Sandekedal. Paa sidstnævnte Sted udbrød Sygdommen kort efter at en Matros, der nogen Tid forud havde lidt af Varioloider, var kommen hjem, og i Kragerø antoges den først Angrebne, en ældre Mand, at have medbragt Smitte fra Christiansand, hvor dog intet Tilfælde havde vist sig siden Slutningen af Marts Maaned. Af de Angrebne, 8 i Tallet, vare 2 spæde uvaccinerede Børn, hos hvem der udviklede sig virkelige Variolæ, hvoraf det ene døde. Ved Afspærring af de smittede Huse og ved igjen at paabegynde den almindelige Vaccination, der allerede var sluttet for Aaret, lykkedes det at hindre Sygdommens Udbredning. **Vandkopper** angives at være forekomne epidemisk i Skien om Sommeren og udover Høsten.

Skarlagensfeber herskede i Begyndelsen af Aaret epidemisk i Kragerø, Sandekedal og Drangedal, hvor Sygdommen allerede var optraadt i det foregaaende Aar, samt i øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt, her samtidig med Mæslinger. Paa førstnævnte Steder angrebes i Januar 53, i Februar 18, i Marts 12 og i April, da de

sidste Tilfælde iagttoges, 8, tilsammen 91, hvoraf 18 døde. I Skien viste sig enkelte sporadiske Tilfælde i November og December.

Mæslinger, der i 1856 havde været udbredte over det hele Amt, vedbleve ogsaa i dette Aar at herske i alle Lægedistrikter med Undtagelse af Kragerø's, hvor kun enkelte sporadiske Tilfælde viste sig överst i Drangedal. I Landphysicetet og nedre Thelemarken vedvarede Sygdommen til April—Mai, i övre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt, som det synes, endnu længre, idet den her først naaede sin største Udbredning og Intensitet i Februar og Marts. Uagtet Epidemiens store Udbredning saavel blandt Børn som Voxne, kom dog forholdsvis kun Faar under Behandling, og Forløbet af den egentlig exanthematiske Sygdomsproces skildres ogsaa fra de fleste Steder, maa-ske alene med Undtagelse af Skien, hvor den undertiden antog en adynamisk Character, som mildt og regelmæssigt, hvorimod Eftersygdomme, tildels som Følge af Uforsigtighed og ofte af ondartet Natur, langt fra vare sjeldne. Foruden langvarige Öienbetændelser, Hydrops, chronisk Diarrhoe, phlegmonöse Cellevævsbetændelser fremhæves især ondartede Affectioner af Brystorganerne, ofte under Form af acut Tuberculose. En Læge i Porsgrund anfører saaledes 8 Dødsfald heraf blandt Børn efter Mæslingerne.

Kighoste viste sig allerede ved Aarets Begyndelse enkeltvis i Porsgrund og Brevig, og optraadte udover Vaaren som Epidemi i hele Landphysicetet, hvorfra samtlige Læger omtale den som overordentlig almindelig udbredt. Den vedvarede Sommeren over og aftog igjen mod Vinteren. Foruden Børn angrebes ogsaa flere Voxne dels af virkelig udtalt Kighoste, dels af forskellige andre krampeagtige Tilfælde, snart med intermitterende, snart med remitterende Typus, saasom voldsom Hjertebanken, Strubekrampe med Følelse af Kvælning og Tab af Stemmen, hvorefter ofte udviklede sig en spasmodisk Hoste af større og mindre Lighed med Kighoste (Schaanning). Det varme og stadige Veir anføres at have lettet Sygdommens Gang, men Complicationer stødte desuagtet ofte til og bortrev paa enkelte Steder ikke faar Børn. I nedre Thelemarken viste Sygdommen sig af og

til. I Kragerø med Omegn angrebes enkelte Børn i Juli—September, derpaa ingen i de 2 paafølgende Maaneder, men atter et Par i December. Af 25 Angrebne døde her 3.

Af **Strubehoste** nævnes 7 Tilfælde fra Porsgrund med Omegn, 2 fra nedre Thelemarken og 8 fra Kragerø med Omegn, tilsammen 17, hvoraf 10 endte dødt. Af **exsudativ Svælgbetændelse** omtales fra Landphysicetet 11 Tilfælde med 3 Dødsfald.

Catarrhalske Sygdomme forekom som sædvanligt Vaar og Høst, men ikke særdeles hyppig. Alene i Kragerø og Sandekedal herskede i October og især i November en meget udbredt Influenzaepidemi, der dog paa Grund af sin milde Character sjelden blev Gjenstand for Lægebehandling.

Betændelsessygdomme, især Lungebetændelser, vare i dette Aar almindeligere end i det nærmest foregaaende og tillige af en mere ondartet Natur, hvilket især viste sig i Begyndelsen af Aaret under de da herskende exanthematiske Sygdomme, der oftere bleve dræbende ved tilstødende Affectioner af Brystorganerne. I Skien og Omegn behandlede Landphysicus 31 Lungebetændelser, hvoraf 5 døde; de tvende øvrige Læger sammesteds opgive ikke Antallet af Behandlede, men derimod 5 Dødsfald. Fra Brevig opgives 20 Tilfælde med 2 Dødsfald; fra Porsgrund 40 med 13 Dødsfald, og deraf 21 hos Børn efter Mæslinger. Lægerne i Kragerø behandlede 39 Syge, hvoraf 10 døde; Distriktslægen i nedre Thelemarken 15, hvoraf 2 døde, og Distriktslægen i övre Thelemarkens østfjeldske Distrikt 12 uden at Nogen deraf døde. I övre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt var Sygdommen meget hyppig, men Antallet af Behandlede og Døde findes ikke angivet. De overveiende fleste Tilfælde indtraf i Tidsrummet Januar til Mai og i December; i Landphysicetet dog ogsaa en Del midtsommers.

Acut Rheumatisme omtales saa godt som ikke i Indberetningerne; chronisk Rheumatisme var derimod som sædvanligt almindelig.

Af **Koldfeber** forekom 6 Tilfælde i Kragerø Distrikt og 2 i nedre Thelemarken; 7 af disse vare opstaaede paa Steder udenfor Landet.

Diarrhoe og Cholera vare i Skien og Omegn sjeldnere end i de foregaaende Aar; ligesaa i övre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt, hvor gastriske Sygdomme næsten ganske udebleve. Fra de övrige Egne af Amtet omtales de som temmelig almindelige i Slutningen af Sommeren og Begyndelsen af Hösten, især blandt spæde Börn, hos hvem de gjerne vare meget haardnakkede og i flere Tilfælde medførte Döden. I Hjærtdals Hovedsogn og Annexerne Flatdal og Aamotsdal i övre Thelemarken antog de i August en udtalt dysenterisk Character med Feber, Hovedpine og langsomt Forløb; af omtrent 100 Behandlede døde 8 Börn. I Kragerö Distrikt døde 6 af 30 syge Börn i Alderen under 3 Aar.

Af **Cholera** anmeldtes 1 Tilfælde i Skien, i hvilket Diagnosen dog ikke kunde antages som ganske sikker. I Holdens Præstegjeld i nedre Thelemarken døde ligeledes en Arbeider under alle Symptomer paa denne Sygdom efter faa Timers Lidelser.

Syphilis var sjelden. Paa Amtssygehuset behandlede 3 primære og 10 secundære Tilfælde, hvoraf 7 tilbageliggende fra det foregaaende Aar. Landphysicus i Skien behandlede derhos udenfor Sygehuset 2 primære og 5 secundære Tilfælde. I Porsgrund iagttoges 14 Tilfælde, i Regelen indførte ved Sömænd, og i Tinns Præstegjeld 3. I övre Thelemarken sporedes Sygdommen iövrigt ikke. For **Radesyge** behandlede paa Amtssygehuset 8 Individuer, hvoraf 3 døde; Distriktslægen i övre Thelemarkens östfjeldske Distrikt behandlede 1 Tilfælde heraf.

Fnat var fremdeles meget almindeligt overalt i övre Thelemarken; i det vestfjeldske Distrikt viste der sig dog hvert Aar flere og flere Tegn paa, at Almuen begyndte at betragte Sygdommen med en vis Modbydelighed. Fra Tinn anføres som en Mærkelighed, at den ikke synes at forekomme i Mjösstrand, skjönt Folk der leve ligesaa sammenhobede og urenlig som andetsteds i de omliggende Præstegjelde. Skurv var meget udbredt saavel i övre som nedre Thelemarken; de Angrebne indsendes gjerne til Amtssygehuset, hvor der behandlede 36 Tilfælde af Skurv (favus) med et Antal af 5422 Forpleiningsdage i Aaret.

Impetiginöse Hududslet viste sig paa flere Steder hyppigere end sædvanligt efter Mæslingerne.

Kjertelsyge, Svindsot, Blegsot og Menstruationsanomalier vare fremdeles meget hyppige. Aarsagen til de to sidstnævnte Sygdommes Almindelighed antages paa flere Steder at maatte søges dels i en uhensigtsmæssig Klædedragt for Kvindekjønnet, dels i den altfor hyppige Brug af Aareladning. Af Svindsot opgive 7 Læger 71 Dödsfald.

Cardialgi og Ormsygdom hørte ligeledes, som forhen, til de hyppigst forekommende Sygdomme.

Kræft omtales som usædvanlig hyppig fra Skien og övre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt.

Af **chirurgiske Sygdomstilfælde** forekomme hvert Aar mange i dette Amt, hvor Tömmerdrift og Skibsbyggeri danne saa væsentlige Erhvervskilder. I Molands Præstegjeld behandlede 3 Individuer, som ved Ulykkestilfælde havde faaet Arteria tibialis antica overhugget eller paa anden Maade beskadiget; i det ene Tilfælde lykkedes det at underbinde Arterien i Saaret, i de övrige to maatte det ske ovenfor samme.

Af **mærkeligere Tilfælde** anføres et Forsøg paa Selvmord fra Vinje Præstegjeld i övre Thelemarken, hvor en Mand i et Anfald af Livskjede med en Barberkniv bibragte sig et Tværnsnit over hele Underlivet et Par Tommer under Navlen, saa at hele Bugbedækningen med Undtagelse af et lidet Stykke i Linea alba var gennemskaaren. Tarmene vare væltede ud af Saaret og laae, ved Lægens Ankomst omtrent 24 Timer efter Ulykken, nede mellem Patientens Laar, bedækkede med Halmstumper og Smuds. Den Syge var da ved fuld Bevidsthed. Först efter særdeles megen Anstrængelse lykkedes det at faa Tarmene reponerede og Saaret forbundet, hvorefter Tilstanden i omtrent et Dögn var over Forventning god; men derpaa indtraadte heftige Smerter, Brækning og Död efter 3 Dages Lidelse.

Veirliget omtales saa godt som ikke i Indberetningerne fra dette Amt; kun fra övre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt findes anført, at

sidste Halvaar udmærkede sig ved et temmelig sta-
digt og mildt Veirlig, saa at Thermometret selv
i de sidste Maaneder sjelden stod under Fryse-
punctet.

Climatet i Thelemarken skildres som sundt. Övre Thelemarken bestaaer fornemlig af trange Dale omgivne af høie Fjelde. Luften er i Rege-
len tör og ren, ligesom Heden om Sommeren og Kulden om Vinteren oftest er meget stærk. Ager-
brug, Skovdrift og i Holdens Præstegjeld tillige Bjergværksdrift udgjøre de væsentligste Nærings-
veie. Almuens Levemaade er fremdeles mindre hensigtsmæssig, skjönt en Række af gode Aar i Forbindelse med høi Pris paa de afsatte Produc-
ter i en mærkelig Grad har forbedret den almin-
delige Velstand, og ialfald i enkelte Retninger udövet en gavnlig Indflydelse paa Beboernes phy-
siske Befindende. Sur Melk og Potetes, saltet og röget Kjöd, Flæsk, sjelden eller aldrig Suppe synes at danne den sædvanlige Kost, hvortil endnu kommer Kaffe, der paa flere Steder nydes ikke alene i Overmaal, men derhos meget stærk og for det Meste uden nogen Tilsætning af Sukker eller Flöde. Over Misbrug af Brændevin, forfal-
sket Vin og bayersk Öl klages fra flere Kanter; paa enkelte Steder synes Fylderier endog at have været i Tiltagende, saaledes i Skien og nedre Thelemarken, hvor, som det antages paa Grund heraf, Sindssygdomme og Selvmord skulle have tiltaget i en foruroligende Grad (Hoff). I övre Thelemarken er Misbrugen mindre almindelig, da Brændevin der dels er meget vanskeligt at erholde tilkjöbs, dels er bleven fortrængt af Kaffeen; det nydes derfor hovedsagelig kun ved Brylluper og Begravelser, men da ogsaa gjerne i Overmaal.

Fattigsygepleien udförtes i Porsgrund, Bre-
vig og Tinns Præstegjeld af de derværende Læ-
ger, overalt ellers af Embedslægerne. Landphy-
sicus behandlede i Skien og Landdistriktet 148 fattige Syge; Distriktslægen i övre Thelemarkens östfjeldske Distrikt 112 i Præstegjeldene Silgjord og Hjærtal. Lægehjælp sögtes paa de fleste Steder temmelig meget, mindre derimod Jordemö-
drenes, tildels paa Grund af Distrikternes store Udstrækning. I övre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt döde efter Præsternes Opgivende 7 Ko-

ner paa Barselseng, hvoraf ingen havde sögt Læ-
gehjælp.

Over **Kvaksalveri** förtes ingen Klage.

I nyt Lægedistrikt blev i dette Aar oprettet inden Amtet, idet Tinns Præstegjeld og Mjös-
stranden fraskiltes övre Thelemarkens östfjeldske Distrikt og overgik til et eget Distriktslægeem-
bede.

Antallet af **Vaccinerede** udgjorde 2836. I Skien, Brevig og Kragerö udförtes Vaccinationen af derværende privat practiserende Læger.

Af **medico-legale Forretninger** nævnes 8, deraf 1 Syns- og Obductionsforretning over en Mand, der fandtes hængende i et Træ, 3 over spæde Börn til Bestemmelse af Dödsarsagen; 1 Erklæring angaaende en for Tyveri tiltalt Per-
sons mentale Tilstand, 1 angaaende en Abort, der formodedes forsætlig fremkaldt ved Aarelad-
ning, og 1 angaaende Beskaffenheden af en tilföiet Legemsskade.

Af nye angrebne, eller ikke forhen anmeldte **Sindssyge** tilsaaes ifölge Lægeberetningerne 28; deraf indlagdes 4 i Gaustad Asyl, hvorfra 2 igjen udskeves helbredede, 5 helbrededes i Hjemmet, 1 döde, og 18 vare ved Aarets Slutning fremde-
les syge og under Forpleining, hvoraf 2 som det synes paa vedkommende Fattigcommuners og 6 paa Amtscommunens Regning. I övre Thelemar-
kens östfjeldske Distrikt forpleiedes i det Hele 16 uhelbredelige Sindssyge, hvoraf 14 paa Amtets Regning; 2 tiltrængte ingen Hjælp af det Offent-
lige. Fra övre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt vare i det Hele 4 Syge i dette Aar indsendte til Gaustad Asyl. Da dette Distrikt har et meget stort Antal mest fattige Sindssyge, hvis Forplei-
ning hos Private falder meget kostbar, fremhæver Distriktslægen Önskeligheden af, at Amtet havde sin egen Forsörgelsesanstalt for saadanne uhelbre-
delige Syge (Bakke).

Af **chirurgiske Operationer** udförtes paa Amts-
sygehuset: 2 for Hareskaar, 2 for graa Stær, 1 for Læbekræft, 4 for Kræft i Brystkjertelen, og 1 voldsom Extension ved Contractur i Knaeledet. Af Lægerne iövrigt omtales: 1 Punction af Vandbrok, 1 Tenotomi af Achillesenen, 3 Un-
derbindinger af Art. tibialis antica, 1 Exstirpa-

tion af en Moderpolyp med gunstigt Udfald (Bakke), 1 Punctio vesicæ urinariæ over Symphysis pubis, ved Ruptur af Urethra som Følge af et Fald paa Perinæum, heldigt Udfald (Homann), 1 Stæroperation, 2 Udrykninger af Polyper, 6 Exstirpationer af Blære- og Fedtsvulste, flere Exarticulationer af Fingre samt Repositioner af indeklemte Brok.

Af **obstetriciske Operationer** foretoges af Lægerne: 9 Vendinger, hvoraf 1 paa Grund af Ecclampsi; 6 af Fostrene vare dødfødte, 3 levede; 1 af Mödrene døde to Dage efter Forløsningen. 25 Tangforretninger, hvoraf 16 med heldigt Udfald for Moder og Barn, 9 Fostre vare dødfødte. 1 Kone, svanger i 8de Maaned, døde uforløst af Ecclampsi; kunstig Forløsning foretoges ikke, da der ikke viste sig ringeste Tegn til begyndende Fødsel; foruden andre Midler anvendtes ogsaa Chloroformindaanding men uden Virkning (Brobom).

Som **Døde paa Barselseng** opgives af Lægerne: fra Landphysicetet 8, fra Kragerø Distrikt 2, fra nedre Thelemarkens Distrikt 1, fra øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt 2, og fra øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt ifølge Præsternes Opgivende 7, tilsammen 20, deri indbefattede de forhen anførte. Den specielle Døds-aarsag var hos 4 Barselfeber, hos 2 Ecclampsi, hos 1 Svindsot og hos 1 Phlegmone femoris og Gangræna genitalium; for de øvriges Vedkommende findes den ikke angivet.

Antallet af **Dødfødte** og inden 24 Timer efter Fødselen døde Børn udgjorde i Landphysicetet 45, i Kragerø Distrikt 14, i nedre Thelemarkens Distrikt 17, i øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt 22, og i øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt 14, tilsammen i det hele Amt 112.

Af Børn **under 1 Aars Alder døde** i Kragerø Distrikt med Undtagelse af Bamble Præstegjeld 28, i nedre Thelemarkens Distrikt 62 og i øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt 51.

Angaaende **Mortaliteten** iøvrigt oplyses, at Antallet af samtlige Døde i Kragerø Distrikt med Undtagelse af Bamble Præstegjeld var 217 eller 8 mindre end i det foregaaende Aar, skjønt alligevel meget over det sædvanlige Forhold. Død-

ligheden var især stor i den mere fremrykkede Alder; i 1856 døde 39 Individuer i en Alder over 60 Aar, i dette Aar derimod 65. Med Hensyn til Aarstiden indtraf de fleste Dødsfald i Marts (35), Januar (24) og December (23), de færreste i November (9). — I Brevig døde 51 Individuer eller 13 flere end i det foregaaende Aar.

Af **Sygehuse** havdes alene Amtssygehuset ved Skien, hvorom henvises til Sygehuslisten. Paa Skiens Fattighus fandtes derhos et Værelse til Indlæggelse af fattige Syge, som savne den fornødne Pleie i Hjemmet.

Af Amtets 4 **Apotheker** i Byerne Skien, Porsgrund, Brevig og Kragerø blev det sidstnævnte visiteret i Slutningen af dette Aar, de øvrige i Slutningen af Januar 1858. Af **Badeindretninger** havde Amtssygehuset Kar- og Dampbad; i Kragerø fandtes 1 Strømbad og i Skien 1 Styrtebad, som begge flittig benyttedes.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Bratsbergs Landphysicat: 5 Læger, deraf tre i Skien, en i Porsgrund og en i Brevig; 6 Jordemødre, 5 Hjelpevaccinatører.
2. Nedre Thelemarkens Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Holden og en i Bö; 4 Jordemødre, 9 Hjelpevaccinatører.
3. Øvre Thelemarkens østfjeldske Distrikt: 2 Læger, deraf en i Silgjord og en i Tinn; 3 Jordemødre, 8 Hjelpevaccinatører.
4. Øvre Thelemarkens vestfjeldske Distrikt: 1 Læge, boende i Laurdal; 4 Jordemødre, 10 Hjelpevaccinatører.
5. Kragerø Distrikt: 3 Læger, alle boende i Kragerø; 4 ansatte Jordemødre og 7 Hjelpevaccinatører.

IX. Nedenes og Raabygdelagets Amt.

Sundhedstilstanden var i det Hele taget god, især i begge Raabygdelagets Lægedistrikter, mindre derimod i østre Nedenes med Tvedestrand samt Arendal, paa hvilket første Sted Skarlagensfeber gennem en stor Del af Aaret forekom almindelig udbredt og med ikke ringe Intetsitet,

medens Arendal om Hösten hjemsögtes af Nervefeber. Mæslinger og Börnekopper, hvoraf enkelte Tilfælde viste sig, opnaaede ingen større Betydning. Dödligheden var noget større end sædvanligt; Antallet af samtlige Dödsfald i Amtet udgjorde 1120 eller omtrent 6 pCt. over Middel-dödligheden i Femaaret 1851—55.

Sygdomsconstitutionen havde ingen bestemt udpræget Character; fra östre Nedenes skildres den som rheumatisk-catarrhalsk med Tilböielighed til Overgang i den inflammatoriske i de 3—4 förste Maaneder, som gastrisk om Sommeren og Hösten, og som catarrhalsk eller let inflammatorisk mod Aarets Slutning. I Arendal med Omegn var den inflammatorisk i förste, og især catarrhalsk i andet Halvaar.

Nervefeber forekom epidemisk i Arendal og Omegn fra Juli Maanedes Slutning til Aarets Udgang. Sygdommen begyndte i de fleste Tilfælde som en catarrhalsk-rheumatisk Feber og angreb gjerne flere Individuer i samme Hus. Stadsphysicus behandlede 57, hvoraf 4 vidstes at være döde; af en anden Læge opgives 5 Döde. Sygdommen optraadte undertiden med ualmindelig Heftighed, saaledes i en Familie i Arendal bestaaende af 15 Individuer, hvoraf de 12 angrebes i Löbet af omtrent 3 Uger under heftige cerebrale Phænomener med paatölgende Decubitus og stærk Afinagring. 5 af de Angrebne bleve indlagte paa Byens Sygestuer og 1 döde. Husmoderen, der var gravida i 35te Uge, nedkom paa Sygdommens 7de Dag med et svagt Barn, der kun levede et Par Uger. Efter Nedkomsten svandt alle de typhöse Phænomener med Et, og Konen syntes at skulle gjen-nemgaae en normal Barselseng, indtil hun pludselig paa 3die Dag anfaldtes af en udviklet Mani, der vedvarede 8 Dage og igjen gav Plads for de tilbagevendende typhöse Phænomener. Först 9 Uger efter Nedkomsten vendte Bevidstheden fuldstændig tilbage (A. Kittel). I Österrisöer viste Sygdommen sig sporadisk fornemlig i de 4 sidste Maaneder; flere Söfolk kom her syge hjem; kun en enkelt Gang optraadte flere Tilfælde samlede og da væsentligst indskrænkede til et eneste Hus. Sygdommen viste sig iövrigt meget smitsom. I Læge behandlede 18 Syge, hvoraf 1 döde. I Tve-

destrand med Omegn var Sygdommen sjelden og kun sporadisk, af 8 Behandlede döde her 1. I Strandstedet Narestö i Dybvaags Præstegjeld samt paa en Par Gaarde i Nærheden optraadte derimod Nervefeber som en mere udbredt Epidemi, idet omtrent 60 Individuer angrebes, hvoraf 2 döde. I Grimstad med Omegn viste enkelte Tilfælde sig hele Aaret, og mod sammes Slutning syntes Sygdommen at ville antage en epidemisk Character i den östlige Del af Fjære Sogn, hvor nogle Tjenestefolk vare komne syge hjem fra Arendal. Lægen dersteds opgiver 21 Tilfælde med 3 Dödsfald. I Lillesand og Omegn forefaldt en liden Epidemi i Januar og Februar, ligesom enkelte Tilfælde ogsaa viste sig senere i Aaret; af 13 Behandlede i Aarets Löb döde 4. I vestre Raabygdelagets Distrikt angrebes til forskellige Aarstider 12, der alle overstode Sygdommen. I det Hele opgive 7 Læger at have behandlet 191 Tilfælde, hvoraf 15 endte dødlig.

Af **Barselfeber** omtales 2 Tilfælde fra Österrisöer, 15 fra Arendal og Omegn, 1 fra Lillesand og 1 fra vestre Raabygdelaget, tilsammen 19, hvoraf 5 medførte Döden. I Arendal, hvor Sygdommen var hyppigere end paa mange Aar, indtraf de fleste Tilfælde i förste Fjerdingaar. Af andre Barselaffectioner anføres 3 Tilfælde af Mani, der hos En endte dødlig og hos en Anden gik over i Dements. I Grimstad, hvor der i det foregaaende Aar var indtruffet usædvanlig mange Barselaffectioner, iagttoges dette Aar ingen.

Börnekopper viste sig paa 3 Steder, nemlig i og ved Österrisöer, i Holts Sogn og i Ivelands Sogn, Annex til Evje. Til förstnævnte Sted blev Sygdommen bragt to Gange, först i Februar og siden i Juni, hver Gang ved fra Udlandet hjemkomne Söfolk. Begge Gange lykkedes det ved Afspærring at forebygge nogen betydeligere Om-siggriben, idet i Februar kun en Person, som pleiede den Syge, angrebes tilligemed denne, medens i Juni i Byen 8 og i sammes nærmeste Omegn 3 Individuer angrebes. Sygdommen optraadte hos 8 af disse med stor Heftighed som Variolæ confluentes, hos 3 i en mildere Form, mere lig Varioloider. Ingen döde. I Holt Sogn var ligeledes den först Angrebne, en Sömand, iineligvis

smittet i Udlandet, og af ham smittedes igjen Konen, men da der forresten kun fandtes to smaae, vaccinerede Börn i det aldeles isoleret beliggende Hus, udbredte Sygdommen sig ikke videre. I Iveland angreb Sygdommen, i Form af Varioloider, 3 Individuer i Begyndelsen af Aaret; Smitten skrev sig her rimeligvis fra Christiansand, hvor der paa den Tid herskede en liden Koppe-epidemi. Som et Bevis paa Koppecontagiets overordentlige Intensitet anföres fra Österrisör, at en Person, der var meget ængstlig for Smitten og tilfældigvis stod i et aabent Vindue i 30 à 40 Alens Afstand fra en Koppepatients Værelse, hvis Vindue med det Samme aabnedes for at udluftes, pludselig fölte sig paavirket af Contagiet og, uagtet öieblikkelig Fjernelse, 3 Dage efter havde Sygdommen i den mest genuine Form (Scheen). **Vandkopper** viste sig kun enkeltvis og til forskellige Aarstider, i Österrisöer kort för og efter Börnekopperne.

Skarlagensfeber, som i den östlige Del af Amtets Kystdistrikt var den mest fremtrædende Sygdomsform, begyndte i Februar i Gjerrestad og Söndeled Sogne samt omkring Tvedestrand, viste sig i Midten af Marts i selve Österrisöer og naaede efterhaanden i Vaarmaanederne sin störste Udbredning, hvorpaa den vel atter aftog men dog fremdeles vedvarede indtil Aarets Udgang. Sygdommen var paa de nævnte Steder særdeles udbredt, især, som der anföres fra Tvedestrand, ude mod Kysten, medens den inde i Landet mere tabte sin epidemiske Character. Fra Österrisöer anföres af Lægerne 168 Tilfælde med 10 Dödsfald og fra Tvedestrand 99 med 9 Dödsfald, hvorhos mangfoldige ikke kom under Behandling. Intensiteten var i de enkelte Tilfælde meget forskjellig, undertiden ringe, i andre heftig; Exanthemet var gjerne meget flygtigt og manglede hos Enkelte ganske; hos andre bemærkedes derimod ingen Slimhindeaffection. Eftersygdomme af forskjelligt Slags forekom meget ofte; af de 99 fra Tvedestrand Anföerte indtraf udtalt Hydrops hos 10, gangrænös Halsaffection hos 2, Ramollisement af Cornea med Destruction af Öiet ligeledes hos 2, ligesom Affectioner af de indre Öreorganer med paafölgende Dövhed viste sig hos Enkelte; Paro-

tidesvulste vare især almindelige og gik næsten altid over i Suppuration. Foruden paa de anföerte Steder forekom Skarlagensfeber ogsaa omkring Arendal, hvor om Hösten en Mængde Börn skulle være blevne angrebne, skjönt Læge sjelden tilkaldtes; i selve Byen iagttoges nogle faae Tilfælde i August og December. Fra Grimstad omtales alene ganske faae Tilfælde, hovedsagelig i et enkelt Hus paa en afsides liggende Ö, og fra Lillesand et Par i August Maaned.

Mæslinger omtales som epidemisk udbredte fra Grimstad og vestre Raabygdelagets Distrikt, medens Sygdommen ikke sees at være forekommen i den östlige Del af Amtet. I Grimstad synes den allerede at have naaet sit Höidepunct i Slutningen af det foregaaende Aar, medens dette for vestre Raabygdelagets Vedkommende först indtraf i Begyndelsen af dette Aar; paa begge Steder ophöerte den i Begyndelsen af Sommeren. Epidemien var i Regeln mild, og kun enkelte Voxne haardere angrebne. Halsbetændelse iagttoges oftere. I Arendal viste enkelte Tilfælde sig i April, Juni og Juli under Omstændigheder, der syntes at tale for Smittestoffets Evne til at vedligeholde sin Kraft i mange Maaneder. I de Huse nemlig, 4 i Antal, hvor Sygdommen optraadte, og som under Epidemien i det foregaaende Aar, der standsede henimod Hösten, vel havde været angrebne men ikke siden Juli Maaned, vare de Syge nys forud hjemkomne, efterat have været fraværende den hele Tid baade under og efter Epidemien i 1856, og uden at have været udsatte for Smitte paa noget andet Sted (A. Kittel).

Om **Kighoste** anföres fra Grimstad, at den efter at have været meget almindelig i begge de foregaaende Aar, ophöerte i Begyndelsen af dette. Sygdommen omtales ikke i de övrige Indberetninger.

Strubehoste synes at have været sjelden; i Österrisöer og Lillesand indtraf enkelte Tilfælde, paa sidstnævnte Sted 3, hvoraf 2 endte dödlig. **Svælgbetændelse** med exsudativt Belæg viste sig ligeledes enkeltvis i Österrisöer.

Catarrhalske Affectioner, hvoraf især Bronchit og Halsbetændelse, vare i östre Nedenes

maaske noget hyppigere end almindeligt, men i de andre Distrikter synes dette ikke at have været Tilfældet.

Betændelsessygdomme, navnlig i Brystorganerne, vare i det Hele taget ikke meget hyppige. De fleste Tilfælde af denne Natur kom under Behandling i Grimstad og Lillesand, nemlig paa førstnævnte Sted 26 Lungebetændelser og 5 Pleuriter, paa sidstnævnte 21 og 6. I Grimstad indtraf Lungebetændelserne fornemlig fra April til Juni, i hvilket Tidsrum der næsten daglig blæste østlige Vinde med usædvanlig tør og kold Luft, og mod Aarets Slutning; de medførte gjerne ringe Reaction med langsomt Forløb, hvorfor Blodudtømmelse kun turde foretages med Varsomhed. Fra Österrisöer opgives af en Læge 12 Tilfælde af Lungebetændelse, fra Tvedestrand 8 og fra vestre Raabygdelaget 7, i det Hele altsaa af 5 Læger 74 Tilfælde, hvoraf 12 endte dødlige. I Tvedestrand behandledes 5 Tilfælde af Pleurit, hvoraf det ene efterlod en i over otte Dage uafbrudt vedvarende, meget voldsom Hikke.

Rheumatiske Sygdomme omtales kun lidet i Indberetningerne. 3 Læger opgive fra Tvedestrand, Lillesand og vestre Raabygdelaget tilsammen 4 Tilfælde af acut og 57 af chronisk Rheumatisme.

Koldfeber forekom ogsaa i dette Aar næsten alene hos Söfolk, der vare vendte hjem fra Udlandet, fornemlig Holland. En Kone havde faaet Sygdommen paa Krim. I Tvedestrand vare 2 Tilfælde opstaaede i Hjemmet. I det Hele opføres af 4 Læger 13 Tilfælde.

Diarrhoe og **Cholérine** vare i Österrisöer og Omegn ualmindelig hyppige i August og især September, da disse Sygdomme, ofte forbundne med Krampe og blodige Udtømmelser, hørte til Dagens Orden. I de övrige Dele af Amtet synes de derimod ikke at være forekomne hyppigere end sædvanligt, og for Grimstads Vedkommende langt sjeldnere end i det foregaaende Aar. De enkelte Tilfælde optraadte derimod med stor Heflighed.

Syphilis var sjelden og forekom hovedsagelig kun hos Söfolk. 5 Læger i Byerne Österris-

öer, Arendal, Tvedestrand og Lillesand behandlede tilsammen 19 Tilfælde, hvoraf 6 primære.

Af **Gonorrhoe** nævnes 22 Tilfælde.

Fnat forekom sjelden i Kystdistrikterne, hyppig derimod inde i Landet, fornemlig i Raabygdelaget.

Kjertelsyge var i dette som i de övrige Amter mere og mindre almindelig, ikke alene i Landdistrikterne, men ogsaa ude ved Sökysten, hvor den syntes at være ligesaa om ikke mere udbredt end paa det første Sted (F. Vogt). Det Samme gjælder ogsaa **Svindstot**, hvoraf 8 Læger anføre 51 Dødsfald.

Blegstot forekom i Grimstad sjeldnere end i de foregaaende Aar; ellers synes Forholdet at være uforandret.

Cardialgi og **Ormsygdom** hørte fremdeles til de mest gjængse Sygdomme. Orm forekom saavel hos Voxne som hos Börn og ofte i utrolig Mængde; saaledes anfører F. Vogt ved Santonin opløst i Oleum ricini at have afdrevet 100 Stykker Spolorm og derover paa eengang, og hos et Barn paa 5 Aar, lidende af Epilepsi, afgik i Løbet af ikke fuldt et halvt Aar over 200 af samme Art.

Af **Drankersygdomme** nævnes 1 Tilfælde af Drankergalskab fra Arendal og 6 under Benævnelsen Alcoholismus fra Tvedestrand.

Af sjeldnere Tilfælde omtales en Læsion af Fodledet hos en 30aarig, sund og frisk Pige frembragt ved Kjælkeagen, idet Foden i stærk Fart stødte mod et Træ. Ved Undersøgelsen fandtes Malleolus externus og Astragalus at staae ud igjennem et temmelig stort Saar i Hudbedækningerne, ligesom Fodledet var blottet. Under den paafølgende stærke Suppuration løsnedes Astragalus og borttoges, hvorefter Saaret tilhelede uden synderlig Forkortelse af Benet. Leddet blev noget stivt, men ikke ganske ubevægeligt, og Hösten efterat Læsionen var erholdt, kunde hun gaae over $\frac{1}{2}$ Mil (Frisak).

Veirliget skildres fra östre Nedenes som meget ustadigt i Januar og Vintermaanederne

overhovedet med idelig Afvexling mellem flere Graders Varme og 6, 8 à 10 Graders Kulde. Sommeren var varm med usædvanlig tør Luft og Mangel paa Regn, hvoraf Følgen dels var virkelig Vandmangel, dels en mindre god Beskaffenhed af Bröndvandet, hvilken Omstændighed neppe var uden Indflydelse paa den store Hyppighed af gastriske Sygdomsformer til denne Aarstid. Høstmaanederne udmærkede sig fremdeles ved mildt og tørt Veirig, skjönt af og til meget stormende (Frisak). I Raabygdelaget var Vinteren temmelig stadig med Sne og Kulde, Sommeren derimod usædvanlig tør og varm.

Angaaende Befolkningens **Levemaade** og de hygiæniske Forholde overhovedet indeholde Beretningerne Lidet eller Intet, som ikke allerede er anført for de foregaaende Aar. Den forøgede Velstand som Følge af de senere Aars gode Udbytte havde ogsaa i dette Amt i forskjellige Retninger fremkaldt Forandringer til det Bedre. Almuens Levnetsmidler og Boliger vare i Regelen ganske gode, især i Kystdistrikterne, hvor Velstanden vel var störst. Brændevinsdrik var dog fremdeles paa flere Steder almindelig, og fra Österrisöer angives den snarere at have til- end aftaget; omkring Tvedestrand var jævn Brændevinsdrik en Sjeldenhed uden hos enkelte Stordrikere.

Fattigsygepleien angaves paa enkelte Steder at være mindre vel ordnet og betegnes af Distriktslægen i vestre Nedenes som utilfredsstilende og ubillig for den offentlige Læge (Skjelderup). Österrisöer, Grimstad og Holts Sogn havde sine privat lønnede Fattiglæger, medens Tilsynet ellers hovedsagelig udførtes af Embedslægerne. I Tvedestrand var Ingen under Behandling i dette Aar for Fattigvæsenets Regning, og i Holt kun ganske Faar, hvortil Aarsagen skal være at Understøttelse af det Offentlige søges saa nödig, at der i Almindelighed heller trækkes paa den private Velvillighed. I Österrisöer beløb Medicamentudgifterne for Fattige sig til omtrent 100 Spd.; i Arendal, hvor 179 saadanne Syge bleve behandlede, til 267 Spd. 16 Skill. — Kvaksalveri omtales fra vestre Nedenes, og i vestre Raabygdelaget drev en gennemreisende svensk Person

Handel med Medicin uden at dog Anmeldelse derom blev gjort.

En Omregulering af Lægedistrikterne fandt i dette Aar Sted, saaledes at Amtet kom til at bestaa af 5 Distrikter foruden Arendals Stadsphysicat, nemlig: östre Nedenes Distrikt indbefattende Österrisöers Præstegjeld med Kjöbstaden Risöer, Gjerrestad Sogn af Gjerrestad Præstegjeld, Holts Præstegjeld med Ladestedet Tvedestrand samt Dybvaags og östre Molands Præstegjelde; vestre Nedenes Distrikt indbefattende Öjestads og Frolands Præstegjelde, Fjære Præstegjeld med Kjöbstaden Grimstad, Landviks og Eid Sogne af Holmedals Præstegjeld, vestre Molands Præstegjeld med Ladestedet Lillesand samt Birkenes Sogn af Thvets Præstegjeld; Aamlids Distrikt, indbefattende Aamlids Præstegjeld, Heigrefos Annex af Holmedal samt Vegaarshejens Annex af Gjerrestad Præstegjeld; Evje Distrikt, indbefattende Evje Præstegjeld samt Aaseral Annex af Bjellands Præstegjeld; og Sætersdalens Distrikt, indbefattende Byglands og Valle Præstegjelde.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde 1938; i Aaseral var ingen Vaccination foretagen, da næsten alle Börn under $\frac{1}{4}$ Aar vare blevne vaccinerede i det foregaaende Aar. I Österrisöer bleve 98 Individider revaccinerede. Vaccinationen udførtes i denne By af Distriktslægen, i Arendal af Stadsphysicus, og i Gjerrestad af den derværende private Læge.

Af **medico-legale** Forretninger omtales 2 Obductioner, den ene af en Mand paa Grund af Mistanke om Drab, den anden af et ihjellagt Barn, begge i vestre Raabygdelaget.

Af ny angrebne eller ikke forhen anmeldte **Sindssyge** opgives 28; deraf indlagdes 1 paa Gaustad Asyl, 1 döde og 10 behandlede i Hjemmet uden at Sygdommens Udfald findes anført; de övrige bleve nærmest tilseede paa Grund af forlangt Erklæring om deres Tilstand.

Af **chirurgiske Operationer** foretoges: 1 Amputation af Laaret, 1 palliativ og 2 Radicaloperationer af Vandbrok, 1 Underbinding og 1 Afvridning af en Moderpolyp, 1 Operation for dobbelt Hareskaar, 1 for Ruptura perinæi, 1 Gjennemskjæring af Sphincter ani ved Fissur, samt

flere Exarticulationer af Fingre og Exstirpationer af forskellige cancrøse, teleangiectasiske og andre Svulste.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne: 10 Vendinger, hvoraf 6 ved Placenta prævia (A. Kittel); ved 3 var Fosteret dødfødt; 30 Tangforretninger, hvoraf 21 med heldigt Udfald for Moder og Barn, ved 9 var Fosteret dødfødt; 4 Gange Lösning og Udbringelse af Efterbyrden.

Som **Døde paa Barselseng** opgives fra Arendal 3, fra østre Nedenes 2, fra vestre Nedenes 3, fra vestre Raabygdelaget 1 og fra østre Raabygdelaget 1. Den specielle Dødsaarsag var hos 5 Barselfeber, hos 1 Skarlagensfeber, hos 1 Ecclampsii og hos 1 Mani.

Af **døde Børn under 1 Aars Alder** nævnes fra vestre Nedenes 58 og fra vestre Raabygdelaget 36.

Antallet af **Dødfødte** og inden 24 Timer efter Fødselen døde Børn var i østre Nedenes 30, i vestre Nedenes 42, i Arendal 7, i østre Raabygdelaget 13 og i vestre Raabygdelaget 13, tilsammen i Amtet 105.

Noget Amtssygehus findes ikke i dette Amt; af andre **Sygehuse** havdes et lidet paa 3 Værelser i Österrisöer og en med Byens Fattighus forbunden Sygeindretning i Arendal.

Amtets 3 **Apotheker** i Österrisöer, Grimstad og Arendal blev visiterede og fundne i Orden.

Af **Badeindretninger** fandtes Strømbade i Tvedestrand og Arendal; i Österrisöer var et Badehus til Strømbad og varme Karbade under Indredning.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Arendals Stadsphysicat: 3 Læger foruden Distriktslægen i vestre Nedenes; 2 Jordemødre.
2. Östre Nedenes Distrikt: 2 Læger, boende i Österrisöer; 2 Jordemødre, 4 Hjelpevaccinatører.
3. Vestre Nedenes Distrikt: 4 Læger, hvoraf en i Arendal, en i Tvedestrand, en i Grimstad og en i Lillesand; 7 Jordemødre, 14 Hjelpevaccinatører.
4. Östre Raabygdelagets Distrikt: 1 Læge bo-

ende i Aamlid; 2 Jordemødre, 5 Hjelpevaccinatører.

5. Vestre Raabygdelagets Distrikt: 1 Læge; 4 Jordemødre, 5 Hjelpevaccinatører.

X. Lister og Mandals Amt.

Sundhedstilstanden skildres i det Hele taget som ret god. Til enkelte Tider paa Aaret, navnlig i November, da næsten det hele Amt hjem-søgte af en udbredt Influenzaepidemi, herskede der vel en endog usædvanlig stor Sygelighed; men saavel den nævnte, som de øvrige epidemisk forekommende Sygdomme, hvoriblandt Nervefeber, Kighoste og Børnekopper, optraadte paa de fleste Steder med stor Mildhed. Af 3938 Sygdoms-tilfælde, der kom under Behandling af 4 i Christiansand bosatte Læger, indtraf det største Antal i Januar (454), Marts (349), November (348) og Mai (347), det mindste derimod i December (249), April (274), September (276) og Juli (320). **Dødligheden** var omtrent 8 pCt. større end Middeldødligheden i Femaaret 1851—1855; Antallet af samtlige Dødsfald i Amtet beløb sig til 1333.

Sygdomsconstitutionen betegnes fra det flekkefjordske Distrikt som inflammatorisk i de 5 første Maaneder, gastrisk i de 3 paafølgende, og adynamisk for Resten af Aaret, hvorhos Distriktslægen erklærer ingensinde forhen at have seet den saa bestemt afvejlende efter Aarstiderne som i dette Aar. Overgangen fra den inflammatoriske til den gastriske Constitution repræsenteredes for en Del af betændelsesagtige Underlivstilfælde, ligesom gastrisk-nervöse Febre i September dannede Overgangsleddet fra den gastriske til den adynamiske. I den østlige Del af Amtet vare de inflammatoriske og typhøse Sygdomme Vaar og Høst mindre stærkt fremtrædende, og Sygdomsconstitutionen characteriseres derfra dels som ubestemt, dels som catarrhalsk-rheumatisk.

Nervefeber forekom sporadisk næsten til enhver Aarstid i Christiansand, paa hvis communale Sygehus der indkom 22 Syge og døde 3,

hvoraf de fleste i Maanederne Januar — Marts. Af 5 Læger i denne By behandlede fornemlig i Landdistriktet 102 Tilfælde, af hvilke 9 medførte Døden; en sjette Læge opgiver derhos 3 Døde. Kun paa et Par Steder i denne østlige Del af Amtet optraadte Sygdommen med nogen epidemisk Character, nemlig i Heglands Sogn, hvor i August paa to Nabogaarde 15 Börn, der næsten alle den foregaaende Vinter havde haft Mæslinger, angrebes af typhoid Feber, og i Grebstad Sogn, hvor Nervefeber udbrød i October og indtil Aarets Udgang havde angrebet 16 Individer, ligesom den fremdeles vedblev at gribe om sig. Sygdommen udmærkede sig her ved en meget snigende Gang, og Exempel anføres paa at den Syge afvekslende kunde gaae oppe indtil Dagen, før Døden indtraadte. I Mandal med Omegn forekom kun faae sporadiske Tilfælde, hvoraf 2 sees at være endte dødlige. I Vanse, Lyngdal og Hered Sogne af Lyngdals Lægedistrikt behandlede i Løbet af de tre første Maaneder 26 Syge, hvoraf 1 døde, ligesom 5 sporadiske Tilfælde omtales fra Farsund; Characteren var dels cerebral, dels abdominal. Af Flekkefjords Lægedistrikt, der i de tre første Fjerdingaar var mere end almindeligt befriet for Nervefeber, viste Sygdommen sig især i Kvinesdals Præstegjeld, hvor den begyndte om Hösten i Liknes Sogn, derfra udbredte sig til Fede Sogn og i det Hele til Aarets Udgang, da den fremdeles vedvarede, havde angrebet 55 Individer fordelte paa 11 Gaarde. Sygdommen var mest af abdominal Natur; Petechier og blodige Stoludtømmelser iagttoges oftere. I Flekkefjord indtraf 7 Tilfælde i December, og disse saavel som enkelte Tilfælde om Vaaren i Kvinesdal og Siredal medregnede, udgjorde Antallet af samtlige Behandlede i dette Lægedistrikt 80, hvoraf 9 døde. I det Hele opgive 10 Læger i Amtet at have behandlet 240 Nervefeberpatienter, hvoraf 23 døde.

Af **Barselfeber** anføres 5 Tilfælde af Lægerne i Christianssand og 5 fra Farsund, tilsammen 10, hvoraf 2 medførte Døden. Af andre Barselaffectioner nævnes 4 Tilfælde af Mania puerperalis, hvoraf de 3 helbrededes. I Tilfælde af Pyæmi endte dødlig 36 Dage efter Forløsningen.

Af **Børnekopper** forekom en liden Epidemi i Christianssand i Begyndelsen af Aaret. Det første Tilfælde var allerede indtruffet i Slutningen af December hos en Pige, der 3 Uger i Forveien var kommen i Berørelse med en paa Sygehuset fra et forbiseilende Fartøi indlagt Koppepatient. Det sidste Tilfælde indtraf i Slutningen af Marts, og under Epidemien behandlede i det Hele 25 Individer, hvoraf 14 med Variolæ veræ. 3 døde i Eruptionsstadiet. Ved saa meget som muligt at faae de Angrebne indlagte paa Lazareth, hvortil Byens almindelige Sygehus ryddiggjordes og omdannedes, ved Afspærring og Revaccination lykkedes det at indskrænke Epidemien til det nævnte Antal. Udenfor Epidemien behandlede derhos i Mai Maaned paa Odderøens Kvarantainelazareth en fra Östersøen ankommen Skibscapitain for Variolæ benignæ. Ogsaa udenfor Christianssand, i Bjellands og Övrebø Prestegjelde, indtraf i Januar og Februar 2 Tilfælde af Variolæ veræ og 1 af Varioloides; Afspærring, Vaccination og Revaccination blev ligeledes her sat i Gang. **Vandkopper** iagttoges enkeltvis i Christianssand, Övrebø og Bjelland, fornemlig i de første Maaneder samtidig med de virkelige Kopper, samt i Farsund i August og September. 23 Tilfælde findes opførte fra disse Steder.

Af **Skarlagensfeber** nævnes 15 Tilfælde fra Christianssand i første Fjerdingaar og 2 fra Farsund i August.

Mæslinger, der det foregaaende Aar herskede overalt i Amtet, vare saa godt som ophørte ved dette Aars Indtrædelse; kun i enkelte Egne af Mandals Lægedistrikt, i Christianssand og Farsund sees enkelte Tilfælde at have vist sig om Vinteren og udover Foraaret.

Kighoste forekom, fornemlig i sidste Halvaar, i og omkring Mandal som en mild og lidet omsiggribende Epidemi, der sjelden blev Gjenstand for Lægebehandling. Fra Christianssand og Flekkefjord, hvor den havde hersket det foregaaende Aar, omtales den som fuldkommen ophørt.

Af **Strubehoste** anføres 8 Tilfælde fra Christianssand, 1 fra Farsund og 2 fra Flekkefjord

tilsammen 11, hvoraf 3 med dødlig Udgang. **Diphtheritisk Svælgbetændelse** var meget sjelden.

Catarrhalske Sygdomme udmærkede sig i dette Aar ved en usædvanlig stor Hyppighed og vid Udbredning over det hele Amt. Fornemlig var dette Tilfældet om Høsten i sidste Halvdel af November, da Christiansand, Mandals og Lyngdals Lægedistrikter hjemsøgte af en Influenza-epidemi, der paa sine Steder skal have angrebet henved Halvparten af Befolkningen. De Syge kom dog selv i Byerne forholdsvis sjelden under Behandling, medmindre de nervøse Phænomener bleve stærkere fremtrædende. Fra Flekkefjords Distrikt omtales en Influenzaepidemi om Vaaren fra Marts til Midten af Juni, der vel var af forskjellig Character, men dog stedse viste stærk Tilbøielighed til inflammatoriske Affectioner af Brystorganerne, og for hvilken en Mængde Tæringspatienter bukkede under. Uagtet som anført kun faae Influenzatilfælde kom under Lægebehandling, udvise dog 4 i Christiansand boende Lægers Sygelister, at af tilsammen 3938 Sygdomstilfælde var 592 eller omtrent 15 pCt. af catarrhalsk Natur (Catarrhalfebre, Catarrh, Bronchit og simpel Halsbetændelse).

Betændelsessygdomme, navnlig Lungebetændelse, vare almindeligere end sædvanligt, især i den vestligere Del af Amtet, hvor de paa enkelte Steder, saasom i Liknes, Fede, Bakke og Hitterø Sogne fra Marts til Juni oftere optraadte med epidemisk Character, paa samme Tid som sporadiske Tilfælde viste sig overalt i Distriktet. Paa 7 Gaarde i de nævnte Sogne behandledes paa offentlig Bekostning 39 Individuer, hvoraf 2 døde. Som eiendommeligt for Sygdommens Forløb anføres herfra, at blodigt, rustfarvet Expectorat viste sig strax i Begyndelsen, forinden andre Tegn paa Betændelse vare tilstede. Ogsaa i Farsund og Omegn viste Sygdommen i Mai Maaned en epidemisk Tendents; men Tilfældene vare oftere af en catarrhalsk Natur, og de rene idiopathiske Brystbetændelsers Antal ikke særdeles stort (Buch). Fra Christiansand med tilstødende Landdistrikt er af 4 Læger opført 101 Tilfælde af Lungebetændelse med 10 Dødsfald, hvoraf de allerfleste for første Halvaar. For hele Amtets Vedkom-

mende opgive 7 Læger at have behandlet 181 Lungebetændelser, hvoraf 15 med dødlig Udgang, og 33 Pleuriter.

Rheumatiske Sygdomme vare meget gjængse. 4 Læger, hvoraf 3 i Christiansand og en i Farsund, opføre 22 Tilfælde af rheumatisk Feber og 190 under Benævnelserne Rheumatismus.

Af **Koldfeber** behandledes i Christiansand 11 og i Farsund 2 Tilfælde.

Diarrhoe og **Cholérine** vare temmelig almindelige mod Sommerens Slutning, men dog ikke i høiere Grad end sædvanligt paa denne Aarstid. De vare oftere forbundne med Afgang af Blod.

Skjörbug viste sig ganske enkeltvis i Christiansands Tugthus.

Gulsot var om Høsten og mod Aarets Slutning ualmindelig hyppig i Christiansand fornemlig blandt Børn, og antoges Aarsagen nærmest at maatte søges i den ualmindelig stærke og vedholdende Sommervarme (Lochmann). 4 af Byens Læger have optegnet 29 Tilfælde, hvoraf 18 i sidste Fjerdingaar.

For **Syphilis** indkom paa Christiansands almindelige Sygehus 3 med primære og 6 med secundære Tilfælde, paa Amtssygehuset i Flekkefjord ligesaa 1 og 2. Udenfor Sygehusene behandledes af 8 Læger 44 Tilfælde af Syphilis, hvormange deraf primære kan ikke med Bestemthed sees, og 43 af Gonorrhoe. Af **Radesyge** omtales 3 Tilfælde fra Christiansand, i den vestligere Del af Amtet var den ikke iagttagen paa flere Aar.

Fnat angives at være temmelig sjældent omkring Byerne og i det Hele i den sydligere Del af Amtet, hvor Sandsen for Renlighed skal være i stadigt Tiltagende. I Fjelddistrikterne træffes derimod Fnat fremdeles ofte, og af de herfra til Christiansands Garnisons Forstærkning og til Recrutexercitie sammesteds indcommanderede Mandskaber, ialt omtrent 500 Mand, bleve 83 behandlede paa Garnisonssygehuset for Fnat og Utöi.

Af **Spedalske** fandtes ved Udgangen af 1856 3; deraf døde 1 i Løbet af dette Aar, hvorimod ingen ny tilkom. Antallet ved Udgangen af 1857 var altsaa 2.

Kjertelsyge var fremdeles mere og mindre hyppig, ligesaa skjönt i mindre Grad **Rachitis**,

hvoraf fire Læger havde 30 Tilfælde under Behandling.

Af **Svindst** er af 9 Læger opgivet 75 Døde. For 70 af disse findes tillige Alderen anført: 8 vare under 10 Aar, 6 mellem 10—20 Aar, 11 mellem 20—30 Aar, 11 mellem 30—40 Aar, 17 mellem 40—50 Aar, 15 mellem 50—70 og 2 over 70 Aar.

Blegsot forekom i det Hele ikke meget hyppig. Fra Mandal omtales den som sjelden og fra Farsund som aftagende; i Christianssand havde 4 Læger 54 heraf Syge under Behandling.

Cardialgi indtog fremdeles med Hensyn til Hyppigheden en vigtig Plads i Sygdomsrækken; efter flere Lægers Sygelister lede fra 5—12 pCt. af de Behandlede af denne Sygdom. **Ormtilfælde** vare heller ikke sjeldne.

Af **Drankergalskab** omtales 10 Tilfælde fra Christianssand og 3 fra Farsund, af Alcoholismus chronicus 4 Tilfælde fra førstnævnte Sted.

Af **sjeldnere Tilfælde** anføres en Glossitis med betydelig Abscesdannelse i Tungens Midte og med deraf følgende truende Kvælningsanfald. Abscessen blev aabnet, og efter Udtømmelse af en Mængde yderst stinkende Materie, helbreddes Patientten, der som Døende var bragt til Lægen, fuldkommen i Løbet af 2 Dage (Lochmann). S. Heyerdahl i Christianssand behandlede en 2½ Aar gammel Pige, hos hvem Meatus narium posteriores fra Fødselen af vare tillukkede med en bruskagtig Membran, et Tilfælde der besværede hende i høi Grad; hun kunde saaledes blot nyde flydende Næringsmidler og selv disse kun med Vanskelighed. De tillukkende Bruske bleve fra begge Næseboer af gennemstukne med en krum Troisquart, og de frembragte Aabninger i Begyndelsen holdte vedlige ved gennemtrukne Strænge. — Lochmann roser Electromagnetisme i Behandlingen af Lamheder, navnlig periferiske. Han benytter Støhrers med faste Magneter og bevægelig Spiral forsynede Rotationsapparat, der ved en særegen indrettet Commutator altid lader Strømmen beholde den samme Retning.

Veiriget skildres fra Christianssand saaledes: i den første Halvdel af Aaret vare Temperatur- og Veirforholdene de sædvanlige, den største Kuldegrad iagttoges den 7de Januar, — 17,5° R.; den 6te s. M. var Lufttrykket størst i 1857, nemlig omtrent 29". Februar var navnlig mod Slutningen meget mild med en usædvanlig Taage. Marts, April og Mai fremherskende kolde med østlige og nordlige Vinde og lidet Nedslag. Sildigt Foraar, 22de April Sne. Sommeren paa-faldende varm, allerede 19de Juni viste Thermometret + 24° R. i Skyggen; den høie Temperatur vedvarede tildels langt ud i September. De tre sidste Maaneder i Aaret udmærkede sig ved flere Regndage og en meget større Varme end sædvanligt selv for de vestlandske Vintre; med Undtagelse af nogle Dage i November viste Thermometret indtil Aarets Udgang stadigt Varmegrader. Atmosfæren var næsten mættet med Fugtighed, saa at selv Østenvinden, der ellers næsten altid er tør, i Begyndelsen af November bragte Regn (Lochmann). Fra Farsund fremhæves ligeledes den stadige Østenvind, den næsten fuldkomne Regnmangel og tørre Luft i Maanederne April og Mai, Sommerens stærke Varme og det ustadige, stormfulde men milde Veir i November og December. Barometerstanden var igjennem hele November paa-faldende høi.

Med Hensyn til de climatiske Forholde i det Hele taget udmærker især Mandalseggen sig ved sin milde Temperatur. Nogen Vinter, der kunde sammenlignes med den i det østlige Norge, findes ikke. Planter, der ved Christiania neppe trives under den omhyggeligste Havedyrkning, som Ilex aquifolium, Hedera helix ere der hyppige og frodigt voxende Skovplanter (Roscher).

Folkets **Levemaade** lader vel paa de fleste Steder Adskilligt tilbage at ønske, men samtidig indrømmes, at saavel Lysten til Forbedringer som virkelige Fremskridt i denne Retning oftere ere tilstede. Spirituosa nydes i det Hele med Maadehold (Roscher og Tobiesen). I enkelte andre Retninger syntes derimod Sandsen for tidsmæssige Fremskridt ikke at være vakt. Jordemodervæsenet befandt sig saaledes fremdeles i samme slette Forfatning som forhen, og i

det hele Amt fandtes udenfor Byerne kun een eneste Jordemoder, nemlig i Övrebö Præstegjeld. Nödvendigheden af at ansætte examinerede Födselshjælpersker fremhæves derfor stærkt baade til Forskaffelse af kyndig obstetricisk Hjælp og for at udbrede sundere Begreber om Behandlingen af spæde Børn; den i sidstnævnte Henseende herskende store Uvidenhed antages som en væsentlig Aarsag til Kjertelsygdommens almindelige Udbredning (Roscher). Lægehjælp søgtes i Byerne og disses Nærhed temmelig hyppig, men i de fjernere Fjelddistrikter var Kvaksalveri langt fra sjelden, uden at der dog havde været Anledning til at gjøre nogen Anmeldelse i denne Henseende. Fattige ydedes i Almindelighed meget villig Bistand i Sygdomstilfælde; i Christiansand vare 330 fattige Syge tilseede i Hjemmet foruden dem, som indlagdes paa Sygehuset.

Af Misligheder ved den **offentlige Sundhedspleie** gjør Lochmann opmærksom paa de daarlige hygiæniske Forholde i Skolerne, saavel de offentlige som de private, og paa den Ligegyldighed og Uvidenhed, som gjerne hersker i denne Henseende. Efter at have anført Exempler paa de heraf følgende skadelige Virkninger baade for Elever og Lærere, og efter at have henvist til de Fordringer, andre Lande i denne Henseende opstille, anseer han det for paatrængende nödvendigt, at enhver Skolebygning under Opførelsen med Hensyn til Beliggenhed, Indredning osv. undergives sagkyndig — Læges — Control og Approbation. Foruden de directe gavnlige Følger af en saadan Ordning og Opsigt med de sanitære Forholde i Skolerne, holder han det for utvivlsomt, at derved tillige Sandsen og Interessen for Sundhedspleien i Almindelighed i høj Grad vilde vækkes og næres.

Bemærkninger ved Medicinallovgivningen.

Hanson og Lochmann ansee den ifølge Kongelig Resolution af 24 Septbr. 1855 gjældende Bestemmelse, at Kvarantaine mod Cholera kun skal finde Sted mod Skibe, der have Cholerasyge eller Døde ombord, for mindre betryggende, idet Spørgsmaalet om den Sygdom, hvoraf Nogen af Mandskabet mulig lider, er Cholera eller ikke, afgjøres af Lodsens og Skibsføreren, der begge ere

ligesaa uvidende som interesserede i Sagen. De lettere Choleratilfælde, Choleriner og Cholera-diarrhoer, der naar Talen er om Sygdommens Udbredelse, maae tillægges ligesaa stor Vægt og Betydning som de alvorligste Choleratilfælde, ville saaledes i Regelen ikke paaagtes eller skjules, og til Forebyggelse heraf gaae de nævnte Lægers Formening ud paa, at **samtlig**e fra smittede Sted kommende Skibe, saavidt muligt, burde underkastes en lægekyndig kwarantainemæssig Undersøgelse, Noget der ialfald i Byerne skulde lade sig gjøre. — Ogsaa de i Forordningen af 1 April 1796 § 2 omhandlede Giftattester findes lidet betryggende, og Exempel anføres fra dette Aar paa, at en saadan Attest er bleven honoreret 2 Aar efter Udstedelsen. Ved samme Anledning oplyser iøvrigt Stadsphysicus i Christiansand, at Requisitionen af Arsenik fra Apothekerne er betydelig aftagen. I 1834 udleveredes saaledes fra Apothekerne i Christiansand 330 Lod Arsenik, i 1835 220 Lod, i 1845 16 Lod, i 1855 24 Lod og i 1857 kun 6 Lod. — Samtlige i Christiansand værende Læger anbefale Revaccination optagen i Lovgivningen.

Antallet af **Vaccinerede** var i det hele Amt med Undtagelse af Vigmostad Sogn, hvor ingen Vaccination var foretagen, tilsammen 2485. Derhos revaccineredes i Christiansand 943 Individer, i Övrebö Sogn 259, i Heglands Sogn 455, og i Bjelland og Flekkefjord et ikke nøiere angivet Antal. I Övrebö og Hegland skal Materien have slaaet an hos lidt mere end Halvparten af de Revaccinerede. Af de i Christiansand vaccinerede Børn var det yngste 2 Maaneder og det ældste 14³/₄ Aar, og den som Vaccinator ansatte Læge bemærker, at efter den Erfaring han i dette Aar fik Anledning til at gjøre, udsætte mange Forældre saa længe som muligt med at lade sine Børn vaccinere, og ofte indtil Frygten for de naturlige Börnekopper bringer dem dertil. — Vaccinationen udførtes i Flekkefjord og Næs Sogn af Distriktslægen.

Af **medico-legale** Forretninger nævnes 7, deraf 2 Synsforretninger og 1 Obduction over Drukne, 1 Syns- og Obductionsforretning over en Mand, der antoges ihjelslaaet i Slagsmaal, 1

over en pludselig Afdød til Oplysning om Døds-aarsagen, 1 over et i Dølgemaal født, allerede forraadnet Barnelig, og 1 Undersøgelse af en Persons Sindstilstand i retsmedicinsk Henseende. En Jordemoder i Christianssand skal være bleven multeret for forsildig Anmeldelse af et dødfødt Barn.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: i Christianssand forsørgetes 11 Sindssyge ved almindelig Forpleining paa Fattigvæsenets Regning. Lægen ved Sindssygeasylet sammesteds havde udenfor Asylet Anledning til at se og tildels behandle 47, nemlig 17 med Melancholi, af hvilke 7 helbrededes, 4 med puerperal Mani, af hvilke 3 helbrededes, 13 med Mani, hvoraf 3 bleve helbredede, 12 med Dements og 1 med medfødt Idiotismus forbunden med maniacalske Anfald. Distriktslægen i Mandals Distrikt undersøgte 3 Sindssyge. I Farsund og Omegn behandledes 7 med Melancholi og 3 med Mani, af de sidste helbrededes 1 og døde 2 (Tobiesen). I Flekkefjords Lægedistrikt forpleiedes 21 for Amtets Regning, hvoraf 1 paa Christiansands Sindssygeasyl; 2 vare for egen Regning indlagte paa Gaustad Asyl.

Af **chirurgiske Operationer** udførtes: 8 Stær-operationer, hvoraf 7 med heldigt Udfald, 1 Puppilledannelse, 2 Gange Borttagelse af indurerede Hordeola; 1 Amputation af Skinnebenet, 1 Underbinding af Arteria cruralis ved Aneurisma poplitea, Prognosen var forud meget slet, og den Syge døde 26 Dage bagefter, 3 palliativ og 4 Radicaloperationer for Vandbrok, 2 Operationer for Hareskaar, 3 for Polyper i Næsen og Øret, 3 Exarticulationer af Fingre, 1 voldsom Extension ved Contractura humeri, 23 Exstirpationer af cancrøse, teleangiectasiske, Fedt- og Blærevulste, 1 af en Stortaaenegl, og flere Gange Reposition af indeklemte Brok.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne: 5 Vendinger, hvoraf 1 ved Tvillingfødsel; alle Fostre med Undtagelse af et vare dødfødte; en Kone døde 36 Dage efter Forløsningen af Pyæmi. 21 Tangforretninger, hvoraf 18 med levende Fostre, en af Mødrene, hos hvem Forløsningen paa Grund af Bækkensnæverhed var meget besværlig, døde kort efter. 4 Gange Løs-

ning og Udbringelse af Moderkagen, den ene Gang 2 Dage efter Fødselen. 1 Gang Perforation af Fosterhovedet hos en Kone, hvis Conjugata kun maalte $2\frac{1}{2}$ ", Navlesnoren var fremfalden et Døgn forud; selv efter Operationen var det umuligt at faae Hovedet extraheret, før det 36 Timer senere af Værne var trykket saa langt ned, at Tang kunde anlægges; Konen døde kort efter af Afkræftelse (S. Heyerdahl). 1 Gang Embryotomi paa dødt Foster ved et forsømt Tverleie, hvor Vending var umulig (Kraft). Partus præmaturus artificialis fremkaldtes hos en i 34te Uge Svanget, der 6 Gange forud var forløst ved Kunstens Hjælp og deraf de 2 sidste Gange ved nævnte Operation; Fremgangsmaaden er ikke angiven; Barnet levede en halv Time (Kraft. Se om dette Tilfælde tillige de 2 foregaaende Aars Medicinalberetninger).

Som **Døde paa Barselseng** opgives fra Christianssand og Omegn 4, fra Övrebø, Holme og søndre Undals Præstegjelde ifølge Præstelisterne 5, og fra Lyngdals Lægedistrikt 3. Den specielle Dødsarsag var hos 2 Barselfeber, hos 2 Lungebetændelse og hos 2 Svindstot; 2 døde, som ovenfor anført, kort efter at være forløste med Tang og Perforation; for de Övriges Vedkommende var Dødsarsagen ubekjendt.

Af **Börn døde under 1 Aars Alder** opgives fra Flekkefjords Distrikt 67.

Antallet af **Dødfødte** og inden 24 Timer efter Fødselen døde Börn var i Christianssand 16, i Mandals Distrikt 60, i Lyngdals Distrikt 19 og i Flekkefjords Distrikt 26, tilsammen i Amtet 121.

Sygehuse. Om Christiansands almindelige Sygehus, om Sindssygeasylet sammesteds og Amtssygehuset i Flekkefjord, se Sygehustabellen. Paa Garnisonssygehuset i Christianssand behandledes 237 Syge i 2310 Dage, Middelbelæg 6,3 daglig, Middeltid for Behandlingen 9,7 Døgn; Ingen døde. Paa Sygestuerne i Tugthuset med et Fangeantal af 198 behandledes 40 Syge i 2398 Døgn; 3 døde. Middelbelægget 6,6 daglig, Middeltid for Behandlingen 59,9 Døgn. Odderöens Kvarantainelazareth blev i 1857 benyttet 2 Gange, først i Mai

af en Skibscapitain med Variolæ benignæ, dernæst i November af 2 Matroser med mistænkelige Tilfælde af asiatisk Cholera eller af en alvorligere Cholerine.

Amtets 5 **Apotheker**, nemlig 2 i Christianssand og 1 i hver af Byerne Mandal, Farsund og Flekkefjord, bleve samtlige visiterede og befundne i Orden.

Af **Badeindretninger** fandtes enkelte smaae private for Søbade i Byerne; Badehuset paa Odderøen maatte ansees som nedlagt.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Christiansands Stadsphysicat: 6 Læger, foruden Distriktslægen i Mandals Distrikt, 4 Jordemødre, hvoraf 2 fast ansatte; en Læge er Vaccinatör.
2. Mandals Distrikt: 3 Læger, deraf en, Distriktslægen, bosat i Christianssand, og to i Mandal; 3 Jordemødre, 14 Hjælpevaccinatörer.
3. Lyngdals Distrikt: 2 Læger, begge i Farsund; 1 Jordemoder, 8 Hjælpevaccinatörer.
4. Flekkefjords Distrikt; 1 Læge, boende i Flekkefjord; 1 Jordemoder, 7 Hjælpevaccinatörer.

XI. Stavanger Amt.

Sundhedstilstanden var i dette Amt mindre god end sædvanligt; af epidemiske Sygdomme forekom især Nervefeber, Influenza og gastriske Affectioner. **Dødligheden** oversteg Middeldødligheden i Femaaret 1851—55 med omtrent 8 pCt. Antallet af samtlige Dødsfald var 1473.

Sygdomsconstitutionen betegnes af de fleste Læger som adynamisk i den største Del af Aaret. I Höstmaanederne og mod Aarets Slutning gik den paa enkelte Steder over i den catarrhalsk-inflammatoriske, saaledes i Jæderen og Dalerne og tildels Stavangers Lægedistrikter.

Nervefeber forekom langt almindeligere end i de nærmest foregaaende Aar, især paa Jæderen og i Stavangers og søndre Ryfylkes Lægedistrikter, hvor den det hele Aar igjennem optraadte med temmelig stærkt udtalt epidemisk Cha-

racter. Paa Amtssygehuset og Fattigsygehuset i Stavanger indkom tilsammen 50 Syge, hvoraf 16 i første, ligesaa mange i andet, 8 i tredje og 10 i fjerde Kvartal; 10 Døde. Udenfor Sygehuse behandlede tvende Læger, dels i Byen dels i Landdistriktet, 97 Tilfælde, hvoraf 15 endte dødlig (Siqueland, Lassen), ligesom en tredje Læge opgiver 92 Behandlede, uden at Nogen deraf sees at være død (Stang). Fra søndre Ryfylke, hvor Sygdommen fornemlig herskede i Strands og Hjelmelands Præstegjelde, opgives 58 Tilfælde med 4 Dødsfald; fra nordre Ryfylke 10 med 2 Dødsfald og fra vestre Ryfylke 40 med 1 Dødsfald. Fra Jæderen og Dalerne anføres 14 Dødsfald, men derimod ikke Antallet af Behandlede. Sygdommens Character var for det Meste abdominal; Exanthem iagttoges sjelden; Liggesaar og Blodoverfyldning af Lungerne vare meget almindelige.

Af **Barselfeber** opgives 6 Tilfælde, hvoraf 5 fra Stavanger; 1 endte dødlig. Af andre Barselaffectioner omtales et Tilfælde af Meningitis og et af Hydrothorax, hvilket sidste hos en Kone, der et Par Maaneder forud havde lidt af Anasarca, endte med Døden sex Uger efter Forløsningsen.

Børnekopper bragtes i November til Stavanger ved en Sømand fra Gøteborg. Indtil Aarets Udgang vare paa Fattigsygehuset indkomne 4 med Variolæ veræ og 6 med Varioloides; 2 af de første, begge med confluende Kopper, bukkede under for Sygdommen. Udenfor Sygehuset behandlede 5 Individuer, deraf 2 uvaccinerede Børn, af hvilke det ene døde. Uagtet Afspærring, Vaccination og Revaccination blev sat igang, udbredte Sygdommen sig dog i det følgende Aar og blev Epidemi. **Vandkopper** viste sig i Stavanger samtidig med Børnekopperne; 2 Læger iagttog 11 Tilfælde deraf.

Af **Skarlagenfeber** forefaldt enkelte Tilfælde i Stavanger, især i Maanederne September og October. Sygdommens Gang var gjerne meget snigende, og Exanthem lod sig ofte næsten ikke bemærke, hvorfor Diagnosen hos Flere først kunde begrundes under den paafølgende Afskal-

ling. Hydrops var en ikke sjelden indtrædende Eftersygdom.

Af **Strubehoste** og exsudativ Svælgbetændelse nævnes et Par Tilfælde i Stavanger, hvoraf et med dødlig Udgang.

Catarrhalske Sygdomme vare mere end almindeligt hyppige, og om Høsten herskede en over det hele Amt udbredt Influenzaepidemi, der paa flere Steder neppe gik noget Hus forbi (Birch). I vestre Ryfylkes Distrikt begyndte den allerede i August og naaede sin største Udbredning i September, i Stavangers samt Jæderen og Dalernes Distrikter derimod først i Slutningen af October og November. Sygdommen var overalt af mild Natur, og kun faae af de Syge kom under Behandling.

Betændelsessygdomme vare uagtet den i det Hele taget adynamiske Sygdomsconstitution dog langt fra sjeldne i Stavanger og Omegn. 3 Læger sammesteds anføre 114 Tilfælde af Lungebetændelse, temmelig jævnt fordelte paa de forskellige Maaneder og med dødlig Udgang hos 6. Fra søndre Ryfylkes Distrikt opgives 8 Lungebetændelser med 1 Dødsfald, fra nordre Ryfylke 2 og fra vestre Ryfylke 5; men Antallet var rimeligvis i Virkeligheden ikke lidet større paa de sidste Steder, dels fordi Læge ofte ikke tilkaldes for denne Sygdom, og dels fordi vedkommende Distriktslægeembeder enkelte Tider af Aaret stode vacante.

Rheumatiske Sygdomme forekom som sædvanligt temmelig ofte. En Læge i Stavanger behandlede 5 Tilfælde af rheumatisk Feber, hvoraf 2 forbundne med Hjerteaffection, og 19 Tilfælde af Rheumatismus uden Feber.

Af **Koldfeber** nævnes 5 Tilfælde fra Stavanger og 1 fra vestre Ryfylke.

Blodgang forekom i vestre Ryfylke i Slutningen af Juli og i August, i hvilke Maaneder der herskede en stærk Hede forbunden med stor Vandmangel. Paa Risöen og Hasselöen, hvor Almuen maatte reise $\frac{1}{8}$ Mil efter Vand, var Sygdommen især udbredt; paa disse Steder behandlede 7 og døde 1 (Eye). Distriktslægen i Stavanger omtaler ligeledes 8 Tilfælde i det nævnte

Tidsrum og tilføier, at Antallet i Virkeligheden var større.

Diarrhoe og **Cholérine** vare om Sommeren og i Begyndelsen af Høsten almindelig udbredte over det hele Amt. I Stavanger begyndte Diarrhoeernes Antal at tiltage allerede i Mai; Cholérinerne optraadte især midtsommers og i September, og da ofte med stor Heftighed, ledsagede af Krampe, Hæshed, ufulbar Puls og betydelig Formindskelse af Egenvarmen. Tilfældene gik dog gjerne hurtig over, og som Døde heraf omtales foruden et Par Börn alene en Kone i Skjolds Sogn, nordre Ryfylke, hvorfor ogsaa formedelst Muligheden af en indtrædende Choleraepidemi Sundhedscommissioner bleve oprettede i det nærliggende Ladested Haugesund og i Torvestads Præstegjeld.

For **Skjörbug** behandledes paa Stavangers Fattigsygehus 3 Matroser fra et Skib, der havde overvintret ved Vardö. De vare stærkt angrebne, men kom sig dog hurtig.

For **Syphilis** behandledes paa Sygehusene i Stavanger 1 med primære og 21 med secundære Tilfælde, samt 3 med Gonorrhoe. Udenfor Sygehusene opgive derhos to af Byens Læger at have behandlet 7 secundære syphilitiske Tilfælde og 9 Gonorrhoeer, de sidste alle indbragte ved Söfolk. Fra de övrige Lægedistrikter omtales kun 5 Gonorrhoeer. **Radesyge** var ikke bemærket i Jæderen og Dalernes Distrikt og nævnes heller ikke i Beretningerne for de övrige Steder.

Antallet af **Spedalske**, som ved Udgangen af 1856 opgaves til 185, var, ifölge Overlæge Løbergs Beretning for 1858, ved Udgangen af 1857 189.

Kjertelsyge omtales som særdeles almindelig fra Stavanger, og antages Grunden hertil tildels at ligge i Vaccinationen og den Maade, hvorpaa samme almindeligst udføres her i Landet, nemlig overladt til Ulægekyndige, som ikke forstaae at bedømme de Börns Sundhedstilstand, fra hvem Vaccine tages (Kaurin, Lassen).

Af **Svindot** opgive 6 Læger 24 Dødsfald, hvoraf 20 fra Stavanger. Sygdommen synes paa denne Kant af Landet at have en hurtigere Gang end paa mange andre Steder, og Erfaringen om,

at tuberculöse Forældres Børn sjelden opnaa disses Alder, fandtes for det Meste at stadfæste sig (Lassen).

Blegsot hørte i Egersund og Omegn til de hyppigst forekommende mere chroniske Sygdomme og syntes aarlig at tiltage endog i Landdistriktet (Birch).

Cardialgi og tildels **Ormsygd**om vare overalt mere og mindre almindelige.

Veirliget skildres af Distriktslægen i Jæderen og Dalerne som mindre ustadigt og stormende end sædvanligt paa den Kant af Landet. For-aaret indtraadte tidlig og var tørt. Sommeren var ligeledes tør og varm; Høsten og Vinteren stadig milde og rolige. Om den gennemsnitlige Barometer- og Thermometerstand i hver Maaned meddeler han følgende Oplysninger:

Maaned.	Barometer-stand.	Thermometerstand.	Herskende Vinde.	Maaned.	Barometer-stand.	Thermometerstand.	Herskende Vinde.
Januar . . .	27" 11,2'''	÷ 1 ⁰	O. og S.	Juli	27" 11,9'''	+ 12,4 ⁰	Omløbende.
Februar . .	28" 1,9'''	+ 2,3	S.	August . .	28" 3,1'''	+ 15,7	N. og S.
Marts . . .	28" 1,2'''	+ 2,7	SO. og O.	September	28" 1,1'''	+ 12,8	O. og N.
April	28" 0,8'''	+ 5,7	SO. og S.	October . .	28" 0,5'''	+ 8,9	SO. og NV.
Mai	28" 1,3'''	+ 9,9	S. og O.	November .	28" 3,9'''	+ 5,4	SO. og N.
Juni	28" 2'''	+ 12,4	N.	December .	28" 1,9'''	+ 6	V.

Med Hensyn til Folkets **Levemaade** klage Lægerne fremdeles over for stor Ensformighed i Kosten. I Misbrugen af spirituöse Drikke var i Egersund og Omegn ingen Forandring til det Bedre at opdag.

Fattigsygepleien omtales alene fra Jæderen og Dalerne; den var fremdeles ikke ordnet efter nogen bestemt Regel; men Distriktslægen antog dog, at i det Mindste enkelte Communer skjænkede sine fattige Syge større Opmærksomhed end for nogle Aar tilbage. — Læge- og Jordemoderhjælp søgtes vel mere end forhen i Landdistrikterne, men endda forholdsvis sjelden. Af examinerede Jordemødre fandtes derhos udenfor Stavanger By og Ladestederne Egersund, Haugesund og Skudesnes kun een eneste, nemlig i Sandnes Strandsted i Høilands Præstegjeld.

Antallet af **Vaccinerede** opgives til 2832. I Haa Præstegjeld og Heskestad Sogn af Jæderen og Dalernes Distrikt, samt i Aardals og Hvidingsø Sogne i søndre Ryfylke var ingen Vaccination udført, dels paa Grund af vedkommende Hjælpevaccinatorers Sygdomsforfald, dels fordi den herskende Influenzaepidemi gjorde Udførelsen mindre tilraadelig, samt endelig fordi Materien paa et

Sted ikke kunde bringes til at slaae an. Fra Bukn's Sogn i vestre Ryfylke og Suledals Hovedsogn i nordre Ryfylke var ingen Opgave over de Vaccinerede indkommen.

Af **medico - legale** Forretninger nævnes 3, nemlig 1 Obduction af et i Dølgemaal født Barn, 1 Undersøgelse af en Pige mistænkt for Fosterfordrivelse, tilligemed Obduction af det 6 Maaned gamle Foster, og 1 Undersøgelse af et ihjellagt Barn.

Af **Sindssyge** tilsaaes i Jæderen og Dalernes Distrikt ifølge Anmeldelse 3 med Mani, alle helbredede i Hjemmet, og 1 med Melancholi. I Stavangers og søndre Ryfylkes Distrikter afgaves Erklæring om 8, hvorvidt de tiltrængte en fra Fattiges sædvanlige Forsørgelse særegen Behandling. I nordre Ryfylke undersøgtes 4, alle i Saude, og i vestre Ryfylke tilsaaes 1.

Af **chirurgiske Operationer** udførtes paa Sygehusene i Stavanger 1 Amputation af Laaret og 1 af Overarmen; 1 Brokoperation med heldigt Udfald, 1 Stæroperation og 2 Gange Exstirpation af cancrøse og fibrøse Svulste i Brystkjertelen. Iøvrigt omtales kun 1 Exstirpation af Læbekræft.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne: 2 Vendinger, hvoraf den ene ved Tvillingfødsel og med dødfødt Foster; ved den anden, der først foretoges efterat Tang forgjæves var forsøgt, døde Konen senere af Barselfeber. 10 Tangforretninger, hvoraf 7 med heldigt Udfald for Moder og Barn, ved 3 var Fosteret dødfødt. 1 Extraction, Fosteret dødfødt; og 2 Gange Løsning og Udbringelse af Moderkagen.

Som **Døde paa Barselseng** anføres fra Jæderen og Dalerne ifølge Opgivende af Præsterne 7, og fra Stavanger 1, død af Barselfeber.

Om **Børn døde under 1 Aars Alder** findes ingen Angivelse.

Af **Dødfødte** og inden 24 Timer efter Fødselen døde Børn var Antallet i Jæderen og Dalerne Distrikt 41, i Stavangers 25, i søndre Ryfylke 13, i nordre Ryfylke 28 og i vestre Ryfylke 23, tilsammen i Amtet 130.

Stavangers og Egersunds **Apotheker** bleve begge visiterede og befundne i Orden.

Af **Sygehuse** fandtes i Stavanger 2 foruden et Sindssygeasyl, om hvilke alle henvises til Sygehuslisten. Af **Badeindretninger** fandtes 2 i Stavanger og 2 aldeles private i Egersund.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Jæderen og Dalerne Distrikt: 1 Læge, boende i Egersund; 2 Jordemødre; 7 Hjælpevaccinatorer.
2. Stavangers Distrikt: 5 Læger, alle i Stavanger; 6 Jordemødre, deraf 1 ansat og 4 privat practiserende i Stavanger samt 1 i Sandnes; 7 Hjælpevaccinatorer.
3. Søndre Ryfylkes Distrikt: 1 Læge, i Fino Præstegjeld; ingen Jordemoder, 7 Hjælpevaccinatorer.
4. Nordre Ryfylkes Distrikt: 1 Læge; ingen Jordemoder; 7 Hjælpevaccinatorer.
5. Vestre Ryfylkes Distrikt: 1 Læge, bosat i i Haugesund; 2 Jordemødre, i Haugesund og Skudesnes; 7 Hjælpevaccinatorer.

XII. Søndre Bergenhus Amt.

Sundhedstilstanden var i det Hele taget god, og af de forskjellige Tider paa Aaret udmærkede især Sommeren sig ved en ringe Sygelighed, hvorimod denne stærkt tiltog i de sidste Maaneder af Aaret. Af epidemiske Sygdomme med nogen større Udbredning omtales især Nervefeber og Influenza, samt fra et Par Lægedistrikter Mæslinger og Kighoste. Dødligheden var ubetydelig — omtrent 1,5 pCt. — større end Middeldødligheden i Femaa-ret 1851—55; Antallet af samtlige Dødsfald i Amtet med Undtagelse af hvad der hører til Bergens Stiftsprovsti, udgjorde 1637.

Sygdomsconstitutionen angives forskjellig; fra indre Søndhordland og ytre Hardanger omtales den som ubestemt eller inflammatorisk i det første Halvaar og catarrhalsk eller catarrhalsk-rheumatisk om Høsten og mod Aarets Slutning, fra Vos derimod som catarrhalsk-rheumatisk i de første Maaneder og inflammatorisk om Høsten, især i November.

Nervefeber forekom epidemisk i alle Amtets Lægedistrikter med Undtagelse af indre Søndhordland, hvor Tilfældene baade vare temmelig faae i Antal, nemlig 16 Behandlede og 1 Død, og derhos saa spredte, at de ikke kunde tillægges Benævnelsen af Epidemi; de fleste indtraf i Etne Præstegjeld i Maanederne Januar — Marts. I ytre Søndhordland fortsatte Sygdommen sig fra det foregaaende Aar i de første Maaneder, ophørte derpaa, men vendte igjen tilbage senhøstes og da temmelig ondartet, især i Sognene Sveden, Bremsnes og Onereim; af 53 Behandlede døde 3. Fra de tvende hardangerske Distrikter opgives tilsammen 72 Tilfælde med 6 Dødsfald paa noget over 20 Gaarde; de forekom temmelig ligelig fordelte over Aaret, dog flest efter Vaarsildfisket. I Vos behandledes paa 9 Gaarde 23 Tilfælde, hvoraf 3 endte dødlig. I Midthordlands Distrikt optraadte Sygdommen, mest som abdominal Typhoidfeber, det hele Aar igjennem, dog især i sidste Halvaar; af 82 Angrebne døde 8. I ytre Nordhordland opnaaede Epidemien, der allerede var begyndt det foregaaende Aar, sin største Udbredning i April og aftog derpaa; 165 Individuer kom

under Behandling og deraf døde 8. Mod Epidemien's Slutning i Lindaas Præstegjeld viste sig næsten hos samtlige Angrebne suppurerende Kjer-telhævelser i Axelhulheden, Lysken eller Tonsillerne, gjerne med kritisk Betydning. I et Tilfælde med Tarmperforation banede Tarmindeholdet sig tillige Vei udad gennem Bugvæggen et Par Tommer nedad og tilvenstre for Navlen. I indre Nordhordland behandledes 84, hvoraf 8 døde; Sygdommen optraadte der især i sidste Fjerdingaar. For det hele Amt opgives saaledes af 9 Læger 495 Tilfælde, af hvilke 37 medførte Døden. Flere Læger omtale ogsaa for dette Aar Smitte, undertiden endog paa anden Haand gennem friske Personer, som den væsentligste og paa sine Steder eneste Aarsag til Sygdommens Udbredning. Incubationstiden angives forskjellig; Holmboe vil i flere Tilfælde have iagttaget en meget lang Varighed af samme, medens Holmsen troer med temmelig stor Sikkerhed at kunne ansætte den til 8 Dage. Paa enkelte Steder syntes dog Sygdommen at opstaae selvstændig uden Smitte, saaledes i Bordals Otting i Vangens Sogn og i Mykings Sogn i Lindaas Præstegjeld, paa hvilke Steder den af og til i flere Aar var dukket op, uden at Smitte kunde paavises. Distriktslægen i ytre Nordhordland anfører i denne Anledning, at Myking Sogn ligeledes udmærker sig ved det største Antal Spedalske i Distriktet.

Af **Barselsygdomme** omtales et Par Tilfælde, hvoraf en Metrit, der medførte Døden.

Vandkopper iagttoges til forskjellige Tider af Aaret i indre Søndhordland (i October), i Midthordland (i Mai og Juni) og i indre Nordhordland.

Mæslinger vare i Begyndelsen af Aaret almindelig udbredte i Vos, hvor de i 1856 under den da herskende Epidemii havde været sjeldnere end i de omliggende Lægedistrikter. Sygdommen beskrives som temmelig ondartet især ved Affection af Brystorganerne; 6 Dødsfald af samme vare Lægen bekendte. Ogsaa i Yderkanten af Nordhordlands Distrikt vedvarede Mæslingerne i de første Maaneder, men uden at Nogen kom under Behandling.

Kighoste forekom i ytre og indre Nordhordland

samt i Fitje Sogn, ytre Søndhordland, paa hvilket sidste Sted omtrent 30 Børn kom under Behandling. For de førstnævnte Distrikter, hvor Læge næsten aldrig blev hentet for denne Sygdom, uagtet flere Børn skulle være døde af samme, kunde Antallet af Angrebne ikke angives.

Diphtheritisk Svælgbetændelse viste sig blandt 7 Børn i et Hus i Enes, Annex til Kvinhered; 3 døde og kunde, som tidlig kom under Behandling, reddedes.

Catarrhalske og rheumatiske Sygdomme vare hyppige især om Hösten, da de i October og November optraadte som epidemisk Influenza, fornemlig i indre Søndhordland, de sydligste Dele af Hardanger og Midthordland. Fra ytre Søndhordland omtales en Influenzaepidemi i Maanederne Marts—Mai.

Lungebetændelse forekom især om Vaaren. 5 Læger opgive at have behandlet 66 Tilfælde, hvoraf 6 endte dødlig, og 3 andre Læger, som ikke omtale Antallet af Behandlede, nævne 8 Døde.

Rheumatiske Sygdomme vare meget gjængse, især de chroniske Former. Distriktslægen i ytre Nordhordland behandlede 12 med Rheumatismus articularis, og opgiver som døde 3 af acut og 2 af chronisk Rheumatisme.

Af **Blodgang** iagttoges 7 Tilfælde i Marts Maaned paa en Gaard i Ölve, Annex til Kvinhered; senere paa Aaret viste enkelte Tilfælde sig i Strandebarms Præstegjeld.

Diarrhoe og **Cholérine** forekom i Slutningen af August og i September almindelig udbredte i alle Lægedistrikter. I ytre Hardanger viste Cholérine sig allerede i Begyndelsen af Sommeren og vedvarede til Aarets Slutning; Sygdommen var der som paa de fleste andre Steder af mindre Betydning, og alene paa en Gaard i Vikør optraadte den alvorligere, idet af 17 haardt Angrebne 2 døde.

Gulsot forekom epidemisk paa enkelte Steder i ytre Nordhordland i April Maaned; men da det, som Distriktslægen bemærker, er en Sygdom, som Almuen gjerne behandler paa egen Haand, ofte med modbydelige Sympathimidler, kom kun meget Faar under Behandling.

Af **Syphilis** nævnes fra ytre Söndhordland og ytre Nordhordland tilsammen 6 Tilfælde, hvoraf 5 indlagdes paa Bergens Sygehus. I Midthordland skal Sygdommen ikke være meget almindelig, og i Vos var den aldeles ikke iagttagen. Fra indre Söndhordland omtales 2 Gonorrhoeer, begge forbundne med heftig Ledderheumatisme. Af **Radesyge** bemærkedes 1 Tilfælde i Vos.

Fnat var i ytre Söndhordland, ytre Hardanger og Midthordland i stærkt Aftagende. I de sidstnævnte Distrikter havde Sundhedscommissionerne taget sig af Sagen og for Skolecommissionerne fremstillet Önskeligheden af, at Skolelærerne bleve tilholdte at paase Renlighed i det Hele taget blandt Börnene, og især at de vare frie for Fnat. Efter denne Opfordring var det i Kvinhered og Vikör blevet bestemt, at alle smittede Börn skulde bortvises fra Skolen, og ogsaa i de övrige Præstegjelde var Opfordringen mere og mindre tagen tilfølge. I indre Söndhordland, indre Hardanger og indre Nordhordland angives Fnat endnu tildels at være almindeligt, men ogsaa der søgtes dog Raad mod samme hyppigere end forhen.

Af **Spedalske** var Antallet ved Udgangen af 1856 352. I Aarets Löb afgik 30 ved Döden; 56 indlagdes i Stiftelse eller udflyttede af Amtet, deraf 4 til Amerika; 2 befandtes at være feilagtig opførte. Af nye Tilfælde bemærkedes 35, hvoraf dog 31, som overseede, allerede skulde have været medtagne ved Tællingen det foregaaende Aar. Ved Udgangen af 1857 skulde altsaa Antallet udgjøre 299 men er i Aarsberetningen om den spedalske Sygdom for 1858 berigtiget til 289.

Kjertelsyge og **Svindst** vare mere og mindre almindelige i de forskjellige Distrikter, men kom, som det synes, forholdsvis sjeldnere under Behandling; af Svindst opgive 7 Læger kun 12 Dödsfald.

Blegsot og Menstruationsanomalier angives at forekomme hyppig i Söndhordland og ytre Nordhordland, derimod sjeldnere i Vos. I indre Nordhordland vare enkelte Tilfælde iagttagne.

Cardialgi og tildels Ormsygdom hørte fremdeles overalt til de hyppigst forekommende Li-

delser. Mavekraft træffes ofte i Vos, og aarlig döe Flere deraf.

I Midthordlands Distrikt herskede i Juni og Juli Maaned paa mange Steder en pyæmisk Sygdomsconstitution, der ytrede sig ved en usædvanlig Mængde Furuncles, Abscesser, suppurerende Saar, Værkefinger o. s. v. Til disse og andre Localaffectioner, saasom Hævelse i Parotiderne, i Axillærkjertlerne, under Brystmuskelen sluttede sig hos flere Syge i Aarstad Sogn stærk Almenaffection med Rosen og Phlebit samt hos et Par en udtalt Phlegmone diffusa. Af 11 Behandlede döde 4 (Holmsen).

Af **mærkeligere Tilfælde** omtales et Brud af Hjerneskillen hos en 60aarig Mand, der uagtet en betydelig Depression af en stor Del af höire Os parietale forløb saa let, at Manden en Maaned Tid efter var saa godt som restitueret, uden at andre væsentlige Phænomener end nogle Timers dyb Sopor, Smerte i Hovedet og Sövnløshed havde været tilstede under Sygdommen. Depressionen forblev uforandret (Matthiessen).

Veirliget var i de förste Maaneder som sædvanligt meget ustadigt, snart Kulde, snart Regn og Storme. Vaaren udmærkede sig ved skarpe östlige Vinde og höist ubetydelig Regnmængde. Juli var derimod meget regnfuld og tildels kjölig. August atter tör og ofte trykkende varm. Hösten mild og behagelig. December uden Frost eller Sue, men storm- og regnfuld (Gotaas, Ellertsen).

Til de i de foregaaende Aarsberetninger fremsatte Skildringer af Almuens **Levemaade** og hygieeniske Forholde i det Hele indeholde Beretningerne for dette Aar kun lidet Nyt at tilføie. Samtlige Læger beklage sig fremdeles over den herskende Urenlighed og forsömt Hudcultuur, den mindre gode Kost, de usunde Boliger o. s. v., og over den Modstand, som Almuens Mistro til alt Nyt, dens dybe Uvidenhed og fatalistiske Livsanskuelse stiller mod deres Bestræbelser til Forbedringer i de nævnte Forholde. Men paa den anden Side negtes heller ikke, at ialfald paa en-

kelte Steder og i enkelte Retninger Lysten til Forbedringer var vakt, og endog virkelige Fremskridt vundne. I ytre Hardanger var saaledes Almuen begyndt at sørge meget bedre for sin Beklædning end forhen; fra indre Nordhordland omtales Forbedringer i Jordbruget, hvortil den høie Pris paa Landmandens Producter heldigen bidrog. Misbrug af spirituøse Drikke var i det Hele sjelden. — Børnepleien betegnes overalt som meget mislig. I indre Nordhordland faaer det nyfødte Barn næsten aldrig Moderens Melk, der ansees for skadelig, men lægges enten til en anden Kones Bryst eller gives, hvad der er almindeligere, en Taate, tillavet af tyggede Kringler indlagte i en Klud, og overstrøgen med Sirup, hvorpaa Barnet ligger og suger, indtil Munden bliver aldeles besat med Trüske. Det linnes meget haardt i en krumböiet Stilling, saaledes at Armene og Hænderne lægges ned over Knæerne, og Rumpen ligger aldeles ubedækket, for at ikke Klæderne skulle tilsøles af Barnets Udtømmelser (Ellertsen).

Bemærkninger ved Medicinalvæsenet. Ved Udgangen af 1857 fandtes examinerede Jordemødre alene i 4 af Amtets Præstegjelde, nemlig Vos (2), Kinservik (3), Vikør (1) og Strandebarm (1). I flere Præstegjelde og Sogne var Bidrag til Jordemødres Ansættelse, efterat Forslag derom var blevet fremsat, i Löbet af de nærmest foregaaende Aar negtet, i nogle endog gjentagne Gange, saaledes af Formandskaberne i Graven, Kvinhered, Etne, Stordöen, Tysnes, Hammer og Hosanger, i Fjælbergs, Aalands og Vikebygds Sogne af Fjælbergs Præstegjeld, samt i Moster, Böml og Bremsnes Sogne af Finnaas Præstegjeld. I Röldals Sogn, i Svedens Sogn af Finnaas Præstegjeld, samt i Fane, Sunds og Mangers Præstegjeld vidstes ingen Beslutning om denne Sag at være fattet. I 9 Præstegjelde og Sogne, nemlig Haus, Lindaas, Oos, Fuse og Skoneviks Præstegjelde, Jondals Sogn af Strandebarm, Eids Sogn af Fjælberg, Asköens og Fjælds Sogne af Fjælds Præstegjeld var Lön bleven bevilget, uden at det dog havde været muligt at faae de oprettede Poste besatte, idet af Jordemødre udenfor Amtet ingen Ansøgende havde meldt sig, og de

faae Individer fra Amtet, som mod Löfte om Ansættelse paa egen Bekostning havde underkastet sig Jordemoderexamen, senere frafaldt Bestemmelsen og foretrak at practisere andetsteds. Distriktslægen i Midthordland, hvor 4 bevilgede Poste stode ubesatte, anser det derfor paatrængende nødvendigt, enten at forhøie Lönnen for Jordemødre eller ogsaa at tilstaae Individer helst fra vedkommende Distrikter, som maatte ansees skikkede og vare villige til at oplæres som Jordemødre, fri Reise til og fra Christiania tilligemed frit Ophold ved Jordemoderskolen samme steds, paa den Betingelse at de senere toge Ansættelse inden Amtet. Og for endmere at gjøre Nødvendigheden af en saadan Forandring indlysende, henviser han til det uforholdsmæssig store Antal dødfødte Børn og døde Barselkoner i de hordalandske Provstier sammenlignet med flere andre iflæng valgte Provstier fra de andre Stifter, et Forhold han for en stor Del anser begrundet i Mangelen paa Jordemødre og den tildels deraf flydende ukyndige og skjödesløse Behandling af Fødende og Nyfødte (Holmsen). — Distriktslægerne i ytre Hardanger og i indre Nordhordland udtale sig om det Hensigtsmæssige og Rigtige i, at Lægerne saavidt muligt selv udføre Vaccinationen, baade fordi de lettere end Hjelpevaccinatörerne kunne vænne Almuen til at vise den Nøisagtighed og Omtanke ved Vaccinationen, som er nødvendig, ligesom den Orden, der saaledes indføres, let meddeles til Hjelpevaccinatörerne og det Hele derved holdes i en bedre Gang, og fordi de paa disse Reiser, hvor de træffe sammen med saamange af Distrikternes Mödre, have Anledning til at vejlede dem i Børnenes Røgt og Pleie, modvirke Hudsygdomme, opmuntre til Renlighed og Orden og bedre lære Almuen at kjende. Men for at Distriktslægerne uden altfor stor Opofrelse selv skulle kunne udføre denne Forretning, ansees det nødvendigt, at de derfor tilstaaes den Godtgjørelse, der er anseet passende for deres andre offentlige Forretninger, nemlig Skydsgodtgjørelse efter Loven og Diætgodtgjørelse efter almindelige Regler (Holmboe, Ellertsen). Betalingen for Vaccination var iøvrigt af Amtsgemeinden forhøiet til 20, 24 og 30 Skilling, eftersom Forretningerne

fordrede Reiser over $\frac{1}{2}$ Mil tillands eller $\frac{1}{4}$ Mil tilsøs. — I Sundhedscommissionerne, om hvis Virksomhed Lægerne udtale sig med godt Haab, var foruden forskjellige andre Gjenstande ogsaa bleven afhandlet Önskeligheden af en „Bygningslov for Landet ligesaa vel som i Byerne, der med de Forskjelligheder, som de locale Forholde nödvendiggjöre, baade kunde have de enkeltboende Familiers sanitære Vel for Öie, og navnlig, saa vidt muligt, ordne Forholdene paa de Gaarde, hvor mange Opsiddere bygge op i Fingrene paa hinanden.“ Som almindelige Bestemmelser, der burde optages i en saadan Lov, anföres exempelvis, at Grundmuren skulde være hævet over Grunden i en vis Höide, at Vinduesaabningerne skulde have en vis Störrelse i Forhold til Værelsernes Rumfang, at foran Husene Grunden i en bestemt Afstand ikke maatte bebygges, og at Huse, der give Anledning til Stank, mindst skulde ligge i en bestemt Afstand fra Vaaningshusene (Holmboe). Distriktslægen i ytre Hardanger henleder Opmærksomheden paa det formentlig Hensigtsmæssige i, at Lægerne i Lighed med flere andre Embedsmænd fik sine smaae Embedsgaarde, hvorved de, foruden altid at sikres et passende og paa samme Tid for Almuen bekvemt beliggende Logi, tillige vilde være istand til uden synderlig Resico ved Siden af sig at indrette et lidet Sygehus, simple Badeindretninger o. s. v. For at vise at Trangen til saadanne Arrangements virkelig er tilstede, anförer han, at i et lidet af ham indrettet Sygehus med Damp- og Styrtebad behandledes i Löbet af omtrent 10 Maaneder 114 Patienter med 1371 Forpleiningsdage, og toges i et Fjerdingaar 135 Dampbad.

Fattigsygepleien var i det Hele mindre tilstrækkelig, og Læge hentedes ofte först i sidste Öieblik. I indre Hardanger tilsaaes 24 Fattige i andet Halvaar. Ogsaa til andre Syge var Sögningen efter Lægehjælp temmelig ringe og derhos meget forskjellig i de forskjellige Præstegjelde; i enkelte f. Ex. Mangers Præstegjeld i ytre Nordhordland hentedes Lægen saa godt som aldrig, uden naar det kunde ske paa offentlig Bekostning, og af 147 Döde i dette Præstegjeld havde kun 6

— alle döde af Nervefeber — været under Behandling.

Antallet af **Vaccinerede** var 3417. I Haus og Strandebarms Præstegjelde udförtes Vaccinationen af Distriktslægerne.

Af **medico-legale Forretninger** omtales 4 Obductioner samt 2 Syns- og Skjönnsforretninger; 2 af disse Forretninger sees at have angaaet spæde Börns Dödsarsag. Desuden afgaves 2 Erklæringer om Sindssyge, den ene Gang ianledning Tyveri og Mishandling af Hustruen, den anden Gang ianledning af forsögt Selvmord.

Af **Sindssyge** undersögtes eller behandledes 15; af disse bleve 5 indlagte paa Bergens Sindssygeasyl og 7 mere og mindre fuldstændig helbredede i Hjemmet.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes: 2 for Vandbrok, 1 for Cancer recti, 1 for Fistula ani, 1 Overskjæring af Tendo Achillis, 3 Exstirpationer af Fedtsvulste, 6 Exarticulationer og Amputationer af Fingre og Tæer, samt flere Gange Luxationer reponerede.

Af **obstetriciske Operationer** udförtes af Lægerne: 1 Vending; 11 Tangforretninger, hvoraf 6 med levende og 5 med dödfödt Barn; 2 af Mödrene döde, den ene faae Minuter og den anden 5 Uger efter Forlösningen; hos den förste var Bækkenet skjævt forsnævret, og Læge tilkom först, da Kræfterne efter flere Dages Födselsarbeide vare aldeles udtömt (Holmboe), hos den anden, der havde födt to Gange forud ved Naturens Hjælp men begge Gange dödfödt Börn, maatte den rigide og for Fölelsen som af en Armasse bestaaende Modermund udvides ved smaae Incisioner, hvorefter hun flere Timer senere, da Verne fremdeles ingen Inflydelse havde paa Födselens Fremgang, forløstes ved Tang; hun döde af Metrit. 3 Embryotomier, den ene formedelst Bækkensnæverhed (Holmsen), den anden ved för sömt Tværleie (Ellertsen), den tredje — Decapitation — ved tilbageblivende hydrocephalisk Fosterhoved, efterat Kroppen havde været födt i flere Timer; Ansigtet vendte bagud, Forsög paa Perforation var forgjæves gjort; efter Overskjæringen af Halsen födtes Hovedet ved Naturens

egen Hjælp (Nesheim). 3 Gange foretoges Løsning og Udbringelse af Moderkagen.

Som **Døde paa Barselseng** opgives ifølge Præstelisterne: fra ytre Søndhordland 7, fra Midthordland 10, fra ytre Nordhordland 5, og fra indre Nordhordland 5, hvoraf 3 uforløste i Hosangers Præstegjeld.

Under 1 Aars Alder døde i indre Hardanger 14, i Midthordland med Undtagelse af Aarstad, Korskirken og Domkirkens Landsogne 94, i ytre Nordhordland 60 og i indre Nordhordland 56.

Antallet af **Dødfødte** og inden 24 Timer efter Fødselen døde Børn var i ytre Søndhordland 22, i indre Søndhordland 12, i ytre Hardanger 11, i indre Hardanger 8, i Vos 11, i Midthordland 55, i ytre Nordhordland 35 og i indre Nordhordland 25, tilsammen i det hele Amt 179.

Om **Mortaliteten** og Antallet af Fødte gives følgende Oplysninger: i ytre Søndhordland Døde 249, Fødte 462, altsaa Overskud af Fødte 213; i indre Søndhordland Døde 132, Fødte 326, Overskud 194; i ytre Hardanger Døde 176, Fødte 309, Overskud 133; i Midthordland med Undtagelse af Aarstad, Korskirken og Domkirkens Landsogne, Døde 356, Fødte 589, Overskud 233; i ytre Nordhordland Døde 260, Fødte 427, Overskud 167; i indre Nordhordland Døde 219, Fødte 468, Overskud 249.

Apotheker, offentlige Sygehuse og Badeindretninger findes ikke i Amtet.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Ytre Søndhordlands Distrikt: 1 Læge, boende i Stordøens Præstegjeld; ingen Jordemødre, 7 Hjælpevaccinatører.
2. Indre Søndhordlands Distrikt: 2 Læger, boende i Fjælberg; ingen Jordemødre, 5 Hjælpevaccinatører.
3. Ytre Hardangers Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Strandebarm og en i Kvinhered; 2 Jordemødre, 5 Hjælpevaccinatører.
4. Indre Hardangers Distrikt: 1 Læge, boende i Kinservik; 3 Jordemødre, 7 Hjælpevaccinatører.
5. Vos Distrikt: 1 Læge; 2 Jordemødre, 4 Hjælpevaccinatører.
6. Midthordlands Distrikt: 1 Distriktslæge, der

boer i Bergen; ingen Jordemødre, 9 Hjælpevaccinatører.

7. Indre Nordhordlands Distrikt: 1 Læge, boende i Haus; ingen Jordemødre, 6 Hjælpevaccinatører.

8. Ytre Nordhordlands Distrikt: 1 Læge, boende i Lindaas; ingen Jordemødre, 7 Hjælpevaccinatører.

XIII. Bergens By.

Sundhedstilstanden var i det Hele god, især i første Halvaar. Mod Sommerens Slutning forekom Diarrhoe temmelig hyppig, og i November herskede en udbredt Influenzaepidemi, der dog forløb meget mildt.

Dødligheden var større end sædvanligt i de nærmest foregaaende Aar, idet Antallet af samtlige Dødsfald i Bergens Stiftsprovsti opgik til 704 eller 18,6 pCt. over Middeldødligheden (594) i Femaaret 1851—55.

Sygdomsconstitutionen betegnes af de fleste Læger som catarrhalsk eller catarrhalsk-rheumatisk i første Halvaar, som gastrisk om Sommeren og adynamisk om Høsten.

Nervefeber forekom alene sporadisk og i det Hele sjelden. Paa Sygehuset indlagdes 50 Syge, hvoraf 16 i første, 16 i andet, 9 i tredje og 9 i fjerde Kvartal; 11 døde. Udenfor Sygehuset opgive 5 Læger at have behandlet 32 Tilfælde, hvoraf 7 endte dødlig. **Gastrisk Feber** bemærkedes hele Aaret, dog især i dets første Halvdel; som altid i de senere Aar Tilfældet medførte den Sygdom en i Forhold til Feberens Grad langsom Reconvalescents (O. Heiberg). 4 Læger opgive deraf 107 Tilfælde, hvoraf kun 1 med dødlig Udgang.

Af **Barselfeber** nævnes 11 Tilfælde, hvoraf 5 endte dødlig, og af andre Affectioner i Barselsengen 2 med Ooforitis, 1 med Pneumoni og 1 med Cholera.

Af **exanthematiske Sygdomme** viste Vandkopper sig enkeltvis især i Juni og Juli. Rosen, Urticaria, Herpes o. fl. forekom usædvanlig hyppig.

pig, Rosen især om Hösten som et Overgangsled mellem de gastriske Sygdomme om Sommeren og Influenzaepidemien i November (W. Martens). Ogsaa af Abscesser og Furuncles bemærkedes i Juni og Juli en paafaldende Mængde; selv efter ubetydelige Beskadigelser indtraadte ofte Suppuration med Phlebit, Hævelse i de nærliggende Kjertler og secundære Pusafsætninger.

Kighoste forekom meget sjelden; 3 Læger behandlede 13 Tilfælde deraf.

Strubehoste og **exsudativ Svælgbetændelse** vare ligeledes meget sjeldne; af den første Sygdom angives kun 1 Barn at være dødt, hos et andet foretoges Tracheotomi med heldigt Udfald (D. Martens). Simpel Halsbetændelse iagttoges hele Aaret.

Af **Kusma** anfører en Læge 3 Tilfælde.

Catarrhalfebre, Laryngiter og Bronchiter forekom hele Aaret, Sommeren ikke undtagen skjönt da sjeldnere. I October begyndte Influenza som Epidemien, naaede sin største Höide i November og aftog igjen temmelig hurtig i December, efterat have angrebet den største Del af Befolkningen. Sygdommen var i Regeln meget mild, og kun hos Ældre og Svækkede efterlod den undertiden en besværlig haardnakket Hoste. Hos scrophulöse Individuer syntes den at befordre Kjertelsygdommens Udvikling (Danielssen).

Betændelsessygdomme, navnlig i Brystorganerne, vare ikke meget hyppige. Paa Sygehuset indkom for Lungebetændelse 28, hvoraf 15 i første, 7 i andet, 2 i tredje og 4 i fjerde Kvartal; 9 døde. Udenfor Sygehuset behandlede 6 Læger 116 Syge, hvoraf 12 døde. Af andre Tilfælde nævnes 31 Pleuriter og 21 Peritonæiter, af hvilke sidste 5 endte dødlig. Hos en otteaarig Pige opstod et betydeligt Empyem, der fuldkommen helbrededes efter Punction (Lehmann).

Rheumatiske Febre forekom oftere; 4 Læger opgive deraf 52 Tilfælde hvoraf 3 med dødlig Udgang; paa Sygehuset indkom for samme 14 og døde 1. Chronisk Rheumatisme og forskellige Neuralgier hørte til de hyppigst forekommende Sygdomme.

Af **Koldfeber** nævnes alene 1 Tilfælde, der blev behandlet paa Sygehuset.

Diarrhoe og **Cholérine** vare i Löbet af Sommeren og især henimod Hösten temmelig almin-

delige. Enkelte Tilfælde optraadte meget alvorlig, men forløbe dog næsten altid gunstig; alene blandt smaae Börn indtraf ikke faae Dödsfald, og da som oftest under Phænomener af Hjernevattersot. En Læge havde saaledes 8 Börn døde i sin Praxis.

Gulsot forekom hyppigere end sædvanligt baade blandt Börn og Voxne.

Skjörbug herskede paa Slaveriet ligesom i det foregaaende Aar. Sygdommen begyndte med enkelte Tilfælde i Marts og April, tiltog i Maanederne fra Juli til September og aftog derpaa efterhaanden. Af omtrent 100 Fanger kom 48 under Behandling, dog alle paa 2 nær uden Afbrydelse i Arbeidet. Anstaltens Læge antager, at Aarsagen til dens regelmæssige Optraeden om Sommeren maa söges i de fugtige, i lavtliggende Murbygninger beliggende og aldrig af Solen beskinne Sovealocaler, hvorfor Sygdommen ogsaa indfinder sig om Vaaren, naar kunstig Opvarming ikke længer benyttes, og ophører om Hösten, naar denne igjen tiltrænges (Löberg). Paa Tugthuset, hvor Sygdommen i 1856 havde hersket epidemisk, viste sig i dette Aar kun 5 Tilfælde. Paa Byens Sygehus behandledes 2.

Syphilis blev sjelden Gjenstand for Behandling udenfor Sygehusene. Paa Bergens civile Sygehus indkom 38 med primære og 20 med secundære Tilfælde, hvorhos 3 med primære og 14 med secundære Tilfælde laae tilbage fra det foregaaende Aar. Ialt behandledes altsaa 75 Syge med 13,912 Forpleiningsdage eller 185,5 Dag for hver. Paa Lungegaardshospitalet behandledes 1 for primære og 15 for secundære syphilitiske Tilfælde. For **Gonorrhoe** behandledes paa förstnævnte Sygehus 11 og af 2 Læger i Byen 28 Individuer.

Fnat forekom fra og til men i det Hele sjelden; Byens tvende Fattiglæger behandlede 7 fattige Syge derfor, og paa Sygehuset indkom 11. Blandt Fangerne i Tugthuset var derimod Sygdommen meget hyppig.

Af **Spedalske** henlaae ved Udgangen af 1856 paa St. Jörgens Hospital 130; af disse døde i det paafølgende Aar 24, hvorimod 22 indkom; Belægget ved Udgangen af 1857 var altsaa 128. Paa Lungegaardshospitalet indkom 13, døde 4 og hjemsendtes 18; det tilbageværende Belæg af Spe-

dalske ved Aarets Slutning var ifølge Aarsberetningen for 1858 32. I Pleiestiftelsen No. 1, der traadte i Virksomhed 1ste Mai, indkom 255, hvoraf 25 døde og 28 hjemsendtes; tilbageværende Belæg altsaa 202. Udenfor Hospitalerne og Stiftelsen fandtes i Bergen 5 Spedalske, saa at det samlede Antal ved Aarets Slutning udgjorde 367.

Kjertelsyge og **Svindst** forekom almindelig, især den første. Af Svindst opgive 8 Læger 32 Dødsfald.

Blegsot var ligeledes som sædvanligt meget gjængs, og i endnu højere Grad var dette Tilfældet med:

Cardialgi og dyspeptiske Tilfælde i det Hele taget.

Af **Drankergalskab** behandledes paa Sygehuset 2 og af en Læge i Byen 4 Tilfælde; 2 af disse endte dødlig.

Lehmann omtaler en **Forgiftning** med Gammelost, der indtraf i 2 Familier, og hvorved 6 Personer i den ene og 5 i den anden fik heftig Cholerine, hvoraf dog alle kom sig. Osten var netop indkjøbt. — Skadelige Følger for Sundheden af arsenikholdige Tapeter bemærkedes oftere (O. Heiberg).

Veiriget var som sædvanligt i Bergen ustadigt. Vinteren var mild og uden synderlig Sne, Foraaret koldt; Begyndelsen og Enden af Sommeren temmelig varm, men Juni og Juli usædvanlig kolde og regnfulde. Høsten og Slutningen af Aaret udmærkede sig ved mildt, men meget regn- og stormfuldt Veir.

Den offentlige Hygieæne angives at være „saa slet som det vel er muligt“, og Sandsen derfor saa lidet vakt hos Befolkningen, at det uden alvorlig Indgriben fra Lovgivningens Side maa ansees som en Umulighed at faae raadet ordentlig Bod derpaa (Danielssen). Med Hensyn til Renlighed i det Hele taget, sunde Boliger for den fattigere Classe, Fødemidlernes Beskaffenhed osv. stod saaledes Meget tilbage at ønske. Manglerne i disse Henseender bleve først ret iøjnefaldende, efterat to ambulerende Læger vare ansatte til

at paase Alt Hygieænen betræffende. Deres Virken varede imidlertid kun 3 Maaneder, og da Controllen ophørte, tabte ogsaa den hos Publicum vakte Sands for større Renlighed sig snart, eftersom Politiet af Mangel paa tilstrækkeligt Personale ikke var istand til at udfolde den fornødne Virksomhed. En væsentlig Ulempe ligger i, at Byen er gjennemskaaren af Grøfter (Veiter), som optage alle Uhumskheder og fra en stor Del Gaarde ogsaa Natterenovationen, og derved ofte give Anledning til en afskyelig Stank. Da imidlertid en ny Ordning af Renovationsvæsenet var paatænkt, næredes Haab om at se dette Forhold rettet. Et stort Fremskridt var dog gjort ved at en ny Kirkegaard for Nykirkens, Korskirkens og Domkirkens Sogne var anlagt og tagen i Brug udenfor Byen, saa at Begravelser paa de gamle Kirkegaarde formodedes snart at ville aldeles ophøre (O. Heiberg). — Med Misbrug af spirituøse Drikke, især Øl, var det snarere værre end bedre.

Bemærkninger ved Medicinalvæsenet. O. Heiberg anser den for Stadsphysicus bestemte Gage af omtrent 150 Spd. for altfor liden baade i Forhold til Embedets Vigtighed og til den Tid, Forretningernes Udførelse kræver. Han anser det derfor for billigt, at Storthinget bevilger af Statscassen en passende Andel af Gagen for Stadsphysicus i Bergen, naar Communen dertil bidrager Sit, i Lighed med hvad der skede med det samme Embede i Throndhjem.

555 Individuer bleve **vaccinerede**, de fleste af den som offentlig Vaccinator ansatte Læge, enkelte ogsaa af de øvrige Practiserende.

Ingen **medico-legale Forretninger** anføres, uden forsaavidt Stadsphysicus oftere afgav mundtlig Erklæring om bedærvede Fødevarer.

Af **chirurgiske Operationer** udførtes paa Sygehuset 1 Amputation af Laaret, 2 af Skinnebenet, 1 af Penis, 1 Punction af Vandbræk, 1 Operation for Hareskaar, 1 Lithotomi, 1 Excisio calculi urethræ, 1 Discisio cataractæ, 1 Udrivning af Næsepolyp og enkelte Exstirpationer af forskellige Svulste. Udenfor Sygehuset foretoges 1 Amputation af Skinnebenet og 1 Depressio cataractæ.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne: 4 Vendinger, hvoraf den ene strax efter

Døden hos en Kone med Lungeapoplexi; svage Hjerteslag bemærkedes hos Fosteret, men fuldstændigt Liv lod sig ikke fremkalde (W. Martens); af de øvrige Børn nævnes 1 som dødfødt. 14 Tangforretninger fornemlig paa Grund af Vemangel eller trange Bækkenforholde; efter en, som foretoges paa Grund af Ecclampsii, døde Konen senere af Puerperalfeber; 5 af Fostrene vare dødfødte.

Som **Døde paa Barselseng** nævnes 6 Kvinder, deraf 5 af Barselfeber og 1 af Lungeapoplexi.

Om døde spæde Børn indeholde Medicinalberetningerne ingen Opgaver. Antallet af **Dødfødte** og inden 24 Timer efter Fødselen døde Børn var 40.

Af **Sygehuse** havdes Byens almindelige civile, et Sindssygeasyl, et midlertidigt Locale for det afbrændte Lungegaardshospital, St. Jørgens Hospital og den tæt udenfor Byen beliggende Pleiestiftelse No. 1 for Spedalske, hvilken sidste traadte i Virksomhed den 1ste Mai. Udgifterne til Sygebehandlingen paa St. Jørgens Hospital beløbe sig til 449 Spd. 37 Skill. Paa Tugthusets Sygestuer behandledes, foruden 26 med Skab, 44 Syge med 1601 Liggedage; Middeltallet af Liggedage var ikke fuldt $36\frac{1}{2}$. Udenfor Sygestuerne behandledes 137. Udgifterne til Medicin m. m. vare 69 Spd. 108 Skill. eller 40,4 Skill. for hver Syg. Paa Arbeidsanstalten behandledes 82 Syge med en Udgift til Medicin af 30 Spd. 42 Skill. eller 44,4 Skill. for hver Syg. Paa Bergenhus Fæstnings Sygestuer behandledes 72 Syge i 1590 Dage; Fangernes Antal var i Gjennemsnit 102. Udgifterne ved Sygebehandlingen, iberegnet for Gevaldigere med Koner og Børn, beløbe sig til 85 Spd.

Byens 2 **Apotheker** bleve visiterede og befundne i Orden. Svaneapotheket havde 2 examinerede Medhjælpere og 2 Disciple, Løveapotheket 1 Medhjælper og 2 Disciple.

Af **Badeindretninger** fandtes en paa Byens Sygehus, der kunde benyttes hele Aaret igennem, og en til Søbade om Sommeren udenfor Fæstningen. Begge bleve flittig søgte.

Medicinalpersonalet bestod af 13 Læger for-

uden Distriktslægen i Midthordland; 13 Jorde-mødre, samt 2 Dyrlæger.

XIV. Nordre Bergenhus Amt.

Sundhedstilstanden betegnes i det Hele som god. I de første Maaneder forekom saavel sporadiske som epidemiske Sygdomme sjældnere end sædvanligt, og den noget større Sygelighed, som senere indtraadte, betingedes hovedsagelig af lettere catarrhalske og tildels gastriske Affectioner uden videre Betydning. Om Høsten herskede en udbredt Influenzaepidemi, og Nervefeber forekom i smaae Epidemier fra og til hele Aaret. **Dødeligheden** var omtrent 5 pCt. under Middeldødeligheden (1339) i Fømaaret 1851-55; Antallet af samtlige Dødsfald udgjorde 1273.

Sygdomsconstitutionen var lidet udpræget, men antoges dog nærmest at maatte characteriseres som catarrhalsk eller catarrhalsk-rheumatisk i første Halvaar, som gastrisk om Sommeren og igjen catarrhalsk om Høsten og især mod Aarets Slutning.

Nervefeber forekom i indre Sogn til forskjellige Tider af Aaret, fornemlig i Lærdals Præstegjeld. Sygdommen var her begyndt allerede i det foregaaende Aar og vedvarede til ud i Marts, ophørte derpaa men vendte igjen tilbage først i Juli og August samt senere i December. Af 49 Behandlede i hele Distriktet kom 37 paa dette Præstegjeld; de øvrige 12 Tilfælde indtraf i Jostedal fra Mai til August. 4 døde. I ytre Sogn viste Nervefeber sig i smaae Epidemier hele Aaret. Af omtrent 100 Behandlede døde 5. — I Søndfjord tilsaa Distriktslægen 52 Syge, hvoraf 12 i første, 19 i andet, 5 i tredie og 16 i fjerde Kvar-tal; 3 døde. Af en privat Læge behandledes derhos i første Halvaar 31 i Førde, 15 i Jølster og 25 i indre Holmedals Præstegjeld, tilsammen 71, hvoraf 2 døde; 3 vare desuden bukkede under for Sygdommen, før Læge hentedes. Af samtlige i Distriktet Behandlede — 123 — vare 20 under 10 Aar, 36 mellem 10—20 Aar, 35 mellem 20—30 Aar, 17 mellem 30—40 Aar, 9 mellem 40—50 Aar, 17 mellem 50—60 Aar, 9 mellem 60—70 Aar, 17 mellem 70—80 Aar, 9 mellem 80—90 Aar, 17 mellem 90—100 Aar, 9 mellem 100—110 Aar, 17 mellem 110—120 Aar, 9 mellem 120—130 Aar, 17 mellem 130—140 Aar, 9 mellem 140—150 Aar, 17 mellem 150—160 Aar, 9 mellem 160—170 Aar, 17 mellem 170—180 Aar, 9 mellem 180—190 Aar, 17 mellem 190—200 Aar, 9 mellem 200—210 Aar, 17 mellem 210—220 Aar, 9 mellem 220—230 Aar, 17 mellem 230—240 Aar, 9 mellem 240—250 Aar, 17 mellem 250—260 Aar, 9 mellem 260—270 Aar, 17 mellem 270—280 Aar, 9 mellem 280—290 Aar, 17 mellem 290—300 Aar, 9 mellem 300—310 Aar, 17 mellem 310—320 Aar, 9 mellem 320—330 Aar, 17 mellem 330—340 Aar, 9 mellem 340—350 Aar, 17 mellem 350—360 Aar, 9 mellem 360—370 Aar, 17 mellem 370—380 Aar, 9 mellem 380—390 Aar, 17 mellem 390—400 Aar, 9 mellem 400—410 Aar, 17 mellem 410—420 Aar, 9 mellem 420—430 Aar, 17 mellem 430—440 Aar, 9 mellem 440—450 Aar, 17 mellem 450—460 Aar, 9 mellem 460—470 Aar, 17 mellem 470—480 Aar, 9 mellem 480—490 Aar, 17 mellem 490—500 Aar, 9 mellem 500—510 Aar, 17 mellem 510—520 Aar, 9 mellem 520—530 Aar, 17 mellem 530—540 Aar, 9 mellem 540—550 Aar, 17 mellem 550—560 Aar, 9 mellem 560—570 Aar, 17 mellem 570—580 Aar, 9 mellem 580—590 Aar, 17 mellem 590—600 Aar, 9 mellem 600—610 Aar, 17 mellem 610—620 Aar, 9 mellem 620—630 Aar, 17 mellem 630—640 Aar, 9 mellem 640—650 Aar, 17 mellem 650—660 Aar, 9 mellem 660—670 Aar, 17 mellem 670—680 Aar, 9 mellem 680—690 Aar, 17 mellem 690—700 Aar, 9 mellem 700—710 Aar, 17 mellem 710—720 Aar, 9 mellem 720—730 Aar, 17 mellem 730—740 Aar, 9 mellem 740—750 Aar, 17 mellem 750—760 Aar, 9 mellem 760—770 Aar, 17 mellem 770—780 Aar, 9 mellem 780—790 Aar, 17 mellem 790—800 Aar, 9 mellem 800—810 Aar, 17 mellem 810—820 Aar, 9 mellem 820—830 Aar, 17 mellem 830—840 Aar, 9 mellem 840—850 Aar, 17 mellem 850—860 Aar, 9 mellem 860—870 Aar, 17 mellem 870—880 Aar, 9 mellem 880—890 Aar, 17 mellem 890—900 Aar, 9 mellem 900—910 Aar, 17 mellem 910—920 Aar, 9 mellem 920—930 Aar, 17 mellem 930—940 Aar, 9 mellem 940—950 Aar, 17 mellem 950—960 Aar, 9 mellem 960—970 Aar, 17 mellem 970—980 Aar, 9 mellem 980—990 Aar, 17 mellem 990—1000 Aar, 9 mellem 1000—1010 Aar, 17 mellem 1010—1020 Aar, 9 mellem 1020—1030 Aar, 17 mellem 1030—1040 Aar, 9 mellem 1040—1050 Aar, 17 mellem 1050—1060 Aar, 9 mellem 1060—1070 Aar, 17 mellem 1070—1080 Aar, 9 mellem 1080—1090 Aar, 17 mellem 1090—1100 Aar, 9 mellem 1100—1110 Aar, 17 mellem 1110—1120 Aar, 9 mellem 1120—1130 Aar, 17 mellem 1130—1140 Aar, 9 mellem 1140—1150 Aar, 17 mellem 1150—1160 Aar, 9 mellem 1160—1170 Aar, 17 mellem 1170—1180 Aar, 9 mellem 1180—1190 Aar, 17 mellem 1190—1200 Aar, 9 mellem 1200—1210 Aar, 17 mellem 1210—1220 Aar, 9 mellem 1220—1230 Aar, 17 mellem 1230—1240 Aar, 9 mellem 1240—1250 Aar, 17 mellem 1250—1260 Aar, 9 mellem 1260—1270 Aar, 17 mellem 1270—1280 Aar, 9 mellem 1280—1290 Aar, 17 mellem 1290—1300 Aar, 9 mellem 1300—1310 Aar, 17 mellem 1310—1320 Aar, 9 mellem 1320—1330 Aar, 17 mellem 1330—1340 Aar, 9 mellem 1340—1350 Aar, 17 mellem 1350—1360 Aar, 9 mellem 1360—1370 Aar, 17 mellem 1370—1380 Aar, 9 mellem 1380—1390 Aar, 17 mellem 1390—1400 Aar, 9 mellem 1400—1410 Aar, 17 mellem 1410—1420 Aar, 9 mellem 1420—1430 Aar, 17 mellem 1430—1440 Aar, 9 mellem 1440—1450 Aar, 17 mellem 1450—1460 Aar, 9 mellem 1460—1470 Aar, 17 mellem 1470—1480 Aar, 9 mellem 1480—1490 Aar, 17 mellem 1490—1500 Aar, 9 mellem 1500—1510 Aar, 17 mellem 1510—1520 Aar, 9 mellem 1520—1530 Aar, 17 mellem 1530—1540 Aar, 9 mellem 1540—1550 Aar, 17 mellem 1550—1560 Aar, 9 mellem 1560—1570 Aar, 17 mellem 1570—1580 Aar, 9 mellem 1580—1590 Aar, 17 mellem 1590—1600 Aar, 9 mellem 1600—1610 Aar, 17 mellem 1610—1620 Aar, 9 mellem 1620—1630 Aar, 17 mellem 1630—1640 Aar, 9 mellem 1640—1650 Aar, 17 mellem 1650—1660 Aar, 9 mellem 1660—1670 Aar, 17 mellem 1670—1680 Aar, 9 mellem 1680—1690 Aar, 17 mellem 1690—1700 Aar, 9 mellem 1700—1710 Aar, 17 mellem 1710—1720 Aar, 9 mellem 1720—1730 Aar, 17 mellem 1730—1740 Aar, 9 mellem 1740—1750 Aar, 17 mellem 1750—1760 Aar, 9 mellem 1760—1770 Aar, 17 mellem 1770—1780 Aar, 9 mellem 1780—1790 Aar, 17 mellem 1790—1800 Aar, 9 mellem 1800—1810 Aar, 17 mellem 1810—1820 Aar, 9 mellem 1820—1830 Aar, 17 mellem 1830—1840 Aar, 9 mellem 1840—1850 Aar, 17 mellem 1850—1860 Aar, 9 mellem 1860—1870 Aar, 17 mellem 1870—1880 Aar, 9 mellem 1880—1890 Aar, 17 mellem 1890—1900 Aar, 9 mellem 1900—1910 Aar, 17 mellem 1910—1920 Aar, 9 mellem 1920—1930 Aar, 17 mellem 1930—1940 Aar, 9 mellem 1940—1950 Aar, 17 mellem 1950—1960 Aar, 9 mellem 1960—1970 Aar, 17 mellem 1970—1980 Aar, 9 mellem 1980—1990 Aar, 17 mellem 1990—2000 Aar, 9 mellem 2000—2010 Aar, 17 mellem 2010—2020 Aar, 9 mellem 2020—2030 Aar, 17 mellem 2030—2040 Aar, 9 mellem 2040—2050 Aar, 17 mellem 2050—2060 Aar, 9 mellem 2060—2070 Aar, 17 mellem 2070—2080 Aar, 9 mellem 2080—2090 Aar, 17 mellem 2090—2100 Aar, 9 mellem 2100—2110 Aar, 17 mellem 2110—2120 Aar, 9 mellem 2120—2130 Aar, 17 mellem 2130—2140 Aar, 9 mellem 2140—2150 Aar, 17 mellem 2150—2160 Aar, 9 mellem 2160—2170 Aar, 17 mellem 2170—2180 Aar, 9 mellem 2180—2190 Aar, 17 mellem 2190—2200 Aar, 9 mellem 2200—2210 Aar, 17 mellem 2210—2220 Aar, 9 mellem 2220—2230 Aar, 17 mellem 2230—2240 Aar, 9 mellem 2240—2250 Aar, 17 mellem 2250—2260 Aar, 9 mellem 2260—2270 Aar, 17 mellem 2270—2280 Aar, 9 mellem 2280—2290 Aar, 17 mellem 2290—2300 Aar, 9 mellem 2300—2310 Aar, 17 mellem 2310—2320 Aar, 9 mellem 2320—2330 Aar, 17 mellem 2330—2340 Aar, 9 mellem 2340—2350 Aar, 17 mellem 2350—2360 Aar, 9 mellem 2360—2370 Aar, 17 mellem 2370—2380 Aar, 9 mellem 2380—2390 Aar, 17 mellem 2390—2400 Aar, 9 mellem 2400—2410 Aar, 17 mellem 2410—2420 Aar, 9 mellem 2420—2430 Aar, 17 mellem 2430—2440 Aar, 9 mellem 2440—2450 Aar, 17 mellem 2450—2460 Aar, 9 mellem 2460—2470 Aar, 17 mellem 2470—2480 Aar, 9 mellem 2480—2490 Aar, 17 mellem 2490—2500 Aar, 9 mellem 2500—2510 Aar, 17 mellem 2510—2520 Aar, 9 mellem 2520—2530 Aar, 17 mellem 2530—2540 Aar, 9 mellem 2540—2550 Aar, 17 mellem 2550—2560 Aar, 9 mellem 2560—2570 Aar, 17 mellem 2570—2580 Aar, 9 mellem 2580—2590 Aar, 17 mellem 2590—2600 Aar, 9 mellem 2600—2610 Aar, 17 mellem 2610—2620 Aar, 9 mellem 2620—2630 Aar, 17 mellem 2630—2640 Aar, 9 mellem 2640—2650 Aar, 17 mellem 2650—2660 Aar, 9 mellem 2660—2670 Aar, 17 mellem 2670—2680 Aar, 9 mellem 2680—2690 Aar, 17 mellem 2690—2700 Aar, 9 mellem 2700—2710 Aar, 17 mellem 2710—2720 Aar, 9 mellem 2720—2730 Aar, 17 mellem 2730—2740 Aar, 9 mellem 2740—2750 Aar, 17 mellem 2750—2760 Aar, 9 mellem 2760—2770 Aar, 17 mellem 2770—2780 Aar, 9 mellem 2780—2790 Aar, 17 mellem 2790—2800 Aar, 9 mellem 2800—2810 Aar, 17 mellem 2810—2820 Aar, 9 mellem 2820—2830 Aar, 17 mellem 2830—2840 Aar, 9 mellem 2840—2850 Aar, 17 mellem 2850—2860 Aar, 9 mellem 2860—2870 Aar, 17 mellem 2870—2880 Aar, 9 mellem 2880—2890 Aar, 17 mellem 2890—2900 Aar, 9 mellem 2900—2910 Aar, 17 mellem 2910—2920 Aar, 9 mellem 2920—2930 Aar, 17 mellem 2930—2940 Aar, 9 mellem 2940—2950 Aar, 17 mellem 2950—2960 Aar, 9 mellem 2960—2970 Aar, 17 mellem 2970—2980 Aar, 9 mellem 2980—2990 Aar, 17 mellem 2990—3000 Aar, 9 mellem 3000—3010 Aar, 17 mellem 3010—3020 Aar, 9 mellem 3020—3030 Aar, 17 mellem 3030—3040 Aar, 9 mellem 3040—3050 Aar, 17 mellem 3050—3060 Aar, 9 mellem 3060—3070 Aar, 17 mellem 3070—3080 Aar, 9 mellem 3080—3090 Aar, 17 mellem 3090—3100 Aar, 9 mellem 3100—3110 Aar, 17 mellem 3110—3120 Aar, 9 mellem 3120—3130 Aar, 17 mellem 3130—3140 Aar, 9 mellem 3140—3150 Aar, 17 mellem 3150—3160 Aar, 9 mellem 3160—3170 Aar, 17 mellem 3170—3180 Aar, 9 mellem 3180—3190 Aar, 17 mellem 3190—3200 Aar, 9 mellem 3200—3210 Aar, 17 mellem 3210—3220 Aar, 9 mellem 3220—3230 Aar, 17 mellem 3230—3240 Aar, 9 mellem 3240—3250 Aar, 17 mellem 3250—3260 Aar, 9 mellem 3260—3270 Aar, 17 mellem 3270—3280 Aar, 9 mellem 3280—3290 Aar, 17 mellem 3290—3300 Aar, 9 mellem 3300—3310 Aar, 17 mellem 3310—3320 Aar, 9 mellem 3320—3330 Aar, 17 mellem 3330—3340 Aar, 9 mellem 3340—3350 Aar, 17 mellem 3350—3360 Aar, 9 mellem 3360—3370 Aar, 17 mellem 3370—3380 Aar, 9 mellem 3380—3390 Aar, 17 mellem 3390—3400 Aar, 9 mellem 3400—3410 Aar, 17 mellem 3410—3420 Aar, 9 mellem 3420—3430 Aar, 17 mellem 3430—3440 Aar, 9 mellem 3440—3450 Aar, 17 mellem 3450—3460 Aar, 9 mellem 3460—3470 Aar, 17 mellem 3470—3480 Aar, 9 mellem 3480—3490 Aar, 17 mellem 3490—3500 Aar, 9 mellem 3500—3510 Aar, 17 mellem 3510—3520 Aar, 9 mellem 3520—3530 Aar, 17 mellem 3530—3540 Aar, 9 mellem 3540—3550 Aar, 17 mellem 3550—3560 Aar, 9 mellem 3560—3570 Aar, 17 mellem 3570—3580 Aar, 9 mellem 3580—3590 Aar, 17 mellem 3590—3600 Aar, 9 mellem 3600—3610 Aar, 17 mellem 3610—3620 Aar, 9 mellem 3620—3630 Aar, 17 mellem 3630—3640 Aar, 9 mellem 3640—3650 Aar, 17 mellem 3650—3660 Aar, 9 mellem 3660—3670 Aar, 17 mellem 3670—3680 Aar, 9 mellem 3680—3690 Aar, 17 mellem 3690—3700 Aar, 9 mellem 3700—3710 Aar, 17 mellem 3710—3720 Aar, 9 mellem 3720—3730 Aar, 17 mellem 3730—3740 Aar, 9 mellem 3740—3750 Aar, 17 mellem 3750—3760 Aar, 9 mellem 3760—3770 Aar, 17 mellem 3770—3780 Aar, 9 mellem 3780—3790 Aar, 17 mellem 3790—3800 Aar, 9 mellem 3800—3810 Aar, 17 mellem 3810—3820 Aar, 9 mellem 3820—3830 Aar, 17 mellem 3830—3840 Aar, 9 mellem 3840—3850 Aar, 17 mellem 3850—3860 Aar, 9 mellem 3860—3870 Aar, 17 mellem 3870—3880 Aar, 9 mellem 3880—3890 Aar, 17 mellem 3890—3900 Aar, 9 mellem 3900—3910 Aar, 17 mellem 3910—3920 Aar, 9 mellem 3920—3930 Aar, 17 mellem 3930—3940 Aar, 9 mellem 3940—3950 Aar, 17 mellem 3950—3960 Aar, 9 mellem 3960—3970 Aar, 17 mellem 3970—3980 Aar, 9 mellem 3980—3990 Aar, 17 mellem 3990—4000 Aar, 9 mellem 4000—4010 Aar, 17 mellem 4010—4020 Aar, 9 mellem 4020—4030 Aar, 17 mellem 4030—4040 Aar, 9 mellem 4040—4050 Aar, 17 mellem 4050—4060 Aar, 9 mellem 4060—4070 Aar, 17 mellem 4070—4080 Aar, 9 mellem 4080—4090 Aar, 17 mellem 4090—4100 Aar, 9 mellem 4100—4110 Aar, 17 mellem 4110—4120 Aar, 9 mellem 4120—4130 Aar, 17 mellem 4130—4140 Aar, 9 mellem 4140—4150 Aar, 17 mellem 4150—4160 Aar, 9 mellem 4160—4170 Aar, 17 mellem 4170—4180 Aar, 9 mellem 4180—4190 Aar, 17 mellem 4190—4200 Aar, 9 mellem 4200—4210 Aar, 17 mellem 4210—4220 Aar, 9 mellem 4220—4230 Aar, 17 mellem 4230—4240 Aar, 9 mellem 4240—4250 Aar, 17 mellem 4250—4260 Aar, 9 mellem 4260—4270 Aar, 17 mellem 4270—4280 Aar, 9 mellem 4280—4290 Aar, 17 mellem 4290—4300 Aar, 9 mellem 4300—4310 Aar, 17 mellem 4310—4320 Aar, 9 mellem 4320—4330 Aar, 17 mellem 4330—4340 Aar, 9 mellem 4340—4350 Aar, 17 mellem 4350—4360 Aar, 9 mellem 4360—4370 Aar, 17 mellem 4370—4380 Aar, 9 mellem 4380—4390 Aar, 17 mellem 4390—4400 Aar, 9 mellem 4400—4410 Aar, 17 mellem 4410—4420 Aar, 9 mellem 4420—4430 Aar, 17 mellem 4430—4440 Aar, 9 mellem 4440—4450 Aar, 17 mellem 4450—4460 Aar, 9 mellem 4460—4470 Aar, 17 mellem 4470—4480 Aar, 9 mellem 4480—4490 Aar, 17 mellem 4490—4500 Aar, 9 mellem 4500—4510 Aar, 17 mellem 4510—4520 Aar, 9 mellem 4520—4530 Aar, 17 mellem 4530—4540 Aar, 9 mellem 4540—4550 Aar, 17 mellem 4550—4560 Aar, 9 mellem 4560—4570 Aar, 17 mellem 4570—4580 Aar, 9 mellem 4580—4590 Aar, 17 mellem 4590—4600 Aar, 9 mellem 4600—4610 Aar, 17 mellem 4610—4620 Aar, 9 mellem 4620—4630 Aar, 17 mellem 4630—4640 Aar, 9 mellem 4640—4650 Aar, 17 mellem 4650—4660 Aar, 9 mellem 4660—4670 Aar, 17 mellem 4670—4680 Aar, 9 mellem 4680—4690 Aar, 17 mellem 4690—4700 Aar, 9 mellem 4700—4710 Aar, 17 mellem 4710—4720 Aar, 9 mellem 4720—4730 Aar, 17 mellem 4730—4740 Aar, 9 mellem 4740—4750 Aar, 17 mellem 4750—4760 Aar, 9 mellem 4760—4770 Aar, 17 mellem 4770—4780 Aar, 9 mellem 4780—4790 Aar, 17 mellem 4790—4800 Aar, 9 mellem 4800—4810 Aar, 17 mellem 4810—4820 Aar, 9 mellem 4820—4830 Aar, 17 mellem 4830—4840 Aar, 9 mellem 4840—4850 Aar, 17 mellem 4850—4860 Aar, 9 mellem 4860—4870 Aar, 17 mellem 4870—4880 Aar, 9 mellem 4880—4890 Aar, 17 mellem 4890—4900 Aar, 9 mellem 4900—4910 Aar, 17 mellem 4910—4920 Aar, 9 mellem 4920—4930 Aar, 17 mellem 4930—4940 Aar, 9 mellem 4940—4950 Aar, 17 mellem 4950—4960 Aar, 9 mellem 4960—4970 Aar, 17 mellem 4970—4980 Aar, 9 mellem 4980—4990 Aar, 17 mellem 4990—5000 Aar, 9 mellem 5000—5010 Aar, 17 mellem 5010—5020 Aar, 9 mellem 5020—5030 Aar, 17 mellem 5030—5040 Aar, 9 mellem 5040—5050 Aar, 17 mellem 5050—5060 Aar, 9 mellem 5060—5070 Aar, 17 mellem 5070—5080 Aar, 9 mellem 5080—5090 Aar, 17 mellem 5090—5100 Aar, 9 mellem 5100—5110 Aar, 17 mellem 5110—5120 Aar, 9 mellem 5120—5130 Aar, 17 mellem 5130—5140 Aar, 9 mellem 5140—5150 Aar, 17 mellem 5150—5160 Aar, 9 mellem 5160—5170 Aar, 17 mellem 5170—5180 Aar, 9 mellem 5180—5190 Aar, 17 mellem 5190—5200 Aar, 9 mellem 5200—5210 Aar, 17 mellem 5210—5220 Aar, 9 mellem 5220—5230 Aar, 17 mellem 5230—5240 Aar, 9 mellem 5240—5250 Aar, 17 mellem 5250—5260 Aar, 9 mellem 5260—5270 Aar, 17 mellem 5270—5280 Aar, 9 mellem 5280—5290 Aar, 17 mellem 5290—5300 Aar, 9 mellem 5300—5310 Aar, 17 mellem 5310—5320 Aar, 9 mellem 5320—5330 Aar, 17 mellem 5330—5340 Aar, 9 mellem 5340—5350 Aar, 17 mellem 5350—5360 Aar, 9 mellem 5360—5370 Aar, 17 mellem 5370—5380 Aar, 9 mellem 5380—5390 Aar, 17 mellem 5390—5400 Aar, 9 mellem 5400—5410 Aar, 17 mellem 5410—5420 Aar, 9 mellem 5420—5430 Aar, 17 mellem 5430—5440 Aar, 9 mellem 5440—5450 Aar, 17 mellem 5450—5460 Aar, 9 mellem 5460—5470 Aar, 17 mellem 5470—5480 Aar, 9 mellem 5480—5490 Aar, 17 mellem 5490—5500 Aar, 9 mellem 5500—5510 Aar, 17 mellem 5510—5520 Aar, 9 mellem 5520—5530 Aar, 17 mellem 5530—5540 Aar, 9 mellem 5540—5550 Aar, 17 mellem 5550—5560 Aar, 9 mellem 5560—5570 Aar, 17 mellem 5570—5580 Aar, 9 mellem 5580—5590 Aar, 17 mellem 5590—5600 Aar, 9 mellem 5600—5610 Aar, 17 mellem 5610—5620 Aar, 9 mellem 5620—5630 Aar, 17 mellem 5630—5640 Aar, 9 mellem 5640—5650 Aar, 17 mellem 5650—5660 Aar, 9 mellem 5660—5670 Aar, 17 mellem 5670—5680 Aar, 9 mellem 5680—5690 Aar, 17 mellem 5690—5700 Aar, 9 mellem 5700—5710 Aar, 17 mellem 5710—5720 Aar, 9 mellem 5720—5730 Aar, 17 mellem 5730—5740 Aar, 9 mellem 5740—5750 Aar, 17 mellem 5750—5760 Aar, 9 mellem 5760—5770 Aar, 17 mellem 5770—5780 Aar, 9 mellem 5780—5790 Aar, 17 mellem 5790—5800 Aar, 9 mellem 5800—5810 Aar, 17 mellem 5810—5820 Aar, 9 mellem 5820—5830 Aar, 17 mellem 5830—5840 Aar, 9 mellem 5840—5850 Aar, 17 mellem 5850—5860 Aar, 9 mellem 5860—5870 Aar, 17 mellem 5870—5880 Aar, 9 mellem 5880—5890 Aar, 17 mellem 5890—5900 Aar, 9 mellem 5900—5910 Aar, 17 mellem 5910—5920 Aar, 9 mellem 5920—5930 Aar, 17 mellem 5930—5940 Aar, 9 mellem 5940—5950 Aar, 17 mellem 5950—5960 Aar, 9 mellem 5960—5970 Aar, 17 mellem 5970—5980 Aar, 9 mellem 5980—5990 Aar, 17 mellem 5990—6000 Aar, 9 mellem 6000—6010 Aar, 17 mellem 6010—6020 Aar, 9 mellem 6020—6030 Aar, 17 mellem 6030—6040 Aar, 9 mellem 6040—6050 Aar, 17 mellem 6050—6060 Aar, 9 mellem 6060—6070 Aar, 17 mellem 6070—6080 Aar, 9 mellem 6080—6090 Aar, 17 mellem 6090—6100 Aar, 9 mellem 6100—6110 Aar, 17 mellem 6110—6120 Aar, 9 mellem 6120—6130 Aar, 17 mellem 6130—6140 Aar, 9 mellem 6140—6150 Aar, 17 mellem 6150—6160 Aar, 9 mellem 6160—6170 Aar, 17 mellem 6170—6180 Aar, 9 mellem 6180—6190 Aar, 17 mellem 6190—6200 Aar, 9 mellem 6200—6210 Aar, 17 mellem 6210—6220 Aar, 9 mellem 6220—6230 Aar, 17 mellem 6230—6240 Aar, 9 mellem 6240—6250 Aar, 17 mellem 6250—6260 Aar, 9 mellem 6260—6270 Aar, 17 mellem 6270—6280 Aar, 9 mellem 6280—6290 Aar, 17 mellem 6290—6300 Aar, 9 mellem 6300—6310 Aar, 17 mellem 6310—6320 Aar, 9 mellem 6320—6330 Aar, 17 mellem 6330—6340 Aar, 9 mellem 6340—6350 Aar, 17 mellem 6350—6360 Aar, 9 mellem 6360—6370 Aar, 17 mellem 6370—6380 Aar, 9 mellem 6380—6390 Aar, 17 mellem 6390—6400 Aar, 9 mellem 6400—6410 Aar, 17 mellem 6410—6420 Aar, 9 mellem 6420—6430 Aar, 17 mellem 6430—6440 Aar, 9 mellem 6440—6450 Aar, 17 mellem 6450—6460 Aar, 9 mellem 6460—6470 Aar, 17 mellem 6470—6480 Aar, 9 mellem 6480—6490 Aar, 17 mellem 6490—6500 Aar, 9 mellem 6500—6510 Aar, 17 mellem 6510—6520 Aar, 9 mellem 652

—50 Aar, 3 mellem 50—60 Aar og 3 over 60 Aar. Sygdommen begyndte hos de Fleste som en rheumatisk eller catarrhalsk Feber; Complication med Bronchit eller Lungebetændelse bemærkedes kun meget sjelden (Hammer). — I Nordfjord var Nervefeber temmelig hyppig fra Marts Maanedes Begyndelse til udover Sommeren, uden at Distriktslægen anfører Antallet af Behandlede og Døde. Af en privat Læge behandledes 16 sporadiske Tilfælde i Februar—April. Fra det hele Amt med Undtagelse af Nordfjords Lægedistrikt opgives saaledes 272 Tilfælde med 14 Dødsfald. Den abdominelle Sygdomsform var overalt fremherskende, og Smitte lod sig oftere paavise. Som Steder, der i denne Henseende maatte antages at bidrage meget til Sygdommens Opkomst og Udbredning, nævnes de stærkt overfyldte og urenlige Bondeløgier i Bergen, til hvis Stadsphysicus Anmeldelse derom var gjort (Hammer).

Af **Barselfeber** nævnes 1 Tilfælde med dødlig Udgang i indre Sogn.

Af **Vandkopper** behandledes 3 Tilfælde i Eids Præstegjeld i Nordfjord.

Mæslinger skulle have vist sig i de indre Dele af Nordfjords Distrikt om Høsten og mod Aarets Slutning, uden at dog noget Tilfælde deraf kom til Lægens Iagttagelse. Det Samme gjælder ligeledes om

Kighoste, hvoraf enkelte Tilfælde skulle være forekomne i September og October.

For **exsudativ Svælgbetændelse** behandledes i andet Fjerdingaar 8 Individuer i Askevolds Præstegjeld. Et 4aarigt Barn, for hvem Lægebehandling først paakaldtes, efterat Luftrøret var angrebet, døde.

Kusma var temmelig almindelig i de indre Præstegjælde af Søndfjords Distrikt i Maanederne Januar, Februar og Mai.

Catarrhalske Sygdomme omtales fra alle Lægedistrikter med Undtagelse af indre Sogn som meget hyppige om Høsten, især i Slutningen af October og i November, da de antog Character af Influenza og angreb en stor Del af Befolkningen. I Nordfjord syntes Epidemien at udbrede sig fra Öst mod Vest. Under dens Optræden

herskede i dette Distrikt yderst skarpe sydøstlige og sydvestlige Vinde, hvorimod Veirliget i ytre Sogn samtidig var meget mildt og regnfuldt. I Søndfjord forekom ogsaa om Foraaret en liden Influenzaepidemi (Hammer).

Brystbetændelser indtraf som sædvanligt især om Foraaret, men bleve kun sjeldnere Gjenstand for Lægens Iagttagelse, da Almuen mest behandlede denne Sygdom paa egen Haand. 3 Læger opgive 18 Tilfælde, hvoraf 2 endte dødlig. Af andre Betændelser behandlede Distriktslægen i indre Sogn 7 Tilfælde af Enterit, hvoraf de 5 med dødlig Udgang; den store Dødlighed antoges for en Del at maatte tilskrives, at Lægehjælp søgtes for silde, selv efter at Tegn paa Gangren var indtraadt.

Rheumatisme forekom stadig baade som acut og chronisk; 3 Læger opgive at have behandlet 28 Tilfælde af den første og 82 af den anden Form. Den temmelig hyppige Forekomst af Hjertesygdomme antages at staa i Forbindelse hermed (Chr. Hirsch).

Af **Blodgang** iagttoges 7 Tilfælde i Søndfjord, hvoraf de 6 blandt Børn; 1 af disse døde.

Gastriske Affectioner, fornemlig Diarrhoe og tildels Cholera, forekom til forskjellige Tider af Aaret, dog især fra Juli til September. Cappelen i Nordfjord, der i Aarets Løb behandlede 111 Tilfælde af Diarrhoe, hvoraf Halvparten var forbunden med blodige Udtømmelser, og alle havde været mindst fjorten Dage, før Lægehjælp søgtes; anfører, at denne Sygdom især pleier at opstaa under og efter Fiskerierne i Februar, Marts samt April Maaneder og kun undtagelsesvis hos Andre end de ved Fiskeriet eller Fangstens Tilvirkning beskæftigede Personer.

Syphilis omtales kun af Distriktslægen i indre Sogn, hvorfra 4 Tilfælde vare indlagte paa Bergens civile Sygehus. Cappelen behandlede 82 Gonorrhoeer, hovedsagelig hos forbireisende Søfolk fra Bergen og Östlandet.

Fnat, som i flere Aar havde været i stadigt Aftagende i indre Sogn, viste sig der igjen noget hyppigere, fornemlig i Sogndals Præstegjeld, hvor en omstreifende, stærkt befængt Kvindespersion i høi Grad havde udbredt Smitten. I Søndfjord

sporede gode Resultater efter den af Distriktslægen bevirkede Foranstaltning med Uddeling af Wiener-salve til Sundhedscommissionernes Medlemmer, idet Midlet søgtes af Almuen med Begjærighed. I Nordfjord var Sygdommen endda temmelig almindelig i hele Distriktet, dog kanske noget mindre end før i de ytre Præstegjelde.

Antallet af **Spedalske** i Amtet var ved Udgangen af 1856 606; heraf døde 58 i Aarets Løb, 187 indlagdes i Stiftelse eller udflyttede, hvoraf 2 til Amerika, og 2 befandtes at være feilagtig opførte som spedalske; af nye Tilfælde iagttoges 127, hvoraf døg 101 som overseede allerede skulde have været medtagne ved Tællingen i 1856. Antallet ved Udgangen af 1857 skulde altsaa efter dette være 486, men er i Aarsberetningen for 1858 berigtiget til 485.

Kjertelsyge var som sædvanligt hyppig at træffe i indre Sogn, og 12 Syge kom der under Behandling. I de ytre Dele af Nordfjord syntes dens Forekomst at være noget sjeldnere end forhen (Cappelen). Af **Svindstot** opgive 4 Læger 6 Dødsfald; denne Sygdom angives fremdeles som meget sjelden fra Nordfjord.

Blegsot og Menstruationsanomalier forekom temmelig hyppig.

Cardialgi var den Sygdom, hvorfor der hyp-

pigst søgtes Raad; 2 Læger opgive 86 Tilfælde deraf. Ogsaa **Ormsygdom** var almindelig.

Af **chirurgiske** Tilfælde forekom Værkefingre og Bylder saa hyppig i Søndfjord i Løbet af Sommeren og Høsten, at de af Distriktslægen betegnes som epidemiske. I Nordfjord vare Værkefingre derimod noget sjeldnere end i de foregaaende Aar, som det antoges paa Grund af at Vaarsildfisket, som især forarsager disse Affectioner, dette Aar mislykkedes.

Veirliget skildres fra Søndfjord som stormende og ublidt i de første 2 Maaneder, medens Marts, April og Mai udmærkede sig ved varm og tør Luft. Juli var igjen meget fugtig og saaledes ogsaa Høstmaanederne. December var meget stormende med Hagel og Torden, men derhos saa mild, at Planterne vedbleve at staae grønne og tildels blomstrende lige til Juletider. Afgrøden formentes at være som i et Middelsaar baade med Hensyn til Kvantitet og Kvalitet, dog var Potetessygdom temmelig almindelig, og Høavlingen usædvanlig rigelig. Temperaturforholdene angives af Distriktslægen, der boer i ytre Holmedal, saaledes:

Maaned.	Middel-Temperatur.	Höieste Temperatur.	Laveste Temperatur.	Klare Dage.	Maaned.	Middel-Temperatur.	Höieste Temperatur.	Laveste Temperatur.	Klare Dage.
Januar . . .	+ 2,2 ^o R.	+ 7	+ 11	12	Juli	+ 10	+ 18	+ 4	2
Februar . .	+ 1,8	+ 6,5	+ 6	5	August . .	+ 11,5	+ 20	+ 4	13
Marts . . .	+ 2	+ 6	+ 6	17	September	+ 9,2	+ 17,5	+ 1	11
April	+ 3,2	+ 11	+ 4	17	October . .	+ 6,8	+ 12	+ 1	10
Mai	+ 7,5	+ 20	+ 1	17	November .	+ 4,9	+ 10	+ 2,5	7
Juni	+ 8,5	+ 20	+ 1,5	14	December .	+ 5,3	+ 11	+ 2	4

Med Hensyn til **Levemaaden** klages fremdeles over Næringsmidlernes Ensformighed og Mangel paa nærende Bestanddele. I Nordfjord brugtes selv de simpleste Kryderier saasom Thimian og Karve yderst sjelden, og Potetes var den eneste Rodfrugt, som dyrkedes. Nydelsen af Brændevin vedblev i dette Distrikt at være meget almindelig, især i Nærheden af Udsalgsstederne,

hvoraf der fandtes flere. Den Anskuelse, at Brændevinsudsalg skulde være fornødent for Fiskerne, antoges at være feilagtig; idet „den daglige Erfaring under Vaarsildfiskeriet viser, at Fiskeren, netop som Fiskeriet er i fuld Gang, og han lider mest Ondt, ikke giver sig Tid til at hente Brændevin. Dette sker blot medens han venter paa Fisket, samt naar han forlader Fiske-

værene.“ For at hemme denne Hang til Drik foreslaaes ved Siden af de moralske Midler at anvende i sin fulde Udstrækning alle de Midler, som Lovgivningen hjemler Ret til at bruge for at fordyre Brændevinet (Cappelen). Almuens Klædedragt var flere Steder bleven betydelig bedre, hvortil foruden en forbedret Formuesforfatning fornemlig Omgangen med Fiskere fra sydligere Steder havde bidraget meget.

Fattigsygepleien udførtes som forhen for Amtscommunens Regning. I Søndfjord tilsaae Distriktslægen 28 Fattige i Askevolds, Kin's og ytre Holmedals Præstegjelde; i de 3 øvrige til Distriktet hørende Præstegjelde, hvor Tilsynet var overdraget en privat Læge, behandledes 38 i første Halvaar. Læge benyttedes flittig i Nordfjord, mindre derimod de examinerede Jordemødre. Savnet af et Sygehus inden Amtet føltes stærkt, da Transporten af Syge til Bergen, som baade bekostelig og besværlig, alene i sjeldne Tilfælde kunde finde Sted.

Ved Oprettelsen af 4 nye Distriktslægembeder i Amtet blev disses Antal i det Hele forøget til 8, nemlig: Lærdals Distrikt, indbefattende Lærdals og Aurlands Præstegjelde samt Gaardene Frønningen med underliggende Brug og Thingestad af Fresvik Annex Sogn til Legangers Præstegjeld. Indre Sogns Distrikt, indbefattende Sogndals, Hafslo, Jostedals og Lysters Præstegjelde. Midtre Sogns Distrikt, indbefattende Legangers Præstegjeld med Undtagelse af ovennævnte Gaarde Frønningen og Thingestad, samt Balestrands og Viks Præstegjelde. Ytre Sogns Distrikt, indbefattende Ladviks og Evindviks Præstegjelde. Indre Søndfjords Distrikt, indbefattende indre Holmedals, Førde og Jølsters Præstegjelde. Ytre Søndfjords Distrikt, indbefattende ytre Holmedals og Askevolds Præstegjelde samt Kin's Præstegjeld med Undtagelse af Bremanger Sogn. Indre Nordfjords Distrikt, indbefattende Gloppens, Indvikens og Stryns Præstegjelde samt Horningdalens Annex Sogn til Eids Præstegjeld. Ytre Nordfjords Distrikt, indbefattende Eids Præstegjeld med Undtagelse af Horningdalens Sogn, Davikens og Selø Præstegjelde samt Bremanger Sogn af Kin's Præstegjeld.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde 1999. I Jostedals Præstegjeld samt i Tønjums og Borgunds Sogne af Lærdals Præstegjeld var ingen Vaccination udført, dels paa Grund af det ringe Antal Uvaccinerede, som fandtes, og dels formedelst Hjælpevaccinatorens Sygelighed. I Holmedals og Dale Sogne i Søndfjord vaccinerede Distriktslægen.

Af **medico-legale Forretninger** afholdtes 1 i Anledning af Overfald, 1 i Anledning af Confiscation af et Parti bedærvet Vaarsild, 2 i Anledning af Drab; 1 Obduction over en Person, der fandtes hængende med Hænderne bundne paa Ryggen, 1 over en Person, der var død efter et Skudskaar i Hoften, 3 over nyfødte Børn, hvoraf 2 fødte i Dølgemaal. Endvidere afgaves en Erklæring om en Delinvents Sindstilstand, og en om hvorvidt Rævekage, anvendt i en stor Dosis, kunde have bevirket et Barns Død.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: i indre Sogn behandledes 5 for religiøst Vanvid, hvoraf 3 helbrededes, 1 — en 60aarig Kone, der i et maniacalsk Anfald afhug sin venstre Forarm — døde paa Hospitalet i Bergen, og 1 indlagdes i Asylet sammesteds. Af Distriktets chroniske Sindssyge forpleiedes 9 i Hjemmet og 1 paa Asylet i Bergen. I Askevolds, Kin's og ytre Holmedals Præstegjelde vare 3 fattige Sindssyge i privat Forpleining i Hjemmet og 2 i Bergens Asyl. Den private Læge i Førde behandlede et Tilfælde af Melancholi og afgav en Erklæring om en Sindssyg, der senere forlod den Mand, hos hvem han var hensat til Bevogtning, og spørløst forsvandt.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 2 for Vandbrok og 2 Répositioner af luxerede Skuldreled.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne: 2 Vendinger paa Grund af Tværleie og med heldigt Udfald for Moder og Barn. 8 Tangforretninger, hovedsagelig paa Grund af Vemangel eller Bækkensnæverhed og i et Tilfælde Fremfald af Navlesnoren. 2 af Børnene vare dødfødte, de øvrige levede.

Som **Døde paa Barselseng** opgives fra indre Sogn 5, fra ytre Sogn 4, fra Søndfjord 6 og fra

Nordfjord 11' tilsammen i Amtet 26. 2 Fødende, en i Førde og en i Selø, døde uforløste; til den sidstnævnte ankom Lægen 10 á 12 Minuter, før end Døden indtrådte. Fødselsarbeidet havde varet i 8 Dage, Hovedet stod stærkt indkilet i Bækkenet; Fosterets Død var sikker, hvorfor heller ikke Keisersnit foretoges (Cappelen).

Af **Börn under 1 Aars Alder** døde i indre Sogn 48 og i Søndfjord 71.

Antallet af **Dödfödde** og inden 24 Timer efter Fødselen døde Börn var i indre Sogn 28, i ytre Sogn 27, i Søndfjord 26 og i Nordfjord 26, tilsammen i Amtet 107.

Om Mortaliteten iøvrigt og Antallet af Fødte oplyses Følgende: i indre Sogn Døde 229, Fødte 545, altsaa Overskud af Fødte 316; i ytre Sogn Døde 279, Fødte 593, Overskud 314; i Søndfjord Døde 411, Fødte 797, Overskud 386.

Apotheket paa Lærdalsören fandtes ved Visitationen i Orden. — Af **Badeindretninger** havde et Par private i Søndfjord og Nordfjord.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Indre Sogns Distrikt: 1 Læge, boende i Sogndal; 4 Jordemødre, 6 Hjelpevaccinatorer.
2. Ytre Sogns Distrikt: 1 Læge, boende i Vik; 6 Jordemødre, 9 Hjelpevaccinatorer.
3. Søndfjords Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i ytre Holmedal og en i Førde; 3 Jordemødre, 10 Hjelpevaccinatorer.
4. Nordfjords Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Eid og en i Selø; 6 Jordemødre, 12 Hjelpevaccinatorer.

XV. Romsdals Amt.

Sundhedstilstanden var i det Høle taget god. Vistnok forekom flere Sygdomme, navnlig Kighoste, Mæslinger og Influenza epidemisk i den største Del af Amtet; men de vare gjerne milde i sin Optræden og krævede, især de to sidstnævnte Sygdomme, kun sjældnere noget Offer. Alene fra indre Romsdals Lægedistrikt angives

saavel epidemiske som sporadiske Sygdomme at have været hyppigere end sædvanligt. **Dødligheden** var 3,5 pCt. under Middeldødligheden (1430) i Femaaret 1851—55; Antallet af samtlige Dødsfald udgjorde 1381.

Den catarrhalske **Sygdomsconstitution** var forherskende, dog ikke i nogen høi Grad. I de første og sidste Maaneder af Aaret viste den paa enkelte Steder Tilbøielighed til Overgang i den inflammatoriske, og om Sommeren tabte den sig næsten overalt og blev indifferent. Fra ytre Nordmøre anføres Sygdomsconstitutionen som væsentlig adynamisk.

Nervefeber forekom mest sporadisk eller i smaae begrænsede Epidemier. Amtets samtlige Læger opgive at have behandlet 191 Syge, hvoraf 10 døde, et Antal, der ikke naaer Halvparten af det tilsvarende i de nærmest foregaaende Aar. Hyppigst optraadte Sygdommen i ytre Nordmøre, hvor Distriktslægen behandlede 55 Tilfælde, hvoraf døg intet medførte Døden; et stort Antal Syge kom derhos paa Grund af Distriktets Udstrækning i Forbindelse med herskende Uveir ikke under Lægebehandling. I Christiansund behandlede 18 Tilfælde, hvoraf 4 med dødlig Udgang. I indre Nordmøre, hvor Nervefeber pleier at være meget almindelig, viste den sig dette Aar saa godt som ikke, naar undtages i Stangeviks Præstegjeld, hvorhen Smitten bragtes ved syge hjemvendende Fiskere. Fra Begyndelsen af Januar til Udgangen af Mai angrebes og behandlede her 31 og døde 2; iøvrigt kom kun et Par Tilfælde under Behandling i det hele Distrikt. I ytre Romsdals Distrikt viste Sygdommen sig hist og her i første og sidste Fjerdingaar, saaledes i Hustad, Vaagø og Kleve Sogne tilsammen 17 Tilfælde, der alle forløbe heldig. I indre Romsdals Distrikt iagttoges kun 6 sporadiske Tilfælde. Af de søndmørske Distrikter udmærkede især østre Søndmøre sig ved Sygdommens sjældne Forekomst, idet kun et eneste Tilfælde, der skrev sig fra Fisket, var Distriktslægen bekjendt. I nordre Søndmøre var Sygdommen noget hyppigere fornemlig i Borgunds Præstegjeld fra Februar til Mai; i Aalesund behandlede 7 Syge og i Landdistriktet 31; 4 døde. I søndre Søndmøre iagtto-

ges til forskellige Tider paa Aaret 22 Tilfælde, hvoraf intet medførte Døden.

Af **Barselfeber** nævnes fra søndre og nordre Søndmøre samt ytre og indre Romsdal 6 Tilfælde, hvoraf 4 med dødlig Udgang. I Stangeviks Præstegjeld skal Sygdommen være meget sjelden, den derværende private Læge havde i Løbet af 7 Aar kun seet 2 Tilfælde deraf.

Vandkopper iagttoges i Aalesund og Christiansund, paa sidstnævnte Sted om Høsten.

Herpes zoster betegnes som epidemisk forekommende i søndre Søndmøre fra Januar til April; 12 kom under Behandling (S. Høegh).

Mæslinger herskede epidemisk i det hele Amt med Undtagelse af søndre Søndmøre, hvor kun nogle faae Tilfælde viste sig, og ytre Nordmøre, hvor Sygdommen vel forekom i Christiansund, men intet Tilfælde paa Landet var Distriktslægen bekjendt. Epidemien var tildels allerede begyndt i Slutningen af det foregaaende Aar, og naaede sin største Udbredning i Begyndelsen af dette, hvorefter den aftog udover Vaaren og paa de fleste Steder ophørte i Løbet af Sommeren. Alene i indre Nordmøre vedvarede Sygdommen hele Aaret. Characteren var i Regelen mild, og i enkelte Distrikter hentedes aldrig Læge til de Syge. Foruden Børn angrebes ogsaa Voxne, og disse gjerne haardest (Thome). Efter Mæslingernes Ophør optraadte om Høsten i Christiansund en rubeolalignende Sygdomsform, der iøvrigt forløb uden nogensomhelst alvorligere Betydning.

Kighoste gik ligeledes epidemisk i det hele Amt med Undtagelse af de samme to Distrikter, søndre Søndmøre og ytre Nordmøre, hvor heller ikke Mæslinger vare iagttagne som Epidemii. Paa de fleste Steder optraadte Sygdommen allerede samtidig med Mæslingerne, paa enkelte saasom i indre Romsdal derimod først efter disses Ophør. Næsten overalt vedvarede den hele Aaret. Af Character var Epidemien temmelig ondartet, og ikke faae Børn skulle være døde, saaledes i Aalesund 5 af 20 Behandlede. Lægehjælp søgtes dog sjelden eller aldrig i Landdistrikterne.

Af **Strubehoste** nævnes 4 Tilfælde fra Aalesund, 2 fra Molde og 2 fra indre Romsdal, til-

sammen 8, hvoraf 5 endte dødlig. I nordre Søndmøres Landdistrikt skulle derhos enkelte dødlige Tilfælde være indtrufne, fornemlig i Harams Præstegjeld, uden at dog Distriktslægen kunde give nærmere Oplysning derom.

Af **Kusma** bemærkedes et Par Tilfælde i Aalesund.

Catarrhalske Affectioner med og uden Feber, Bronchit, Halsbetændelse forekom fra og til hele Aaret, især dog om Høsten i November, da de optraadte som en særdeles udbredt, men i Regelen mild Influenzaepidemi. Alene fra nordre Søndmøre angives de at have været hyppigst om Vaaren fra Februar til April, og af 94 i Aalesund behandlede Catarrhalfeber indtraf 42 i disse Maaneder og kun 20 i sidste Fjerdingaar. I Herø, Sandø og Ulfstens Sogne i søndre Søndmøre indtraf derimod af 63 i Aarets Løb iagttagne Catarrhalfebre 44 i November og December.

Betændelser i Brystorganerne forekom i Søndmøre hyppigst i de sidste Maaneder af Aaret; blandt 69 af 3 Læger herfra opgivne Tilfælde af Lungebetændelse indtraf 45 i November og December, ligesom ogsaa af de 7 Dødsfald, som derved bevirkedes, 4 falde paa dette Tidsrum. I indre Romsdal behandlede 10 Tilfælde, temmelig jævnt fordelte over Aaret; Ingen døde. Fra Christiansund opgiver Stadslægen 9 Behandlede og 1 Død, i Maanederne Mai—Juli. Ogsaa Distriktslægen i ytre Nordmøre, der er bosat i denne By, behandlede sammesteds enkelte Tilfælde, men derimod intet i Landdistriktet, da Læge aldrig hentedes for denne Sygdom, efterat den var ophørt at behandles paa offentlig Bekostning (Werring).

Rheumatisme var især som chronisk meget almindelig. 2 Læger i Søndmøre behandlede til- sammen 21 Tilfælde af den acute, og 87 af den chroniske Form.

Af **Koldfeber** nævnes 1 Tilfælde fra Aalesund hos en spansk Sømand.

Af **Blodgang** forefaldt et Par smaae, milde Epidemier i indre Romsdal, først i Væ Sogn i Januar og Februar, derpaa i Heens Sogn i November. Paa det første Sted, hvor Sygdommen var meget mild og i Regelen gik over af sig selv

efter nogle Dages Forløb, kom kun 10 Syge under Behandling og ingen døde; paa det andet Sted, hvor den ytre sig noget heftigere, var de Behandlede Antal 32, men kun 12 af disse lede af sand Blodgang, 7 af Cholerine og Resten af cattarrhalsk Diarrhoe; 2 à 3 Børn døde. I ytre Nordmøre iagttoges 6 Tilfælde paa en Gaard i Bodalen i August Maaned, ligesom ogsaa ganske enkelte nævnes fra Molde og Aalesund.

Gastriske Sygdomme iøvrigt omtales kun fra et Par Distrikter. I Christiansund ytrede en godartet Cholerine sig hele September, som det antoges, begrundet i den foregaaende Maanedes varme og tørre Veirig og den derved bevirkede Vandmangel i Byens Brønde; under saadant Veirig ligesom ogsaa efter vedholdende Frostveir skulde de fleste af disse blive aldeles tørre (Werring). Fra nordre og søndre Søndmøre opgive 2 Læger 84 Tilfælde af Diarrhoe, hvoraf 25 i første, 15 i andet, 27 i tredje, og 17 i fjerde Kvartal.

Af **Syphilis** nævnes i det Hele 48 dels primære, dels secundære Tilfælde, hvoraf 20 fra nordre Søndmøre, 13 fra Christiansund, og 10 fra ytre Nordmøre. Fra sidstnævnte Distrikt vare derhos Flere blevne behandlede af den private Læge i Stangevik, som endog anser Gjenoptagelsen af almindelige Visitationer ligesom nogle Aar forud for nødvendig (Heyerdahl). Almuen nærrede imidlertid selv stor Skræk for Sygdommen, og Distriktslægen, til hvem Anmeldelser oftere gjordes, som viste sig at være ugrundede, haabede derfor, at saalænge denne Frygt vedvarede, vilde ogsaa uagtet den herskende Usædelighed Sygdommen vanskelig kunne gjenvinde sin tidligere Udbredning (Werring). I indre Romsdal iagttoges intet Tilfælde; og i østre Søndmøre kun 1. Paa Reknes Hospital behandlede 42, alle med secundære Tilfælde, i 2768 Dage eller 65,6 Dag for hver Syg; 8 laae tilbage fra det foregaaende Aar, og 34 indkom. Af **Radesyge** sees 4 Tilfælde at være henviste til Reknes Hospital, paa hvis Sygelisten de dog ikke findes opførte under denne Sygdomsbenævnelse. Af **Gonorrhoe** behandlede i Aalesund 8 og i Christiansund 13 Tilfælde.

Fnat var i Søndmøre fremdeles lige almindeligt, saa det paa enkelte Steder endog var

vanskeligt at træffe en dermed ikke Befængt. I Nordmøre og tildels Romsdalen angives det at være langt sjeldnere.

Antallet af **Spedalske** i dette Amt udenfor Reknes Cur- og Pleieanstalt var ved Udgangen af 1856 180. Heraf døde i Aarets Løb 22, og 6 indlagdes i Stiftelse eller udflyttede, hvorimod 25 nye Tilfælde iagttoges; 21 af disse vare dog opstaaede før Tællingen i 1856, men ikke da medtagne. Antallet ved Udgangen af 1857 skulde altsaa efter dette være 177, men er i Aarsberetningen for 1858 berigtiget til 179. I Reknes Cur- og Pleieanstalt laae 54 tilbage fra det foregaaende Aar; 10 døde og 1 hjemsendtes, hvorimod 8 indkom; Belægget ved Udgangen af 1857 var følgende 51.

Kjertelsyge antoges at være sjeldnere i søndre Søndmøre end paa andre Kanter af Landet (S. Höegh); fra indre Romsdal og Christiansund betegnes Sygdommen som hyppig forekommende. Af **Svindstot** opgive 6 Læger 13 Dödsfald.

Blegsot og Menstruationsanomalier forekom temmelig ofte; de sidste vare dog paa enkelte Steder noget aftagne, som det formodedes paa Grund af, at uldne Underklæder vare blevne almindeligere (Heyerdahl). **Hysteri** overgik de nævnte to Sygdomme i Hyppighed baade i Byerne og paa Landet; fra søndre og nordre Søndmøre opgive saaledes 2 Læger 60 Tilfælde heraf og 23 af Blegsot.

Cardialgi var dog af alle Sygdomme den stadigst og hyppigst forekommende; af 898 Syge, som Höegh fik under Behandling, lede 106 eller 11,8 pCt. heraf. **Ormtilfælde** iagttoges ogsaa ofte.

Af **Drankergalskab** nævnes 3 Tilfælde fra nordre Søndmøre, hvoraf 2 i Aalesund; det ene endte dødlig.

Forskjellige Tilfælde. I Aalesund behandlede en **Kjöbmand**, der nogle Aar forud havde opholdt sig i Spanien, for Bændelorm (tænia lata); ved Kouso afdreves flere Stykker, hvoraf et paa en Længde af over 12 Alen. Fra Molde omtales et Forgiftningstilfælde med Gammelost, hvorved 3 Personer i en Familie bleve syge (Eggers). Werring anbefaler meget Chloroformindaauding ved Reposition af indeklemt Brok; i to saadanne

Tilfælde, hvoraf det ene endog havde været 5 Døgn, lykkedes Operationen hurtig og let paa denne Maade.

Veiriget skildres fra Aalesund som meget ustadigt i de første Maaneder; i Begyndelsen og Slutningen af Januar herskede vel en jævn frisk Kulde, der en enkelt Dag endog steg til $+13^{\circ}$ R., men iøvrigt var Storm, Regn og Slud det almindelige. I Midten af Marts indtraadte klart og stille Veir, der med enkelte Afbrydelser vedvarede gennem hele April og Begyndelsen af Mai. Sommeren og Hösten vare meget regnfulde, især udmærkede Juli Maaned sig i denne Henseende. Begyndelsen af Vinteren var meget mild; men Regn og Storm hørte til Dagens Orden (Brock). Aarets Afgrøde kom hvad Kornet angaaer taalelig velbjerget i Hus, hvorimod Poteterne paa flere Steder vare angrebne af Törraaddenhed (Thome).

Topographi, Klima, Levemaade. Östre Söndmöre beskrives som et af talrige og i forskellige Retninger og Længder förende Dalströg gennemkrydset Fjelddistrikt. Climatet er af forskjellig Beskaffenhed; saaledes synes det i de lavere og nærmest Fjordene liggende Egne i det Hele taget at være mildt og sundt, om end noget veirhaardt; paa de höiere liggende Steder og paa Fjeldgaardene derimod koldt og haardt. Folkets Haandtering bestaaer væsentlig i Agerbrug, og kun i Vaarfisketiden drager fornemlig den yngre Del af Befolkningen til de større Fiskesteder langs Havet. Levemaaden vilde, naar større Afvexling, bedre Tilberedning og større Sands for Renlighed fandt Sted, være upaaklagelig, da Næringsstofferne maae ansees for ganske gode; men Folkets ihærdige Vedhængen ved gamle Skikke, og dets i Grunden ringe Fordringer paa Livets Goder gjøre Indførelsen af hine Forandringer meget vanskelig. Uagtet dette opnaaer Folk almindelig en höi Alder og have et kraftigt godt Udseende. Brændevinsdrik, andre Uvaner og Laster høre til Sjeldenhederne (Gjerdrum). — Ogsaa fra de andre Distrikter gjentages Klagerne over Almuens slet tilberedte og ofte ved Ælde bedærvede Næringsmidler. Undertiden tilsættes ogsaa directe ska-

delige Stoffe, saaledes til Öllet, som brygges til höitidelige Anledninger, Tobak og Sod, „for at det desto snarere skal slaae i Hovedet, og for at ikke Gjæsternes Madlyst skal være for stor“ (S. Höegh). Brændevinsdrik angives at være i Aftagende i Molde, derimod i Tiltagende i Christiansund.

Fattigsygepleien i nordre Söndmöre skjenedes efter Distriktslægens Beretning liden Opmærksomhed fra Communernes Side. I indre Romsdal vare flere Fattige tilseede end i de foregaaende Aar, og deraf ligesom forhen enkelte indlagte paa Gaarde i Lægens Nærhed for at nyde stadigt Tilsyn; men uagtet Fordelen af en saadan Fremgangsmaade under Mangelen af et Sygehus var indlysende, vare dog Communerne som oftest for knappe til at bevilge det Fornödne dertil. — Lægehjælp søgtes iøvrigt mere og mindre i de forskjellige Distrikter; medens saaledes Distriktslægen i nordre Söndmöre behandlede 1252 Syge, hvoraf 768 i Aalesund og 484 i Landdistriktet, tilsaa Distriktslægen i östre Söndmöre kun 51 og deraf alene 15 mere end een Gang. Hensynet til Omkostningerne spillede en væsentlig Rolle, og hvor Lægehjælp kunde faaes gratis, søgtes den ofte for de største Ubetydeligheder. Den private Læge i Herö, Sandö og Ulfstens Sogne, som ifölge sin Contract med Communerne var forpligtet til at foretage Sygereiser uden særskilt Godtgjörrelse, saa sig derfor ogsaa nödt til at opsigte denne og var i det Hele efter fem Aars Erfaring kommen til den Erkjendelse, at en Lægepost paa Landet, hvormed er forbunden Forpligtelse til gratis at tilse de Patienter, der ønske Lægens Nærværelse, i Længden er uudholdelig, den være forresten aflönnet som man vil. Ved enkelte Sygdomme, hvis Oprindelse ifölge Almuens Overtro hidrörer fra overnaturlige Kræfter, ansees dog ikke Lægen for den rette Mand at raadspörge, selv om det kan ske uden Udgifter; ved Urticaria, der antages at skrive sig fra overjordiske Væsners Pust eller Blæsen, ved Anthrax, der tillægges Trolds Bid og derfor ogsaa kaldes Tussebid, ved fistulöse Saar „efter Alfes Skud (Alskud)“ og overhovedet ved mange Sygdomme, fremkomne ved en eller anden „Underlighed paa

Marken“, maa man ialfald først henvende sig til kloge Mænd og Koner. Saa villig saaledes Almuen paa den ene Side fæster Lid til Signen, Læsen og hemlighedsfulde Midler, ligesaa mistroisk er den paa den anden Side mod medicamentöse Midler, af hvem den ubetinget fordrer, at de maae bide paa Tungen og rive i Halsen. Lægens vandige Solutioner staae derfor ikke i stort Ry, hvorimod stærk Rum, Spanskpeber og Campher udgjøre de mest yndede Midler i Huspraxisen. Skadelige Følger af denne Curmethode træffes oftere, og Distriktslægen i nordre Søndmøre beretter 2 Gange at være kaldet til apoplektiske Tilfælde, bevirkede ved tør Campher, den ene Gang tagen i Dosis af et halvt Lod (S. Høegh. Brock). — Kvaksalveri dreves af Flere; i indre Romsdal var en og i ytre Nordmøre to Personer satte under Tiltale derfor, ligesom en fjerde allerede var dømt.

Sundhedscommissionerne omfattedes paa de fleste Steder med Interesse af Befolkningen, og alene østre Søndmøre anføres at danne en Undtagelse i denne Henseende. I indre Nordmøre vilde et Par Formandskaber bekoste de holdte Foredrag trykte og uddelte til Almuen, og Distriktslægen sammesteds anser Institutionen som et af de bedste Midler blandt Andet mod Kvaksalveri.

2 nye Distriktslægeembeder bleve i dette Aar oprettede, idet søndre Søndmøres og ytre Nordmøres Distrikter deltes i 4, nemlig: Vestre Søndmøres Distrikt, indbefattende Ulfstens, Herø og Vanelvens Præstegjelde; indre Søndmøres Distrikt, indbefattende Voldens og Hjörændfjords Præstegjelde; nordre Nordmøres Distrikt, indbefattende Edø og Aure Præstegjelde samt Halse Annexsogn til Stangeviks Præstegjeld med Undtagelse af Bøfjords og Torjulvaagens Bygdelaag, der henlagdes til indre Nordmøres Distriktslægeembede; samt søndre Nordmøres Distrikt, indbefattende Kvernes Præstegjeld, Grips og Fredø Annexsogne til Christiansunds Præstegjeld og Öre Annexsogn til Thingvolds Præstegjeld.

De Vaccineredes Antal opgives til 1845. I Heens Sogn i Romsdalen var ingen Vaccination foretagen paa Grund af den herskende Kighoste-

epidemi. I Amtets 3 Byer udførtes den af Embedslægerne.

Af **medico-legale Forretninger** nævnes 3 Obductioner af ihjellagte Börn, 1 af en Mand, der døde under en Kvaksalvers Behandling, 1 Undersøgelse i Anledning af et pludseligt Dödsfald hos en ældre Mand, 3 Undersøgelser af Helbredstilstand, 3 af tilföiede Legemsbeskadigelser, 1 af en formodet Blodplet paa en Kniv, og 1 Erklæring om en Sindssyg.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: i søndre Søndmøre blev 1 undersøgt; i nordre Søndmøre behandledes 1 for Mani og 3 for Melancholi, de sidste helbrededes; i østre Søndmøre fandtes 7 Sindssyge, der alle forpleiedes for offentlig Regning; i indre Romsdal blev en Idiot tilset og udsat til Forpleining, 2 behandledes for Melancholi og 1 for Mani, alle helbrededes; i ytre Nordmøre blev 1 undersøgt og erklæret sindssyg, samt 2 tilseede; i indre Nordmøre tilsaas 3.

Af **chirurgiske Operationer** foretoges: 1 Amputation af Forarmen, 9 Operationer for Vandbrok, deraf 2 radicale, og 5 med Punction og Iodindsprøitning, heldigt Udfald (S. Høegh), 1 for Varicocele med Borttagelse af en Del af Scrotum, 1 Gjennemskjæring af Urinrøret ved en fastsiddende Urinsten af en Nøds Størrelse, 2 Tenotomier i Poplitæa, 1 Hareskaaroperation, 5 Exstirpationer af Læbekræft og andre Svulste, 2 Gange Borttagelse af overtallige Fingre, 4 Gange Paracentese ved Ascites, 1 Afrivning af Næsepolyp og 1 Discisio cataractæ.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne: 3 Vendinger; en Kone forløstes derhos efter Døden paa denne Maade; Fosteret var dødt, i høi Grad skjævtstaaende og med fremfalden Arm; examineret Jordemoder var tilstede, og Læge tilkom først, da Konen var døende (Holler). 20 Tangforretninger, hvoraf 2 efter forudgaaende Vending; 10 af Fostrene levede, 10 vare dødfødte; 2 af Mødrene døde, den ene strax efter Forløsningen af Ecclampsii, den anden omtrent 24 Timer efter fornemlig paa Grund af Hæmorrhagi (Thome). 2 Perforationer, den ene Gang hos en Førstefødende med rachitisk for-

snævret Bækken, efterat Tang forgjæves var for- søgt (S. Høegh); den anden Gang ved Tvilling- fødsel, det første Barn frembragtes levende ved Tang, det andet blev 16 Timer senere paa Grund af Hovedets Størrelse, og da Livet var udslukket, perforeret; Konen døde 6 Døgn senere af Barsel- feber (Thome). Partus præmaturus artificialis fremkaldtes hos en Kone i andet Svangerskab (hun var første Gang förløst ved Perforation), i 8de Maaned ved Hjælp af Pressvamp; efter 2 Dages Forløb passerede Hovedet med temmelig Lethed gennem Bækkenet; Barnet levede i 6 Dage (S. Høegh). I 4 Tilfælde foretoges Løs- ning og Udbringelse af Efterbyrden.

Som **Døde paa Barselseng** nævnes: fra søn- dre Søndmøre 4, fra nordre Søndmøre 3, fra indre Romsdal 4 og fra Christiansund 1, tilsammen 12. I østre Søndmøre var ingen Barselkone død, fra de øvrige Distrikter mangler Opgave herom. Den specielle Dødsårsag var hos 4 Barselfeber, hos 1 Ecclampsi, hos 2 Hæmorrhagi, hos 1 Lunge- betændelse, hos 1 Diarrhøe og hos 1 Nephrit. En Kone døde uforløst, Fødselsarbeidet skulde have varet i 4 Dage, den $2\frac{1}{2}$ Mil borte boende Læge hentedes først i det Sidste og fik underveis Atterbud med den Besked, at Konen var saa godt som død (Brock).

Af Børn under 1 Aars Alder angives 54 at være døde i nordre Søndmøre.

Antallet af **Dødfødte** og inden 24 Timer efter Fødselen døde Børn var i søndre Søndmøre 23, i nordre Søndmøre 18, i østre Søndmøre 17, i indre Romsdal 24, i ytre Romsdal 14, i Chri- stiansund 12, i ytre Nordmøre 29 og i indre Nordmøre 19, tilsammen i Amtet 156.

Om **Mortaliteten** iøvrigt og Antallet af Fødte oplyses Følgende: i søndre Søndmøre Døde 206, Fødte 428, Overskud af Fødte 222; i nordre Søndmøre Døde 206, af Fødte Antallet ikke an- givet; i østre Søndmøre Døde 68, Fødte 138, Overskud 70.

Reknes Hospital var fremdeles Amtets eneste **Sygehus**, om hvis Belæg henvises til Sygehus- listen. **Badeindretninger** fandtes ikke udenfor det nævnte Hospital. De 3 Byers **Apotheker** blev besøgte og fundne i Orden.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Søndre Søndmøres Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Voldens Præstegjeld og en i Herø; 7 Jordemødre, 8 Hjælpevaccinatører.
2. Nordre Søndmøres Distrikt: 1 Læge, boende i Aalesund; 10 Jordemødre, 9 Hjælpevaccina- tører.
3. Østre Søndmøres Distrikt: 1 Læge, boende i Norddalens Præstegjeld; 5 Jordemødre, 5 Hjælpevaccinatører.
4. Ytre Romsdals Distrikt: 3 Læger, alle i Molde; 8 Jordemødre, 7 Hjælpevaccinatører.
5. Indre Romsdals Distrikt: 1 Læge, boende i Grytens Præstegjeld; 5 Jordemødre, 8 Hjæl- pevaccinatører.
6. Ytre Nordmøres Distrikt med Christiansund: 2 Læger, begge i Christiansund; 11 Jorde- mødre, hvoraf 4 i Byen, 12 Hjælpevaccina- tører.
7. Indre Nordmøres Distrikt: 2 Læger, hvoraf en i Surendalen og en i Stangevik; 6 Jorde- mødre, 8 Hjælpevaccinatører.

XVI. Søndre Thronhjems Amt.

Sundhedstilstanden i dette Amt var i det Hele mindre god, især i sidste Halvaar. Foru- den de med sædvanlig Hyppighed forekommende sporadiske Sygdomstilfælde herskede tillige flere tildels meget udbredte Epidemier af Nervefeber Mæslinger, Kighoste, Influenza og gastriske Af- fectioner, dog med forskellig Styrke i de for- skjellige Distrikter. Guldalen og søndre Fosen vare i saa Henseende mindst hjemsøgte, og fra disse angives ogsaa Sundhedstilstanden som gan- ske god. **Dødligheden** svarede næsten aldeles til Middeldødligheden (1578) i Femaaret 1851—55; Antallet af samtlige Dødsfald var 1575.

Sygdomsconstitutionen betegnes som lidet udpræget. I første Halvaar vare catarrhalske og rheumatiske Sygdomme de almindeligst forekom- mende, og de sædvanlige Brystbetændelsers Antal i det Hele ikke meget stort. I Juli optraadte Mæslingerne, i August Diarrhoeer og Choleriner,

efter hvis Ophør de catarrhalske Sygdomme igjen bleve forherskende, især i November.

Nervefeber herskede epidemisk især paa tre Steder, nemlig i Örkedalen, i Selbo og i Stadsbygdens Præstegjeld i nordre Fosen. Paa det første Sted ytrede den sig som en rheumatisk-nervøs Feber, der hjemsøgte næsten hele Distriktet, men fornemlig den øvre Del af Meldalen og den nedre Del af Rennebu. Sygdommen begyndte i Januar og udbredte sig efterhaanden og temmelig jævnt indtil August Maaned, uden at dog Nogen indtil da var død af samme. Først efter denne Tid blev dens Optræden foruroligende: i August angrebes 25 og døde 2, i September 49 og 6, i October 60 og 1, i November 65 og 7 samt i December 91 og 6. Under Epidemiens Forløb i dette Aar behandledes tilsammen 327 Syge, hvoraf 155 af Mandkjøn og 172 af Kvindkjøn; 22 døde. Muligens vare ogsaa Flere døde uden at være anmeldte for Lægen, da overhovedet usædvanlig mange gamle Folk skulle være borttrykkede i dette Aar i Örkedalen (Hartmann). I Selbo vare enkelte Nervefebertilfælde indtrufne i Thydalen allerede i Slutningen af det foregaaende Aar. Sygdommen udbredte sig hurtig ved Almuens Julebesøg og Samfærdselen i det Hele, og allerede i Januar var Epidemien udviklet i dette Annexsogn. Senere udbredte den sig ogsaa til Hovedsognet og vedvarede endnu ved Aarets Udgang. Af 63 Behandlede døde 9, og 8 Syge vidste derhos Distriktslægen vare døde uden Behandling. Paa Grund af den lange Afstand mellem Distriktslægen i Throndhjem og Sygdommens oprindelige Sæde i Thydalen, blev en egen Epidemilæge afsendt derhen i Mai; men da Sygdommen paa denne Tid netop gjorde en midlertidig Stands, og hans Bistand derfor ikke længer ansaaes nødvendig, vendte han tilbage allerede i Slutningen af Juni, hvorefter Distriktslægen, da Sygdommen paany tiltog, selv maatte overtage Behandlingen. I Stadsbygdens Præstegjeld bleve 52 Individer behandlede, deraf 21 i tredje og 25 i fjerde Kvartal, 6 døde. Ogsaa i de nærliggende, Örländets og Bjugns Præstegjelde herskede samtidig en let typhoid Feber, der var begyndt under Sildefisket; af 30 Behandlede døde her 1.

— Foruden paa de nævnte Steder, hvor Sygdommens epidemiske Character var stærkere udtalt, forekom Nervefeber ogsaa i Throndhjem, paa hvis Sygehus der indkom 13 og døde 1; i Buvikens Annexsogn til Bynæsset, her som en liden Fortsættelse af Epidemien i det foregaaende Aar; i Guldalen, fornemlig Melhus og Störens Præstegjelde, hvor af 39 Behandlede 2 døde, og paa forskellige Steder i søndre Fosen. I det Hele opgives fra dette Amt at være behandlet 577 Tilfælde af Nervefeber, og deraf 47 med dødlig Udgang.

Af **Barselfeber** nævnes 9 Tilfælde fra Throndhjem, 4 fra Strinden og Selbo samt 1 fra Omegnen af Röros, tilsammen 14, hvoraf 6 endte dødlig. Sygdommen viste sig især i Januar og Februar.

Af **Børnekopper** iagttoges 1 Tilfælde i Juni hos en svensk Person, der omtrent 3 Uger forud havde opholdt sig paa et Sted i Jämtland, hvor Sygdommen forekom.

Vandkopper bemærkedes temmelig jævnlig i Throndhjem, især i andet Halvaar under Mæslingepidemien. Ogsaa fra Strinden og Selbo samt nordre Fosen anföres flere Tilfælde deraf.

Mæslinger, der dannede en af de største Epidemier, omtales som almindelig udbredte fra alle Distrikter med Undtagelse af nordre Fosen og Örkedalen, paa hvilket sidste Sted der kun indtraf nogle faae Tilfælde hidbragte ved Skolebörn fra Throndhjem. I denne By, hvor Sygdommen ikke var forekommen siden 1847, iagttoges de første Tilfælde i Slutningen af Juni, hvorefter den hurtig tiltog i Juli og August; i September aftog den derpaa og blev i den sidste Halvdel af denne Maaned under den da herskende gastriske Sygdomsconstitution saa godt som borte, men viste sig atter i October med fornyet Udbredning og vedvarede gjennem hele November ud i December, da den begyndte at blive mere og mere sjelden. En Læge anförer saaledes, at af 133 Tilfælde i hans Praxis indtraf 1 i Juni, 21 i Juli, 27 i August, 9 i September, 39 i October, 28 i November og 8 i December. Med Hensyn til Alderen vare 113 under og 20 over 16 Aar; blandt de første vare 2 Diebörn under 1 Aar, blandt de

sidste 2 Piger, deraf den ene frugtsommelig, paa 37 og 44 Aar og en gift Kone paa 38 Aar. De under Epidemiens første Halvdel Angrebne hørte i Regelen til Arbeids- og Middelclassen, de senere Angrebne derimod til den højere Classe, uden at dog nogen Grund hertil kunde paavises. De Fleste af de sidst Angrebne havde opholdt sig i Byen Sommeren igjennem (Roll, Bødtker). Flere Læger anføre at have behandlet Personer, som efter Sigende forud skulle have gennemgaaet Sygdommen, og en af dem, Roll, tilføier, i 4 Tilfælde selv at have havt Anledning til at iagttage og behandle de Syge begge Gange, i 1847 og i dette Aar, og at Sygdommen kun hos den ene viste sig noget modificeret den anden Gang. Incubationstidens Varighed fandtes af den samme Læge i Regelen at være 14 Dage. Med Hensyn til Character var Epidemien meget mild, og intet Dödsfald af samme findes opgivet; Eftersygdomme hørte saavel i Byen som paa Landet til Sjældenhederne.

Kighoste omtales fra samtlige Lægedistrikter med Undtagelse af Guldalen, hvor den dog sees at være forekommen paa Röros om Vaaren. I Throndhjem og Omegn mærkedes ogsaa enkelte Tilfælde allerede i første Halvaar, men først i andet traadte Sygdommen overalt stærkere frem og blev epidemisk. I Almindelighed angrebes Börnene af Kighoste, før de fik Mæslinger, og under Forløbet af denne sidste Sygdom traadte hin ofte noget i Baggrunden. Characteren var i det Hele taget mild; men alvorlige Tilfælde indtraf dog og undertiden med dödlig Udgang.

Af **Laryngitis** nævnes fra Throndhjem 10 Tilfælde hos Börn, hvoraf 6 døde. Tre af disse vare Södskende og havde paadraget sig Sygdommen ved at gaae barbenet efter Mæslingerne i fugtigt og raat Veir. **Exsudativ Svælgbetændelse** omtales kun af en enkelt Læge, der et Par Gange saa Sygdommen optræde som Complication af Lungebetændelse.

Catarrhalske Sygdomme forekom meget hyppig om Foraaret, især i April Maaned, men endnu almindeligere om Hösten i Slutningen af October og i den største Del af November, da de under Characteren af Influenza hjemsøgte det hele Amt

fra Röros til nordre Fosen. Deres Optræden var paa flere Steder saa pludselig og udbredt, at de skildres som kastede ud over Befolkningen; men iøvrigt udmærkede Epidemien sig alene ved sin store Mildhed, i hvilken Henseende den stærkt adskilte sig fra den mere alvorlige Epidemi i 1849. Affection af Larynx med Hæshed var den almindeligste og mest haardnakkede Locallidelse (Roll).

Brystbetændelser forekom i Throndhjem efter enkelte Lægers Opgivende hyppigere, efter andres derimod sjældnere end sædvanligt. Paa Sygehuset behandledes 12 Tilfælde, eller 9 færre end i det foregaaende Aar, 1 døde. Bryn opgiver 20 Behandlede og deraf 2 Døde, Bødtker 16 Behandlede og 2 Døde, Lindeman 90 Behandlede og 13 Døde (af disse 5 Börn under et Aar og 4 lidende af Svindsot). De øvrige Læger i Byen anføre ikke Antallet af Behandlede, men derimod 10 Dödsfald af Lungebetændelse. Fra Guldalen og nordre Fosen betegnes Sygdommen i det Hele som sjelden i dette Aar.

Acut Ledderheumatisme iagttoges oftere, især i de fire første Maaneder af Aaret: Sygdommen skal dog sjelden være saa voldsom og langvarig som paa flere andre Steder f. Ex. Christiania, men desuagtet overmaade tilbøielig til Hjerteaffection, som ofte opstaaer efter en tilsyneladende ubetydelig og kortvarig acut Rheumatisme (Roll). Chronisk Rheumatisme hørte overalt til de hyppigst forekommende Lidelser.

Af **Koldfeber** nævnes 3 Tilfælde i Throndhjem, hvoraf det ene hos en Sömand, der tre Maaneder forud var hjemkommen fra den botniske Bugt. Hele Mandskabet var efter hans Sigende blevet angrebet efter Hjemkomsten.

Af **Blodgang** forefaldt enkelte Tilfælde paa nogle Pladse i Rennebu i Januar Maaned. Af 8 Behandlede døde Ingen.

Diarrhoe og **Cholera** gik meget almindelig i Throndhjem samt Strinden og Selbo i August og fornemlig i September. Det var især Börn, som angrebes, og ikke faae af disse bortrykkedes. Fra Throndhjem opgive saaledes 7 Læger 18 Dödsfald deraf, og i Strinden og Selbo Distrikt skulle de fleste Börn, som døde i Aaret, vare bortrevne af denne Epidemi (Fritzner). Distrikts-

lægerne i Örkedalen og Guldalen omtale ikke disse Sygdomme, hvorimod de sees at have hersket paa Rösos i Juli og August. I Fosen forekom Diarrhoe temmelig hyppig i April og Mai hos hjemvendende Fiskere og ligesaa i December under Sildefiskerierne.

For **Syphilis** indkom paa Thronhjems Sygehus 101 Syge, næsten alle med secundære Tilfælde; 18 laae tilbage fra det foregaaende Aar. Af de Indkomne vare 12 fra Byen, 84 fra søndre Thronhjems Amt, og 5 fra fremmede Steder. Af de 84 fra Amtet Indlagte vare 50 fra Selbo Hovedsogn, hvor Sygdommen fremdeles var meget almindelig, medens den ikke bemærkedes i Annexet Thydalen. Udenfor Selbo angives den i det Hele at være sjelden. For **Gonorrhoe** indkom paa Sygehuset 24 og for Leucorrhoe 7.

Fnat var som forhen meget almindeligt paa enkelte Steder, saaledes i Örkedalen og Selbo, hvor Sandsen for Renlighed endda var i den Grad liden, at en skidden Hud ansaaes for uadskillelig fra en god Fjeldmand. I nordre Fosen var Eczem den hyppigste Hudsygdom.

Antallet af **Spedalske** var ved Udgangen af 1856 130. Heraf døde i Aarets Løb 15, og 3 befandtes at være feilagtig opførte. Af nye Tilfælde iagttoges 26, hvoraf dog 23 vare ældre end Tællingen i 1856 og allerede da skulde have været medregnede. Ved Udgangen af 1857 beløb altsaa Antallet sig til 138.

Kjertelsyge og **Svindst** omtales fremdeles som mere og mindre almindelige. I nordre Fosen skal dog den førstnævnte Sygdom være sjelden. Af Svindst opgive 5 Læger i Thronhjem 28 Dødsfald, og Distriktslægen i nordre Fosen behandlede for samme 11, hvoraf 3 døde.

Blegsot forekom hyppig saavel i Thronhjem som i Landdistrikterne og fornemlig paa Steder, hvor Kosten mest bestod af Melspiser (Dahm).

I den overvættede hyppige Forekomst af **Cardialgi** var ingen Forandring foregaaet, og Sygdommen hørte fremdeles til Dagens Orden.

Af **Drankergalskab** nævnes 5 Tilfælde i Thronhjem, hvoraf 3 indlagte paa Sygehuset. Af de to privat Behandlede døde den ene af Lungebetændelse.

Af **chirurgiske Sygdomme** kom blandt andre en Mængde Furuncles og Værkefingre til Behandling i Thronhjem og Omegn. Seehuus behandlede med heldigt Udfald et Tilfælde af Stivkrampe hos en 16 Aar gammel Gut, der havde faaet et betydeligt Skudsaar i Laaret.

Veirriget skildres fra Thronhjem saaledes: Aaret begyndte med stærk Kulde, temmelig ustadig Barometerstand samt afvexlende Vinde; men allerede i Midten af Januar steg Temperaturen, eengang endog til $+ 3^{\circ}$ R. Mod Maanedens Slutning indtraadte igjen stærkere Kulde med østlig og sydøstlig Vind samt Sne. I de 3 paafølgende Maaneder var Kulden i det Hele ringe, og i Slutningen af Februar herskede fuldstændigt Foraarsveir med Regn og sydlig Vind; Barometret stod i Regelen stadig høit. Mai var mild med indtil 12° Varme, men ledsaget af Vind og tildels Regn. Juni bragte jævn Varme med bestandig vestlig Vind, ligesaa Juli og August, da Thermometret viste indtil $+ 21^{\circ}$. September udmærkede sig ved en aldeles usædvanlig stille Luft. I October vendte de gamle Vinde tilbage, men Luften vedblev at være mild. November fremviste enkelte Kuldegrader, indtil $- 4^{\circ}$, men December igjen i Regelen Varmegrader med yderst ustadigt, fugtigt og stormfuldt Veir (Roll).

Levemaade og sanitære Forholde. Arbeidsclassen i Thronhjem angives at boe meget sammentrængt i smaae daarlige Boliger, som ovenikjøbet paa Grund af Brændets Kostbarhed og gammel Vane meget sjelden udluftes i Vintertiden. Navnlig skal denne Sammenstuvning være almindelig i Forstaden Ihlen (Spörck). Flere af de offentlige Bygninger fremstilles ogsaa som mindre sunde. Sygehuset ligger saaledes paa en fugtig Grund, der for en stor Del gennemtrænges af den Mængde Urin, Sygehuset selv og det nærliggende Slaveri daglig levere (Roll). I Tugthuset var Svindst usædvanlig hyppig; af gennemsnitlig 230 à 240 Fanger var i 1856 behandlet 26 og i dette Aar 11 Lidende af Tuberculose eller Hæmoptysis, og deraf døde 8 i Strafanstalten samt

3 kort efter Lösladelsen. Som væsentlige Aarsager til dette ugunstige Forhold troer Anstaltens Læge at burde paapege den ufuldkomne Luftvexling i Localerne, Mangelen paa særskilte Soverum, den liden Adgang, som gives Fangerne til Bevægelse i fri Luft og til Afvexling i Arbeidet, samt endelig den utilstrækkelige og for lidet nærende Kost. Forsøg paa at faae disse Ulemper rettede havde indtil da vist sig frugtesløse; thi enten hed det, at de afgang af mislige locale Omstændigheder, som ikke kunde ændres, eller ogsaa at de vare en uundgaaelig Følge af engang for alle fastsatte Reglementsbestemmelser. Önskeligt var det derfor, tilføier han, om Justitsdepartementet ofte vilde udsende sagkyndige Mænd til at undersøge Forholdene inden Strafanstalterne, da derved vistnok Meget vilde blive rettet paa, som nu af Mangel paa Autoritet maa gaae sin gamle skjæve Gang. I Slaveriet vare de hygiæniske Forholde om muligt endnu ugunstigere, men da Fangerne der gives mere Anledning til Arbeide i fri Luft, taaltes de bedre (Poulsen). I de lavere Egne af Guldalen angives Befolkningen fornemlig at leve af Melspiser, og Distriktslægen troer heri at se en Aarsag til enkelte Sygdommes, navnlig Bleg-sots og Cardialgies hyppigere Forekomst der end i Fjeldbygderne, hvor Kosten er mere animalsk. Med Agerbrugets Overvægt følger ogsaa en større Urenlighed, som derimod forsvinder eftersom Fædriften tiltager. Paa Røros skal Renligheden være meget stor (Dahm). Misbrug af Brændevin var ikke almindelig i Throndhjem, Guldalen og Örkedalen, paa hvilket sidste Sted Drikfældigheden var stærkt aftagen. Fra de övrige Distrikter nævnes Intet om Tilstanden i denne Henseende.

Fattigsygepleien udførtes i Throndhjem af en særskilt lønnet Fattiglæge, paa Røros af Berglægen og i Stadsbygdens Præstegjeld af den der privat practiserende Læge, men overalt iøvrigt af Distriktslægerne. I Throndhjem vare 384 Fattige tilseede i Hjemmet, og 66 indlagte i Sygehuset. I nordre Fosen, hvor Tilsynet i det Hele angives godt ordnet undtagen i Björnöer, bleve de Syge oftere indlagte paa Gaarde i Lægens Nærhed for at nyde stadigere Tilsyn. I Hitte-

rens Præstegjeld i söndre Fosen fandtes en Systue paa 6 Senge, oprindelig bestemt til Optagelse af lettere Sygdomstilfælde, hvilket dog ikke strengt lod sig overholde. Den toges ibrug i Marts Maaned, og 14 Syge bleve der i Aarets Löb behandlete med en daglig Udgift af 14 à 14½ Skilling for hver, Medicin iberegnet. Omkostningerne ved Værelsets Indredning og Anskaffelsen af det nödvendige Tilbehör belöbe sig til 170 Spd. Foretagendet havde i Begyndelsen vakt megen Misnöie, men da det viste sig at Behandlingen paa denne Maade blev billigere end ellers, forandredes Stemningen, saa man blev Sognepræsten taknemlig for dets Istandbringelse. — Möder i Sundhedscommissionerne i Anledning af den spedalske Sygdom bleve afholdte i söndre og nordre Fosen; men Almuens lave Culturtrin i disse Distrikter antoges i höi Grad at ville hemme de gavnlige Virkninger af denne Institution. Örlandets Pleieindretning for spedalske ophörte i Juli Maaned. — Kvaksalveri omtales fra Örkedalen og Guldalen.

2 nye Distriktslægeembeder bleve i dette Aar oprettede, idet Strinden og Selbo samt Örkedalens Distrikter omdannedes til 4, nemlig: Strinde Distrikt, indbefattene Strinden, Klæbo og By-næssets Præstegjelde samt Leinstrandens Annexsogn til Melhus; Selbo Distrikt, indbefattende Selbo Præstegjeld; Örkedalens Distrikt, indbefattende Örkedals, Meldals og Börsens Præstegjelde dog med Undtagelse af den söndenfor Vangsgraven beliggende Del af Rennebu Annexsogn til Meldalen; Opdals Distrikt, indbefattende Opdals Præstegjeld og den nævnte Del af Rennebu Sogn, samt Indset Annexsogn til Kvikne Præstegjeld i Hedemarkens Amt.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde 2175. Op-gave mangler dog fra Opdals Præstegjeld i Örkedalen. Vaccinationen udførtes i Throndhjem af en dertil offentlig ansat Læge, og paa Røros til-dels af Berglægen.

Af **medico - legale Forretninger** nævnes 11, deraf 3 Obductioner til Bestemmelse af Döds-aarsagen, 1 over et i Dølgemaal födt Barn, 1 Synsforretning over et fundet Lig, 1 Erklæring ianledning nogle fundne Ben, som befandtes at

tilhøre menneskelige Fostre, 1 ianledning en Persons mentale Tilregnelighedstilstand, 1 ianledning et Forhør over en for falsk Udlæggelse af Barnefader anmeldt Person, 1 Undersøgelse af en Del hos en Kvaksalver anholdt Medicin, og 2 Erklæringer om en Kvaksalvers Cure og Virkningen af den anvendte Medicin.

Om **Sindssyge** forpleiede udenfor Sindssygeasyler gives følgende Oplysninger: paa det communale Sygehus i Throndhjem behandledes 1 for Melancholi og 3 for Mani, 2 af disse helbrededes og de tvende andre overførtes til Sindssygeasylet. I Strinden og Selbo behandledes flere Tilfælde af Melancholi, hvoraf 2 helbrededes i Hjemmet, og de øvrige indlagdes i det nævnte Asyl, hvilket ogsaa var Tilfældet med 4 fra Örkedalen og 2 fra nordre Fosen. I Opdal syntes Sindssygdom at være usædvanlig almindelig (Hartmann).

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 6 for Hareskaar, 2 Amputationer af Skinnebenet, 1 af Laaret, 1 af Forarmen, 5 Exarticulationer af Fingerled, 2 Exstirpationer af Tonsiller, 3 af Læbekræft, 1 af Kræft i Tungen, 2 af Brystkjertlen, 4 af forskellige især Fedtsvulste, 4 Gange Udrykning af Næsepolyper, 1 Tenotomi af Achillesenen, 3 Operationer for Skjelen, 1 for den graa Stær, 4 for Hernia sacci lacrymalis, 2 Koremorphoses (samtlige af Kindt), 1 Herniotomi med gunstigt Udfald (Fritzner), 1 Exstirpation af Læbekræft og 1 af Kræft i Brystkjertlen.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne: 2 Vendinger, begge Gange med dødfødt Foster. 14 Tangforretninger, hvoraf 8 med heldigt Udfald for Fosteret. 2 af Mödrene døde, nemlig en Kone i 9de Barselseng strax efter Førløsningen af Metrorrhagi (Bryn), og en anden i 7de Barselseng, hos hvem Forretningen paa Grund af Bækkensnæverhed var meget besværlig, et Døgn senere nærmest af Udmattelse (Lindeman). Løsning og Udbringelse af Efterbyrden foretoges 1 Gang paa Grund af timeglasformig Sammensnoring af Livmoderen; Jordmoderen, som forud havde gjort Vending og Extraction af Fosteret formedelst Blødning, havde forgjæves forsøgt at komme igjennem Sammensnoringen, hvorfor Læge

tilkaldtes, Konen fik senere Barselfeber og døde paa 10de Dag (Stengel).

Som **Døde paa Barselseng** opgives foruden de allerede nævnte kun 2, fra Stadsbygdens og Bjugns Præstegjelde i nordre Fosen.

Om Antallet af Börn døde under 1 Aars Alder give Beretningerne ingen Oplysning.

Af **Dødfødte** og inden 24 Timer efter Fødselen døde Börn anmeldtes i Throndhjem 26, i Strinden og Selbo 17, i Guldalen 14, i Örkedalen 15, i søndre Fosen 11, i nordre Fosen 16, til sammen i Amtet 99.

Af **Sygehuse** fandtes inden Amtet Throndhjems communale Sygehus og Sindssygeasylet sammesteds, om hvilke begge henvises til Sygehuslisten, paa Röros et Par Stuer for Kvæstede og Sygblevne i Værkets Tjeneste, samt for Hitterens Commune den ovenfor nævnte lille Sygeindretning. Paa Throndhjems Tugthus's Sygestuer behandledes 133 Syge og døde 5, paa Slaveriets 83, hvoraf ingen døde.

Af Amtets 3 **Apotheker** bleve de 2 i Throndhjem visiterede og fundne i Orden. Apotheket paa Röros blev paa Grund af Distriktslægens mange Forretninger ikke visiteret för i Juli det følgende Aar.

Det private **Dampbad** i Throndhjem, som Aaret forud var nedlagt, blev igjen sat i brugbar Stand, saa at Byen, naar Sygehusets Badeindretning medregnes, i det Hele havde 2 saadanne. Paa Röros fandtes ligeledes en Damp- og Karbadindretning.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Throndhjems Stadsphysicat: 12 Læger foruden Distriktslægen i Strinden og Selbo; 2 fast ansatte Jordemødre. En Læge udfører Vaccinationen.
2. Strinden og Selbo Distrikt: 1 Læge, bosat i Throndhjem; 1 Jordemoder, 6 Hjelpevaccinatører.
3. Guldalens Distrikt: 2 Læger, deraf en i Støren og en paa Røros; 5 Jordemødre, hvoraf 4 ansatte; 10 Hjelpevaccinatører.
4. Örkedalens Distrikt: 1 Læge, boende i Örkedals Præstegjeld; 4 Jordemødre, 7 Hjelpevaccinatører.
5. Søndre Fosens Distrikt: 1 Læge, boende i

Hitterens Præstegjeld; 2 Jordemødre, 4 Hjælpevaccinatører.

6. Nordre Fosens Distrikt: 2 Læger, deraf en paa Örlandet og en i Stadsbygden; 4 Jordemødre, 8 Hjælpevaccinatører.

XVII. Nordre Thronhjems Amt.

Sundhedstilstanden betegnes i det Hele taget som tilfredsstillende, ihvorvel Forholdet var meget forskjelligt i de enkelte Egne af Amtet. I Værdalen, Skogn og Levanger skal den saaledes have været endog ualmindelig god (Schulz, Dietrichson), hvorimod det Modsatte angives at have været Tilfældet i Sparboens, Stods, Beitstadens og Snaasens Præstegjelde, som hele Aaret igjennem, alene med Undtagelse af Sommermaanederne, udmærkede sig ved en sjelden stor Sygelighed (Arentz). Af epidemiske Sygdomme forekom især Mæslinger, Influenza, Kighoste og Nervefeber, hvoraf dog kun de to første opnaaede nogen større Udbredning. **Dødligheden** var omtrent 3,8 pCt. større end Middeldødligheden (1048) i Femaaret 1851—55; Antallet af samtlige Dødsfald udgjorde 1088.

Sygdomsconstitutionen angives af de fleste Læger som catarrhalsk- eller catarrhalsk-inflammatorisk. I Levanger og Skogn skal den have været lidet udpræget, men dog mere adynamisk end inflammatorisk.

Nervefeber, der i flere Egne af Amtet angives som en forhen almindelig og stadig herskende Sygdom, forekom i dette ligesom i de nærmest foregaaende to Aar usædvanlig sjelden. Hyppigst optraadte Sygdommen i søndre Indherreds Distrikt, navnlig i andet Halvaar, men ogsaa her mest sporadisk eller i smaae begrænsede Epidemier. Fra October og udover mod Aarets Slutning opstod dog en alvorligere Epidemi i Levanger By, hvor i flere Huse hele Familier nedlagdes paa Sygesengen, men uden at dog flere end nogle faae Angrebne borttrykkes. 3 Læger i dette Distrikt opgive tilsammen 155 Tilfælde, hvoraf 10 endte dødlig. I nordre Indherred behandlede Distriktslægen 46 Tilfælde, hvoraf 15 i første og

19 i sidste Kvartal; 5 medførte Døden. De private Læger i dette Distrikt omtale kun ganske enkelte Tilfælde, og i Beitstadens og Snaasens Præstegjelde af østre Namdals Distrikt, der næsten udelukkende søge sin Lægehjælp fra Stenkjer, skal Sygdommen saa godt som ikke have vist sig. I Overhalvden og Grong behandlede derimod Distriktslægen fra April til September Maaned 29 Tilfælde, hvoraf næsten samtlige paa Gaarde omkring de store Myrstrækninger i Skage Sogn; ingen af de Angrebne døde. Fra vestre Namdals Lægedistrikt, hvorfra Beretningerne i det Hele paa Grund af Vacance i Embedet ere meget mangelfulde, opgives 11 Tilfælde. For det hele Amts Vedkommende anføres et Antal af 245 Angrebne og 15 Døde.

Af **Barselseber** nævnes kun et enkelt Tilfælde, der medførte Døden.

Mæslinger omtales fra alle Distrikter med Undtagelse af vestre Namdal. Sygdommen begyndte i Snaasen i Marts Maaned, og udbredte sig herfra lidt efter lidt til de lavere liggende Egne omkring Stenkjer. I Stjørdalen bemærkedes de første Tilfælde i Mai, og i Overhalvden og Grong i Midten af Juni. Epidemien var overalt meget udbredt men i Regelen mild, saa at Complicationer og Eftersygdomme kun sjeldnere iagttoges. 3 Børn angives døde af Meningit. Hos Flere viste sig bagefter et haardnakket impetiginøst Hududslet (Angell).

Kighoste forekom hele Aaret i søndre Indherred, i Begyndelsen meget mild, men senere om Høsten mere ondartet.

Af **Strubehoste** er anmeldt 1 Tilfælde med dødlig Udgang i nordre Indherred; i Lexvigen skulle nogle Børn være døde af exsudativ Svælgbetændelse, uden at dog Læge tilkaldtes.

Influenza herskede ogsaa i dette Amt som en udbredt Epidemi om Høsten i October og November. Dens Optraaden var paa flere Steder meget pludselig og syntes oftere at være begrundet i det indtraadte fugtige og stormfulde Veirig. I Snaasen opstod og udbredte Sygdommen sig saaledes næsten paa en og samme Dag over hele Bygden, og der tilføies, at der netop paa den Dag hvilede en tung Taage over Egnen. Saa-

vel her som paa flere andre Steder var den ofte compliceret med alvorlige Brystaffectioner, og i Snaasen skulle 6 Angrebne være døde deraf i Løbet af en Uge. Catarrhalske Affectioner, navnlig Bronchit og Halsbetændelse, forekom iøvrigt ogsaa meget hyppig om Foraaret men uden epidemisk Character.

Brystbetændelse angives paa et Par Steder at være optraadt næsten som Epidemi, saaledes omkring Stenkjer om Høsten og paa Ytterøen i Mai Maaned, paa hvilket sidste Sted Sygdommen ofte angreb flere Individer i samme Hus og hos Enkelte antog en typhøs Character. Samtidig blæste en vedholdende kold Östenvind, og ved dennes Ophør i Slutningen af Maaneden aftog ogsaa Tilfældene hurtig (Nerdrum). Fra Levanger og Skogn omtales Lungebetændelser som sjeldnere forekommende end sædvanligt, og ogsaa paa de fleste andre Steder synes Antallet af rene idiopathiske Tilfælde ikke at have oversteget det almindelige, hvorimod Sygdommen, som anført, var en meget hyppig Complication af Influenza. I det Hele opgive 6 Læger at have behandlet 111 Tilfælde af Lungebetændelse, hvoraf 10 medførte Døden.

Gastriske Sygdomme omtales kun af et Par Læger. I den østlige Del af Værdalen indtraf i sidste Fjerdingaar enkelte Tilfælde af dysenterisk Diarrhoe, hvortil Spiren rimeligvis var bragt fra det nærliggende Jæmteland, der om Sommeren og Høsten havde været hjemsøgt af Blodgang (Schulz).

Chronisk Rheumatisme angives at være den almindeligste Sygdom næst efter Cardialgi.

Syphilis var overalt betydelig aftaget. Paa Skogns Sygehus behandledes 37 Tilfælde, hvilket paa et enkelt Aar nær er det mindste Antal siden Sygehusets Begyndelse. For Gonorrhoe indkom 4. Paa Namdals Sygehus behandledes 3 for Syphilis, 7 for Radesyge og 4 for Gonorrhoe.

Fnat var fremdeles meget almindeligt i søndre Indherred, og de fleste Forsøg paa at faae det udryddet strandede paa de Ældres Ligegyldighed. I Overhalvden forekom Hudsygdomme derimod meget sjelden.

Antallet af **Spedalske** var ved Udgangen af 1856 138. Heraf døde 12 i Aarets Løb; af nye

Tilfælde iagttoges 17, men blandt disse vare 14 ældre end Tællingen i 1856. Antallet ved Udgangen af 1857 udgjorde altsaa 143.

Kjertelsyge forekom fra og til, men dog, som det antoges, sjeldnere end i Landets sydligere Egne og ytrede sig især som Affectioner af Ben-systemet med Caries og Necrosis (Dietrichson, Fleischer). Hyppigheden af **Svindot** fremhæves heller ikke saa enstemmig og stærkt af Lægerne som fra andre Kanter i Landet. Paa Skogns Sygehus døde 4 af 6 Behandlede, og Distriktslægen i nordre Indherred, hvor Sygdommen især skal være almindelig i enkelte Familier i Værans Sogn, opgiver 3 Dödsfald deraf.

Blegset, Leucorrhoe og Menstruationsanomalier iagttoges temmelig hyppig især blandt den simplere Classe. Som Aarsag til sidstnævnte Sygdomme anføres fra Overhalvden og Grong, foruden Mangler ved Fruentimmernes Klædedragt, ogsaa den Skik, at de ved den hyppige Gulvskuren bruge de nøgne Födder til at føre Kluden med istedetfor Hænderne (Fleischer).

Af **chirurgiske** Sygdomme var Brok en meget almindelig, og den gjængse Brug af daarlige Brokbind i Forbindelse med Almuens Haandteringer ved Sö- og Skovdrift bevirkede ofte Indeklemning. Med Hensyn til Behandlingen isaafald anfører Arentz, i de nærmest foregaaende Aar at have ladet 6 ubevægelige indeklemte Brok gaae over i Gangræn, uden at skride til Operation, og med gunstigt Udfald i de 5 Tilfælde. Den opstaaede Tarmfistel lukkede sig hos Alle efter kortere eller længre Tid. Ogsaa Schulz i Værdalen omtaler at have behandlet et indeklemmt Broktilfælde paa samme Maade og med samme gunstige Udfald.

Andre Tilfælde. Paa Skogns Sygehus døde en Patient af Aneurisma aortæ. Fleischer omtaler et godt characteriseret Tilfælde af Bronchiectasi, der helbrededes ved Mixtura balsamodendri ferrata, bayersk Öl og høi Sang.

Veirliget skildres som i det Hele meget ustadigt og stormfuldt; især udmærkede Høsten og

Vinteren sig ved megen Regn og orkanagtige Storme, og Temperaturen var derhos i de sidste Maaneder saa mild, at Græsset paa enkelte Steder begyndte at spire frem paanyt. Aaret gav i søndre Indherred rig Afgrøde paa Korn, Hö og Potetes, men de sidste lede stærkt af Törraaddenhed. Om Hösten og Vinteren faldt godt Sildefiske i Stjördalen og Aasen.

Folkets **Levemaade** angives i Regelen som ganske god, ihvorvel stor Forskjel skal finde Sted i de enkelte Bygdelag. Beboerne i Snaasen og Overhalvden skildres især som kraftige og sunde Folk, der udmærke sig ved stor Renlighed og Ordenssands, hvorimod Befolkningen i Stod skal være höist skiddenfærdig. Fjeldbönderne stode overhovedet i flere Henseender over Fjordbönderne. Brændevinsdrik og Fylderier var meget almindelig i søndre Indherred samt paa og omkring Stenkjer.

Fattigsygepleien omtales som god, og paa enkelte Steder, saasom i östre Namdal, sørgedes der for de Fattige med megen Liberalitet. **Kvak-salveri** dreves især i søndre Indherred, hvor flere Personer stode i stort Ry. En af disse, over hvem der et Par Gange var optaget Forhör, skyldte, som der antoges, især den Omstændighed sin Anseelse, at han, uagtet de fremkomne Oplysninger syntes overbevisende, dog ikke var sat under Tiltale af Amtet. Ogsaa ulovlig Handel med Medicamenter omtales fra dette Distrikt (Angell, Istad).

2 nye Distriktslægeembeder bleve i dette Aar oprettede, idet Amtets 4 ældre Distrikter omreguleredes til 6, nemlig: Stjördalens Distrikt, indbefattende övre og nedre Stjördalens Præstegjelde; søndre Indherreds Distrikt, indbefattende Skogns, Frostens, Lexvigens og Levangers Præstegjelde med Levanger By; mellem Indherreds Distrikt, indbefattende Sparboens, Inderöens, Ytteröens og Værdalens Præstegjelde; nordre Indherreds Distrikt, indbefattende Beitstadens, Stods og Snaasens Præstegjelde; indre Namdals Distrikt, indbefattende Grongs, Overhalvdens og Fosnes Præstegjelde; og ytre Namdals Distrikt, indbefattende Kolvereids og Närö Præstegje de.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde 2344. I

Halmö og Vigtens Sogne var ingen Vaccination foretaget, da Materien viste sig uvirksom.

Af **medico-legale Forretninger** nævnes 13, hvoraf 3 Obductioner af nyfödde Börn for at bestemme Dödsaarsagen og afgjøre, om de havde været levedygtige, 1 af en druknet Mand, 1 af en under Forlösningen död Kone, hvis Död antoges muligen bevirket ved uforsigtig og voldsom Behandling af Födselshjælpersken, hvilket dog viste sig ikke at være Tilfældet, 3 Erklæringer om tiltalte Personers Sindstilstand, 1 om en for Betleri tiltalt Mands Helbredstilstand, 1 om Beskaffenheden af en ved Overfald tilföiet Legemsbeskadigelse, samt en Synsforretning over et fundet Barneskelet.

Af **Sindssyge** tilsaaes i nordre Indherred 2, hvoraf den ene erklæredes uhelbredelig, og den anden indlagdes paa Thronhjems Sindssygeasyl. I östre Namdal behandlede Distriktslægen 2 for Melancholi, opstaaet efter Barselseng, og 1 for Raseri; af de förstnævnte døde den ene, efter i en 3 å 4 Uger at have vægret sig for at modtage nogensomhelst Spise, og uden at Manden lod sig overtale til at indlægge hende paa et Sindssygeasyl; de 2 andre helbrededes. Paa Skogns Sygehus indlagdes 3 for Dements, der alle igjen udskreves uhelbredede.

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 2 for Vandbrok, hvoraf den ene med Punction og Iodindspröitning, 1 Amputation af Skinnebenet, 2 Extirpationer af Tumores cystici, enkelte Exarticulationer af Fingre og Tæer, og flere Repositioner af indeklemte Brok.

Af **obstetriciske Operationer** udförtes af Lægerne: 2 Vendinger, hvoraf den ene paa et dödfödt Misfoster i Tværleie, og den anden ved Placenta prævia; Barnet frelstes her, men Konen døde fire Dage senere af Anæmi. 9 Tangforretninger, hvoraf 6 med heldigt Udfald for Fosteret. I et Tilfælde, hvor Forretningen foretoges paa Grund af betydeligt Blodtab og Vemangel, og hvor det senere blev nödvendigt at udtage Efterbyrden, døde Konen af Barselfeber (Arentz). Perforation foretoges 1 Gang paa Grund af Bækken-snæverhed, Barnet var dödt og udförtes senere ved Tangen (Arentz).

Som **Döde** paa Barselseng opgives 9 fra

søndre Indherred og 4 fra nordre Indherred. En Kone døde uforløst i 9de Barselseng af Ruptura uteri (Arentz).

Af **Börn under 1 Aars Alder døde** i søndre Indherred 53; fra de øvrige Distrikter anføres ikke Antallet.

Af **Dödfödde** og inden 24 Timer efter Fødselen døde Börn anmeldtes: i søndre Indherred 28, i nordre Indherred 24, i østre Namdal 13, og i vestre Namdal 9, tilsammen i Amtet 74.

Om Amtets **2 Sygehuse**, i Skogn og i Namdalen, henvises til Sygehuslisten. Begge vare forsynede med Badeindretninger, og paa Skogns fandtes 2 saadanne, den ene bestemt for Sygehuset selv, og den anden for Private. Paa Namsos var ved Sammenskud istandbragt et Strømbad.

De **2 Apotheker** i Amtet, paa Stenkjer og i Levanger, fandtes ved Visitationen i Orden.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Søndre Indherreds Distrikt: 5 Læger, deraf to i Stjørdalen, to i Skogn og en paa Levanger. 8 Jordemødre, 9 Hjælpevaccinatorer.
2. Nordre Indherreds Distrikt: 4 Læger, hvoraf en i Inderøens Præstegjeld, to paa Stenkjer og en i Værdalen. 7 Jordemødre, 15 Hjælpevaccinatorer.
3. Östre Namdals Distrikt: 1 Læge, boende paa Namsos; 4 Jordemødre, 11 Hjælpevaccinatorer.
4. Vestre Namdals Distrikt: 1 Læge; 3 Jordemødre, hvoraf den ene uexamineret, 7 Hjælpevaccinatorer.

XVIII. Nordlands Amt.

Sundhedstilstanden i dette Amt betegnes i det Hele taget som god, dog var Sygeligheden større end i det foregaaende Aar. Af epidemiske Sygdomme opnaaede Influenza og tildels Mæslinger en større Udbredning, hvorimod Nervefeber var sjældnere end sædvanligt. Kighoste og Skjörbug forekom ligeledes epidemisk, men kun i et

Par Distrikter. De 3 Læger i Brønø, Skjerstad og Vesteraalen opgive at have behandlet respective 656, 264 og 136 Syge, hvoraf tilsammen 26 døde. **Mortaliteten** var meget stor, idet Antallet af samtlige Dødsfald — 1483 — oversteg det tilsvarende Middeltal (1254) for Femaaret 1851—55 med 18,3 pCt. Sammenlignet med det nærmest foregaaende Aar viste Dødligheden sig i dette meget forskjellig i de enkelte Egne; i Bodø og Vestlofotens Distrikter var den saaledes meget større, i Alstahaugs derimod mindre end i 1856, og af de to Præstegjelde, der tilsammen danne sidtsnævnte Distrikt, var den i det ene, Alstahaug, 25 pCt. større og i det andet, Vefsen, 45 pCt. mindre end Aaret forud.

Sygdomsconstitutionen angives af de fleste Læger som mere eller mindre inflammatorisk i Begyndelsen af Aaret; senere blev den indifferent eller i enkelte Distrikter adynamisk, det sidste især mod Aarets Slutning.

Nervefeber var som anført mindre almindelig, end det pleier at være Tilfældet i dette Amt, hvor de store Fiskerier gjerne bidrage til at fremkalde og udbrede denne Sygdom. Antallet af Behandlede i samtlige Lægers Praxis opgives til 236, hvoraf 17 døde, medens det Aaret forud beløb sig til omtrent en Trediedel mere. Sygdommen herskede fornemlig i Aarets Begyndelse og udover Vaaren, navnlig var dette Tilfældet i de sydligere Distrikter indtil Bodø, hvorimod den i enkelte af de nordligere, saasom Stegen, Lødingen og tildels Vestlofoten mere optraadte om Sommeren og Høsten. Af de enkelte Distrikter udmærkede især Alstahaug sig ved et stort Antal Angrebne; Sygdommen forekom her epidemisk fra Aarets Begyndelse til efter Midtsommer, ligesom enkelte sporadiske Tilfælde indtraf senere, navnlig paa Alsenøen og i Tjøte Sogn. I det Hele indsygnede i Alstahaug Præstegjeld 87 Individuer, hvoraf 4 døde, medens Distriktets andet Præstegjeld Vefsen blev aldeles forskaanet paa en enkelt Gaard nær, hvor der i April Maaned indtraf 5 meget ondartede Tilfælde af Cerebraltypus, af hvilke 3 endte dødlig for Lægens Ankomst. Uagtet ogsaa i dette Aar ligesom sædvanligt Fiskerne paa enkelte Steder førte Sygdommen med sig

hjem, bemærker dog Distriktslægen, at dette var langt sjældnere end almindeligt, og at de fleste Tilfælde syntes fremavlede paa selve Stedet, uden at Smitte udenfra kunde paavises. I Brønø og Ranens Distrikter indtraf kun ganske faae sporadiske Tilfælde, og fra det sidste fremhæves, at Nervefeber, som i de 12 Aar fra 1843—54 hørte til de mest constante aarlige Epidemier, ikke har vist sig epidemisk i de paafølgende 3 Aar. I Lurø Distrikt behandledes i første Kvartal 16 Syge, hvoraf enkelte tilbageliggende fra det foregaaende Aar, 1 døde; Antallet af Angrebne var i Virkeligheden noget større, men enkelte kom ikke under Behandling. I Bodø og Skjerstads Distrikter iagttoges kun ganske faae Tilfælde, saaledes paa en Gaard i Folden, hvor der døde 1 af 6 Behandlede. I Stegens Distrikt viste der sig om Sommeren og Høsten et Par smaae Epidemier, hvori 21 behandledes og 2 døde, Characteren var tildels cerebral. I Lødingens Distrikt indtraf 13 Tilfælde paa to Gaarde i Ofotens Præstegjeld fra August til October, mest med abdominal Character, Ingen døde. I Östlofoten laae fra Januar til Midten af Juli 15 under Behandling, deraf 14 Fiskere paa Vaagens Sygehus, 3 døde. I Vestlofoten herskede Sygdommen paa et Par Gaarde om Sommeren og Høsten, men meget mildt, og af 15 Angrebne døde ingen. Paa Buksnes Sygehus behandledes derhos 23 og døde 2, hvoraf omtrent Halvparten vare Fiskere ikke hjemmehørende i Distriktet. I Vesteraalen vedvarede forrige Aars Epidemi i Hadsels Sogn i Januar og Februar, og senere, i April, Mai og Juli viste enkelte sporadiske Tilfælde sig paa forskellige Steder; i det Hele behandledes her i Aarets Løb 26, hvoraf 1 døde.

Af **Barselfeber** nævnes et Par Tilfælde med gunstigt Forløb, og Distriktslægen i Brønø bemærker, at lettere inflammatoriske Affectioner af Underlivsorganerne med mere og mindre febrilsk Tilstand langt fra ere sjældne hos Barselkoner paa Grund af fortidlig Opstaaen, Overanstængelse og Forkjølelse i de første Dage efter Forløsningen. Af andre Puerperalaffectioner nævnes 2 med *Mania puerperalis*, der begge helbrededes, og 1 med *Phlegmasia alba dolens*, der døde.

Af **exanthematiske Febre** forekom, foruden enkelte Tilfælde af Vandkopper, Rubeolæ og *Milliaria*, alene **Mæslinger** epidemisk. Denne Sygdom omtales fra 6 Distrikter, men da den overalt var godartet og saaledes sjelden blev Gjendstand for Behandling, anføre flere Læger kun at have et ufuldstændigt Kjendskab til dens Gang og Udbredning. De første Tilfælde iagttoges om Vaaren, i Alstahaug allerede i Februar. Paa Melø, Annex til Rødø, optraadte en liden Epidemi i Juli Maaned, hvor den først Angrebne var en 24aarig Mand, der 10 Dage forud havde været paa Sleipnes Marked, hvor Enkelte lede af Sygdommen. Fra Melø bragtes igjen Smitten til Sørfjorden i Rødø Sogn, hvor 16 angrebes i September. I Stegens Sogn herskede den fra April til Juli, blev derpaa næsten borte, men tog igjen nyt Opsving i September, ligesom den ogsaa forekom hist og her ellers i Lægedistriktet af samme Navn. I Lødingen bemærkedes den kun paa en Gaard i Ofotens Præstegjeld, hvorimod Forekomsten i Östlofoten var langt almindeligere, saa at Epidemien der, efter at være begyndt om Vaaren, ikke kunde ansees endt för i October. I Vesteraalen, hvor Sygdommen allerede var forekommen Aaret forud, men igjen ophørt, dukkede den paany op i Mai i Hadsels Sogn, hvor 6 kom under Behandling.

Kighoste optraadte i Östlofoten mod Slutningen af Sommeren og fortsatte sig ind i det paafølgende Aar; den var ikke sjelden compliceret med Bronchit og Lungebetændelse, hvoraf 1 Barn angives dødt. Ogsaa i Värö Præstegjeld i Vestlofoten skal have hersket en epidemisk Hoste, uden at dog Distriktslægen havde Anledning til at undersøge nogen af de Syge.

Af **Strubehoste** anföres et dødt Tilfælde i Bodø, og af **exsudativ Svælgbetændelse** 2 Tilfælde i Vesteraalen.

Influenza dannede den mest udbredte Epidemi, og uagtet den ligesom Mæslingerne sjelden kom under Behandling, troe dog flere Læger med Grund at maatte antage de Angrebnes Antal for meget stort, saa at paa enkelte Steder kun Faagik ganske frie. Med Hensyn til Tiden for dens Optræden ere Angivelserne noget forskellige. I

Alstahang og Ranen synes den at have hersket baade Vaar og Høst, og fra det sidste Distrikt betegnes den som Gjenganger fra det foregaaende Aar, hvorimod Lægerne i Lurø, Bodø, Skjerstad, Stegen og Vesteraalen med Bestemthed angive Maanederne October, November og tildels December som den Tid, hvori Epidemien herskede. Fra de øvrige Distrikter omtales enten ikke de catarrhalske Sygdomme, eller kun som forekommende med sædvanlig Hyppighed uden epidemisk Præg.

Brystbetændelser vare i det Hele noget almindeligere end Aaret forud, især i Brønø, Lurø, Bodø, Skjerstad og Östlofotens Distrikter. Paa første Sted forekom de i Januar og Februar paa flere Gaarde i Brønø Sogn, og i Aarets Løb behandledes tilsammen 22 Lungebetændelser, alle med heldigt Udfald. I Lurø behandledes for samme Sygdom 12 og døde 2, deraf syv i andet Kvartal, og fem i November—December. Omtrent til samme Tid behandledes i Bodø 10 og døde 2; hyppigere end Lungebetændelser var i dette Distrikt heftige Bronchiter om Høsten under Influenzaepidemien. I Skjerstad døde 2 af 9 for Lungebetændelse Behandlede. Paa Vaagens Sygehus i Östlofoten indkom under Fisketiden om Vaaren 33 Tilfælde, hvoraf 4 endte dødlig, og af de udenfor Sygehuset Behandlede døde derhos 2. Paa Buksnes Sygehus behandledes 5, alle med heldigt Udfald; iøvrigt iagttoges ingen acut Betændelse af Betydenhed i Vestlofoten. I de øvrige Distrikter var Antallet af Behandlede ganske lidet, og Dødligheden ringe. For hele Amtet opgive i det Hele 10 Læger 109 Tilfælde af Lungebetændelse med 11 Dødsfald.

Acut **Rheumatisme** omtales temmelig sjelden, hvorimod Sygdommens chroniske Form, ligesom enkelte Arter af Neuralgi, angives at være meget almindelig. Distriktslægen i Brønø behandlede 4 Tilfælde af acut og 27 af chronisk Rheumatisme, samt 27 Tilfælde af Ischias.

Af **Koldfeber** ere anmeldte 4 Tilfælde, deraf 1 i Brønø hos et Fruentimmer hjemmehørende udenfor Distriktet, og 3 i Bodø hos udenlandske Söfolk. Lægen paa sidstnævnte Sted, Arntzen,

anfører aldrig at have seet Koldfeber hos indfødte Nordlændinger.

Diarrhoe forekom i Brønø hyppigere end det foregaaende Aar især om Vaaren efter Fiskernes Hjemkomst og i Høstmaanederne; 39 Tilfælde kom her under Behandling, hvoraf 4 med tydelig dysenterisk Character, 1 døde. I Skjerstad behandledes 30 sporadiske Tilfælde, for det Meste hos mindre Børn. En Del Ældre angrebes dog ogsaa, og af disse døde endog 4. Tre Dødsfald indtraf efter Almuens Hjemkomst fra Lofoten, og troer Distriktslægen, at Sygdommens Optræden fornemlig maatte tilskrives den yderlig slette Levemaade i mange Hjem, hvor Familieforsørgeren før Afreisen til Fisket enten af Mangel paa Evne eller af Ligegyldighed havde forsømt at skaffe det nødvendige Korn tilveie. „De Tilbageblivende maatte da leve paa det yderlig slette hjemmeavlede Korn, der heller ikke havdes i tilstrækkelig Mængde. Fra Lofoten bragte Fiskerne Mel og Korn med sig, og denne pludselige Overgang fra en knap, ussel og ufordøielig Spise til en tilstrækkelig, sund og nærende Kost taalte ikke de svage Digestionsorganer“ (Randers). Paa Vaagens Sygehus behandledes 8 Syge for Diarrhoe, hvoraf 2 døde, og paa Buksnes Sygehus ligeledes 5, hvoraf 1 døde. Fra Östlofoten er derhos anmærket 1 Dødsfald af Blodgang.

Skjörbug viste sig epidemisk i Öst- og Vestlofoten. I sidste Distrikt begyndte Sygdommen omtrent i Midten af Februar, fornemlig i Buksnes Præstegjeld, og ophørte henimod Midten af Juli. Den angreb først en Del af Kvindekjønnets blandt den fattigste og i uslest Kaar levende Classe, senere i Slutningen af Vinterfisket udbredte den sig blandt den fiskende Almue fornemlig dem, der levede i størst Fattigdom og Urenlighed. I det Hele kom i dette Distrikt 62 Individuer under Behandling, deraf paa Buksnes Sygehus 20, hvoraf 2 døde, og Distriktslægen antager det derhos for sandsynligt, at flere mindre betydelige Tilfælde ikke kom til hans Kundskab. Som bidragende Momenter til Epidemiens Opkomst nævnes, foruden den stigende Fattigdom med alle dens Følger, en paa Grund af forrige Aars Misvæxt total Mangel paa Potetes, til hvil-

ken vegetabilsk Næring Folket stedse havde været vant. I Östlofoten behandledes 19 Syge, hvoraf 16 hjemmehørende i Distriktet og 3 Fremmede; 2 af disse og 1 af de første døde. Ogsaa herfra nævnes den mislige Poteteshøst Aaret forud som en væsentlig Kilde til Sygdommen. I flere af de andre Distrikter indtraf enkelte sporadiske Tilfælde, saaledes 3 i Bodø, 4 i Skjerstad, flere samtidige, men ikke nøiere angivne i Stegen, og 2 i Vesteraalen; næsten samtlige disse vare paa-dragne under Vinterfisket i Finmarken.

For **Syphilis** behandledes paa Amtets 3 faste Sygehuse i Alt 10 Syge, mest med secundære Tilfælde. Udenfor Sygehusene sees kun et Par Individuer at være behandlede herfor, ligesom ogsaa nogle Enkelte for Gonorrhoe. Af **Radesyge** nævnes 3 Tilfælde.

Fnat var uagtet den herskende store Urenlighed i det Hele ei almindeligt, og paa flere Steder søgte de Angrebne gjerne Raad mod samme.

Antallet af **Spedalske** var ved Udgangen af 1856 213. Heraf døde i Aarets Løb et i Sammenligning med de sydligere Amter usædvanlig stort Antal, nemlig 52, og 1 indlagdes i Stiftelse. Derimod iagttoges 14 nye Tilfælde, hvoraf dog 11 ældre end Tællingen i 1856. Ved Udgangen af 1857 skulde altsaa Antallet udgjøre 174, men er i Aarsberetningen for 1858 berigtiget til 175.

Kjertelsyge angives at være temmelig sjelden uden som Affectioner i Bensystemet, der ere meget almindelige. Af 90 paa Skjæggenes og Bodø Sygehuse i Aaret Behandlede lede 14 af Arthrocace i forskellige Led samt 2 af Caries, og Arntzen opgiver, fra Midten af 1852 til Udgangen af 1857 at have behandlet, dels paa Sygehuset i Bodø, dels udenfor samme, 68 Patienter for disse Sygdomme. Af disse lede 24 af Coxalgi, nemlig 13 af Kvindekjøn og 11 af Mandkjøn, og 15 af Spondylarthrocace, nemlig 12 af Mandkjøn og 3 af Kvindekjøn, ligesom hos de Övrige forskellige andre Led og Ben vare angrebne. Yderst sjelden kunde ydre Vold paavises som Aarsag til disse Tilfælde, som tværtimod næsten hos Alle ene maatte antages begrundede i den ved en slet og utilstrækkelig Kost, daarlig Beklædning og

andre ugunstige Forholde bevirkede feilagtige Ernæring.

Svindot var heller ikke hyppig. 5 Læger behandlede for samme 23 Syge, hvoraf 8 døde.

Blegsot iagttoges fra og til, og Menstruationsanomalier vare hyppige. End mere var dog dette Tilfældet med gastriske Forstyrrelser og **Cardialgi**, der endog syntes at være almindeligere end ellers. Distriktslægen i Skjerstad behandlede saaledes i 1857 omtrent dobbelt saamange Tilfælde heraf som i 1856, og antager Aarsagen nærmest at maatte søges i de mindre gode Fødemidler efter den slette Høst Aaret forud.

Veirliget var i Aarets første Maaneder temmelig koldt med indtil 15 Graders Kulde, men forandrede sig snart og blev i Februar til April mildere end sædvanligt. De paafølgende Maaneder, navnlig Juni, udmærkede sig ved koldt, i Begyndelsen tørt, senere raat Veirig, der udøvede en hemmende Indflydelse paa al Vegetation, og i det Hele fremhæves af flere Læger den skarpe Modsætning mellem Veirliget i det tidlige Foraar og det der senere blev raadende. Paa Gaarden Lervig i Stegen, omtrent under 68de Bredegrad, fandtes Tussilago i fuld Blomstring den 10de April, medens Olderskoven endnu i Begyndelsen af Juli stod aldeles bar (Ekroll). Efter den fugtige og kjølige Sommer indtraadte i August og September noget stadigere og varmere Veir, men med October vendte det gamle Regnveir tilbage og vedvarede fast uafbrudt til Aarets Udgang. Disse sidste Maaneder udmærkede sig derhos ved idelige heftige Storme, og den 7de December rasede en Orkan, der gjorde megen Skade baade paa Land og Sø. Ogsaa stærke Jordskjælv bemærkedes hyppig, især i Strøget fra Threnens Sogn til Hemnes og fra Alstahaug til Rødø Præstegjeld. Siden 1821, da der over hele Helgeland mærkedes et voldsomt Jordskjælv (af Almuen kaldet Stor-Jordskjælvet), har deslige aarlig været iagttagne, men aldrig saa hyppige og stærke som i dette Aar; især vare Jordskjælvene den 18de Mai, 30te October, 17de og 24de No-

vember samt 9de December stærke i den Grad, at Tømmerværket i Bygningerne bragede, og alle løse Gjenstande bevægedes af deres Plads (Sand). Til yderligere Oplysning om de climatiske For-

holde hidsættes følgende af Distriktslæge Sand paa Nesne Gaard anstillede Observationer, tildels sammenholdte med tilsvarende Forholde i Tiaaret 1848—57. (Se ogsaa Anhang IV).

	Middelbarometerstand.	Middeltemperatur.	Døgn, hvori det regnede.	Døgn, hvori der faldt Sne eller Slud.	Taae- og skyfulde Døgn.	Klare Døgn.	Vindstille Døgn.	Døgn med Storm eller Blæst.
Tiaaret 1848—57 .	333,48	+4,64° C.	97	75	82	111	75	290
Det enkelte Aar 1857	334,63	+5,11	114,0	54,0	81,5	115,5	71,0	294,0

Forholdet i hver enkelt Maaned vil sees af følgende Tabel:

Maaned.	Middeltemperatur i Femaaret 1848—57.	1857.								
		Temperatur.			Middelbarometerstand.	Døgn, m. Regn el. Sne.	Taage- o. skyfulde Døgn.	Klare Døgn.	Vindstille Døgn.	Herskende Vinde.
		Middel.	Höiest.	Lavest.						
Januar . .	+ 2,5° C	+ 5,34° C	+ 4,5° C	+ 15,0° C	333,21	11,5	7,5	12,0	2,5	NO. 19 Gange.
Februar . .	+ 2,2	+ 1,11	+ 7,0	+ 12,0	32,42	16,5	8,0	3,5	3,5	SV. 13 —
Marts . . .	+ 0,5	+ 0,37	+ 6,0	+ 10,0	36,41	8,5	7,5	15,0	3,5	NO. 16 —
April . . .	+ 2,6	+ 3,18	+ 10,0	+ 4,0	36,31	1,0	7,0	22,0	4,5	NO. 19 —
Mai	+ 6,9	+ 6,02	+ 14,0	0,0	37,51	8,5	5,0	17,5	7,5	NO. 10 —
Juni	+ 10,8	+ 7,87	+ 18,0	+ 2,0	35,21	20,5	6,0	3,5	9,5	SV. 9, NV. 8 -
Juli	+ 14,2	+ 13,42	+ 26,0	+ 6,0	33,27	16,5	6,0	8,5	9,0	SV. 7, SO. 6 -
August . .	+ 12,3	+ 13,55	+ 27,5	+ 7,0	36,01	14,5	7,0	9,5	9,5	SV. 11 Gange.
September	+ 9,1	+ 9,35	+ 18,0	0,0	34,69	11,5	11,0	7,5	10,0	SV. 7, NO. 7 -
October . .	+ 4,6	+ 6,71	+ 11,0	+ 1,0	33,22	16,5	7,5	7,0	5,0	NO. 11, SV. 7 -
November	+ 0,5	+ 3,02	+ 12,0	+ 11,0	36,09	18,0	4,5	7,5	1,5	NO. 11, SV. 11 -
December	+ 0,1	+ 2,80	+ 10,0	+ 4,0	31,21	24,5	4,5	2,0	5,0	SV. 8, NO. 5 -

Anm. Barometerstanden er observeret ved Havfladen og reduceret til 0 Grader med Correction for Capillærdepressionen (Sand).

I Henseende til Folkets **Næringsmidler** saa vare disse i Begyndelsen af Aaret mindre gode, idet Forsyningen af Melvarer paa Grund af forrige Aars Misvæxt ofte baade var knap og af daarlig Kvalitet. Senere blev dog Tilførselen af Kornvarer større, saa Mangel forebyggedes. Lofotfisket slog tildels feil, men erstattedes fuldkommen af et overordentlig rigt Sommerfiske i Forbindelse med høie Priser paa Fiskeproducterne (Ekroll). Aarets Afrøde var i Kvantitet under et Midtelsaar og tildels paa Grund af sen Høst mindre velbjerget; dog var Forholdet bedre end i 1856.

I **Fattigsygepleien** var ifølge forrige Aars

Amtsformandskabsbeslutning indtraadt den Forandring med Hensyn til Udgifterne, at disse forsaavidt de angik Medicin og Diætgodtgjørelse for fattige Syge, der behandledes i deres Hjem, skulde udredes af de respective Fattigcasser mod Refusion af fire Femtedele af Medicinalfondet, forsaavidt dettes Midler strakte til, hvortil Udsigterne imidlertid vare smaae. For fattige Syge, der behandledes paa Amtets Sygehuse, skulde vedkommende Fattigcasser betale 16 Skill. pr. Døgn. Denne Bestemmelse antoges at ville udøve en skadelig Indflydelse paa Fattigsygepleien, der hidtil ifølge de fleste Lægers Opgivende synes at have været ret god, og det usædvanlig ringe Be-

læg paa Bodø Sygehus i 1857 formentes næsten ene at maatte tilskrives denne Aarsag (Arntzen). Udenfor Sygehusene behandledes for Fattigvæsenets Regning i Brønø Distrikt 58 (Udgift til Medicin 42 Spd. 112 Skill.), i Ranens Distrikt 40, i Bodø Distrikt 90 og i Östlofoten 36; fra de øvrige Steder er Antallet ikke opgivet.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde 1768. I Bindalens Præstegjeld i Brønø Distrikt blev ingen Vaccination foretaget dels paa Grund af Hjælpevaccinatorens Sygdomsforfald, dels fordi Vaccinen viste sig uvirksom, og ligesaa heller ikke i i Værø og Flakstad Præstegjelde af Vestlofotens Distrikt. Paa første Sted herskede ifølge Hjælpevaccinatorens Opgivende en stærk Hoste, som gjorde Udførelsen mindre tilraadelig, og paa sidste Sted var Aarsagen tildels den, at Hjælpevaccinatøren i Flakstad Hovedsogn frasagde sig sin Bestilling, da han ifølge Amtsformandskabets Beslutning ikke længere fik Skydsgodtgjørelse paa sine Reiser, hvorefter Sommeren hengik under forgjæves Forsøg paa at erholde en anden istedet, saa det tilsidst af Hensyn til det kommende Aar blev nødvendigt at tilstaae den afgaaede hans Forlangende og derved bevæge ham til at forblive i Posten. I Præstegjeldets andet Vaccinationsdistrikt Moskenes var Aarsagen Distriktslægen ubekjendt.

Af **medico-legale Forretninger** nævnes 12, hvoraf 1 Obduction af en Selvmorder, 3 af ved Ulykkestilfælde eller pludselig Død Omkomne, 1 af et formentlig ihjellagt Barn, 2 Erklæringer om Personers Helbredstilstand, 1 om hvorvidt en Pige var sindssyg eller ikke, 1 om hvorvidt en Pige kunde udholde 10 Dages Vand- og Brødstraf, 1 om et mishandlet Barn, og 1 om Beskaffenheden af en af en Lap foretagen Öienoperation.

Af **Sindssyge** opgive 4 Læger at have behandlet 7 med Melancholi og 5 med Mani. Som „tilseede og undersøgte“ nævnes af 6 Læger 18 Syge. I Lægedistrikterne Brønø, Ranen, Bodø og Vesteraalen fandtes tilsammen 28 Sindssyge, hvoraf 4 med Melancholi, 3 med Mani, 6 med

Dements, 5 med Idiotisme og 3 med Fatuitas; for 7 er Sygdomsformen ikke anført. Savnet af et Sindssygeasyl for disse nordlige Egne føles stærkt; „thi dels ere Throndhjems og Bergens Asyler opførte i saa liden Stil, at det vel som oftest vil være tvivlsomt, om de kunne optage Patienter fra Nordland og Finmarken, dels vil ofte den beleilige Tid til at behandle Sygdommen være forbi, inden man kunde faae Spørgsmaalet om deres Optagelse i et fjernt Asyl afgjort og derpaa transporteret dem derhen, hvilket sidste desuden vilde være umuligt i de 3 á 4 Vintermaaneder, i hvilke der ikke haves Dampskibsfart. Den hensigtsmæssigste Anstalt vilde formentlig være en Curanstalt med en annecteret Pleiestiftelse for incurable Syge. Af saadanne gives der ikke faae, og disse koste Amtscommunen en hel Del Penge, uden at det dog paa Grund af de locale Forholde er muligt at holde nogen stadig og fuldstændig Control med den Pleie, som de erholde“ (Arntzen).

Af **chirurgiske Operationer** nævnes 1 Amputation af Laaret, 1 af Skinnebenet, 1 Underbinding af Arteria tibialis postica, 1 Operation for Hareskaar, 1 Paracentesis abdominis, 3 Gange Punction af Vandbrok, 1 Exstirpation af en Fedtsvulst, og 5 Gange Exarticulation af en eller flere Fingre eller Tær.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne 6 Tangforretninger, hvoraf 4 med heldigt Udfald for Moder og Barn. En ældre Førstefødende med Tvillinger, hvoraf den første ekstraheredes ved Tang og den anden ved Vending, begge forraadnede, døde et Par Timer efter Forløsningen (Randers). En anden af Mødrene, hos hvem Forretningen blev foretaget paa Grund af Vemangel og Afkræftelse, døde 12 Dage senere formentlig af en Puerperalaffection (Berg). 1 Foster i Sædeleie blev ekstraheret med Hænderne.

Mortaliteten, forsaavidt samme er opgivet af Lægerne, vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt.	Dø d e				Død- fø dte.
	i Alt.	i Alderen under 1 Aar.	paa Bar- selseng.	ved Ulyk- kestil- fælde.	
Brønø . . .	121	12	5	8	8
Alstahaug .	198	"	0	17	13
Ranen . . .	150	12	5	11	10
Lurø	107	"	2	19	8
Bodø	143	27	2	"	8
Skjerstad .	126	38	4	"	8
Stegen . . .	124	21	2	"	7
Lødingen . .	131	21	3	"	8
Östlofoten .	90	19	1	13	6
Vestlofoten	140	29	2	26	8
Vesteraalen	135	30	1	14	8
Nordl.s Amt	1465	"	27	"	92

Antallet af Døde og Dødfødte i Östlofotens Distrikt angaaer alene Vaagens Præstegjeld, da ingen Opgave for Valbergs Sogn var indkommen til Distriktslægen. — Af de som døde paa Barselseng Opførte var der 18, som ikke havde været under Lægebehandling, og om hvem Lægerne i det Hele ikke kunde give noiagtigere Besked; af de øvrige døde 2 efter Forløsning ved Kunstens Hjælp, 1 af Phlegmasia alba dolens, 1 af Hæmorrhagi, 1 af Afkræftelse, 1 af en formentlig Puerperalaffection og 3 uforløste, disse sidste alle i Brønø Distrikt. Til den ene Uforløste, en 44 Aar gammel Gaardmandskone i 5te Barselseng, blev Lægen tilkaldt, da han tilfældigvis befandt sig paa Reise i Nærheden, 3 Mil fra Hjemmet. Fødselen havde begyndt 4 Dage forud, og Fosterhovedet følte nedtraadt i Bækkenhulheden, men Konens medtagne Kræfter og Mangel paa Veer gjorde dens Fuldførelse umulig. Expres blev strax afsendt efter de fornødne Instrumenter, men før dens Tilbagekomst var Livet udslukket. Den anden, til hvem ingen kyndig Hjælp blev søgt, døde efter Sigende pludselig af Blodstyrning. Den tredie, en 30aarig Gaardmandskone, døde af Ecclampsia gravidarum fjorten Dage før den forventede Nedkomst; Lægen tilkom først 4 á 5 Timer efter Døden (Møller).

Om Amtets 3 faste **Sygehuse** i Alstahaug, Bodø og Buksnes henvises til Sygehuslisten. Paa Vaagens Sygehus, der som sædvanligt traadte i Virksomhed under Lofotfiskeriet, behandledes i det Hele 92 Syge, hvoraf 15 døde; Forpleiningsdagens samlede Antal udgjorde 1341; Medicinforbruget opgik til 85,05 Skill. for hver Syg og til 5,8 Skill. for hver Forpleiningsdag.

Amtets eneste **Apothek**, i Bodø, blev ved Visitationen befundet i Orden.

Medicinalpersonalet bestod af:

Lægedistrikt.	Læger.	Bopæl.	Jorde- mødre.	Hjælpe- vaccina- tører.
1. Brønø	1	Brønø Pgd.	2	6
2. Alstahaug	1	Alstahaug	—	2
3. Ranen	1	Nesne	—	3
4. Lurø	1	Rødø	—	2
5. Bodø	1	Bodø By	3	4
6. Skjerstad	1	Skjerst. Pgd.	3	3
7. Stegen	1	Stegens	—	2
8. Lødingen	1	Lødingens	—	Ingen
9. Östlofoten	1	Vaagens	—	1
10. Vestlof.	1	Buksnes	—	2
11. Vesteraal.	1	Hadsel	—	3

XIX. Finmarkens Amt.

Sundhedstilstanden angives forskjellig. I den vestlige Del af Amtet var den i det Hele taget god, især i Senjen i første og tredie Kvartal. I Alten vare Sygdomstilfældene mange i Antal, men i Almindelighed lette og af ringe Betydning. Mindst god var Sundhedstilstanden i Varanger, og Distriktslægen sammesteds anfører, at selv gamle Folk i Vadsø ikke kunde mindes en saa udbredt Sygelighed som den, der dette Aar hjemsøgte Distriktet. Af Sygdomme med epidemisk Character forekom Nervefeber og Skjørbug, især i Varanger, Mæslinger næsten i alle Distrikter, Influenza især i Senjen og Alten, Kighoste i Tromsø, samt Kusma i Vadsø og Omegn. De to Læger i Tromsø opgive at have i Aarets Løb behandlet 1528 Syge,

hvoraf 50 døde, Sygehusets Belæg heri medregnet; Garnisonslægen i Vardø tilsaa i Alt 502 Syge, hvøraf flest i Mai og færrest i November, 15 af disse døde; Distriktslægen i Varanger havde under stadig Behandling 565 Syge, hvøraf flest (200) i tredie og færrest (99) i andet Kvartal; 24 døde. **Mortaliteten** var i det Hele taget meget stor, idet Antallet af samtlige Dødsfald i Amtet — 1266 — oversteg det tilsvarende Midtalt (1065) for Femaaret 1851—55 med næsten 19 pCt.

Sygdomsconstitutionen betegnes fra Senjens og Tromsø Distrikter som væsentligst catarrhalsk, fra Alten som adynamisk i Begyndelsen af Aaret, indifferent om Sommeren og catarrhalsk om Høsten, samt fra Varanger som fornemlig adynamisk.

Nervefeber forekom hyppigere end i de nærmest foregaaende Aar, især i enkelte Distrikter. I Senjen forefaldt smaae Epidemier i Thronenes og Ibestads Præstegjelde, fornemlig om Vaaren fra April til Udgangen af Juni, ligesom ogsaa enkelte Tilfælde viste sig hist og her til andre Tider paa Aaret. Et Par Gange syntes Spiren til Sygdommen at være medbragt af Fiskere, der vare vendte hjem fra Finmarksfisket. Af 64 Angrebne i Senjens Lægedistrikt døde 5, deriblandt en tiaars Gut, hos hvem der i Sygdommens femte Uge udviklede sig Noma i begge Kinder. I Tromsø og paa det der beliggende Fogderisyegehus behandles 26 Tilfælde, hvøraf de fleste i Januar og Februar samt i Tidsrummet Juni — August, 3 døde. Hos Flere optraadte heftige Cerebralphenomener. I Lyngens Distrikt begyndte Sygdommen i Midten af Juli og optraadte efterhaanden indtil Udgangen af September paa flere Gaarde i Skjervø og Lyngens Præstegjelde; i det første af disse angrebes 22 og døde 4, i det andet 20 og døde 3. I Carlso Præstegjeld indtraf ogsaa enkelte Tilfælde om Høsten, saa det hele Antal Behandlede i dette Lægedistrikt udgjorde 53 — 36 Voxne og 17 Børn — hvøraf 7 døde. I Altens Distrikt, hvor en Epidemi var udbrudt allerede i Slutningen af det foregaaende Aar blandt Arbejderne ved Kaafjordens Kobberværk, vedblev Sygdommen at herske indtil Mai Maaned, ikke

meget udbredt men temmelig intens i sin Optraeden. Af 70 Angrebne døde 3. Fra Vestfinmarkens Distrikt mangler Indberetning for første Halvaar paa Grund af Vacance i Embedet; fra Slutningen af Juli indtraf 5 sporadiske Tilfælde i Hammerfest og 4 samtidige paa en Gaard i Hasviks Sogn, af disse døde 1. I Tanens Distrikt skal Nervefeber have været temmelig hyppig paa et Par Steder i Begyndelsen af Aaret, saaledes i Karasjok og blandt Finnerne ved Langfjorden i Tanen, men paa Grund af de locale Forholde kom saa godt som ingen af de Syge under Behandling. Paa førstnævnte Sted skulde efter Sigende 36 være angrebne og 2 døde. Enkelte sporadiske Tilfælde iagttoges i Kjøllefjords Sogn, paa Fiskeværet Gomvig og nogle andre Steder. I Varangers Distrikt herskede en betydeligere Epidemi i Vadsø By fra Midten af Juli til Aarets Slutning. Sygdommen, hvortil Fiskere fra Finland antoges at have medbragt Smitten, holdt sig næsten udelukkende blandt Quænerne i Byens Yderkanter, hvor Overfyldningen af Mennesker i de smaae Quænstuer i høi Grad begunstigede dens Udbredning. I det Hele angrebes 104 Individuer, hvøraf 7 i andet, 57 i tredie og 40 i fjerde Kvartal; 8 døde. Characteren var i Regelen cerebral, Exanthem iagttoges kun sjelden, hvorimod der hos 6 Syge udviklede sig suppurerende Parotidesvulste paa begge Sider. I første Halvaar viste enkelte Tilfælde sig i Vadsø Landsogn, og i Sydvaranger skal Sygdommen være optraadt epidemisk paa flere Steder, uden at Distriktslægen derom kan give nøiere Besked. I Vardø indtraf 6 Tilfælde, hvøraf 2 med dødlig Udgang. For hele Amtets Vedkommende bliver der efter Ovenstaaende et Antal af 368 Angrebne og 31 Døde.

Af **Barselfeber** nævnes 6 Tilfælde i Tromsø, 2 i Alten, 2 i Vestfinmarken og 2 i Vadsø, tilsammen 12, hvøraf 2 endte dødlig.

Vandkopper iagttoges enkeltvis i Tromsø i den sidste Tid af Aaret, ligesom om Foraaret nogle Tilfælde af Rosen, Erythem og Herpes zoster.

Mæslinger forekom i samtlige Lægedistrikter, med større og mindre Udbredning. Sjældnest sy-

nes Sygdommen at have været i Senjens Distrikt, hvor alene nogle Tilfælde paa fem hinanden nærliggende Gaarde i Throndenes Præstegjeld, fornemlig blandt Confirmanderne, vare Lægen bekendte. I Tromsø By herskede en udbredt men mild Epidemi om Sommeren, og de to Læger sammesteds opgive tilsammen at have behandlet 63 Syge, hvoraf 23 i Mai, 31 i Juni, 8 i Juli og 1 i September. I Lyngens Distrikt skal Sygdommen være forekommen hele Aaret baade blandt Børn og Voxne, men Lægen blev aldrig raadspurgt. I Altens Distrikt bemærkedes den først i Talviks Confirmationsskole og bragtes derfra udover en stor Del af Distriktet. I Byerne Hammerfest, Vardø og Vadsø, paa Handelsstedet Nyborg ved Bunden af Varangerfjorden samt paa flere Steder i Tanen optraadte Epidemier om Sommeren og Høsten uden at frembyde noget Usædvanligt. I Vadsø, hvor Mæslinger ikke havde hersket siden 1839, angrebes alle Aldre, men iøvrigt var Sygdommen her som overalt inden Amtet meget mild, og intet Dødsfald af samme var Lægerne bekendt.

Kighoste begyndte i Tromsø om Høsten og tiltog efterhaanden mod Aarets Slutning. Byens tvende Læger behandlede 43 Tilfælde, hvoraf de 4 først opstaaede i September hos en Familie, der kort forud var hjemkommen fra Christiania; i October tilkom 2, i November 10 og i December 27; 1 døde.

Af **Strubehoste** nævnes 4 Tilfælde fra Vadsø, alle helbredede. Paa Dyrø i Senjens Distrikt døde 3 Børn i en Familie i Løbet af nogle faa Dage, rimeligvis — efter den Beskrivelse, Distriktslægen senere modtog — af denne Sygdom. I Tromsø behandlede Lægerne 9 Tilfælde af Laryngitis, 5 af exsudativ Svælgbetændelse og 30 af simpel Halsbetændelse.

Kusma herskede meget udbredt i Vadsø By og Landsogn i de to første Maaneder af Aaret, men kom sjelden under Behandling. Metastase iagttoges kun en enkelt Gang.

Catarrhalske Sygdomme vare temmelig almindelige, især i Senjen og Alten, hvor de i October og November herskede som en udbredt, mild Influenzaepidemi. I Tromsø behandlede for

Catarrhalfeber eller Bronchit 111 Syge, hvoraf 23 i første, 25 i andet, 28 i tredie og 35 i fjerde Kvartal. I Vardø led over 26 pCt. af de Behandlede af catarrhalske Tilfælde, med og uden Feber.

Lungebetændelser forekom temmelig hyppig i Senjen, men dog ikke epidemisk som Aaret forud; af 17 Behandlede døde 3. I Tromsø behandlede 29 og døde 4, omtrent lige mange i hvert Fjerdingaar; i Hammerfest behandlede 6, hvoraf 1 døde, i sidste Halvaar; i Vardø 4, hvoraf 1 døde, og i Vadsø 15, hvoraf 3 døde, især i andet Fjerdingaar. I Tanens Distrikt iagttoges 4 Tilfælde i April, Mai og September, og det hele af Lægerne opgivne Antal bliver saaledes 75, hvoraf 12 medførte Døden. Af Pleuriter er anmærket 14 Tilfælde fra Senjens og Tromsø Distrikter. I Alten kom yderst faa inflammatoriske Sygdomme til Behandling, og de bare ligesom i de nærmest foregaaende Aar fremdeles et asthenisk Præg (Follum).

For **Koldfeber** behandlede i Tromsø 2 Sømænd, der havde paadraget sig Sygdommen i Östersøen.

Blodgang udbrod i October paa en Gaard i Lyngen, hvor efterhaanden 8 angrebes og 1 døde. I Vadsø bemærkedes 3 Tilfælde i August og October.

Diarrhoe og **Cholérine** omtales alene fra tre Distrikter. I Senjen kom 26 Tilfælde deraf under Behandling; i Tromsø 118, nemlig 12 i første, 13 i andet, 43 i tredie og 50 i fjerde Kvartal, 4 Børn og 1 Voxen døde; i Vadsø 20, hvoraf 12 i tredie Kvartal, 1 døde; i Vardø 34.

Skjörbug viste sig ogsaa dette Aar paa flere Steder, navnlig i Tanens og Varangers Lægedistrikter, hvor Sygdommen forekom epidemisk langs Kysten i den største Del af første Halvaar. De Angrebnes Antal skal have været meget stort, men de Færreste kom under Behandling, saaledes i Tanens Distrikt alene 17, i Vardø 46, hvoraf 4 døde, og i Vadsø 36, hvoraf 3 døde. Ingen Alder forskaanedes, men hos Yngre var Forløbet i Almindelighed mildere og mindre langvarigt; samme Individ angrebes ofte to Gange og anden Gang gjerne heftigere end første; Mandfolk syn-

tes mere udsatte end Fruentimmer, rimeligvis paa Grund af deres overveiende Beskjæftigelse med Fiskerierne og deres større Dovenskab i den Tid, disse ikke foregaae; „fra October til Marts tilbringe de sin meste Tid sovende i kvalme aldrig udluftede Stuer“ (Danchertsen). At Skjørbug i de senere Aar har været i Tiltagende troer Distriktslægen i Varanger væsentlig at maatte tilskrive de feilslagne Fiskerier, hvis ringe Udbytte ikke satte Almuen istand til at forskaffe sig det nødvendige Mel, og tvang den til næsten udelukkende at leve af sur halvraadden Fisk. Potetes og Multebær havde ligeledes slaaet aldeles fejl. Udenfor de nævnte to Lægedistrikter iagttoges ogsaa en Del Tilfælde i Tromsø, 28 Behandlede, 2 Døde, men Størsteparten af disse indtraf blandt Fiskere, der havde været i Östfinmarken. I Hammerfest behandlede 2 Tilfælde, og i Thronenes Præstegjeld i Senjen indtraf i Mai 5 Tilfælde i en Familie, der levede i yderst usle Kaar.

Af **Syphilis** opføres 12 Tilfælde fra Tromsø, alle secundære, 2 fra Alten og 2 fra Vadsø. Af **Gonorrhoe** behandlede 17 Tilfælde, fornemlig i Byerne.

Fnat angives i det Hele at være temmelig sjældent, dog var Forholdet i saa Henseende, som ogsaa i tidligere Beretninger anført, meget forskjelligt selv i nærliggende Præstegjelde. I Altens Distrikt forekom det især blandt Søfinnerne.

Antallet af **Spedalske** ved Udgangen af 1856 var 35. I Aarets Løb døde heraf 10, og 1 udflyttede, hvorimod af nye Tilfælde iagttoges 7, deraf 6 ældre end Tællingen i 1856. Antallet ved Udgangen af 1857 blev saaledes 31. — Distriktslæge Follum fremsætter i sin Medicinalberetning ianledning den spedalske Sygdoms Aarsagsforholde og Midlerne til dens Bekjæmpelse enkelte Bemærkninger, der ville findes gjengivne under Anhang V.

Kjertelsyge og **Svindot** forekom temmelig sjælden i Senjen, derimod hyppig i Tromsø, førstnævnte især som Öienaffectioner, Kjertelhævelser og Leddesygdomme. Paa Sygehuset sammesteds behandlede 9 Tilfælde af Arthroace. Af Svind-

sot opgive 5 Læger 11 Dødsfald, hvoraf 6 i Tromsø.

Blegsot og Menstruationsanomalier med deraf følgende Coliker omtales som oftere forekommende i Senjen og Tromsø. I Tanen var derimod intet Tilfælde iagttaget og i Vadsø kun nogle faae.

Cardialgi angives fremdeles lige hyppig som forhen.

Af **Drankergalskab** behandlede 1 Tilfælde i Vardø.

Veirliget angives af Distriktslægen i Senjen som misligt. Sneen laa til langt ud i Mai, i hele Juni saaes Solen blot et Par Dage, og Middelttemperaturen i denne Maaned beløb sig alene til $+5^{\circ}$ R. Juli og August vare mildere, men egentlig Sommervarme havdes ikke. Ved Efteraarsjevndøgn indtraadte en kort Tid fuld Vinter med NV. Storm, en Fod dyb Sne og indtil $+4^{\circ}$ R. De tre sidste Maaneder udmærkede sig ved meget mildt, men omløbende og stormfuldt Veir, saa nogen egentlig Vinter ikke indtraadte. Paa Grund af dette ugunstige Veirlig faldt Høsten mindre heldig ud, men dog bedre end i 1856, navnlig hvad Potetesavlens betraf. Vigtigere end Jordbruget er imidlertid i disse nordlige Egne Fiskeriet, og dette gav i det Hele et rigt Udbytte. Lofotfisket var vistnok mindre godt, men i Finmarken gjordes udmærkede Affærer, især paa Grund af de ualmindelig høie Fiskepriser. En Fortjeneste af 50 Spd. pr. Mand var nok temmelig almindelig, og for Enkelte gik den op til 80—90 Spd. og derover i et Tidsrum af 5—6 Uger, saa Befolkningen i økonomisk Velvære antoges at være gaaet ikke ubetydelig fremad i Aarets Løb (Schjelderup). Den anførte Beskrivelse af Veirliget i Senjen passer ogsaa efter Lægernes Opgivende paa de øvrige Egne af Amtet. Det sildige Foraar, den kolde og kortvarige Sommer med paafølgende mild og stormfuld Høst hørte overalt med til Aarets Characteristik. I Vadsø gik Sneen først bort i Juli, hvorimod om

Høsten Markerne vedbleve at ligge bare næsten til Nytaar.

Med Hensyn til Folkets **Levemaade**, Renlighed, Ædruelighed og øvrige hygiæniske Forholde indeholde Beretningerne Lidet eller Intet, som ikke allerede er anført i de tidligere trykte Medicinalberetninger. I Tromsø, hvor Tilflytningen af fattige Folk, som ikke kunde ernære sig i deres Hjemstavn, fremdeles fandt Sted fra alle Kanter, selv fra Finland, iagttoges flere Berusede end forhen, dels som Følge af det større Antal Til- og Gjennemreisende, men end mere af, at en hel Del Vinkipper vare oprettede, hvor der solgtes et Slags Frugtvín fra Christiania, maaske ligesaa berusende som Brændevin og med dygtig Lugt af Finkel. I Tanen havde Landhandleren paa Guldholmen besluttet ikke at sælge Brændevin i Kvanta under 10 Potter, en Forholdsregel Distriktslægen antog vilde virke godt paa den derværende temmelig drikfældige Almue. I Senjens Distrikt, hvis Befolkning i det Hele antages at staae paa samme Culturtrin, som i de bedre oplyste Egne ellers i Landet, skal herske en høi Grad af Ædruelighed, og Distriktslægen tilføier, i Løbet af halvtredie Aar alene at have seet et Par berusede Mennesker. Antallet af Udsalgssteder for Brændevin i dette Distrikt var indskrænket til 2.

Fattigsygepleien synes at være saa god, som Omstændighederne tillade. I Tromsø og Lyngens Distrikter bleve fattige Syge i alvorlige Tiltælde indlagte paa Fogderisyegehuset, ellers skede Behandlingen overalt i de Syges Hjem, naar undtages at de en enkelt Gang kunde blive indlagte i Lægens Nærhed. I Tanens Distrikt beløbe Medicamentudgifterne for Fattigvæsenets Regning sig til 12 Spd. 106 Skill. Den private Praxis var meget forskellig; i Byerne og de Egne af Landdistriktet, hvor Oplysningen var større, og Adkomsten nogenlunde let, søgtes Lægen i det Hele gjerne saaledes i Senjen og Alten, men paa de fleste andre Steder hørte det til Sjældenhederne, at han hentedes til nogen Syg paa dennes egen Bekostning. Antallet af offentlig ansatte Jordemødre blev i Aarets Løb forøget med 4, nemlig en for hvert af Præstegjeldene Thronenes og Kvædfjord

i Senjen, en for Skjervø Præstegjeld i Lyngen samt en for Maasø Sogn i Vestfinmarken.

2 nye Distriktslægeembeder bleve i dette Aar oprettede, idet Senjens, Tromsø og Lyngens Distrikter omreguleredes til 5, nemlig: søndre Senjens Distrikt, indbefattende Kvædfjords, Thronenes og Ibestads Præstegjelde; nordre Senjens Distrikt, indbefattende Tranø, Lenviks og Bergs Præstegjelde; Malangens Distrikt, indbefattende Balsfjordens og Maalselvens Præstegjelde; Tromsø Distrikt, indbefattende Tromsø Præstegjeld med Tromsø By og Carlso Præstegjeld; samt Lyngens Distrikt, indbefattende Lyngens og Skjervø Præstegjelde.

De **Vaccineredes** Antal udgjorde 1174. Fra flere Hjelpevaccinatorer var dog ingen Opgave indkommen til Distriktslægerne, saaledes fra Bardo Sogn og Ibestads ene Vaccinationsdistrikt i Senjen, fra Hillesø og Thorskens Sogne i Tromsø Distrikt, fra hele Vestfinmarkens Distrikt med Undtagelse af Hammerfest By og Landsogn samt Hasviks Sogn, og fra Sydvaranger. I Næsseby Præstegjeld var ingen Vaccination foretagen, hvortil Aarsagen var ukjendt. I de til Tanen hørende Strækninger langs Langfjorden og Troldfjorden angives ingen Vaccination at være udført paa mange Aar, og da ingen af de ansatte Hjelpevaccinatorer var at bevæge til at reise derhen — de ansaae nemlig Reiserne forbundne med Tab, saasart de ikke erholdt Skydsgodtgjørelse — havde Distriktslægen i Tanen bestemt sig til om muligt selv at reise derhen den paafølgende Sommer. I Tromsø By udførtes Vaccinationen af Distriktslægen.

Af **medico-legale Forretninger** nævnes 10, deraf 1 Obduction af en dræbt Person, 1 af et fire Maaneder gammelt Barn, hvis Død antoges bevirket ved ydre Vold, 1 af et i Dølgemaal født Barn, og 1 af et i en Kirke fundet Barnelig, hvoraf næsten kun Skeletet var tilbage, 2 Undersøgelser af Piger mistænkte for Fødsel i Dølgemaal, 1 Erklæring om en tilføiet Legemsbeskadelgelse.

Om **Sindssyge** gives følgende Oplysninger: i Senjen tilsaaes 6, hvoraf 2 med Mani og 1 med Melancholi helbrededes; ved Aarets Udgang fand-

tes i det Hele i dette Distrikt 11 Sindssyge. I Tromsø behandledes og helbrededes 5 Tilfælde, alle af religiøs Oprindelse. I Lyngens Distrikt forpleiedes 4 Syge paa offentlig Bekostning, i Alten 3. Paa sidste Sted var det i forrige Beretning omtalte religiøse Sværmeri næsten ganske forsvundet. I Tanens Distrikt var intet nyt Tilfælde kommet til Lægens Kundskab, og i Varanger kun 1. Ogsaa i dette Amt følte Savnet af et Sindssygeasyl stærkt, saa meget mere som Asylet i Thronhjelm ikke længer var istand til at modtage Syge fra Nordland og Finmarken (Schjelderup, Nissen).

Af **chirurgiske Operationer** omtales 2 Reclinationes cataractæ, 9 Discisiones cataractæ, 1 Operation ved Synechia anterior (Gjennemskjæring af Adhærentserne; Synet, som næsten var tabt, blev betydelig bedre), 2 Exstirpationer af Læbekræft, 1 Udrykning af Örepolyp, 1 Operation for Tumor cysticus, 1 for Fistula ani, 1 for Hygroma patellæ, Reposition af 2 Luxationer i Fodledet (samtlige i Tromsø). 1 Amputatio femoris, 1 Operatio fistulæ vesico-vaginalis med gunstigt Udfald (Follum), 2 Exarticulationer af Fingre ved Caries.

Af **obstetriciske Operationer** udførtes af Lægerne 3 Tangforretninger, hvoraf 2 med heldigt Udfald for Moder og Barn, ved den ene var Fosteret dødfødt. Perforation af Fosterhovedet foretoges 1 Gang hos en 39aarig Kone i 7de Barselseng. Væerne vare i dette Tilfælde pludselig ophørte 3 å 4 Timer før Lægens Ankomst, og samtidig havde Konen begyndt at klage over heftige Smerter i venstre Halvdel af Underlivet og var falden i Besvimelse. Da Lægen kom til, vare Kræfterne i høieste Grad medtagne, og da tillige intet Tegn til Liv hos Fosteret kunde opdages, skredes efter et forgjæves Forsøg med Tangen til Perforation. Anlæggelsen af Tang viste sig imidlertid fremdeles umulig, hvorfor der blev foretaget Vending og Extraction af et fuldbaaret Pigebarn. Konen døde 2 Timer senere (Iversen).

Mortaliteten, forsaavidt samme er opgivet af Lægerne, vil sees af følgende Tabel:

Lægedistrikt	Døde				Dødfødte.
	i Alt.	i Alderen under 1 Aar.	paa Barselseng.	ved Ulykkestilfælde.	
Senjen	216	"	1	"	14
Tromsø	290	79	5	16	19
Lyngen	"	39	1	11	7
Alten	"	"	2	"	9
Vestfinmarken	"	"	3	"	4
Tanen	55	11	2	"	5
Varanger . . .	134	29	5	7	10
Det hele Amt	"	"	19	"	68

I Angivelserne fra Senjen og Vestfinmarken er Bardo Sogn og Loppens Præstegjeld ikke medtagne, da ingen Opgave for disse Steder var indkommen til Distriktslægerne. Af de paa Barselseng Døde havde alene 3 nydt Lægebehandling (see ovenfor); til en fjerde blev Lægen vel henvendt, men saa sent, at han underveis fik Atterbud om, at Konen allerede var død uforløst (Schjelderup).

Foruden **Sygehuset** i Tromsø, hvorom henvises til Sygehuslisten, havdes et i Hammerfest paa 14 å 20 Senge og et i Vardø, ligesom 2 nye Fogderisygehuse vare under Opførelse i Alten og Vadsø. Paa Sygehuset i Hammerfest behandledes fra Begyndelsen af August til Aarets Udgang 18 Patienter i tilsammen 363 Dage; Middeltiden for hver Sygs Forpleining var altsaa 20,2 Dag. Paa Sygehuset i Vardø henlaa fra 14de April til 7de September 23 Syge, hvoraf 8 døde. Det samlede Antal Forpleiningsdage udgjorde 677, eller for hver Syg 29. Udgifterne til Medicin var gennemsnitlig for hver Syg 1 Spd. 24 Skill. og for hver Sygedag 4,7 Skill. Blandt Fangerne i Vardøhus Fæstning, hvis Antal daglig beløb sig til 5, indtraf 7 Sygdomstilfælde med tilsammen 92 Sygedage.

Apotheket i Tromsø angives at have været vel forsynet med Medicamenter; om nogen særegen Visitation blev foretaget, kan ikke sees af Beretningen. Apotheket i Hammerfest blev ikke visiteret, „da Bestyreren, strax efter at Distriktslægen var ankommen (i August), blev udnævnt til Apotheker i Haugesund.“

Badeindretningen i Tromsø med Damp- og Karbad benyttedes ret ofte. I Lyngens og Skjervø

Præstegjælde og blandt den fastboende quænske Befolkning i Varanger vare Badstuer almindelige.

Medicinalpersonalet bestod af:

1. Senjens Distrikt: 1 Læge, boende i Thron-
denes Præstegjæld; 4 ansatte Jordemødre, 7
Hjælpevaccinatorer.
2. Tromsø Distrikt: 2 Læger, nemlig Distrikts-
lægen og en Sygehuslæge, begge i Tromsø
By; 2 Jordemødre, 8 Hjælpevaccinatorer.
3. Lyngens Distrikt: 1 Læge, boende i Lyngens
Præstegjæld; 3 Jordemødre, 3 Hjælpevac-
cinatorer.
4. Altens Distrikt: 2 Læger, nemlig Distrikts-
lægen, boende i Alten-Talviks Præstegjæld,

og en Værkslæge ved Altens Kobberværk;
2 Jordemødre, hvoraf den ene offentlig ansat
og den anden engageret af Værket. Hjælpe-
vaccinatorernes Antal ikke opgivet.

5. Vestfinmarkens Distrikt: 1 Læge, boende i
Hammerfest; 4 Jordemødre, hvoraf 3 ansatte;
6 Hjælpevaccinatorer.
6. Tanens Distrikt: 1 Læge, midlertidig boende
udenfor Distriktet paa Handelsstedet Nyborg
ved Bunden af Varangerfjorden; 1 Jordemo-
der, 5 Hjælpevaccinatorer.
7. Varangers Distrikt: 2 Læger, nemlig Di-
striktslægen i Vadsø og en Garnisonslæge i
Vardø; 3 Jordemødre, 5 Hjælpevaccinatorer.

A n h a n g.

I. Uddrag af constitueret Distriktslæge J. Lunds Indberetning om Koldfeber-epidemien i Hvalöernes Præstegjæld 1857.

Det første Tilfælde af Koldfeber i dette Aar anmeldtes den 8de September, og i Løbet af en Maaned vare efterhaanden 42 Tilfælde anmeldte, der alle vare udbrudte i Slutningen af August eller i Begyndelsen af September, efter en i om-
trent 2 Maaneder vedvarende stærk Hede. Af de 42 Angrebne vare 16 af Mandkjøn (8 under og 8 over 15 Aar) og 26 af Kvindekjøn (7 under og 19 over 15 Aar). At saa faae voxne Mand-
folk angribes, kommer rimeligvis af, at de fleste fare tilsøs om Sommeren og Høsten, da Koldfe-
bermiasmet især udvikles. 8 havde ogsaa i de foregaaende Aar lidt af Sygdommen. Med Hen-
syn til Afstanden fra Arekilen vare Patienterne fordelte paa følgende Maade: i dens nærmeste Omkreds boede 24, i indtil $\frac{1}{8}$ Mils Afstand 14 og i over $\frac{1}{8}$ Mils Afstand 4. I 3 af disse fire Tilfælde kan derhos med al Rimelighed Syg-

dommen tilskrives et længre Ophold i Arekilens Nærhed.

Sygdommen optraadte med sine almindelige Symptomer og i Regelen med quartan Typus, i nogle Tilfælde som quartana duplex, i enkelte som quotidian og kun i 2 Tilfælde som tertian. Af disse forskellige Former var den tertiane let at bekjæmpe, medens de øvrige viste sig omtrent lige haardnakkede. Da Sygdommen kom tidlig under Behandling, og de foregaaende Aars Be-
handlingsmaade med smaae Indgifter af Chinin under hele det feberfrie Stadium kun havde lidt tilfredsstillende Resultater at fremvise, idet Re-
cidiv stadig indfandt sig, blev det foretrukket at give større men færre Indgifter i de Anfaldet nærmest forudgaaende 6—8 Timer. I Regelen gaves 16 til 20 gr. Chinin fordelte paa 2—3 Ind-
gifter, i ganske enkelte Tilfælde 30—40 gr., og

een Gang blev ved Misforstaaelse taget 44 gr. Almindeligvis gaves Chinin i Forbindelse med smaae Doser Ess. opii crocata og hos noget Svækkede med Jernmidler. Oftest afbrødes Anfaldene efter 2 Doser, men uagtet fortsat Brug af Chinin i noget mindre Indgifter (8—10 gr.) de 3—4 nærmeste Anfaldsdage, indtraadte dog i Regelen Recidiv efter 2—7 Ugers Forløb. Recidiv indfandt sig aldeles ikke hos 7, 1 Gang hos 6, 2 Gange hos 13, 3 Gange hos 10, 4 Gange hos 2, mere end 4 Gange hos 4. Intet Dødsfald indtraf; organiske Forandringer udviklede sig ikke, og i det Hele led Almenbefindendet ubetydelig, saa at de Fleste kun en ganske kort Tid maatte afholde sig fra sine almindelige Beskæftigelser. Nogen betænkelig Chininvirkning sporedes ikke; selv efter de største Indgifter mærkedes kun en i nogle Timer vedvarende Susen for Ørene, i et enkelt Tilfælde forbunden med en kortvarig Synsforstyrrelse. Digestionsforstyrrelser viste sig aldrig, tvertimod forsvandt en i længre Tid varende Diarrhoe under Chininbehandlingen. Jo større Doser der anvendtes, desto bedre var i Regelen Resultatet. Saaledes viste intet Tilbagefald sig i et Tilfælde efter 40 gr. og i et andet efter 35 gr., begge Kvartanfebre. Da der imidlertid i 2 andre Tilfælde af Quartanfeber efter 30 gr. indfandt sig Recidiv efter 4—6 Ugers Forløb og i et 3die

Tilfælde efter 44 gr. efter 4 Uger, og saaledes heller ikke disse Doser viste sig fuldkommen betryggende, gaves fornemlig af økonomiske Hensyn i Regelen kun 16—20 gr.

Hos Børn mellem 7 og 10 Aar, til hvilken Aldersclasse de fire henhørte, der fik flere end 4 Tilbagefald, var Sygdommen især haardnakket, og for blot at opnaae kortvarige Intermissioner var det nødvendigt efterhaanden at stige til gr. 12—16, fordelte paa 2—3 Indgifter. Hos Børn mellem 1 og 2 Aar derimod var Chinin i Indgifter af gr. $\frac{1}{2}$ —1, nogle Gange gjentagne, oftest tilstrækkelig til at fremkalde i det Mindste længvarige Intermissioner.

Foruden Chinin anvendtes i 3 Tilfælde Arsenik, gr. $\frac{1}{10}$ i Forbindelse med Opium gr. $\frac{1}{6}$ Morgen og Aften Anfaldsdagene og den nærmest foregaaende Dag; men da det i 2 Tilfælde ingen Virkning ytrede og i det 3die forstærkede Anfaldene, anstaaes det mindre rigtigt at fortsætte Forsøgene, saa meget mere som ogsaa de tidligere herværende Læger vare komne til det Resultat, at det Lidet eller Intet hjalp.

Udgifterne til Medicin i Anledning af Koldfeberepidemien beløbe sig i Tidsrummet fra 8 September 1857 til 29 Januar 1858 til 191 Spd. 30 Skill.

II. Medicinsk-topographisk Beskrivelse over Grans Præstegjeld, ledsaget af en Optysning om de sociale Forholde sammesteds, af Distriktslæge Buchholz's Medicinalberetning for 1857.

„Grans Præstegjeld er gjennemskaaret af den indtil en halv Mil brede Randsfjord til hvis Bredder, der ligge 390 Fod over Havfladen, dets dyrkede Jordsmon naaer. Men fra Randsfjorden gaaer en Elvedal fra Nord mod Syd $\frac{3}{4}$ Mil østlig og sydlig og frembringer derved et mellem dette Vasdrag (Jahrens) og Randen hævet delatannet Høideplateau, der naaer til 1030 Fod, medens atter en beboet Høideafsats, der gaaer i

Öst og Vest sydligst eller Deltaets Grundlinie, stiger op til 1400 Fod over Havet.

Formationen er langs Randsfjordens vestlige Bred og nordligst langs den østre Bred den ældste: Glimmerskifer og Ler som Fløtsformation til Dyrkning samt i nogle Strøg Sand. Indenfor Deltaet og langs den østlige Lie af Jahrendalen er Formationen secundær med enkelte Spor af ældre Skifer (Alun), saasom Lerskifer afbrudt

ved mægtige Kalkleier i østlig Retning samt ved Gange af Grønsten- (Augit) Porphyr i mere eller mindre nordlig og sydlig og af større eller mindre Fasthed. Rullestene af Urformationen findes adspredte overalt i større eller mindre Blokke, der for største Delen alle bære Spor af Skuring, idet de saa godt som alle findes afrundede, hvad enten de befinde sig over Jordskorpen eller under samme.

Det omtalte Høideplateau er ikke fladt og jævnt, men høist couperet. I de mange større eller mindre Sænkninger findes en Mængde smaae ofte paa et Lag af forvitrede Ferskvandsmusling-skaller hvilende Vandbeholdninger (Kjærn), dels ogsaa Myrer bestaaende enten af levende Vegetation (Hvidmose) eller af forkullede organiske Levninger (sorte Myrer), og overalt en til Dyrkning skikket Jordbund, der bestaaer af en knust Blanding af de Bergarter, der ere nævnte, forbundne med Quartz- og Glimmersand m. m., og som er mere eller mindre lerholdig, eftersom Blandingen indeholder mere eller mindre Lerskifer, der forøvrigt overalt i Nylandsjord findes mere eller mindre farvet af Jernoxydulhydratet, hvis Tilstedeværelse vel er til Skade for Vegetationen, men som dog ved Dyrkningen i forandret chemisk Form snart synker ned i Undergrunden, og som ved dets hygroskopiske Egenskaber maaske endog i visse Maader er Jordarten høist tjenlig.

Tager man Hensyn til denne Blandings chemiske Egenskaber, saa er det klart, at den afgiver en let forvitterlig Masse til Næring for Vegetationen, og den indeholder ligeledes i en heldig Grad ei alene Cerealernes væsentligste Bestanddele, men ogsaa Bælgplanternes formedelst den Mængde Kalk samt Kali, den indeholder. (Lerskiferen indeholder 3,31 % Kali, Glimmeren 3,5 % og Feldspathen 17,75 %).

Men det couperede Terrain giver Anledning til at der findes en Mængde stillestaaende Vand

i Sænkningerne og under Skraaningerne. Det aarlig faldende Overvand synker stedse nedad og standser i Myrerne, der bedækkes med Mose, Støarter samt Lyng og Kratskov, og hvorfra det alene fordamper ved Vind og Sol, og derved overalt foranlediger stillestaaende Kulde ved den langsomme, men stadige Fordampning om Sommeren fra Undergrunden af, medens Heldingerne ikke lide af denne Kulde. En tidlig Erfaring herom har ladet Beboerne dyrke og bebygge enhver Bakke eller Forhøining, medens de lavere Strækninger beeytttes til Havninger.

Præstegjeldet er omgivet af en Krands af milevide Gran- og Furruskove, men for fjernede til at give Ly for de kolde Vinde, der stryge over Plateauet ustandse af nogen Hindring, da tillige Randsfjordens Vasdrag aabner en milelang Vei for samme fra Norden.

Efter de nævnte Forskjelligheder i Høide og Lyforholdene viser Trævegetationen sig mere eller mindre forskjellig over det hele Præstegjeld. Ved Randsfjordens Bredder, der om Sommeren har en stærkere Varme ogsaa formedelst „Skin“, trives ogsaa de ædlere Træarter saasom Eg, Ask, Løn, og Kirsebærtræet samt Æbletræet give ialmindelighed moden Frugt. Dette er ogsaa Tilfældet langs Jahrendalen. Men paa Plateauet trives ikke disse Træarter eller Frugter uden ved Kunst, ja Kirsebær blive ialmindelighed ikke modne i Fri-land. Udsæden lægges senere (1—6 Juni) i hint Distrikt og modnes før, medens i dette Distrikt Udsæden lægges paa lavere Steder paa selve Tælen (allerede 12—14 Mai, Ærter 5te, Byg omkring 25de) og modnes senere end i hint.

Efter en Jordbrugsbog, som er ført paa min Eiendom siden 1812, stille Varme-, Fugtigheds- og Vindforholdene sig for Grans Vedkommende som Totalbillede betragtet saaledes i de forløbne 46 Aar:

	Sommere		Vintre			Regnsom- mere.	Snevin- tre.
	varme.	kolde.	strænge.	milde.	vindige.		
I Aarene 1812—1857:	21	23	18	27	22	24	13
I de sidste 23 Aar:	9	14	10	13	10	12	6

Hvad der ved denne Tabel er at bemærke er, at de kolde Sommere have paa Høideplateauet overgaaet i Tal de varme, og at i den sidste Halvdel af Aarrækken forekom næsten en halv Gang saamange kolde Sommere som i det foregaaende Tidsrum. Regnsommerne rette sig almindeligvis efter de kolde Sommere eller omvendt.

Det er af disse Erfaringssatser endvidere klart, at Distriktets største dyrkede Arealindhold, Deltaet, ofte er udsat for mislige Aar, især de lavere Dele formedelst Kulde om Sommeren og tidlig Frost om Høsten, saa Cerealierne ofte blive slet modnede, ligesaa Potetes, hvorhos Ærterne ofte aldeles mislykkes. Langs Randsfjorden vil derimod den mere intense Sommervarme ialmindelighed fremdrive velmodent Korn; men dette Distrikt er det mindst dyrkede i Forhold til Vidden af Eiendommene og den heldige Beliggenhed langs med samme.

Det fremgaaer af de anførte Formationsforholde, at af Cerealierne Bygget og Rugen, samt endvidere Ærterne maae danne Hovedsæden i Gran. Endvidere er det af disse godtgjort, at Kløverarterne ere her ligesaa anvendelige til Dyrkning, som de ere eiendommelige for det naturlige Grønsvær tilligemed andre Leguminoser.

Naar altsaa undtages den større Høide over Havet, samt de mindre heldige Varmeforholde, der dog ved Drainering samt Udtapninger kunne hæves i en betydelig Grad, saa skulde Gran i det Hele være det mest skikkede Sted til at frembringe de mest nærende Producter saavel for Mennesket som Dyret og altsaa forsaavidt betinge de størst mulige Garantier for et sundt Levested. Er det nemlig en physiologisk Sandhed, at Kornarternes Melstof ikke alene er tjenlig til Ernæringen, især under Opvæksten, ei heller Poteternes Melstof formedelst Mangel paa tilstrækkelig Mængde Kalk, hvad Poteten ikke indeholder, saa have her Ærterne, samt, dersom Kløverarterne dyrkes, i den sure Melk den lettest opløselige Benjord.

Men til Betingelserne for et sundt Liv hører ogsaa de Forholde, som Mennesket selv bereder sig — den Ihærdighed, Kraft, Skjønsomhed, Omtanke, Orden og Renlighed, det iagttager under

sin daglige Bedrift, saa at det ved at benytte sig af Naturemnerne og Naturkræfterne paa hensigtsmæssig Maade og af de sidste mere end af sine egne Hænders Arbeide.

Indtil for et Qvinquennium tilbage sporedes ofte Nød blandt den jorddyrkende Classe og naturligvis end mere blandt Arbeidsclassen. Bondestanden var ikke vakt af sin Dvale. De gamle Agre benyttedes som fra umindelige Tider til at bære Byg efter Byg endog uden Gjødelse. Ingen Undertørring af Jordsmonnet fandt Sted, og Vandopstød fandtes overalt i Agrene. Engens Udbytte faldt efter Aaret og var desuden slet formedelst det med Træer bevoxede Jordsmon, der formedelst Mængden af Undervand alene gav Størarter. Kreaturavlens yderst daarlig indtil Sulteføde, og endog paa de større Gaarde havdes om Sommeren ingen Melk og om Vinteren liden og slet, hvorfor Næringen fordetmeste bestod i Potetes med Sild, Grød af Byg og Velling samt Brød af sletbjerget Rug eller sletrenset Byg. Ærter havdes alene i de gode Aar tilstrækkelig til Forbruget, og Sul var der lidet af.

Man ser altsaa, at Befolkningen levede hovedsagelig af de saakaldte Respirationsmidler, idet Sulen mest bestod i Flesk. Det er ogsaa en Erfaringssætning, at Gransogningen voxer meget sent op og først ved 20 Aars Alderen hurtig tiltager i Høide.

Stellet var i høi Grad skident, og Anstrængelserne store, fordi man brugte en Driftsmethode, der ikke „velsignedes“, da man ikke vidste at følge Naturens Love eller at bringe Naturkræfterne paa sin Side.

Klædedragten var tynd, og Mændene lede om Vintrene meget ved anstrængende Kjørsler; Fruentimmernes Dragt var forholdsvis tyndere, og disse holdtes desuden til anstrængende Arbeider paa Marken og lede ved Hunger i de Fattiges Boliger med Børneflokkene, eller ved ensformig slet Næring. Børnene opvoxede i Smuds og under slet Næring, overladte til sig selv og under Adgang til en høist tarvelig og ensidig Undervisningsmethode. Alderens synlige Virkninger indfandt sig tidlig hos Fruentimmeret, der allerede ved det 30te Aar rynkedes og afmagredes,

og de ældre Fruentimmer bleve under Smuds og mandlige Uvaner med Tobaksrygen, Brændevins- og Punschdrikken i Gjestebude m. v. i høi Grad afmagrede, skjønt meget gamle i Almindelighed.

Det Kvindelige forsvandt med andre Ord i faae Aar, og den blivende mandlige Habitus, den skjærende Stemme og de raae Sæder virkede ikke til at bringe den følgende Generation et Skridt videre. Og dog er det gennem Kvinden at Elementerne til et sundt, hyggeligt, husligt Velstandsliv skulle fremkaldes! Men dette sker ikke ved at antage mandlige Skikke og Sæder, ved at blande sig i Driftsmethoden, ved at følge Manden i Retten eller ved alle Leiligheder være hans Formynder, det sker ved at bringe Renlighed, Orden og derved Velstand i Huset, hvoraf pleier fremavles en sund Bolig, Moralitet og ægte Dyd.

Det sidste Qvinquennium har fremkaldt andre Forholde, ikke just fordi der i de sidste Aar var en Række af bedre Aar og Conjunctioner; men fordi de aandelige og sociale Forholde tog et raskere Opsving og, jeg haaber det, en bedre Retning, skjønt de fremskyndedes indirecte af hine.

Under disse bedre Forholde, der strakte sig nedad til Arbeidsclassen, ere Fordringerne til Livet blevne større. Cynikeren spaaer Dommedags Nærhed, fordi Pigerne nu bære glat, bart Haar (hvorved de ere tvungne til at holde Haar, Hoved og Hals rene), fordi de ikke ere saa „lette“ til at gaae paa tungt grovt Arbeide (saadanne Arbeiders Smuds høre Manden til eller kunne i de fleste Tilfælde forrettes ved Heste og tjenligt Redskab), fordi de bære flere Skjorter endog hvide og have Kaaber samt Sokker paa Benene i de kolde Kirker m. v. Man ved ikke, at Liebig beregner et Lands Civilisation efter Pundene af Sæbe, der forbruges. Det er imidlertid en Kjendsgjerning, at den, der har en smuk Klædning ikke vil lade sig finde i en Rendesten, og at Culturen gjerne gaaer udenfra indad. Det var imidlertid at ønske, at denne Sands for det Skjønne og Nyttige ogsaa vilde føre med sig større Sands for Orden og Renlighed, en Afskaffelse af Natteloeriet og andre raae Skikke, hvoriblandt de uge-

lange Gjestebude, hvor de smaae Pattedbørn, der trækkes med Sommer som Vinter, ialfald bevisligt saa ofte have hentet en tidlig Død.

De bedre Forholde viste sig ved en bedre Driftsmaade — en i det store gaaende Production ved Optagelse af Nyland. Myrer bleve udtappede og dyrkede; Enkelte drainerede; Træer og Underskov ryddedes, og der lagdes for Ploven eller færdig til Dyrkning en overordentlig stor Strækning af de lavere Dele, saa Sænkningerne lige til Kjærnsbredderne, der udvidedes ved Udtapninger i det Smaa, tillagdes med ædle Græsarter, hvis Afbenyttelse i Fjøs og Stald atter havde Indflydelse paa Dyreclassernes Velvære i samme Grad som Afkastningen steg, saa Kostholdet forbedredes betydelig.

De bedre Forholde fremkaldte Istandsættelser af Huse og Anskaffelse af Varmeindretninger endog blandt Arbeiderne.

At de climatiske Forholde forbedredes ved hin Dyrkning er udenfor al Tvivl; men vist er det dog, at de Kulvandstofholdige Gasarter, som udvikle sig af nyopdyrkede Myrer ved Solens Varme, ikke ere tjenlige for Sundheden *). Maaske dog deres Virkninger maatte tilintetgjøres ved Boligernes høiere Beliggenhed og ved det friere Lufttræk, som Nedhuggen af al Skov foranledigede og af den ved Udtapningerne foranledigede Mangel paa uddunstende Fugtighed, der er den bedste Bærer af smittende Gasarter.

Det er heller ingen Tvivl om at iflæng Nedhuggen af al Skov er til Skade for Vegetationen formedelst det manglende Ly, maaske ogsaa for Mennesket og Dyret ved Afbrydelsen af det Vexelforhold, der finder Sted mellem Bladenes og Dyrenes Ud- og Indaandingsprocesser. Saameget er vist, at jeg ved Undersøgelser hos Bønderne har fundet hint stadfæstet; thi de nordlige Vinde virke nemlig over Plateauet som over en Isflade, hvorved Fordampningsprocesserne (Formindskelse

*) Jeg ved ikke om jeg her bør nævne en i 1856—57 forekommende Koldfeberepidemi — en Sygdom, der for de ældste Folk var ukjendt her og ifølge Høideforholdene vel ikke kunde være almindelig, om den end kunde vise sig sporadisk. Den er sporløs forsvunden.

af Varmer) tiltage i høiere Grad, fordi ikke hver Jordeier benytter sig af de locale Forholde til sin Sikkerhed.

Men de bedre Forholde have ikke og kunne naturligvis ikke have synlige Frugter paa det aandelige Gebet. Det er en Kjendsgjerning, at den egentlige Bondestand i Oplysning og Omtanke ikke staaer et halvt Skridt over Arbejderbefolkningen, som derimod ofte i flere Retninger overgaaer hin, idet Individierne ved Udholdenhed vide at skaffe sig en høiere social Stilling ved Lærdom, Kunster og Udflytning f. Ex. til Christiania. Skoleholdere tages saaledes af denne Classe. Der er i sociale Henseender intet Sprang mellem disse Classer, da de deltagte i fælles Maaltider, Arbejde og Selskabelighed.

Det er ikke let at sige, hvorvidt de seneste og enkelte Exempler paa en Forandring i disse Forholde ville være at betragte som en Fremgang i social og aandelig Retning for Nogen af Parterne. Overgange ledsages gjerne af Uheld og Extravagancer, og de i dette Aar begyndte Skoler for en høiere Undervisning hvile fremdeles paa en ensidig Methode. Ialfald er det vist, at Kvindens Dont, det egentlige Husstel lader meget tilbage at ønske, om end enkelte Undtagelser lade se en Overgang til det Bedre. Det er ialfald i mange Henseender afhængigt af Mandens Driftighed og Omtanke.

III. Indberetning om Cholera i Drammen 1857 af Landphysicus Blich.

Efterat der i Maanederne Juli og August, hvor Diarrhoe og Cholerine vare temmelig almindelige, havde vist sig 2 Tilfælde, begge nederst paa Bragernes med tydelig udprægede Symptomer af asiatisk Cholera, men som dog begge helbrededes, begyndte de hyppige Diarrhoeer og Choleriner i September Maaned betydelig at aftage. Skjønt disse Tilfælde i October og November Maaned atter bleve noget almindeligere, syntes dog den sildigere Aarstid at maatte give temmelig Betryggelse for at den ondartede Cholera dette Aar skulde gaae os forbi, da der den 12te November indløb Anmeldelse fra Hr. Cand. med. Bergh, at en Arbeidsmand, boende paa Rebansbakken i Lier, samme Dags Morgen Kl. 6 var død efter 36 Timers Sygdom med alle Tegn paa den asiatiske Cholera. Han havde arbeidet paa Tangen som Minerer og var derfra syg bragt til

sit Hjem. Den paafølgende Dag angrebes paa Tangen efter nogle Dages forudgaaet Diarrhoe en Uhrmager, der døde efter 8 Timers Sygdom. Hos 2 Andre, der angrebes den 10de og 15de November, overgik Sygdommen til Typhoid med Albuminuri, af hvilke den Ene helbrededes den 6te, den Anden den 16de Dag. Ligeledes anmeldtes 2 tidligere Tilfælde af 31te October og 5te November, der ogsaa vare overgaaede til Typhoid, som Hr. Stadslæge Wildhagen, der havde haft disse Syge under Behandling, ikke strax havde anseet sig berettiget til at henføre til denne Sygdom, da Phænomenerne ikke vare saa skarpt udprægede, og navnlig Excretionerne havde været stercorøse.

Epidemiens Fremgang vil sees af nedenstaaende Tabel:

I 1ste Uge (31te October til 7de November)	angrebes	2,	heraf døde	1,	helbrededes	1.
- 2den — (8de November til 24de Novbr.)	—	3,	—	—	2,	— 1.
- 3die — (15de — — 21de —)	—	4,	—	—	3,	— 1.
- 4de — (22de — — 28de —)	—	1,	—	—	1,	— =
- 5te — (29de — — 5te December)	—	3,	—	—	3,	— =
- 6te — (6te December — 12te —)	—	=	—	—	=	— =
- 7de — (13de — — 19de —)	—	2,	—	—	1,	— 1.
- 8de — (20de — — 26de —)	—	8,	—	—	6,	— 2.
- 9de — (27de — — 2den Jan. 1858)	—	3,	—	—	3,	— =
- 10de — (3die Januar — 9de —)	—	=	—	—	=	— =
- 11te — (10de — — 11te —)	—	1,	—	—	1,	— =

Tilsammen: Angrebne 27, heraf Døde 21, Helbredede 6.

Som Epidemi varede altsaa Sygdommen fra 31te October 1857 til 11te Januar 1858, altsaa 73 Dage, i hvilken Tid 27 Patienter angrebes, af hvilke 21 døde og 6 helbrededes. Ansætter man Tangens Befolkning til 1500 (den udgjorde ved Folketællingen 1855 1580 Mennesker), vil man saaledes omtrent faae et Dødlighedsforhold til Befolkningen af $1\frac{3}{5}$ Procent, hvorimod Forholdet af de Angrebne til Befolkningen er $1\frac{4}{5}$, altsaa kun en Femtedel større, og Forholdet af de Døde til de Angrebne 74 Procent. Det maa imidlertid bemærkes, at der paa denne Tabel kun er opført fuldstændig udprægede Choleratilfælde. Intet Tilfælde af cholerisk Diarrhoe, om end med risvandlignende Udtømmelser, ja ikke engang Choleriner, hvoraf der efter vedkommende Lægers Indberetning er indtruffet enkelte Dødsfald, ere anførte paa Listen — Noget som jeg skylder at bemærke, for at man ikke skal overvurdere Dødlighedsforholdet.

I de fleste Tilfælde begyndte Sygdommen pludselig, kun i 7 Tilfælde vare Forløbere bemærkede, hvilke hos 6 bestod i en mere eller mindre

langvarig Diarrhoe, kun i et skal der have været et almindeligt Ildebefindende i 14 Dage før Sygdommens Udbrud. Den udviklede Sygdom optraadte i de fleste Tilfælde under den asphyctiske Form med de for denne sædvánlige Phænomener — Brækning og Diarrhoe med risvandlignende Udtømmelser, Krampær, Kulde, Pulsløshed, Hudfold, udpræget Choleraudtryk, Hæshed, Anuri —; kun i 8 Tilfælde var Formen mere ærethisk med mindre Kulde og Collaps, føleligere Puls, men i Almindelighed stærkere og mere vedholdende Brækninger. Imidlertid var Forskjellen imellem disse Former ikke saa tydelig udpræget. Af de 3 Tilfælde af den sidste Form, som endte med Døden, gik det ene over til den asphyctiske Form, de 2 andre til Choleratyphoid.

Choleratyphoid indtraadte som Følgesygdom i 5 Tilfælde, undertiden med Sopor, undertiden med Søvnløshed og stærke Delirier. Urinen viste sig i de Tilfælde, hvor den blev undersøgt, albuminøs. 3 af de Angrebne døde.

Sygdommens Varighed og dennes Forhold til Dødligheden sees af følgende Tabel:

I 2 Tilfælde under 12 Timer;	heraf døde	2,	helbrededes	Ingen.
- 10 — fra 12 Timer til 1 Døgn;	—	—	10,	— ”
- 5 — over 1 til 2 Døgn;	—	—	4,	— 1.
- 4 — — 2 — 5 —	—	—	2,	— 2.
- 6 — — 5 — 16 —	—	—	3,	— 3.

Man vil heraf se, at alle de Tilfælde (12), som varede kortere end 24 Timer, uden Undtagelse endte med Døden; kunde de Syge overstaae 2 Døgn, var Forholdet gunstigt, hvis ikke

Choleratyphoid opstod, hvilket, paa en Undtagelse nær, hvor Diarrhoe vedvarede indtil den 10de Dag, var Tilfældet med Alle, der ikke vare helbredede inden den 5te Dag.

Med Hensyn til Sygdommens Optrædelse og Forplantning har denne lille Epidemi den Mærkelighed, at der mangler ethvert Spor af at den er indbragt ved Smitte, og at den holdt sig til en liden Udstrækning, hvorfra den ikke havde Tendents til at udbrede sig. Alle de Syge vare nemlig paa 2 Undtagelser nær boddende paa Tangen, af hvilke den Ene boede i Lier, den Anden paa Bragerøen. Men ogsaa disse havde haft deres stadige Arbejde paa Tangen, hvor den Ene endog virkelig angrebes af Cholera, og hvor den Anden maa antages at have paadraget sig Sygdommen, da den udbrod faa Timer efterat han var kommen til sit Hjem. Ved Ingen af disse Syge forplantedes Choleraen udenfor den indskrænkede Localitet, hvor den fra først af havde sit Sæde.

Tangen har kun een Hovedgade, der er en Fortsættelse af Strømsø Hovedgade og løber langs Foden af Kobbervigfjeldet paa den sydlige Bred af Dramselven, lige ved dennes Udløb i Dramsfjorden. Husene ligge i Almindelighed kun paa den ene Side af Gaden, og næsten uden Undtagelse paa den imod Fjeldet vendte Side. Grunden, hvorpaa Husene ere byggede, er for største Delen kun en smal opskyllet og opfyldt sumpig Jordstrimmel, der paa mange Steder først har faaet den fornødne Fasthed ved Bjælkelag i Bunden, og for et Snes Aar siden paa et enkelt Sted laa saa lavt, at Vandet ved Høivande gik op i Gaden. Fra denne Hovedgade gaae flere uregelmæssige Smaagader langs Fjeldets Skraaning, hvilke næsten alle ere saa bratte og ubanede, at de ikke kunne kjøres. En af disse er den ogsaa fra de forrige Choleraepidemier her i Byen mindre heldig bekjendte Skomagergade. Husene i disse Smaagader ere gjerne byggede over de naturlige Fordybninger i Fjeldet, der benyttes som Kjeldere, skjønt Regnvandet ofte siver ned i dem. Ved ethvert stadigere Regnveir, altsaa især om Høsten, ere saaledes gjerne alle Kjeldere paa Tangen fulde af Vand; og, hvad der er endnu værre, dette Vand, der passerer langs Fjeldets glatte Overflade uden at kunne synke ned i Jorden, indeholder altid mere eller mindre excrementitøse Stoffe fra Mennesker eller Dyr, fornem-

lig Grise, som Beboerne af Smaagaderne holde i Mængde. Dette Kjeldervand er saaledes ofte temmelig stinkende, og finder ogsaa Vei til de i Hovedgaden langs Foden af Fjeldet liggende Huse. En lukket Kloakrende, der løb under Gaden til Vandet for at føre saadant Vand fra et af disse Huse ud i Elven, udbredte i Begyndelsen af Epidemien en kjendelig Stank, der var meget besværlig i et at de Huse, hvor 5 Personer angrebes af Cholera og hvor en stor, for ikke at sige største Delen af Beboerne lede af Diarrhoe.

Foruden disse mere constante Forholde, der vist ikke have været uden Indflydelse ved de foregaaende Choleraepidemier, har der i Aar været flere Omstændigheder, der turde have bidraget til at gjøre Tangen fortrinsvis udsat for Cholera. I Begyndelsen af September Maaned indtraf der nemlig en betydelig Ildsvaade paa Tangen, hvorved en Mængde Familier af den simplere Classe bleve husvilde og maatte indlogere sig i de tilbagestaaende allerede temmelig tætbefolkede Huse, som derved bleve altfor overfyldte, da ofte 2 ja 3 Familier maatte nøie sig med at dele Værelse sammen. I det forhen omtalte Hus, hvor 5 Mennesker angrebes af Cholera, og hvor Kloakrenden løb forbi, skal der boe over 60 Mennesker. En af de brandlidte Familier havde maattet indlogere sig i et fugtigt Kjelderværelse, hvor flere af dem angrebes af Diarrhoe, og Manden fik Cholera og døde efter 8 Timers Sygdom.

Ved Gasrørenes Nedlæggelse i Høst og ved den efter Ildebranden foranstaltede Omreguleringen af Gaderne og Fundamenteringen af de nye Bygninger blev der foretaget en Mængde Opgravninger, hvorved der ogsaa udbredtes en Del Stank i den temmelig vindstille Begyndelse af Høsten.

Kommer hertil, at Tangen er den Del af Byen, der er slettest forsynet med rindende Vand, saa at Indvaanerne i det mindste for en stor Del benytte sig af Elvevandet, der ved Høivande undertiden er brakt, kan man vel antage, at disse locale Forholde ikke have været uden væsentlig Indflydelse paa Sygdommens Optræden og Udvikling paa dette Sted, skjønt man uden nøiere Undersøgelse maaske vilde være fristet til at antage Tangen for den sundest beliggende Del af

Byen, fordi den for en stor Del ligger paa Klippegrund og er den høiest beliggende Del af Drammen.

Veiriget, hvortil den gastriske og mod Aarets Slutning catarrhalsk - gastriske Sygdomsconstitution saa tydelig sluttede sig, har den hele Høst været usædvanlig mildt, i Begyndelsen af Høsten stille, senere stormfuldt med meget afvexlende Barometerstand. Den 24de November kom der et uventet stærkt Snefald med Slædeføre; men Sneen blev kun liggende i 8 Dage, da Føret ved det

stadige Tøveir gik aldeles bort og ikke siden indfandt sig. 8 Dage efter dette Snefald indtraadte der en længre Pause i Epidemien, da der fra den 1ste til den 18de December Ingen angrebes af Cholera, der imidlertid 14 Dage efter Sneens Bortgang optraadte med forøget Intensitet.

Ifølge Opgaver fra Byens Læger har der i Maanederne November, December og Januar været behandlet for Cholerine og Diarrhoe:

	Bragerne.			Strømsø.			Tangen.		
	Cholerine.	Diarrhoe.	Tilsammen.	Cholerine.	Diarrhoe.	Tilsammen.	Cholerine.	Diarrhoe.	Tilsammen.
November . . .	2	24	26	2	18	20	12	36	48
December . . .	5	30	35	4	13	17	19	49	68
Januar	1	23	24	2	14	16	5	33	38
De 3 Md. tils.	8	77	85	8	45	53	36	118	154

Ved sidste Folketælling havde Bragerne 5378 Indvaanere, Strømsø 2958, Tangen 1580. Følgelig var Forholdet af Diarrhoeer og Choleriner til Befolkningen paa Bragerne $1\frac{3}{5}$ og paa Strømsø $1\frac{6}{7}$ pCt., medens det paa Tangen udgjorde 10 pCt.

Kjøn: Af de 27 Angrebne vare 10 Mandfolk og 17 Fruentimmer. Af Mandkjøn døde 9, altsaa 90 pCt., af Kvindekjøn 12, altsaa 70,59 pCt. af de Angrebne. Dødlighedsforholdet hos

Fruentimmerne stod altsaa som sædvanligt bedre. Tager man desuden Hensyn til at 3 af de angrebne Mandfolk og 5 af de angrebne 17 Fruentimmer vare Børn under 10 Aar, hvor Kjønsskjellen ikke har synderlig at betyde, af hvilke 2 Dreng og 4 Piger døde, bliver Forholdet endnu gunstigere for Kvindekjønnet, da Dødlighedsforholdet bliver 100 pCt. hos Mandfolkene, men kun 66,67 pCt. hos Fruentimmerne.

Alder: Af de Angrebne vare:

5 imellem	1 og 5 Aar; heraf døde	4, helbrededes	1.
3	— 5 - 10 — — —	2, —	1.
4	— 10 - 20 — — —	2, —	2.
7	— 20 - 40 — — —	5, —	2.
7	— 40 - 60 — — —	7, —	“
1	over 60 Aar; — — —	1, —	“

27

21.

6.

Forholdet stiller sig ifølge denne Tabel gunstigst for Alderen imellem 10 og 20 Aar, hvor 50 pCt. af de Angrebne helbrededes, ugunstigst efter det 40de Aar, da alle de 8 over denne Alder Angrebne døde.

De Angrebne vare saagodtsom Alle af den simplere Classe, der imidlertid her i Byen i de senere Aar ikke kan siges at leve i egentlig trange Kaar. Følgende Tabel vil give en Oversigt:

Arbeidsfolk med Familie	10; heraf døde	8, helbrededes	2.
Søfolk med Familie	5; — —	5, —	“
Tjenestefolk	2; — —	1, —	1.
Haandværkere med Familie	9; — —	6, —	3.
Militære	1; — —	1, —	“

27; heraf døde 21, helbrededes 6.

Foranstaltninger: Ved Anmeldelsen af det første Choleratilfælde gjorde Drammens Sundhedscommission, der allerede forhen havde været samlet forat inddele Byen i Afdelinger og Roder, strax foreløbige Anstalter til at indrette et Lazareth paa Bragerøen, der senere paa Grund af Sygdommens Indskrænkning til Tangen blev forlagt derhen, og hvor Stud. med. Heiberg blev ansat som Læge. I Tilfælde af at det skulde fornødiges at rydde enkelte af de overbefolkede Huse, blev der gjort Anstalter til i fornødent Fald at afgive Skolebygningen paa Tangen og en Del af Strømsø Fattighus for at skaffe Plads for de saaledes husvilde Familier — hvilket imidlertid ikke blev nødvendigt. Den omtalte Kloakrende blev ved Politiets Hjælp rensat om Natten og Kalk ikastet, hvorved Stanken ophørte. De valgte Rodemestre fik Ordre til at paase Overholdelsen af Renlighed og ofte at forhøre sig om Sundhedstilstanden i deres Roder, og bleve forsynede med den fornødne Medicin for foreløbig at yde den fornødne Hjælp. Der blev udstedt en Placat til Indskjærpelse af de nødvendige Forholdsregler til Forebyggelse af den ondartede Cholera; og foruden at Rodemestrene fik deres trykte Instruxer, blev der trykt og uddelt i Huse et Antal af 1000 Exemplarer af Centralbestyrelsens Anvisning for Ulægekyndige til at kjende og behandle den ondartede Cholera.

Ogsaa i Lier og senere i Eker sammentraadte Sundhedscommissionerne for at foretage Inddeling af Distrikter og meddele Opsynsmændene de fornødne Instruxer, om Cholera ogsaa der skulde udbryde, hvilket imidlertid, som anført, ikke blev Tilfældet. En Anmodning fra Liers Sundhedscommission om, imod Deltagelse i Udgifterne at indlægge sine mulige Cholerasyge paa Drammens Lazareth, blev ikke bevilget.

Behandling: Hvad Behandlingen af de enkelte Sygdomstilfælde angaaer, saa have de herværende Læger ogsaa i denne Epidemi fundet den gamle Erfaring stadfæstet, at det væsentligst beroer paa at forebygge Udviklingen af de herskende Diarrhoeer og Choleriner til Cholera. I den Henseende har en passende Hudvarme, i værre Tilfælde Sengen og den gamle Sammensætning af Liquor nervinus med Opium som oftest været tilstrækkelig. Naar Sygdommen først er fuldt udviklet som Cholera, synes Opium enten at være uvirksom eller vel endog skadelig, da den synes at hindre Reactionen og at fremkalde en hurtigere Collaps. Imidlertid har man ikke været stort heldigere med nogen af de andre Metoder, der have været anvendte. Den Stevensske Behandling har dog ogsaa i denne Epidemi, hvor Resultaterne i det Hele have været saa ugunstige, i enkelte Tilfælde været anvendt med kjendelig Nytte.

IV. Fremstilling af de climatiske Forholde i Ranens Lægedistrikt af Distriktslæge Sand's Medicinalberetning for 1857.

„For saa nøiagtig som muligt at kunne fremstille de climatiske Forholde i Distriktets Kystegne, har jeg nedenfor i Tabel I & II i Middeltal anført de af mig i en Række af 10 Aar paa Nesne Gaard anstillede meteorologiske Iagttagelser, af hvilke det vil erfares, at

i 0,5 af Døgnet er der Regn, Slud eller Sne
 - 0,2 - — — Taage og overskyet Himmel
 - 0,3 - — — klart

i 0,8 af Døgnet er der Blæst og Storm (under-
 tiden Orkan)
 - 0,2 - — — Vindstille.

Sammenholdes disse Fugtigheds- og Vindforholde med Middeltemperaturen for hver Maaned (Tab. I),
 saa vil man kunne danne sig en Forestilling om Kystclimatet hersteds.

Tabel I.

Middeltemperatur, efter Celsius, paa Nesne Gaard, beregnet efter Middeltal af 10 Aars Observationer:

Januar	Februar	Marts	April	Mai	Juni	Juli	August	Septbr.	Octbr.	Novbr.	Decbr.
- 2,5	- 2,2	- 0,5	+ 2,6	+ 6,9	+ 10,8	+ 14,2	+ 12,3	+ 9,1	+ 4,6	+ 0,5	- 0,1

Tabel II.

Nesne Gaard.	Middelbarometerstand ved Havfladen.	Middel-Temperatur.	Døgn, hvori det regnede.	Døgn, hvori der faldt Sne eller Slud.	Taage- og skyfulde Døgn.	Klare Døgn.	Vindstille Døgn.	Stormende eller blæsende Døgn.
1848	332,91	+ 5,90 °C	100,5	110,5	65,0	90,0	77,0	289,0
1849	333,41	+ 5,00	116,0	106,0	32,0	111,0	84,0	281,0
1850	333,01	+ 5,20	100,0	77,0	77,0	111,0	45,0	320,0
1851	333,66	+ 4,46	115,5	52,5	85,5	111,5	53,0	312,0
1852	333,37	+ 4,48	74,5	68,0	87,5	136,0	87,0	279,0
1853	334,08	+ 4,85	84,0	47,0	104,5	129,5	74,5	290,5
1854	332,37	+ 5,01	89,0	78,5	109,5	88,0	71,5	293,5
1855	333,91	+ 3,46	86,5	64,5	94,5	119,5	87,5	277,5
1856	333,49	+ 2,90	90,0	91,5	86,0	98,5	102,0	264,0
1857	334,63	+ 5,11	114,0	54,0	81,5	115,5	71,0	294,0
Middeltal	333,48	+ 4,64	97	75	82	111	75	290

Anm. Middelbarometerstanden er udtrykt i franske Linier, reduceret til 0° Temperatur og med Correction for Capillærdepressionen, hvorfor heller ikke Angivelserne aldeles stemme med de i Medicinalberetningerne for 1853 og 1854 anførte Observationer, som desuden have været anførte efter en urigtig Scala.

Af denne Tabel sees, at Barometrets Middelstand har været . . . 333,48 fr. Lin. = 752,32 mm

Til Sammenligning hidsættes Barometrets Middelstand i Reykjavik,

i Norsk Magazin for Lægevidenskaben 1850 Pag. 620 angivet = . . . 332,53 do. do.

efter Pouillet-Müllers Physik Bind II Pag. 535 angivet = 752,0 mm

Da Barometret hersteds har samme Middelstand som i Reykjavik, saa kan man deraf ud-
 drage den Slutning, at de atmosfæriske Nedslag maa være ligesaa hyppige her som hist; thi Baro-
 meterhøjdens Aftagen ved Havkysterne af det vestlige Europa fra den 35te til henimod den 67de Bre-
 degrad, og dens Tiltagen fra den 67° til Polen, kan alene betinges af den paa Grændserne mellem den
 tempererede og kolde Zone hyppigere og i større Masse foregaaende Condensation af den atmosfæriske
 Vanddamp, som strømmer derhen fra de varmere Strøg af Atlanterhavet.“

V. Bemærkninger om Spedalskhedens Aarsagsforholde og om Midlerne til dens Bekjæmpelse af Distriktslæge Follums Medicinalberetning for 1857.

„De væsentligste Aarsager til den spedalske Sygdom antager jeg at være: Kystland eller et fugtigt Havclima, de slette hygiæniske Forholde, hvorunder den norske Kyst-Almue lever lige fra Lindesnes til Vardø — fugtige, smaae, lave og urenlige Boliger med liden Lystilgang, slet Beklædning i Forhold til deres besværlige Hovedbedrift (Fiskeri), forsømt Hudkultur og daarlig Føde, der er slet tilberedt og lidet animalsk; Arveligheden og kanske Smitte har vel ogsaa nogen Betydning, men at gjøre disse til de væsentligste Aarsager, er vist formeget. At opføre Miasma, Contagium og Arvelighed som Sygdomsaarsager i denne Sygdom er og bliver for det Første noget Hypothetiskt. Det er vanskeligere at paavise de tvende førstnævnte Agenser i Spedalskheden end kanske i andre Sygdomme, og Arveligheden, der forresten ofte er saa saare vanskelig at faae til at passe ind i Ætiologien, er næsten umulig at skille fra de Indflydelser, som den samme Slægt eller Familie er underkastet ved Bopæl, Levemaade, Sædvaner, Fattigdom etc. Smitteevnen bliver jo meget mistænkelig, naar man ser Ægtefolk boe aarvis med hinanden, uden at den Ene smitter den Anden. Det Complex af slette hygiæniske Forholde, der igjennem Aarhundreder har paavirket de samme Slægter, maa vel, i Forbindelse med den Kjendsgjerning, at Sygdommen tiltager progressivt mod Havet, antages for at have den største Betydning i Spedalskhedens Ætiologi, og kan vel ogsaa være tilstrækkeligt til at fremkalde en saa haardnakket Dyscrasi.

Hvorledes bør nu Sygdommen bekjæmpes? Hvad har Statsstyrelsen her at gjøre? Jeg maa her indskrænke mig til i al Korthed at besvare disse Spørgsmaal. Spedalskheden kan helbredes. Men de 99 af 100 Syge komme neppe under rigtig Lægebehandling saa betids, at man kan paa Lægevidenskabens nuværende Standpunct udrette

Noget. Det er kun i Spedalskhedens allerførste Optræden, at den kan med Nytte behandles. Naar en svag Anæsthesi, en Decoloration, et Feberanfald, der har megen Lighed med en simpel Feber, en rheumatisk lignende Neuralgi o. s. v. for den øvede Læge antyder en begyndende Spedalskhed, saa kan Sygdommen blive helbredet eller idetmindste standset for lange Rækker af Aar, hvilket vel kommer ud paa Eet. Men da saadanne heldige Omstændigheder i det practiske Liv endnu længe ville blive en Undtagelse fra Regelen, vil der i curativ Henseende Lidet blive udrettet.

Da jeg ikke tillægger Smitte eller Arvelighed nogen særdeles Betydning, saa anser jeg følgende de paa saadanne Forudsætninger grundede offentlige Foranstaltninger for unødvendige og unyttige som Forebyggelsesmidler. Philanthropiske Stiftelser, Afsondring, Love mod Ægteskab imellem Spedalske og Friske eller imellem Spedalske indbyrdes o. s. v. ser nok saa godt ud, men til Sygdommens Indskrænkning eller Udrydden hjælpe de ikke. At flytte Folket fra Kysten er umuligt. Altsaa har man at bestræbe sig for, at se Kystbondens slette hygiæniske Forholde forandrede: usunde Boliger, slet Føde og daarlig Beklædning ere jo ogsaa erkjendte som det, der mest adskiller Indvaanerne i de Distrikter, hvor Spedalskheden trives, fra Landets øvrige Egne. Til dette Öiemed er jo for endel Overlæger ansatte, Sundhedscommissioner oprettede o. s. v. Men det er meget tvivlsomt, om man paa denne Maade vil udrette stort. Om man holder de smukkeste Foredrag over den almindelige Hygiæne, om man med nok saa stor Veltalenhed forklarer Almuen, at den skal bygge sine Huse større og høiere, hugge flere Vinduer ind, sætte Husene paa tørre Steder, salte sin Fisk og tilberede sin Føde ordentlig, holde sine Huse rene, vadske, bade og klæde sig godt, skifte ofte Linned o. s. v., om

man i Skrift og Tale bestræber sig nok saameget med alt dette og meget Mere, saa gjør ikke en eneste Almuesmand for den Skyld den mindste Forandring alligevel, saalænge ikke hans aandelige Standpunct bliver forandret, saalænge ikke hans egen Erkjendelse om det Urigtige i sit hele Stel ved en høiere Aandskultur indgaaer i hans Bevidsthed. Der udfordres et mere radicalt Middel end Overlæger og Underlæger, Sundhedscommissioner og alle de andre fra Statsstyrelsen udgaaede Forholdsregler. Nei det er ikke Sundhedscommissioner, men et forbedret Almueskolevæsen, der kan rokke et saa universalt Onde, som Spedalskheden. Altsaa det samme Middel, som stiller Mennesket i et gunstigere Forhold i det Hele taget, det vil ogsaa være det bedste mod Spedalskheden. Oplysning bringer Velstand, og denne gjør af sig selv strax større Krav gjældende til Livets Bekvemmeligheder. Lær Barnet i Skolen at tænke, meddel det en til dets Aandsudvikling skikket Undervisning, og det vil da staae langt bedre rustet mod en saa energisk Sygdom, som Spedalskhed, end om en Læge sidenefter fortæller det som voxent Menneske, naar det gabende staaer og lytter i en Sundhedscommission, om høie Værelser med mange Vinduer, om sur Fisk og uldne Klæder.“ —

„Pleiestiftelser ere kostbare, de Syge bør høre Familien og Communerne til, Overlæger og andre Læger bør studere og granske Sygdommen,

men Staten har at sørge for hensigtsmæssige Foranstaltninger mod Sygdommens Udbredelse, og disse bør vist ikke være andre mod Spedalskhed, end mod andre Sygdomme af samme Beskaffenhed f. Ex. Tuberculose & Scrophulose. Hvad er det som berettiger Spedalskhed til saamange særegne Forholdsregler fremfor de nævnte Dyscrasier? Tuberculose & Scrophulose ere langt mere udbredte i Landet end Spedalskhed, tælle flere Syge, flere Dødsfald, flere arbejdsløse Mennesker, medføre et større statsøconomisk Tab for Landet, staae langt mere truende, og dog har vel Ingen tænkt paa at sætte et slikt Maskineri igang mod samme, som mod Spedalskhed *). Naar Staten concentrerer sine Kræfter mod Almueskolevæsenets Forbedring, mod Alt, hvad der bringer Oplysning og Velstand ind blandt Landets Borgere, skjænker forøvrigt denne Sygdom, som enhver anden betydelig Sygdomsform, den tilbørlige Opmærksomhed, saa vil Spedalskhed engang i Fremtiden blive ligesaa sjelden i Norge som i andre civiliserede Lande. Maalet er fjernt, men det er dog opnaaeligt.“

*) Det forekommer mig, at man kunde føre en Parallel imellem disse tvende Sygdomsformer noget videre, men her er ikke Stedet. Scrophulosen & Tuberculosen aftage bestemt i samme Forhold i de spedalske Egne, som Spedalskhed tiltager. Statistiske Oplysninger i denne Retning vilde være særdeles ønskelige.

Tillæg til Medicinalberetningen for 1857.

Bidrag til Oplysning om Sundheds- og Medicinalforholdene m. v. i Christiania By i ældre Tider.

(Samlede af Expeditionschef C. T. Kierulf).

Opgave over Antallet af Ægteviede, Fødte og Døde i Christiania Byes Menighed for Aarene 1648 til 1857, uddraget af Menighedens Ministerialböger.

Aar.	Viede Par.	Fødte.		Døde.	Overskud		Anmærkninger.
		I Alt.	Deraf Uægte.		af Fødte.	af Døde.	
1648	43	135	14	112	23		Uddraget for Aarene 1648—1702 er efter Debes's Manuscript i Univ.-Bibl. Overskudsrubrikkerne findes ikke i Ministerialbögerne.
1649	35	128	14	120	8		
1650	24	132		172		40	
1651	31	101		111		10	
1652	37	116	9	101	15		
1653	31	102	13	117		15	Ved Navn er kun opført 660 Døde i 1654. Pestepidemi.
1654	24	97		1523		1426	
1655	88	84	12	49	35		
1656	45	107	22	85	22		
1657	35	116	12	85	31		
1658	32	81	7	64	17		
1659	25	109	10	114		5	
1660	31	88	12	81	7		
1661	42	129	16	57	72		
1662	28	99	9	73	26		
1663	48	103	9	64	39		
1664	23	105	9	52	53		
1665	36	112	8	91	21		
1666	29	127	9	104	23		
1667	25	104	7	81	23		
1668	30	97	10	100		3	1669 herskede ondartede Mæslinger i Norge. Kun 53 Døde anførte ved Navn i 1669; der tilføies, at der døde 188, og at der begroves 167.
1669	50	109	12	167		58	
1670	49	142	9	127	15		Kun 45 Døde anførte ved Navn i 1670.
1671	38	137	14	119	18		Kun 62 Døde anførte ved Navn i 1671.
1672	35	138	12	112	26		Kun 67 Døde anførte ved Navn i 1672.
1673	33	126	14	88	38		Ligesaa kun 50 Døde i 1673; der tilføies, at der dette Aar vare flere Fødte end Døde.
1674	32	136	14	112	24		Kun 55 Døde anførte ved Navn i 1674.
1675	23	123	11	130		7	Ligesaa kun 67 Døde i 1675.
1676	16	104	13	199		95	Ligesaa kun 99 Døde i 1676.

Aar.	Viøde Par.	Fødte.		Døde.	Overskud		Anmærkninger.
		I Alt.	Deraf Uægte.		af Fødte.	af Døde.	
1677	32	90	10	81	9		1676—1679 vare Krigsaar.
1678	43	137	21	81	56		Kun 48 Døde anførte ved Navn i 1678.
1679	58	109	17	121		12	Ligesaa kun 62 Døde i 1679.
1680	61	123	10	103	20		Ligesaa kun 82 Døde i 1680.
1681	47	125	7	115	10		
1682	40	138	15	123	15		
1683	23	146	18	100	46		
1684	32	107	8	85	22		
1685	32	108	14	146		38	1685—87 vare Uaar. (Schöning: Throndhjemske Sel-
1686	33	104	11	108		4	skabs Skrifter I).
1687	45	106	9	114		8	
1688	20	108	5	81			81 Døde ere angivne ved Navn i 1688, men antages at
1689	20	129	7	144		15	være for lidet, da ingen summarisk Angivelse findes.
1690	37	107	11	133		26	
1691	40	114	10	141		27	
1692	29	106		152		46	Uægte Børn ere herefter ikke angivne. De Anførte ere
							ægte. Overskuddet af Døde altsaa for stort.
1693	20	103		118		15	Ingen Brudevielser er anført i 6 Maaneder. 20 viøde
1694	38	106		129		23	Par i 1693 maa derfor vistnok være for lidet.
1695	45	107		177		70	1695—97 vare Misvæxtaar med Epidemie af Blodgang,
1696	58	136		200		64	især i det Throndhjemske (Schöning).
1697	42	103		141		38	
1698	32	96		142		46	
1699	44	89		174		85	
1700	51	116		91	25		
1701	47	115		108	7		
1702	42	139	6	113	26		
1703	46	135		26			Kun ægte Børn ere anførte. Antallet af Døde er ufuld-
							stændigt i 1703.
1704	23	126	11				Opgave over Døde findes ei for Aaret 1704.
1705	29	136	8	155		19	
1706	28	124	5	149		25	
1707	33	136	10	114	22		
1708	41	129	8	157		28	
1709	31	117	8	115	2		
1710	29	109	3	155		46	1710—19 vare Krigsaar.
1711	29	102	8	146		44	
1712	30	114	9	111	3		
1713	29	100	8	96	4		
1714	34	125	3	118	7		
1715	29	91	2	92		1	
1716	24	95	4	172		77	
1717	32	87	4	147		60	
1718	44	110	4	129		19	
1719	47	129	7	132		3	
1720	54	151	14	137	14		
1721	60	173	9	175		2	
1722	59	178	9	185		7	
1723	48	172	9	128		44	
1724	42	197	9	172	25		
1725	38	165	16	181		16	
1726	52	183	22	158	25		
1727	53	175	19	176		1	
1728	47	186	15	141	45		
1729	48	174	13	198		24	
1730	47	174	18	154	20		
1731	51	175	18	191		16	
1732	44	182	18	210		28	
1733	42	179	19	194		15	
1734	67	199	21	159	40		

Aar.	Viede Par.	Fødte		Døde.	Overskud		Anmærkninger.
		I Alt.	Deraf Uægte.		af Fødte.	af Døde.	
1735	60	154	16	233		79	
1736	58	194	16	180	14		
1737	71	168	15	278		110	
1738	65	173	12	267		94	
1739	61	187	15	244		57	
1740	63	165	10	238		73	Aarene 1740—42 vare store Misvæxtaar i hele Norge.
1741	43	150	8	349		199	
1742	53	131	9	425		294	
1743	51	150	16	195		45	
1744	69	154	17	139	15		
1745	61	169	20	134	25		
1746	60	163	27	150	13		
1747	56	155	17	230		75	
1748	43	158	24	322		164	
1749	41	159	21	151	8		
1750	55	158	18	151	7		
1751	57	167	23	212		45	
1752	73	159	22	180		21	
1753	54	172	20	152	20		
1754	70	176	17	291		115	
1755	55	184	22	252		68	
1756	82	163	15	168		5	
1757	62	153	9	174		21	
1758	48	164	22	175		11	Fra 1758 til 1763 laa den norske Armee i Holsteen, hvor Blodgang rasede blandt den.
1759	44	138	17	239		101	
1760	50	181	17	157	24		
1761	60	160	19	182		22	
1762	44	180	23	215		35	
1763	44	123	9	291		68	1763 kom Tropperne tilbage fra Holsteen og medbragte Sygdom.
1764	88	174	9	209		35	
1765	70	162	14	262		100	
1766	65	183	23	256		73	
1767	58	153	14	207		54	
1768	55	153	17	187		34	
1769	53	160	17	223		63	
1770	39	149	16	274		125	
1771	38	152	18	192		40	
1772	43	123	16	246		123	1772 en i Riget meget udbredt Børnekøppeepidemi.
1773	43	115	21	356		241	
1774	62	129	28	164		35	
1775	67	114	21	161		47	
1776	64	120	10	153		33	
1777	51	131	21	180		49	
1778	41	124	19	132		8	
1779	48	131	19	231		100	
1780	47	121	20	144		23	
1781	50	127	12	168		41	
1782	44	126	17	175		49	
1783	49	122	11	170		48	
1784	52	139	16	180		41	
1785	40	132	15	204		72	
1786	42	146	15	198		52	
1787	45	119	18	248		129	
1788	42	136	13	205		69	Norske Tropper rykke ind i Sverige. I 1788 og 1789 stor Lazarethfeber i Frederiksstad.
1789	57	121	13	257		136	
1790	47	188	23	141	47		
1791	48	157	15	184		27	
1792	36	137	16	165		28	8 Dødfødte i 1792.
1793	37	152	23	171		19	
1794	35	144	11	131	13		

Aar.	Viede Par.	Fødte.		Døde.	Død- fødte	Overskud		Anmærkninger.
		I Alt.	Deraf Uægte.			af Fødte.	af Døde.	
1795	40	135	20	181			46	
1796	49	149	24	163			14	
1797	50	124	33	153			29	
1798	44	147	36	131		16		
1799	39	149	32	155			6	
1800	34	117	25	214			97	
1801	42	105	21	275			170	1801 var Krigsaar.
1802	64	119	16	143			24	
1803	51	139	32	138	10	1		
1804	60	131	34	132	6		1	
1805	51	128	26	147	8		19	
1806	49	141	31	181	6		40	
1807	44	127	18	206	8		79	
1808	29	140	19	268	4		128	Imellem 1808 og 1813 herskede Blodgang og Nervefeber (i 1808, 1809, 1812 og 1813) samt Børnekopper (i 1808, 1810 og 1811) epidemisk over en større Del af Riget.
1809	47	98	9	293	4		195	
1810	62	134	12	282	6		148	
1811	86	169	18	190	8		21	
1812	55	167	21	233	15		66	1808—1814 vare Krigs- og Hungersaar.
1813	57	149	17	303	8		154	
1814	49	156	11	254	5		98	
1815	84	169	14	204	8		35	
1816	61	185	17	146	10	39		December 1816 er medregnet baade under 1816 og under Kirkeaaaret 1817.
Kirkeaaaret								
1817	43	142	11	143	5		1	
- 1818	27	154	17	190	9		36	Fra 1817 ere Opgaverne efter Præsternes Fødte- og Døds-Lister.
- 1819	55	254	60	220	12	34		
- 1820	71	231	47	252	16		21	Fra 1819 er Fødselsstiftelsen medregnet til vor Frelasers Menighed.
- 1821	70	234	67	213	17	21		
- 1822	81	223	66	216	19	7		
- 1823	71	243	73	206	15	37		
- 1824	79	288	60	235	13	53		
- 1825	84	291	75	251	18	40		
- 1826	101	391	131	288	31	103		
- 1827	109	337	89	234	27	103		
- 1828	87	345	92	271	28	74		
- 1829	83	325	68	285	20	40		Mæslingeepidemie.
- 1830	84	349	84	229	19	120		
- 1831	68	371	80	308	11	63		
- 1832	77	330	61	349	23		19	Nervefeber og Børnekopper, de sidste ifra 1831—33. Choleraepidemie. *) 591 døde af Cholera. **) 16 døde af Cholera.
- 1833	86	360	68	918*)	26		558	
- 1834	99	352	81	374**)	30		22	
- 1835	136	394	116	311	21	83		
- 1836	113	399	111	302	22	97		
- 1837	101	394	102	372	31	22		
- 1838	108	442	109	503	28		61	Indbefatter tillige December Maaned 1838.
Aaret								
1839	111	425	94	443	27		18	Nervefeber fra 1837—1840, Børnekopper i 1838.
1840	127	424	111	400	36	24		
1841	119	410	100	347	39	93		
1842	114	494	112	371	70	123		
1843	142	536	139	408	35	128		
1844	189	492	131	442	38	50		
1845	163	637	163	365	51	272		
1846	175	612	160	477	53	135		
1847	127	663	167	619	51	44		Lungebetændelser og Mæslinger.
1848	187	680	154	469	52	211		
1849	151	752	179	402	41	350		
1850	183	689	154	575	52	114		Cholera og Barselfeber.
1851	179	862	196	502	43	360		

Aar.	Viede Par.	Fødte.		Døde.	Død- fødte.	Overskud		Anmærkninger.
		I Alt.	Deraf Uægte.			af Fødte.	af Døde.	
1852	204	815	220	630	58	185		
1853	204	840	183	1378	61		538	Choleraepidemie.
1854	240	877	226	562	67	315		
1855	270	921	232	632	68	289		
1856	289	1004	236	571	74	433		
1857	265	1025	236	648	54	377		

Christiania By blev som bekjendt anlagt i 1624 efter den store Brand i Oslo den 24de Mai s. A., idet Byens Grændser i Kong Christian den IVdes Overvær bleve afstukne den 27de og 28de September s. A., hvorhos det ved Rescript af 4de October s. A. blev paalagt Oslos Borgere, de brandlidte saavel som de andre, inden Paaske det paafølgende Aar at være indflyttede til den nye By (Kraft: Norges Beskrivelse). Om Forholdet af Ægteviede, Fødte og Døde i de første 24 Aar efter Byens Anlæg haves ingen Efterretning. Ministerialbøgerne begynde med Aaret 1648.

Om Folkemængden i Christiania haves ingen sikker Opgave førend fra Folketællingen den 15de August 1769, da Byen havde 7469 Indvaanere foruden Garnisonen (Materialien zur Statistik der Dänischen Staaten. II Bd. Flensburg und Leipzig 1786). Man ved imidlertid, at der i Aaret 1722 foretoges en Optælling i Byen, som da havde 546 Familier (Kraft); beregner man hver Familie, som almindeligt sker, til 5 Individuer, skulde Indvaanerantallet da have udgjort 2730, hvilket dog sikkerlig er for lidet; og Byen har ogsaa ved senere Tællinger havt over 6 Individuer pr. Familie. Ved Folketællingen den 1ste Februar 1801 havde Byen 8931 Indvaanere, foruden 304 paa Akers Sogns Grund og 292 paa Fæstningen, altsaa tilsammen 9527 Mennesker. (Rigstidenden for 1815 No. 29, Tillægget, og Budstikkens 7de Bind No. 12—15). Ved Folketællingen den 30te April 1815 fandtes Byens hele Folkemængde at være 10886 Mennesker (Rigst. No. 49 for 1816).

Ved Folketællingen den 27de November 1825 fandtes Christiania Byes Folkemængde at være 15359 Mennesker, hvoraf noget mere end

1020 i geistlig Henseende henhørte under Akers Sogn og 552 boede paa Akershus Fæstning, hvis allerfleste Beboere henhørte til Garnisonsmenigheden, til hvilken Menighed desuden, efter erholdt Opgave fra Generalstaben, kan henregnes et Antal af omtrent 1800 Personer som henhørende til Militæretaten (ved Tællingen fandtes 119 militære Embedsmænd i Byen); da endelig Tugthuset 199 Beboere ikke heller henhørte til vor Frelzers Menighed, kan dennes Folketal i 1825 vel anslaaes til omtrent 11788 Mennesker. Ved Folketællingen den 29de November 1835 var Byens Indvaanerantal i Alt 18305 Mennesker, af hvilke 1557 i geistlig Henseende henhørte under Aker og 645 boede paa Fæstningen; til Militæretaten kan fremdeles henregnes 1800 Individuer (der fandtes ved Tællingen 162 militære Embedsmænd i Byen), og Tugthuset havde 340 Beboere; vor Frelzers Menighed kan saaledes i 1835 anslaaes til omtrent 13963 Mennesker. Ved Folketællingen den 31te December 1845 var Byens samlede Folkemængde 25676, af hvilke 3923 i geistlig Henseende henhørte under Aker og 966 boede paa Fæstningen, hvorhos Tugthuset havde 597 Beboere; regnes Antallet af samtlige Militære og deres Familier som forhen til 1800 Mennesker (der fandtes ved Tællingen 774 garnisonerede Militære af Underclasserne, hvorimod militære Embedsmænd ved de to sidste Tællinger ikke særskilt ere opførte), kan vor Frelzers Menighed i 1845 anslaaes til omtrent 18390 Mennesker. Ved Folketællingen den 31te December 1855 fandtes endelig en Befolkning af 31714 i Christiania By; deraf henhørte 5133 i geistlig Henseende til Aker, 855 boede paa Fæstningen og 409 paa Tugthuset; sættes fremdeles det Militæretaten vedkommende Personale i Garnisonsmenigheden ifølge

Generalstabens Opgave til 1800 Individer, maa vor Frelser's Menighed i 1855 have udgjort omtrent 23517 Mennesker.

Beregner man vor Frelser's Menigheds Størrelse i 1769 ved at fratrække fra Byens daværende 7469 Indvaanere 569 som boende i de Dele af Byen, der ikke sogtede under Byens Kirke (Tugthuslemmernes Antal paa den Tid var 150), og endvidere 400 for Embedsmænd med Familier, hvilke indtil 1823 henhørte til Slotsmenigheden (senere Garnisonsmenigheden), bliver altsaa i 1769 vor Frelser's Menigheds Folketal 6500. I 1801, da Garnisonens Størrelse, Officerer og Familier iberegnet, kan anslaaes til omtrent 2000 Individer, (der var i 1808 et Antal af 44 Officerer og Underofficerer samt 1760 Menige) kan man ved ligeledes endvidere at fratrække 500 for Embedsmænd og Familier og 200 for Tugthuset, sætte Byens Menighed til 6231. I 1815, da Garnisonen kan ansættes til omtrent 1450 Individer, (der var i Februar 1814 et Antal af 47 Officerer og Underofficerer samt 1250 Menige) kan man ved desuden at fratrække 600 for Embedsmænd og Familier og 1000, som formentlig boende paa Fæstningen og Tugthuset samt henhørende til Akers Menighed, anslaae Byens egen Menighed til 7836 Individer.

Søger man efter disse vistnok mindre paa-lidelige Tal for vor Frelser's Menigheds Størrelse i de Aar, da Folketællingerne ere foretagne, at beregne Mortalitetsprocenten for Menigheden til de samme Tider, og man anser $\frac{1}{5}$ af Dødsfaldene i de Tællingen nærmest omgivende 5 Aar for den Tids midlere Dødlighed, finder man for Tiden omkring 1769, at der i vor Frelser's Menighed døde omtrent 33 af 1000 Mennesker, for 1801 bliver Middeldødligheden omtrent 30 af 1000, for 1815 falder den til omtrent 27 af 1000, for 1825 endogsaa til kun noget over 20 af 1000; for 1835 stiger paa Grund af Choleraepidemien i 1833 Middeldødligheden for 5 Aar igjen til omtrent 33 af 1000, for Aaret 1835 alene bliver derimod Dødligheden blot lidt over 22 af 1000; for 1845 udkommer en Middeldødlighed for 5 Aar af omtrent 25 af 1000, medens Dødligheden for Aaret 1845 alene bliver lidt under 20 af 1000;

for 1855 bliver paa Grund af Choleraepidemien i 1853 Middeldødligheden for 5 Aar atter høi, nemlig omtrent 32 af 1000, hvorimod Dødligheden for selve Aaret 1855 bliver henved 27 af 1000.

Betragter man i ovenstaaende Tabel Rubriken for Ægteviiede, vil man finde, at der næsten altid 1 eller 2 Aar efter, at der har hersket en usædvanlig stor Dødlighed, er bleven sluttet et større Antal Ægteskaber end sædvanligt; endvidere at Ægteskabernes Antal i den sidste Del af det 17de Aarhundrede snarere er mindre end tidligere i det samme Aarhundrede, og at Antallet i det 18de Aarhundredes to første Decennier fremdeles holdt sig meget lavt (omkring 30 aarlig). Fra 1720 stiger derimod Antallet af Ægtevielser, om end temmelig ujevnt, indtil Aarene 1756 og 1764, der vise over 80, hvorefter Tallet igjen indtil Aarhundredets Udgang synker ned til almindeligvis noget over 40. Endnu i de to første Decennier af dette Aarhundrede kommer det aarlige Antal ikke over det forrige Aarhundredes, undtagen i 1811, der viser et Antal af 86 ægteviiede Par, medens derimod 1808 har kun 29 og 1818 endog kun 27, hvilket er mindre end noget af de foregaaende 102 Aar. Senere stiger derimod Tallet, dog fremdeles ujevnt, det naaer i 1826 allerede over 100, og i 1852 over 200.

Fødsler's aarlige Antal forholder sig i det Hele taget omtrent ligesom de indgaaede Ægteskabers og stiger og falder med dem; det er f. Ex. i 1809 kun 98, medens det i det foregaaende Aarhundrede alene i Aarene 1715—17 faldt under 100 og i dets 3die til 4de Decennium næsten stadig oversteg 150, i 1724 endog steg til 197 og i 1734 til 199, hvorimod Tallet i det forrige Aarhundredes 3 sidste Decennier og indtil 1811 falder ofte endog ikke saa lidet under 150 og saaledes nærmer sig mere til Antallet i det 17de Aarhundrede, da det svingede omkring 120 aarlig. Fra 1809 stiger Fødsler's aarlige Antal betydeligt og i det Hele mere jævnt end Ægteskabernes. I 1819 finder en pludselig Stigning Sted, idet Antallet af Fødte for dette Aar er 100 større end i det foregaaende Aar, hvilket tildels skyldes Oprettelsen af Fødselsstiftelsen, idet nemlig en Del af de der fødte Børn ikke tilhøre vor

Frelser's Menighed. Fra samme Tid stiger ogsaa Antallet af udenfor Ægteskab fødte Børn, der beregnet i Middeltal for 10 Aar, i Midten af det 17de Aarhundrede var omtrent 11 pCt. af samtlige Fødte, i Midten af det 18de omtrent 13 pCt. og i Begyndelsen af dette Aarhundrede 18 pCt., til henved 27 pCt., hvorpaa det i det sidste Decennium, som Tabellen omfatter, igjen falder til henved 24 pCt. af samtlige Fødte, hvilke for de to sidste Aar 1856—57 sees at overskride 1000 aarlig.

Mere uregelmæssige end disse Forhold viser Antallet af de aarlige Dødsfald sig. Fra 1648 til 1684 sees der i Almindelighed at være et ikke ganske ubetydeligt Overskud af Fødte, medens dog Aarene 1650, 1669 og 1676 har store Overskud af Døde, og Pestaaret 1654 ikke alene et større Overskud af Døde, men ogsaa et absolut større Antal af Dødsfald end noget senere Aar, de store Cholera-Aar 1833 og 1853 iberegne. Fra 1685 til 1699 er der stadigt Overskud af Døde; i de følgende Aar indtil 1736 er der snart Overskud af Fødte og snart af Døde, dog med Overvægt af de sidste. Men fra 1737 og til 1815 er der — med Undtagelse af 11 Aar, hvoraf de 7 falde i Midten og 3 i Enden af det forrige Aarhundrede, — en stadig og betydelig Overvægt af Døde.

Som ugunstige Aar fra dette Tidsrum udmærke sig især 1737 til 1742, hvoraf 1740 til 1742 vare de største Misvæxtaar, som kjendtes i Norge, — i det sidste Aar var Overskuddet af Døde 294 og det hele Antal Fødte 131 —, endvidere Aaret 1748 med 164 flere Døde end Fødte, 1754, 1759 og 1765 hver med et Overskud af 100 Døde eller derover, ligesom 1770 og 1772. I 1773, da Børnekopperne herjede hele Scandinavien, døde der igjen tre Gange saa mange, som der fødtes, Overskuddet af Døde var da 241. 1779, 1787 og 1789 havde fremdeles et Overskud af over 100 Døde, 1791 endog 170 flere Døde end Fødte. I 1808, 10 og 13 døde der omtrent dobbelt saa Mange, som der fødtes, i 1809 endog 3 Gange saa mange.

Der haves ingen sikre Oplysninger om, hvilke Forhold og specielt hvilke Sygdomme der har foranlediget denne store Dødlighed i Byen næsten

stadig i henved et Aarhundrede, men sandsynligvis har det, foruden de gjentagne Krige samt Misvæxtaar og derved foranlediget Nød samt et mindre vel ordnet Medicinalvæsen, og især Mangel paa Læger, været at tilskrive Epidemier af Nervefeber, Blodgang og fornemlig af Børnekopper samt tildels vel andre Udslagsfebre, hvilke Sygdomme man veed herskede hyppigt i Nabo-rigerne i de Tider, medens der kun er lidet bekjendt*) om deres Optræden i vort eget Rige (se herom Tabellens Anmærkningsrubrik).

Fra 1821 af sees Antallet af Fødte betydeligt at overstige Antallet af Døde, hvilke sidste i 1845 og 1849 samt i 1856 og 1857 ikke udgjorde meget over Halvdelen af hin; kun i Aarene 1832—34, i 1838 og 39 samt 1853 er der Overskud af Døde. De Epidemier, som have foranlediget dette ugunstige Forhold i disse Aar og et mindre betydeligt Overskud af Fødte i enkelte mellemiggende Aar, ere ligeledes anførte i Tabellens Anmærkningsrubrik, og af dem ere især Cholera-epidemierne i 1833 og 1853 at udhæve; Overskuddet af Døde i disse 2 Aar var 558 og 538.

Antallet af Dødfødte i Forhold til de levende Fødte sees siden 1803, da man fik stadige Oplysninger derom, i det Hele at være tiltaget, men i den sidste Tid igjen at være lidt aftaget. I Decenniet 1803—12 var Forholdet som 50 til 1000, i 1823—32 som 62 til 1000 og i 1843—52 som 61 til 1000. For dette Aarhundredes Vedkommende sees saaledes Antallet af Dødfødte at staae i et temmelig bestemt Forhold til Antallet af uægte fødte Børn, der viser en lignende Stigen i det Hele med lidt Aftagen i de sidste Aar.

At Fødsels- og Døds-Forholdene i den anden ældre Menighed i Christiania ikke i det Væsentlige adskilte sig fra det her om vor Frelser's Menighed Fremstillede, vil kunne erfares af Garnisonsmenighedens Ministerialbøger. Da imid-

*) Rescript af 2den December 1820 paabyder, at der i en egen Rubrik i Ministerialbøgerne skal anføres, om den Afdøde er død af smitsom Sygdom eller ved Ulykkestilfælde, og i saa Fald specielt hvoraf; før denne Tid haves der i Ministerialbøgerne kun yderst sjelden Oplysning om Dødsaaarsagerne.

lertid denne Menighed til de forskjellige Tider har været af meget forskjellig Størrelse, idet den forhen som Slotsmenighed indbefattede, foruden den i Størrelse temmelig vexlende Garnison, til- lige Byens samtlige Embedsmænd og Strafan- stalterne, og den i 1823 ved at omreguleres til Garnisonsmenighed betydelig indskrænkedes samt senere skildtes fra Strafanstalterne, vilde en lige- frem Sammenligning mellem de Ægteviede, Fødte og Døde i begge Menigheder ikke have stort Værd. Slotsmenighedens Ministerialbøger be- gynde desuden først i den sidste Del af det for- rige Aarhundrede.

For dog saavidt muligt at kontrollere Rig- tigheden af den forhen udførte Beregning af Middel- dødligheden i de Femaar, der falde omkring enhver af de i dette Aarhundrede foretagne Folketællin- ger, meddeles for de ved hin Beregning benyttede Aar nedenstaaende Opgave over Ægteviede, Fødte og Døde i Slots-(Garnisons-)Me- nigheden:

Aar.	Viede Par.	Fødte.	Døde.	Aar.	Viede Par.	Fødte.	Døde.
1799	37	148	131	1833	21	114	133
1800	26	141	200	1834	30	113	92
1801	25	126	285	1835	38	112	64
1802	45	146	148	1836	26	105	78
1803	56	165	165	1837	25	129	103
1813	36	177	197	1843	57	140	81
1814	36	142	260	1844	74	155	88
1815	82	168	130	1845	80	190	82
1816	57	198	121	1846	55	209	81
1817	57	176	86	1847	42	158	121
1823	37	160	98	1853	28	154	162
1824	31	185	90	1854	42	135	83
1825	17	179	99	1855	32	128	81
1826	37	152	111	1856	29	120	79
1827	22	143	77	1857	28	133	63

Ved at sammenholde denne Tabel med de tilsvarende Aar fra vor Frelzers Menighed, vil det sees, at Forholdet af Døde til Fødte i Gar- nisonsmenigheden i det Hele har været mindre ugunstigt end i vor Frelzers Menighed, men at der iøvrigt findes en næsten samtidig og ensartet Stigen og Falden af Antallet af Døde i begge Menigheder, saa man deri for denne Tabel kan

gjenfinde de paa den første Tabel angivne Aar- sager til den betydelige Dødlighed i enkelte Aar.

Betragter man Garnisonsmenighedens Døde for hvert af disse Femaar undereet, vil Antallet af Døde i Femaaret 1799—1803 blive 829, i 1813—17 = 794, i 1823—27 = 475, i 1833—37 = 470, i 1843—47 = 453 og i 1853—57 = 468, hvilket altsaa stemmer ret godt med den opgjorte Middeldødlighed for vor Frelzers Menighed, naar man nemlig erindrer sig Slots- menighedens store Formindskelse fra 1823 af.

Antallet af Døde i vor Frelzers Menighed i de samme Femaar er respective 925, 1050, 1214, 2277, 2311 og 3791. Lægger man Døds- faldenes Antal for hver af disse Femaar sammen for begge Byens Menigheder, og man derefter be- regner Middeldødligheden for Tiden omkring hver af de i dette Aarhundrede udførte Folketællin- ger, vil Dødligheden for den Del af Christiania By, som ikke har sognet til Aker,

i 1801, da Folkem. var 8931, blive 39 af 1000.
i 1815, — — omtr. 10400, — 35 - 1000.
i 1825, — — - 14239, — 24 - 1000.
i 1835, — — var 17780, — 31 - 1000.
i 1845, — — - 21743, — 26 - 1000.
i 1855, — — - 26581, — 32 - 1000.

Herved maa bemærkes, at Dødsprocenten her for de to sidste Tidsrum er noget for liden, da de i Strafanstalterne (Tugthuset og Slaveriet) Døde i disse Aar ikke findes opførte under Gar- nisonsmenigheden; Feilen er imidlertid ikke be- tydelig. Sammenholdes den her fundne Middel- dødlighed for Christiania to Menigheder med den forhen beregnede for vor Frelzers Menighed, vil det sees, at denne sidste for Aarene 1801, 1815 og 1825 er ikke ubetydeligt mindre, hvilket vel tildels kommer af, at der er regnet for mange Medlemmer til den sidstnævnte Menighed; for de 3 sidste Tidsrum stemme Tallene derimod bedre, for 1855 endog aldeles overens.

Som Hovedresultat af disse Opgaver over de Fødte og Døde i Christiania og specielt i vor Frelzers Menighed fremgaaer, at vor Hovedstad har delt Skjæbne med Europas fleste Hovedstæ- der og større Byer deri, at Antallet af Dødsfald har oversteget Antallet af Fødsler, og at det

altsaa væsentligst er Indvandring, som har hindret Byen fra at uddø eller falde ned til en ganske ubetydelig Størrelse. Forholdene hos os ere derimod forskjellige fra de almindelige deri, at det næsten alene har været en stor Dødlighed, ikke tillige et abnormt lidet Antal Fødsler, som har hindret Befolkningens Formerelse. Dernæst er at lægge Mærke til, at Dødligheden i Christiania var forholdsvis større i ældre Tider, at den derpaa i dette Aarhundredes første Fjerdedel, hvori Byen i det Hele var mindre befolket og mindre tæt bebygget, stadig aftog, men at den i Aarhundredets anden Fjerdedel, hvori Byen er bleven stærkere befolket og tættere bebygget, i det Hele atter er steget ikke ubetydeligt. Det maa ogsaa erindres, at medens der i hele Riget i 1855 døde 17 Mennesker af 1000, døde der i det samme Aar i Christiania Stiftsprovsti (3: Christiania By og Akers Præstegjeld) 25,8 af 1000, i Christiania Byes tvende Menigheder tilsammen 26,8 af 1000 og i vor Frelasers Menighed sammesteds, som anført, henved 27 af 1000.

Allerede i Byens første Tider blev Christiania hjemsogt af herjende Farsoter. Saaledes rasede der i 1630 en frygtelig Pest i den nyanlagte By, der skal have bortrevet 1300 af Indvaanerne (Wilses Reise-Iagttagelser I pag. 207; efter Pontoppidans Norges naturlige Historie II pag. 423 døde endog 3000 Mennesker). Den Sidste, som døde af Pesten, var Byens første Sognepræst Thomas Laugesen. (Budstikken III pag. 450).

Om denne Pestepidemi haves følgende Oplysning i Oslo Capitelsbog fra 1627. Fol. 142 b. 143:

„Mester Niels Simensön Gloustrup Superintendent over Opslo og Hammer Stifter og Dirich Sandersön og Lauridtz Ruus Borgermestere udi Christiania udi Pesten som graserede ibid 1630.

„Eftersom sig stor Uordenhed udi denne farlige Tid med Ligs Begravelser mod Hans Maj. sidste naadigste Forordning begiver, da have vi været forarsaget udi efterfølgende Maader derom at

anordne, hvorefter Alle og Enhver kan vide sig at rette:

1. Skal al Skolen udi hvilke af de største Gader de fleste Lig ere, sig til det yderste Lig udi samme Gade være kan, forføie, og naar de med det Lig op ad Gaden sig begiver, skulle alle de andre Lig paa Rad være følgende saa hvert Lig dog af sine gode Venner særdeles, udi samme Rad ledsages, dog saa at Ærbarhed samt Skikkelighed, ligesom Enhver hans Stand er, udi Agt haves.
2. Alle de andre Lig, som kunde være udi Tvergaderne skulle ogsaa, saa snart Klokkerne ringer udi den samme store Gade, hvorhen sig Skolen fremstiller, frembæres, at de med de Andre paa een Tid paa Rad kunne til Kirkegaarden ledsages.
3. Skulle alle Lig være færdige, naar Klokkerne ringes og Ligene udi de store Gader til deres Leyersted henbæres, saafremt de ikke med Skamme, efter de andre ere begravne, uden videre Proces ville nedersættes.
4. Og endelig alle Ligene skulle henbæres under eet Ringende, saa skulle dog de Afdødes Venner Klokkerne betale, eftersom de alle eller nogle af Klokkerne ere begjærendes.
5. Det samme skal ogsaa være forstaaet om Skolen, at ligesom enhver begjærer enten heel, halv Skole eller en Lexie, saa skulle de ogsaa Skolen betale.
6. Kirkeværgerne maa Ingen forunde Jorden udi Byen med mindre de ogsaa enten een eller flere af Klokkerne ere begjærendes: at Kirkens Rettighed ikke skal fravendes.
7. Ingen maa understaae sig at lade grave enten udi Christiania eller Opslo, med mindre de Kirkeværgerne derfor contenteret haver; ikke heller skal Nogen deres Afdøde til Jorden bestædige, førend de den Dannemand Sognepræsten om Tjeneste over dennem besagt haver.
8. Ville vi have Alle formanede, at de udi denne sørgelige Tid for Alting ere flittige til at søge Kirken baade om Bededagene og andre Dage, naar Gudstjeneste forrettes, saa og Morgen og Aften med andægtige Bønner

anholde hos Gud alsommægtigste om denne gruelige Pestilensis Forhindring, heller naadigste Afvendelse, samt leve ædruelig og guddelig som rette Guds Børn vel sømmer, Gud til Ære, dennem selver til timelig og evig Velfærd og Salighed.

Datum Christianiæ 24 Juli Anni 1630.

Niellsz Simensszen

Gloustrup. Suptt mppria.

Det synes heraf at fremgaae, at man i den Tid under en Pestepidemi just ikke tog videre Hensyn til Foranstaltninger, sigtende til at hindre Pestsmittens Udbredelse; der paabødes saaledes, som man ser, samlede Begravelser af alle de af Pest Afdøde under Ledsagelse af Ligfølge og under fuldt kirkeligt Ceremoniel (at ikke Kirkens- eller dens Functionærers Rettighed skal afvendes), og Lig af Pestdøde begroves som andre Lig i de Tider endogsaa i Kirkerne (cfr. Anm. I), hvilke man samtidig formanede Menigheden til flittig at besøge.

At der dog havdes Bestemmelser, der tydede paa en Art Sundheds-Politi i Christiania paa den Tid, sees af Christian IVs aabent Brev af 12te Juli 1638 angaaende Christianias Bebyggelse m. v., hvori blandt andet paabydes: „Desligeste ville vi, at Borgerskabet skal have og holde deres Sviin udi Vatterlandet og uden Fæstningen“ (Byen var som bekjendt i dens ældste Tid omgivet af Volde). Denne Bestemmelse er dog ikke meget længe bleven overholdt.

Om den anden store Pest i Christiania beretter Justitiarius Berg i Budstikken III pag. 450, at den begyndte i Juli 1654, ventelig didbragt fra Kjøbenhavn, og at den bortrykkede — foruden af Slotsmenighedens Lemmer — af Byens Menighed i 4 Maaneder 628 Mennesker, hvoraf 188 Børn samt af Voxne 227 Mænd og 213 Kvinder. De første Døde, 2 Piger fra samme Huus, begro-

ves den 30te Juli. (Om de øvrige Begravede se Tabellen nedenfor). Pontoppidan (p. anf. Sted) siger, at man standsede Pesten i 1654 ved at afbrænde mange Skove og saaledes rense Luften, hvilket Berg betvivler, da der vist ikke dengang laae Skove saa nær Byen; men han kjender dog et Sagn, at man i den Anledning har afbrændt Skovene paa Gjelleraasen.

Efter et af Assessor Debes forfattet Uddrag af Christiania ældste Ministerialbog begroves i 1654 i Januar 4 Lig, i Februar 3, i Marts 5, i April 1, i Mai 3, i Juni 4, i Juli 7, i August 70, i September 294, i October 233, i November 31 og i December 5 Lig, tilsammen 660 Begravede i Aaret. Dette Antal er dog neppe fuldstændigt, thi under Fortegnelsen over de Begravede er i Ministerialbogen anført Følgende: „Summa Lig, som ere begravne 1654 i Helligtrefoldigheds Kirke og Kirkegaard, og Vaterlands Kirkegaard og udi Pestens Tid = 1523.“ Naar man sammenligner dette med Ministerialbogens Anordning i det Hele, hvor der i næsten samtlige følgende Aar opgives en langt større Hovedsum af Døde og Fødte, end de forud staaende Navnelister ved Optælling give, maa man anse det for saagodt som vist, at Ministerialbogens Fører deri kun anførte de mærkeligste Navne, f. Ex. dem som betalte for sig, og iøvrigt fra Gravere eller Andre fik en summarisk Efterretning om den samlede Sum. I Pestdagene var det vel ei heller godt at holde Orden med de Døde, saa det for Aaret 1654 bogførte Antal Døde 660 vistnok er for lidet, og Tallet 1523 rimeligviis rigtigt (Rigsarchivar Lange). Maaske dog Tallet 1523 ogsaa indbefatter Døde af Garnisonen og Aker (?).

Debes har fra Pesttiden i 1654 efter Ministerialbogen udarbejdet en Liste over de begravede Lig, ifølge hvilken nedenstaaende Tabel er istandbragt.

1654.	Mænd.	Qvinder.	Unge Mænd.	Unge Qvin- der.	Børn.	I Alt.	Begravne	
							i Kirken.	i Kirke- gaard.
Juli 30	"	"	"	"	"	2	"	2
August 1	"	1	"	"	"	1	"	1
8	1	"	"	"	"	1	"	1
9	1	1	"	1	1	4	"	4
10	"	1	"	"	"	1	"	1
11	1	"	"	"	"	1	1	"
12	"	"	"	"	2	2	"	2
13	"	"	"	"	1	1	1	"
14	1	"	"	"	"	1	"	1
15	"	"	1	"	"	1	"	1
16	"	1	"	1	2	4	"	4
17	"	1	"	"	"	1	"	1
18	"	1	"	"	"	1	"	1
19	"	2	"	"	"	2	"	2
20	1	1	"	"	2	4	1	3
21	"	2	"	"	"	2	"	2
22	"	"	"	"	1	1	1	"
23	1	1	"	1	5	8	"	8
24	"	1	1	"	3	5	"	5
25	"	1	"	"	"	1	"	1
26	1	3	"	"	2	6	"	6
27	"	"	1	"	1	2	"	2
28	"	2	2	"	1	5	1	4
29	2	1	"	"	"	3	"	3
30	2	2	"	1	"	3	"	3
31	2	2	1	3	1	9	"	9
Septbr. 1	"	2	"	"	2	4	1	3
2	1	"	1	1	"	3	"	3
3	4	2	2	1	7	16	"	16
4	"	"	1	2	2	5	"	5
5	"	2	"	"	3	5	1	4
6	"	"	1	3	3	7	"	7
7	"	1	"	"	4	5	1	4
8	4	"	1	1	5	11	2	9
9	"	2	"	2	2	6	"	6
10	1	2	3	"	5	11	1	10
11	"	3	"	1	1	5	1	4
12	2	7	2	3	4	18	1	17
13	2	3	2	"	7	14	"	14
14	6	3	3	"	3	15	"	15
15	3	2	3	2	1	11	"	11
16	1	1	1	3	2	8	1	7
17	3	4	2	2	2	13	1	12
18	1	2	"	"	4	7	"	7
19	2	1	1	"	1	5	"	5
20	7	4	2	"	6	19	4	15
21	2	3	2	"	4	11	3	8
22	"	4	"	3	4	11	2	9
23	"	2	4	1	"	7	2	5
24	3	5	3	1	11	23	"	23
25	1	4	2	"	"	7	1	6
26	4	"	2	2	5	13	"	13
27	"	4	1	1	"	6	1	5
28	1	4	1	1	3	10	2	8
29	4	4	2	"	3	13	"	13
30	1	3	"	"	1	5	"	5
October 1	2	"	2	2	4	10	1	9
October 2	"	2	3	"	1	6	"	6
3	1	1	2	3	2	9	"	9
4	2	1	3	4	2	12	"	12
5	1	"	1	2	5	9	"	9
6	3	3	"	1	5	12	"	12
7	1	1	1	"	5	8	"	8
8	3	4	"	2	6	15	2	13
9	3	"	3	1	1	8	"	8
10	6	3	4	2	3	18	"	18
11	4	1	1	2	3	11	1	10
12	2	3	"	2	1	8	2	6
13	1	2	4	"	1	8	"	8
14	1	3	2	1	2	9	3	6*)
15	2	"	1	1	3	6	"	6
16	5	"	3	1	"	9	2	7
17	2	3	"	1	3	9	1	8
18	4	4	1	1	1	11	1	10
19	2	2	"	"	3	7	"	7
20	"	1	2	1	2	6	"	6
21	"	"	2	"	"	2	"	2
22	2	1	"	"	1	4	"	4
23	3	"	2	"	"	5	"	5
24	"	2	1	"	"	3	"	3
25	4	3	"	1	2	10	"	10
26	1	"	"	1	2	4	"	4
27	2	"	"	"	1	3	"	3
28	2	"	"	1	"	3	"	3
29	1	"	1	1	"	3	"	3
30	2	1	"	2	5	"	"	5
31	"	"	"	"	"	"	"	"
Nvbr. 1-7	2	1	3	1	6	13	"	13
8-14	4	1	"	1	1	7	"	7
15-21	3	1	"	"	3	7	"	7
22-28	2	1	1	"	"	4	"	4
29-30	"	"	"	"	"	"	"	"
Ialt ^{30/7-28/11}	137	143	90	72	188	630	43	587
*) Desuden begravet 14de Decbr. i Gam- lebyens Kirke 1								

Den Kirke, hvori disse 43 Lig i Pesttiden bleve begravede, var Byens ældste Kirke, Hellig Trefoldigheds kaldet. Det var en Korskirke af Træ med et grundmuret Taarn, der blev indviet 1639, og som omgivet af „Rosenlunds Kirkegaard“ stod paa den Tomt, der nu for en Deel indtages af Prindsestalden og af Christiania Sparebanksbygning (cfr. Anm. 2).

At den i og om Trefoldigheds Kirke værende Begravelsesplads ikke længe var tilstrækkelig, sees af et af Christiania Borgemester, Raad og Borgerskab den 12te Marts 1653 indgivet Forslag til Byens Opkomst (i Statholderskabets ældre Archiv), hvori de blandt andet gjøre opmærksom

paa, „at Byen mangler Ligsteder og Kirkegaard eftersom Leierstederne i Kirken i Byen næsten overalt ere optagne, og neppe findes Plads, om Nogen efter Stands Gebør burde i Kirken ned-sættes, med mindre den høie Övrighed tillader, at de før begravne Corpora ind under Stolene for-flyttes. Ei mindre Trang er paa Byens Kirke-gaard, der fast er opfyldt, saa hvis Gud hjem-søger Byen med Dødelighed, vide vi ikke, hvor vi de Døde skulle begrave.“ Herpaa ønskes da Besked, „om Byen f. Ex. maa nyde den gamle Kirkegaard ved Hovedtangen, som fra Byens før-ste Stiftelse var deputeret til en Byens Kirke-gaard og dertil i mange Aar været brugt, hvor mange Christne, endog fornemme Folk, hvile deres Been, men nu ligger øde og af adskillig Kreaturs Fødder undertrædes.“

Imidlertid havde dog Byen allerede før den Tid en rigtignok udenfor Byens Volde liggende Kirkegaard, hvorpaa dog fornemmelig Fattige be-gravedes, nemlig Vaterlands Kirkegaard, der ind-tog den endnu ubebyggede Plads imellem Ham-mersborg, Møllergaden og Grubbegaden. Af Mi-nisterialbogen sees denne Kirkegaard allerede i 1648 at have været i fuldt Brug. En i Stat-holderskabets ældre Archiv opbevaret Erklæring fra Jesse Matsson af 1652 oplyser „at han af Preben v. Ahn har bekommet en liden Kaalhave ved Vaterlands Kirkegaard og en liden Løkke ei langt derfra, før tilhørende Borger Gullik Søf-rensen, som denne havde faaet for en anden Halv-part af hiin Kaalhave, der blev udlagt til Vater-lands Kirkegaard.“ Denne Kirkegaard blev ned-lagt i 1811 og den sidste Begravelse foregik her den 6te Mai s. A. (B. Svendsen: Oplysninger om Kirkerne i Christiania Stiftsprovstie. 1851).

I Anledning af Pesten 1654 blev en ny Kirke-gaard udlagt for Slotsmenigheden, nemlig den nu-værende Garnisonsmenigheds saakaldte Christ Kir-kegaard, der indviedes den 18de October s. A.; Indskriften paa en ved Indgangen til Kirkegaar-den staaende Støtte viser, at den første her Be-gravede var død af Pest. Denne Kirkegaard blev i Aaret 1839 (?) udvidet ned mod Møllergaden, modtog i 1858 en yderligere Udvidelse, og er frem-deles i Brug.

Efterat Hellig Trefoldigheds Kirke var af-brændt den 21de April 1686, blev dog Rosen-lunds Kirkegaard benyttet indtil den 29de Octo-ber 1697, da det sidste Lig der begroves. Byens egentlige Kirkegaard blev derefter i over 100 Aar den vor Frelzers Kirke omgivende Plads, Urte-gaarden kaldet, der samtidig med Kirken indvie-des den 7de November 1697. Det første Lig be-groves her den 9de s. M. (cfr. Anm. 3). De Døde begroves dog fremdeles i Kirken og bisattes i dens hvælvede Kjældere. I 1818 udtoges 90 Ligkister af Kjælderne under Kirken og nedgroves paa Kirkegaarden, i 1825 skede det samme med 18 Ligkister. (B. Moe: Tidsskrift for Personalhi-storie I pag. 182). En Deel Ligkister bleve nok ogsaa udtagne og nedgravede i 1849 og 1850, da Kirken undgik den Hovedreparation, hvorved den fik sit nuværende Udseende. Paa Urtegaardens Kirkegaard fandtes der, hvor Brandvagsbygningen nu staaer, 2 Gravcapeller, nemlig et for Fami-lien Anker, hvilket i 1817 blev overladt til Byen og senere benyttet til Sprøitehus, og et for Fa-milien Leuch, som i 1835 ligeledes toges til Sprøi-tehus. De i Capellerne staaende Ligkister bleve ved disse Leiligheder anbragte i Begravelserne under selve Kirken. (B. M. p. a. S. pag. 386). Urtegaarden nedlagdes som Begravelsesplads i 1808; men et Lig begroves her endnu den 18de August 1849 (Svendsen).

Den næste Kirkegaard for Christiania, vor Frelzers Gravlund, beliggende bag den nuværende katholske Kirke, indviedes og toges i Brug i 1808, udvidedes i 1825, og bruges fremdeles. I Anled-ning af Choleraepidemien i 1833 aabnedes i Oc-tober Maaned' s. A. en ny Kirkegaard paa An-kerløkken ved Akerselven og i 1850 en lignende for Byens Forstæder paa Landets Grund ved Tøien. Denne sidste der nu ligger indenfor Byens Grændser, er endnu kun lidet optaget, men be-nyttes ikke for Tiden, hvorimod Ankerløkkens allerede er opfyldt, saa Byen i 1859 har maattet anskaffe en ny Kirkegaard paa Sophienberg, lige indenfor Byens samme Aar udvidede Grændser, i Nærheden af Thronhjemsveien.

Der findes saaledes nu 6 nedlagte eller ikke i Brug værende og 3 af Byens Menigheder frem-

deles benyttede Kirkegaarde i selve Byen, hvoraf de 2 i det sidste Decennium anlagte ere beliggende kun ganske lidet indenfor Byens Grændser. Tugthuset havde desuden indtil 1842 sin Begravelsesplads inden dets egen Tomt, men benytter senere Byens Kirkegaard, og Akers Præstegjeld har fremdeles 2 Kirkegaarde paa Byens Grund, nemlig en rundt om Akers gamle Kirke og en tæt ved Oslo Kirke. Endelig haves der en Begravelsesplads, som dog i de sidste 25 Aar ikke er benyttet, paa den øvre Del af Akershus Fæstning. Bortset fra den gamle Stad Oslos Begravelsespladse, ligger der altsaa inden Christiania Byes og Akershus Fæstnings nuværende Grændser 13 Begravelsespladse, som have været benyttede siden Byens Anlæggelse, og hvoraf 5 endnu ere i Brug.

Den første Læge i Christiania var juris utriusque & med. Dr. Peder Alfsen, der var født i Oslo, hvor hans Fader var Rector. Han praktiserede efter sin Hjemkomst fra fremmede Universiteter i nogen Tid som Læge i Bergen (cfr. Anm. 4) og senere i Christiania, hvor han strax efter Byens Anlæg ansattes som Lærer i Philosophie, men allerede 1631 blev han Laugmand i Throndhjem (Budstikken III pag. 339—341). Efter ham kom Dr. med. Otto Sperling, der var født i Hamburg. Han blev under en Reise til England i 1628 ved Storm drevet til Bergen, blev 1630 Provindsialmedicus sammesteds og fik 23de April 1632 Bevilling til at residere i Christiania (Norske Registre i Rigsarkivet). I 1634 tog han Afsked og flyttede til Sjælland, hvorpaa han 1638 blev Børnehushæge og det følgende Aar Stadsphysicus i Kjøbenhavn. 1637 blev Ambrosius Rhodius (Rhode) Medicus ordinarius og Canik i Christiania, samt senere (?) Professor i Physik og Mathematik ved det derværende Gymnasium; 1661 blev han fængslet og 1662 ført til Vardöhus; 1666 blev han frigivet, hvorpaa han forlod Landet. Han døde 1696 i sin Fødeby Kemberg i Sachsen, 91 Aar gammel (Cold. Om Lægevæsenet og Lægerne under Christian IV.

Kbhvn. 1858, og Berg i Budstikken III pag. 439—493). Noget senere end A. Rhodius (cfr. Anm. 5) praktiserede Dr. Wilhelm Preen eller Preen i Christiania. Han fik 10de August 1659 Bestalling som Professor i Logik og Metaphysik ved Gymnasiet her og Kaldelse til at betjene Medici Bestilling sammesteds. Han var imidlertid død allerede inden 19de Marts 1662 (Budstikken III pag. 511—513). Baade A. Rhodius og V. Preen kaldes paa Documenter i Rigsarchivet Stadsmedici i Christiania (Lange).

At endog længe efter denne Tid det offentlige Lægevæsen stod paa en slet Fod i Christiania kan sees af Følgende: Det kgl. Rescript til Stiftamtmandene i Danmark af 1ste September 1710 tilligemed en deri omtalt Anstalt, som Kjøbenhavns Magistrat efter kgl. Paalæg havde gjort for at holde den i Östersøen grasserende Pest borte fra Riget, blev den 8de November s. A. fra Stiftamtmanden communiceret Christiania Magistrat med Tillæg, at det var Slotslovens Villie, at Magistraten betids skal være betænkt paa efter Tidernes Leilighed at indrette sig og paa tjenlige Raad, hvorledes denne Egn og Søkysterne til Sikkerhed for Contagion kunde blive bevarede og saa strax derom fornøden Anstalt gjøre. (cfr. Anm. 6). I Svar af 22de November 1710 melder Magistraten, at Byens Søkyst er liden, da det ligger 6 Mile inderst i Fjorden, saa meget ved de udenfor liggende Steder kan foregaae, førend Skibe fra Östersøen komme herind. Den foreslaaer derfor, at der ordineres Strandvagter yderst i Fjorden mellem Færder og Agerøen paa begge Sider af Fjorden, samt Vagtbaade derimellem for at paalægge de ankomne Skibe at lægge til ved Bastø, hvor fornødne Huse burde opføres af de omgrændsende Byer. Skipperne burde herom faae Ordre i Öresund*). Sundhedscommission bør bekvemmeligst indrettes i Holmestrand, Frederikstad eller Moss. Fremdeles foreslaaes for Christiania Vedkommende, at Apotekerne her i Sta-

*) Ved Rescript af 4de September 1711 blev det anordnet, at alle fra de inficerede Steder ankomne Skibe skulde henvises til Sandø Sund og der udholde 40 Dages Qvarantæne.

den betids eftersees af 1 à 2 kyndige Mænd, om de med gode og dygtige Materialier ere forsynede, som til Præservation og Restitution tiltrænges, og om noget mangler, da det tilholdes, snarest muligt at anskaffe. Dette kunde vel Magistraten forordne, men da Byen ingen Stadsphysicus har, forlanges Bestemmelse om, hvem man istedet skal paalægge dette. Overalt maa og tilsees, at Byen tilstrækkeligt med Victualier bliver forsynet, som nu paa Grund af den afladende Fart paa Danmark ikke er at erholde. — Den 11te December 1710 indmelder Magistraten dernæst til Stiftet, hvorledes Byen med Doctorer, Barberer og Apothekere er forsynet. I forrige Tider har her i Byen været „en Professor medicinæ facultatis, som med en Præbende var forsynet, og af hvem Byen har sig betjent, dog med sær Forskyldning af Enhver, som hans Tjeneste behøvede, men siden hermed allernaadigst Forandring er skeet *), har Byen for sin Ringhed af Midler ingen Doctorem medicinæ for sig kunnet underholde, men enhver betjent af de smukke lærde Mænd, som jævnlig her har været og praktiseret Medicinen imod Betaling. Derimod har her altid været nogle Barberere, men som Næringen for dem er slet, har de nu i denne Krigstid ladet sig antage under Militien, saa en er her og en der, og hver maa hjælpe sig som han bedst kan“. Om Apothekerne tvivler vel ei Magistraten, at de ere vel forsynede, men den veed det ikke, og ønsker at nogle af de nu her værende Doctores maae eftersee dem, til deres egen Ære og Renommé. Barbererne vil man have Forhaabning at faae tilbage igjen. (Magistratens Breve til Stiftet i 1710).

I Akershus Stifts Ordre af 20de December 1710 til Fogderne ved den svenske Grændse sees Foranstaltningerne mod Udbredelse af Pestsmitte (overeensstemmende med Rescript af 6te December 1710) at have bestaaet deri: „at alle de Bønder og Andre, som yderst paa Grændserne imod den svenske Side ere boende, sig saavidt muligt er, derfra $\frac{1}{2}$ Mills Vei efter Landets værende Situation ind udi Landet med deres Familie, Cre-

aturer og Bohave forføie.“ Disse Folk skulle derpaa ved Fogdens Foranstaltning fordeles i de tilgrændsende Distrikter, som en anden Indkvartering. De, der ikke ville flytte godvillig, trues med „at forjages og deres Gaarde nedrives og ruineres.“ Budet blev dog allerede ved Rescript af 30te Januar 1711 tildels hævet. — I et den 4de December 1710 udgaaet Forbud imod Handel og Correspondence paa Grændsen med de Svenske paabydes — for at afvende fra Kongens Riger og Lande den der grasserende farlige smitsomme Syge Pesten — blandt Andet, at Svensker, som uagtet Advarsel trænge eller snige sig ind i Landet, skulle nedskydes og nedgraves uden at berøres med Hænderne, og at om Nogen af Kongens egne Undersaatter, som understaae sig at indgaae over de svenske Grændser og derfra komme tilbage, skal han miste sit Liv, og hans Qvinde, Børn og Tjenestefolk i samme hans Gaard og dens Huse indesluttet, Vinduer og Døre tilnagles og med Vagt besættes, og Ingen derfra under Livsstraf være tilladt at undkomme.

For Christiania og Omegn udgik den 22de December 1710 Stiftets Befaling, at alle Sviin inden 1 Maaned skulde være „afskaffede, saasom ingen Ting er mere capable at inficere Folk eller antænde nogen farlig Sygdom end Sviin.“ (Af Akershus Stifts Copiebog for 1710).

I de af Rigsarchivar Lange samlede utrykte Statskalendere i Rigsarchivet findes Erasmus Gunnerus den 6te Mai 1729 udnævnt til Stadsphysicus i Christiania (confirmeret 10de August 1731). Han var før Stadschirurg sammesteds indtil 1723. I Wilses Beskrivelse over Christiania (Reise-Iagttagelser I. Khvn. 1790) anføres: „Her ere to Doctores Medicinæ, nemlig en Stads- og Landphysicus, som tillige er Inspecteur over Lazarettet eller Sygehuset, som 1756 blev oprettet for de med veneriske Svagheder og Saltflod behæftede. — Sædvanlig er saadanne Syges Antal omtrent tredive, thi de veneriske Sygdomme have meget udbredt sig i visse Egne (i Stiftet). — Den forrige Stadsphysicus, Dr. Sundius, en Svenske af Fødsel, en lærd og flittig Mand, maatte selv tilstaae at han i hans Post havde formeget et tage vare. Den anden Læge er en Medicinæ Practicus

*) Aar 1660 bleve Præbenderne inddragne.

Dr. Schminke, en Tydsker. Dr. Sundii Succesor er Dr. Wandler, en dansk Mand. En Stads-Chirurgus, samt militære Chirurgi practicere og undertiden indvortes.“

Den første Apotheker i Christiania var nok Thomas Stenger, hvem Christian IV dertil forordnede den 16de Januar 1640 med Befaling til Statholderen at paase, at ham ei af En eller Anden gjøres Indpas. (Kongebrev Samling IV pag. 427). Byen var imidlertid ilde tjent med ham. Statholder Sehested satte sig derfor i Underhandling med en Doctor fra Bergen (cfr. Anm. 7), hæderlig og høilærd Mand, Doctor Johan v. Bromberg, som i 1645 var kaldet til Christiania „med sin Facultet at gjøre kgl. Maj.s Armade nogen Tjeneste.“ Det overdroges Jan Bjelke og Nils Lange at handle med ham om de Betingelser, hvorpaa han vilde paatage sig at indrette et fuldstændigt Apothek her. Førend de indlode sig med ham, æskede de den 23de Juni 1645 Magistratens Erklæring, om de ønskede et Apothek, og hvad de havde at sige paa Stenger. Den 29de s. M. svarede Magistraten, at Byen saare gjerne ønskede et Apothek, der ansaaes nødvendigt; men at indrette og tilbørligt forsyne det, dertil er ikke Byens Formue. Saavel Borgerne som Almuen og Fremmede trænge til Apothek. Men Magistraten begjærer, „at forrige Apotheker Th. Stenger maa afskaffes; eftersom han sig ikke saa har anstillet, at han efterdags vel skal kunne lides. Han har vel kgl. Privilegium, men han har selv forvirket det ved sin begangne Svig ved Indførsel af et stort Parti Varer paa urigtig Angivelse og ved sin Opførsel mod Borgemester og Raad, baade i Særdeleshed ved skammelige, foragtelige Ord og i Almindelighed ved at lade Apotheket nu i langsommelig Tid uforsynet, som nu udi denne skrøbelige Tid*) meget har været fornøden, dog Intet havt i Forraad. Havde ei Magister Ambrosius Rhodius, som med stor Besværing saadan Mangel meget har ladet være angelegen og klaget over, selv havt noget Forraad, havde

det endda været værre.“ De ønske Apothekeren lagt under Control af Medico. — Underhandlingerne med Dr. Johan von Bromberg strandede paa dennes store Fordringer (Præbende, Forskud m. m.), hvorpaa Magistraten til Apotheker i Christiania den 30te Marts 1646 anbefalede en ung Karl, Antonius Pipper, som i nogle Aar har været i Christiania og udi Apothekets Kunst og Kundskab nogenlunde er forfaren. A. Rhodius har erklæret ham dertil duelig, da han er oplært af sin Fader, Johannes Pipper, fordm privilegeret Apotheker i Haderslev, saa og paa andre Steder har været fremholden. (Statholderskabets Archiv før 1700).

I en i det ældre Statholderskabs Archiv opbevaret Skrivelse, dateret Christiania den 22de April 1652, anholder Borgemester, Raad og Borgerskab om Statholderens Bistand paa forestaaende Herredag i Bergen til at faae en Del Misbrug etc. rettede og Bestemmelser afgivne, hvori som 7de og sidste Post anføres: Christiania har i mange Aar havt et Apothek, men dets Forvalter har opsagt det, da han ei tilbørligt kunde forsyne det. Magistraten har nu antaget en anden, men han vil have Privilegium, som andetsteds brugeligt er, og toldfri Indførsel af Apotheker-Varene. Da et Apothek uden disse Vilkaar ikke i Christiania kan bestaae, anbefales Sagen til Statholderskabets Understøttelse; den 29de December 1654 fik Philip Moth Bevilling som Apotheker med Eneret til Handel med Apothekervare samt Frihed for al kongelig, borgerlig og Byens Tyngde, saalænge Apotheket holdes i forsvarlig Stand. (Aabent Brev).

Den Gaard, som nu benyttes til Svaneapotheket i Christiania, sees af et i den nuværende Eier, Apotheker P. Möllers, Værge værende Pergament-Skjøde den 21de Marts 1689 at være solgt af Kjøbmand Jürgen Lorentz til velfornemme og konsterfarne Mand Hr. Johannes Herfort, Hans Kongl. Maj.s forordnede Apotheker herudi Christiania. Siden den Tid har der stadig været Apothek i denne Gaard. I Rescript af 19de November 1701 nævnes Johannes Heerfort fremdeles som Apotheker i Christiania, og i Rescript af 3die September 1703 omtales Johan-

*) Der herskede altsaa Sygdom i 1645.

nes Herfordt og Johan Wilster som Apothekere i Christiania. I Bevilling af 22de Januar 1704 omtales fremdeles Apothekerne i Christiania, og siden den Tid har Byen stadig havt 2 Apotheker. Byens andet Apothek, Elephantapotheket, findes fremdeles i en Gaard, som af et i den nuværende Eier, Professor H. Maschmanns Værgen værende Skjøde sees den 15de August 1707 at være solgt af Assistentsraad Hans Mustis Enke Anne Andersdaatter, til velbaarne Hr. Apotheker her i Staden, Hr. Johan Jacob Wilster († 1720; i Aaret 1727 døde en Apotheker Brandt). Ved Kjøbecontract af 30te Juli 1772 blev Elephantapotheket med Gaard, Privilegium, Beholdninger m. v. solgt for 12000 Rigsdaler dansk Courant af Jomfru Anna Wittrop, som havde arvet samme efter sin Moder, til dennes Provisor Hr. Johan Henrich Maschmann, den nuværende Apothekers Fader. — Begge de nævnte Apothekergaarde ere af Byens ældste Bygninger og opførte nogle Aar efter Byens Anlæg.

Anmærkning 1. At Pestlig begroves i Kirkerne omtales udtrykkelig i Absalon Pedersens Liber Bergensis Capituli. Af den i 1859 udkomne Udgave deraf, pag. 108—138, sees Pesten i September Maaned 1565 at være bleven indført til Bergen med et Skib fra Danzig. Allerede den 27de September begroves 19 Lig og i Løbet af October og November daglig flere, uden at dog Absalon Pedersen vidste Besked om alle de Lig, der begroves udenfor Domkirken. I December 1565 og Januar 1566 aftog Antallet af de Begravede. I Mai syntes Epidemien ophørt, men i August brød den igjen ud, og nu omtales atter flere Begravede daglig, den 29de August endog 16 Lig, den 11te og 22de September 20 Lig, den 20de September 26 Lig og den 25de November 15 Lig. Men den 30te September findes tilført: men mange Flere døde, som jeg ikke kunde opspørge, besynderlig hos de Tydske og i Korskirken. I December 1566 og i Januar 1567 forekom endnu af og til Dødsfald af Pest. I det Hele findes noteret fra 3die September 1565 til 23de Januar 1567 noget over 1000 Begravede,

af hvilke næsten Alle vare døde af Pest, og de ulige Fleste begroves i (eller ved) Domkirken. At dømme efter de færre fuldstændige Opgaver over, hvormange der enkelte Dage begroves ved samtlige Kirker, maa Antallet af de af Pesten Døde have været henved et Par Gange større. Blandt flere Andre, som nævnes at være begravede inde i Domkirken, siges dette om Bispen, Jens Schjelderups Søn Otto, der døde den 23de October 1566, og om hans Søstersøn, der døde den 17de November s. A., og som begge begroves i Domkirkens Chor.

Anmærkning 2. Christiania Byes Sognekirke i de 3 første Aar efter Byens Anlæg var St. Halvards Kirke i Oslo, der efter at have lidt ved Branden i 1624, i Aaret 1667 var saa forfalden, at den befaledes nedreven. I 1626 blev Christi Kirke, en liden tarvelig Korskirke af Træ, der stod paa Høiden bag den nuværende Trefoldighedskirke, færdig, hvorpaa den i 13 Aar benyttedes som Byens Sognekirke, indtil dens egen blev færdig. Christi Kirke benyttedes senere til deri at holde Ligprædikener ved Begravelser paa den nærliggende Christ Kirkegaard, og under en Reparation af Akers Kirke i 1703 som Sognekirke for Akers Menighed. I Aaret 1756 begyndte den at falde sammen, hvorpaa den blev nedreven. (Svendsens Oplysninger om Kirkerne).

Anmærkning 3. Om vor Frelzers Kirkegaard findes i Christiania Magistrats Sessions-Protocol I pag. 333. 334 et Andragende fra Magistraten af 1ste September 1708, hvori meldes, „at den nye Kirkegaard i Christiania formedelst Manqvement af Jord til dens Opfyldning maa henstaae uforfærdiget, saasom Commandanten paa Akershus har ved Trommeslag ladet forbyde, at herefter ei maa tages nogen Jord af den gamle, dog nu ubrugelige Stadsvold, uagtet at Kong Christian V paa Gyldenlöves Memorial af 27de November 1696, den 8de December s. A. allernaadigst har resolveret og tilladt, at Kirkegaarden maa af bemeldte gamle Vold opfyldes — — — og som ei alene det anfangne kostbare Arbeide med Kirkegaardsmuren videre at befordre desaaarsag den hele Sommer har staaet stille, men vil og fattes Plads til Byens Indvaaneres Lig til

Jorden at bestede, om samme høistfornødne Arbejde længere skulde ophøre, da ingen Jord andetstedsfra uden utaalelig Bekostning er at bekomme. Thi bedes allerunderdanigst paa den fattige Kirkes Vegne, at Kongen allernaadigst vil forunde hende saamegen Jord af bemeldte gamle Vold, at Kirkegaarden dermed kan jevnes og opfyldes.“ — Det blev derefter ved Rescript af 26de October 1708 tilladt til Opfyldning af vor Frelasers Kirkegaard at tage den fornødne Jord af den gamle Stadsvold fra den Side af Kirken, hvor Jorden mest er bortført indtil den store Voldport. — Herved forsvandt altsaa den Del af Stadsvolden, som endnu findes afsat paa et Kart over Byen af 1704, og hvis Plads nu indtages af det smale Kvartal paa Byens Torv. Byens Volde vare allerede ved det nævnte Rescript af 8de December 1696 befalede sløifede for at vinde Plads til Bygningen af Kirken.

Anmærkning 4. Bergen har nok været den første norske By som fik Læge. Den der i Midten af det 16de Aarhundrede ansatte Bisp Dr. theol. Jens Schjelderup var (efter Cold: Lægevæsenet under Christian IV) Licenciat i Medicinen. Som egentlige Læger i Bergen nævnes: Doctor Wilhaldus Nicolai Adamius, i daglig Tale kaldet Villads Nilsen, der 1603 tog Doctorgraden i Kjøbenhavn og senere praktiserede i Bergen (Cold, der kalder ham Villads Adamsen); han fik 3die Juli 1603 Bestalling som Medicus ordinarius i Bergen, fordi han „i sidste store Sygdom flittig havde øvet sin Konst“, og han skulde have det første ledige Canonicat, som han erholdt den 14de Juli 1604; men han døde allerede samme Aar i dette Embede (Lange). Hans Eftermand var Peder Alfsen, som fik hans Præbende (Canonicat) den 20de September 1617; han praktiserede i Bergen i det mindste fra 1620 til 1630. Poul Andersen, Dr. med., døde omtrent 1628 som ansat Læge i Bergen; hans Eftermand var Otto Sperling. Senere var Henrik Höjer Læge i Bergen (Cold). Doctor Oluf Pedersen, der døde 1657, kaldes „Stadsmedicus i Bergen“ og havde 200 Rdlr. i Løn af Byen. — Af andre Læger i Norge under Christian IV nævnes Johan Fredrich Normann, der 1629 blev Berghauptmand ved

Kongsberg Sølvværk, og som var Dr. med., samt Johan Irgens, der var Dr. med. og i 1644 Læge i Itzehoe, men senere blev Director for Røraas Kobberværk (Cold). Aar 1661 nævnes Johannes Orse som Bergmedicus ved Kongsberg Sølvværk og bosat i Skien (Lange).

I Christiansand blev Nils Pedersen af Magistraten antaget som Stadsmedicus; hvilket stadfæstedes af Kongen. Den 26de Juli 1656 fik han desuden Bevilling paa Apothek og Vinhandel, hvilket blev stadfæstet den 6te Mai 1661. Han var imidlertid den 8de April 1659 bleven ansat som Feltmedicus ved Arneen Søndenfjelds med 500 Rdlr.s Løn. Den 5te Mai 1661 ansattes Daniel Wølster som eneberettiget Chirurgus og Barbeer i Christiansand med Forpligtelse ved en duelig Svend at tilse Garnisonen paa Frederiksholmen 2: Flekkerø Fæstning (Lange).

I Throndhjem forekommer Dr. med. Jens Nicolai (Nicolaisen), der den 20de April 1661 blev udnævnt til „Kgl. Maj.s ordinarie Medicus i Throndhjems Len“ men døde i Throndhjem allerede den 5te Mai 1662 af Sprinkelsot, som da graserede. Han fik oprettet det første Apothek i Throndhjem, hvorpaa Cyprianus Kathe fik Bevilling i 1661. Dr. Diderik Eckhou (Eckhoff) var Stadsmedicus i Throndhjem i 1670. Joachim Irgens fik Bestalling som Medicus practicus i Throndhjem den 15de Juli 1676 og var der fremdeles i 1700 (Lange).

Anmærkning 5. I det ældre Statholderskabs Archiv findes en egenhændig Erklæring af 1652 fra Magister Ambrosius Rhodius om, at han ved Oberst Reichweins Have i Christiania har kjøbt nogle smaae Pladse til en medicinsk Have, hvilken Handel Magistraten har anbefalet som Byen nyttig. Disse Pladse ligge langt udenfor Byens Afridsning, sumpigt og unyttigt til andet Brug. Denne Have blev 1663 udlagt for Rhodius's Gjæld, men Ingen vilde betale noget for den.

Anmærkning 6. Pesten udbredte sig ikke til Norge i 1710—1711 men optraadte — foruden i tyske Östersøhavne og paa flere Steder af Sverige — i Helsingør og i Kjøbenhavn (beskrevet af Mansa, Khvn. 1854), paa hvilket sid-

ste Sted der i 19 Uger døde over 20000 Mennesker. Tidligere Pestepidemier i Kjøbenhavn omtales hos Mause i 1350 (den sorte Død), i 1406, 1446, 1461 og 1484, i 1511, 1519, 1529 (den engelske Sved), i 1536, 1546, 1550, 1564—65, 1575—76, 1583, 1592 og 1599, samt i 1601, 1619, 1625, 1629, 1637, 1645 og 1654. — Af norske Byer har Pesten især herjet Bergen, (hvorhen den sorte Død i 1349 bragtes med et Skib fra England), navnlig i Aarene 1550, i 1565—67 (cfr. Anm. 1) og i 1600, i hvilket sidte Aar den bortrev 3164 Mennesker, endvidere i 1618, da 3997 Mennesker døde deraf, i Mai og Juni daglig endog 70—80, i 1629, da 3088 døde, og i 1637, da Pest og Børnekopper i Forening bortrev 2500 Mennesker. I Throndhjem, som blev sat meget tilbage ved den sorte Død, grasserede Pesten i 1566, da den skal have bortrevet 600 Mennesker, og i 1600, da 1800 borttrykkes. (Krafts Norges Beskrivelse). Pestepidemien i Bergen og Throndhjem i Aaret 1600 omtales af Mauritz Madssön Rasch i hans Optegnelser fra Nordlandene 1581—1639 (Norske Samlinger II pag. 495) saaledes: Anno 1599 begyndtes en heftig Pestilente i Bergen, hvilken stod mere end Aar og Dag, og blev den udspredd omkring Stavanger, Throndhjem og Nordlandene ganske hefteligen, og begyndtes hun om Høsten ved Bartolomæi

Tid og endedes hun sidst hos Throndhjem Anno 1618 om Philippi Jacobi Tid. Pesten i Bergen 1618 omtales af Rasch (sammesteds pag. 498) saaledes: Anno 1618 grasserede en heftig Pestilente i Bergen, i hvilken forgiftede Syge hendøde mange Menniske, baade rige og fattige. Desligeste døde der mange her i Nordland, som var paa Helgeland, Salten, Lofoten etc. 1619 gik Pestilentsen i Throndhjem (Rasch pag. 499).

Pest anføres i Gjessing Jubellærere II. 2. pag. 329 at have hersket i Oslo omkring Aaret 1628; muligens er dette dog en Forvexling med Pesten i Christiania i 1630. Ifølge Ilmoni (Bidrag til Nordens Sjukdomshistoria, der kun indeholder Lidet om Norge) var der i 1378 stor Sygdom med Bylder i Norge; i 1566 rasede Pesten især om Stavanger; i 1659 var der stor Kvægsyge over hele Landet, hvorunder største Delen af dets Husdyr døde, og samme og næste Aar udbredte typhøse Feldtfebre sig i Norge som i det øvrige Scandinavien; i 1669 herskede ondartede Mæslinger og i 1782 den store Influenzaepidemi i Norge.

Anmærkning 7. Bergen er rimeligvis den norske By, som først har havt Apothek. Aar 1599 nævnes Nicolaus Freundt som Apotheker der. (Cold. Lægevæsenet under Christian IV).

Forte

over de i Norges civile Sygel

	Tilbageiggende fra forrige Aar.			Indkomne.			Tilsammen Behandlede.			Helbredede.		
	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.
Rigshospitalets medicinske Afdeling	35	37	72	614	342	956	649	379	1028	469	260	729
— chirurgiske —	50	29	79	454	180	634	505	209	713	361	113	474
— Hudsyge —	36	34	70	242	173	415	278	207	485	211	161	372
De nævnte 3 Afdelinger af Rigshospitalet	121	100	221	1310	695	2005	1431	795	2226	1041	534	1575
Rigshospitalets Afdeling for Børn*)	10	4	14	22	17	39	32	21	53	22	16	38
Smaalenenes Amts Sygehus	11	16	27	35	13	48	46	29	75	31	18	49
Hedemarkens — —	10	20	30	15	18	33	25	38	63	16	28	44
Christians — —	11	17	28	33	26	59	44	43	87	25	33	58
Buskeruds — —	10	8	18	44	23	67	54	31	85	41	22	63
Jarlsberg og Laurvigs Amts Sygehus	13	10	23	43	41	84	56	51	107	46	42	88
Bratsbergs Amts Sygehus	27	21	48	72	75	147	99	96	195	60	47	107
Christiansands almindelige Sygehus	12	5	17	71	42	113	83	47	130	60	40	100
Lister og Mandals Amts Sygehus**)	8	8	16	19	16	35	27	24	51	21	16	37
Stavanger Amts Sygehus	4	6	10	47	28	75	51	34	85	36	24	60
Stavanger Byes civile Sygehus	10	8	18	90	46	136	100	54	154	69	39	108
Bergens Byes — —	30	20	50	288	167	455	318	187	505	239	143	382
Reknes Hospital (Cur- og Pleieanstalt)	27	40	67	21	27	48	48	67	115	15	24	39
Throndhjems communale Sygehus	33	21	54	219	149	368	252	170	422	178	108	286
Nordre Throndhjems Amts Sygehus (i Skogn)	22	18	40	128	105	233	150	123	273	89	81	170
— — — — (i Namdal)	20	11	31	69	29	98	89	40	129	25	18	43
Helgelands Fogderies Sygehus (i Alstahaug)	6	2	8	23	23	46	29	25	54	19	11	30
Bodø Sygehus	7	=	7	18	11	29	25	11	36	13	8	21
Buksnes Sygehus	3	4	7	78	28	106	81	32	113	68	22	90
Senjen og Tromsø Fogderies Sygehus (i Tromsø)	9	5	14	70	31	101	79	36	115	55	24	79

*) I Børnehospitalets Belæg ere ikke de med Børnene indlagte Mødre medregnede.
 **) Angivelserne gjælde Tidsrummet fra 1ste Mai 1857 til 1ste Mai 1858.

Forte

over de i Norges Sindssyg

	Tilbageiggende fra forrige Aar.			Indkomne.			Tilsammen Behandlede.			Helbredede.		
	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.
Gaustad Sindssygeasyl	86	62	148	103	70	173	189	132	321	26	21	47
Christiania —	32	25	57	4	15	19	36	40	76	3	2	5
Oslo —	=	27	27	=	5	5	=	32	32	=	2	2
Christiansands —	6	11	17	3	7	10	9	18	27	2	5	7
Stavangers —	4	2	6	1	3	4	5	5	10	=	2	2
Bergens —	25	24	49	16	19	35	41	43	84	12	9	21
Throndhjems —	31	29	60	12	11	23	43	40	83	2	4	6

For samtlige 7 Asylers Vedkommende bliver Mortalitetsforholdet

*) En Mand, der var indlagt til Observation, udgik ligeledes.
 **) De beregnede samlede Udgifter for Stavanger Sindssygeasyls Vedkommende angaae kun Bospising, Vadsk og Medicin.

gnelse

behandlede Syge i Aaret 1857.

Udgaaede.						Døde.			Tilbageliggende.			Mortali- tetsfor- hold.	Det sam- lede Antal Forplei- ningsdage.	Forplei- ningsdage for hver Udskreven	Udgift til Medicin.		
Bedring.		Uhelbredede.													For hver Syg i det Hele.		For hver Syg i Døgnet.
	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.				Spd.	Skill.	Skill.
0	50	100	20	10	30	64	27	91	46	32	78	1: 10, ₄	30036	31, ₆	1	51, ₅	5, ₄₂
8	45	103	28	13	41	13	9	22	44	29	73	1: 29, ₁	28883	45, ₁	1	68, ₄	4, ₁₈
6	1	17	9	1	10	3	2	5	39	42	81	1: 80, ₈	25758	63, ₇	1	60, ₅	2, ₈₃
4	96	220	57	24	81	80	38	118	129	103	232	1: 16, ₉	84677	42, ₅	1	58, ₇	4, ₂₉
1	"	1	"	"	"	3	3	6	6	2	8	1: 7, ₅	3867	85, ₉	1	114, ₇	2, ₇₃
5	"	5	"	"	"	3	1	4	7	10	17	1: 14, ₅	6172	106, ₄			
1	"	1	"	"	"	2	"	2	6	10	16	1: 23, ₅	5499	117	4	34, ₇	4, ₃₉
7	6	13	"	"	"	1	"	1	11	4	15	1: 72	7736	107, ₄	1	109, ₉	2, ₁₄
8	2	10	1	1	2	1	2	3	3	4	7	1: 26	4496	57, ₆	3	41, ₄	6, ₉₆
"	2	2	"	"	"	"	"	"	10	7	17	0: 90	6641	73, ₈	2	44, ₃	3, ₈₅
11	17	28	7	3	10	6	6	12	15	23	38	1: 13, ₀₈	18728	112, ₉	3	65, ₄	3, ₅₇
1	"	1	"	"	"	9	4	13	13	3	16	1: 8, ₈	5635	49, ₄	1	41, ₁	3, ₂
"	"	"	"	1	1	4	1	5	2	6	8	1: 8, ₆	4048	94, ₁	4	27, ₆	5, ₃₉
5	"	5	3	2	5	4	3	7	3	5	8	1: 11	4790	62, ₂	2	35, ₅	4, ₄₃
3	2	5	3	1	4	14	2	16	11	10	21	1: 8, ₃	7082	53, ₂	2	6, ₂	4, ₆
5	3	8	15	8	23	32	14	46	27	19	46	1: 9, ₉₇	19153	41, ₇	"	113, ₇	2, ₇₃
"	1	1	2	2	4	4	8	12	27	32	59	1: 4, ₇	22464	401, ₁			
9	8	17	14	6	20	22	9	31	29	39	68	1: 11, ₄	27800	78, ₅			
29	11	40	7	4	11	11	11	22	14	16	30	1: 11	15974	65, ₇	2	4, ₂	3, ₇₂
46	13	59	1	"	1	5	1	6	12	8	20	1: 18, ₂	11370	104, ₃			
1	2	3	"	2	2	2	3	5	7	7	14	1: 8	4490	112, ₃	5	49, ₉	5, ₈
4	"	4	2	1	3	3	"	3	3	2	5	1: 10, ₃	2572	82, ₉	5	117	8, ₆
3	5	8	1	3	4	8	1	9	1	1	2	1: 12, ₃	5220	47	1	113, ₈	5
9	1	10	4	4	8	8	4	12	3	3	6	1: 9, ₁	5359	49, ₂	2	3, ₆	5

gnelse

syge behandlede Syge i 1857.

Udgaaede.						Døde.			Tilbageliggende.			Mortali- tetsfor- hold.	Det samlede Antal For- pleinings- dage.	Forplei- ningsdage for hver Udskreven	Samlede Udgift for hver Syg i Døgnet.	Udgift til Medicin for hver Syg i Døgnet.
I Bedring.			Uhelbredede.												Skill.	Skill.
d.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.	Md.	Kv.	Tils.					
13	13	26	20	14	34*)	8	4	12	121	80	201	1 : 10	64296	535,8	66,43	1,65
=	3	3	1	1	2	2	4	6	30	30	60	1 : 2,66	21831	1364,4	32,04	1,1
=	1	1	=	1	1	=	2	2	=	26	26	1 : 3	9880	1646,6		
=	3	3	=	1	1	=	=	=	7	9	16	0 : 11	6172	561,1	37,50	0,19
1	=	1	=	1	1	1	=	1	3	2	5	1 : 5	1964	392,8	21,51**)	0,64
2	1	3	3	6	9	4	2	6	20	25	45	1 : 6,5	17008	436,1	36,34	0,26
2	5	7	4	=	4	2	=	2	33	31	64	1 : 9,5	22309	1174,2	35,62	
												1 : 7,41				

De øvrige Udgifter kunne ikke angives, da Asylet er combineret med Byens Sygehus under fælles Regnskab.

Dødsaaarsag.	Mand- kjøn.	Kvinde- kjøn.	Kjøn ikke angivet.	Sum.	Dødsaaarsag.	Mand- kjøn.	Kvinde- kjøn.	Kjøn ikke angivet.	Sum.
Abscessus	5	4	6	15	Dysuria	6	3	1	10
Alcoholismus chronicus	4	"	"	4	Ecclampsia infantum	24	26	20	70
Anæmia	"	2	1	3	— gravidarum et partu- rientium	"	6	"	6
Aneurisma	2	1	1	4	Elephantiasis Græcorum	"	"	283	283
Angina membranacea	24	22	9	55	Emollitio cerebri	1	"	"	1
Anus præternaturalis	1	"	"	1	Emphysema pulmonum	2	"	2	4
Aphthæ	"	"	3	3	Empyema	4	"	1	5
Apoplexia cerebri	63	46	29	138	Encephalitis	7	11	16	34
— pulmonum	1	3	1	5	Endocarditis	"	"	1	1
Arthritis	1	2	"	3	Enteritis	17	17	12	46
Arthrocace	"	2	1	3	Epilepsia	1	3	2	6
Asthma	2	2	1	5	Enuresis paralytica	2	"	"	2
Atelectasis pulmonum	1	"	1	2	Erysipelas	6	4	3	13
Atrophia infantum	10	2	19	31	Febris catarrhalis	"	"	1	1
Bronchitis acuta et capillaris	23	28	17	68	— gastrica	1	2	1	4
— chronica	17	24	7	48	— hectica	5	4	"	9
Cancer et Fungus	48	54	34	136	— intermittens	1	"	"	1
Carbunculus	2	"	1	3	— puerperalis et Operationes obstetricicæ	"	73	"	73
Cardialgia	2	"	1	3	— typhosa	144	117	145	406
Caries et Necrosis	10	4	2	16	Fractura cranii	6	"	1	7
Catarrhus suffocativus	"	2	"	2	Fracturæ aliæ	6	2	"	8
Cephalæmatoma	1	"	"	1	Gangræna	12	5	4	21
Cholera asiatica	14	13	"	27	Gastritis	16	8	3	27
Cholérine & Cholera nostras	7	15	31	53	Gastroenteritis	1	"	4	5
Colica	5	"	4	9	Gonarthrocace	3	1	"	4
Combustio	2	4	3	9	Hæmatemesis	3	2	1	6
Commotio cerebri	3	1	2	6	Hæmaturia	1	"	"	1
— medullæ	1	"	1	2	Hæmoptysis	2	2	2	6
Contusio	2	1	"	3	Hæmorrhagia intestinorum	1	"	"	1
Corpus peregrinum œsophagi	"	"	1	1	Helminthiasis	1	2	2	5
Coxarthrocace	5	1	3	9	Hepatitis	5	4	2	11
Cyanosis	"	"	1	1	Hernia	8	7	5	20
Cystitis	2	1	5	8	Hydrocephalus acutus	15	4	16	35
Debilitas neonatorum	"	2	2	4	— chronicus	"	3	1	4
— senilis	14	30	7	51	Hydrops	43	61	51	155
Delirium tremens	11	"	1	12	— ovarii	"	4	"	4
Dementia	2	2	1	5	Hydropneumothorax	1	"	"	1
Diabetes mellitus	4	"	"	4	Hydrothorax	5	6	3	14
Diarrhoea	31	27	23	81	Icterus	3	"	2	5
Diphtheritis	8	11	10	29	Idiotismus	2	1	"	3
Dysæmia	"	1	"	1					
Dysenteria	18	18	25	61					
Dysphagia	1	"	"	1					

nelse

ldte Dødsaaarsager i Aaret 1857.

Dødsaaarsag.	Mand- kjøn.	Kvinde- kjøn.	Kjøn ikke angivet.	Sum.	Dødsaaarsag.	Mand- kjøn.	Kvinde- kjøn.	Kjøn ikke angivet.	Sum.
cus, Intussusceptio et Volvulus	4	3	1	8	Rachitis	5	"	2	7
mpetigo	"	1	"	1	Rheumatismus acutus	4	4	9	17
inflammatio arteriæ umbilicalis .	"	"	1	1	— chronicus	2	"	3	5
influenza	3	1	10	14	Ruptura intestinorum	2	"	"	2
isania	2	2	1	5	— uteri	"	4	"	4
iritatio spinalis	"	1	2	3	Scarlatina	23	30	21	74
aryngitis	1	1	7	9	Scorbutus	10	4	5	19
ienitis chronica	1	"	"	1	Scrophulosis	11	5	5	21
ithiasis	2	"	1	3	Spina bifida	"	1	"	1
upus	2	"	"	2	Spondylarthrocace	5	2	"	7
uxatio	1	"	"	1	Strictura œsophagi	"	1	2	3
ania	5	6	"	11	— urethræ	2	"	"	2
— puerperalis	"	1	"	1	Struma	"	1	"	1
Marasmus senilis	25	41	8	74	Syphilis	8	5	2	15
Melancholia	4	3	"	7	Tabes dorsualis	2	"	2	4
Meningitis tuberculosa	22	13	15	50	— meseraica	3	1	1	5
— cerebialis	29	36	60	125	Trismus et Tetanus	6	2	1	9
— spinalis	2	"	"	2	Theria	5	"	"	5
Metritis	"	2	"	2	Tussis convulsiva	15	35	30	80
Metrorrhagia	"	8	"	8	Ulcera	3	2	"	5
Morbilli	3	3	38	44	— ventriculi	5	4	"	9
Morbus Brightii	10	4	5	19	Uræmia	1	"	"	1
Nephritis	"	"	1	1	Variolæ	4	1	2	7
Noma	1	"	"	1	Veneficium	1	1	"	2
Obstructio alvi	6	1	3	10	Vitia organica	1	1	4	6
Oedema pulmonum	2	1	"	3	— — abdominis	33	22	23	78
Onania	1	"	"	1	— — cerebri	6	7	1	14
Otitis	"	"	1	1	— — cordis	21	21	9	51
Paralysis	12	3	"	15	Vulnera	6	1	2	9
— generalis	8	"	1	9	Upaaviselig Aarsag	"	5	1	6
Pemphigus	1	1	"	2	Tilsam.	1431	1368	1476	4275
Pericarditis	5	3	1	9	Ifølge til Tabelcontoret fra Præsterne indkomne Opgaver var Antallet af:				
Peritonæitis	17	16	24	57	1. Omkomne ved ulykkelige Hændelser	806	132	"	938
Phlebitis	4	"	6	10	2. Ihjellagte Børn	34	3	"	37
Phlegmasia alba dolens	"	1	"	1	3. Selvmordere	133	36	"	169
Phlegmone diffusa	4	2	5	11	4. Dræbte eller Myrdede	7	5	"	12
Phthisis et Tuberculosis . . .	225	254	158	637	Tilsam.	980	176	"	1256
Pleuritis	6	1	6	13					
Pneumonia	133	93	150	376					
Polypus	"	"	1	1					
Psoitis	2	"	"	2					
Purpura hæmorrhagica	2	"	3	5					
Pyæmia	"	3	3	6					

1860.